

II. RÁKÓCZI FERENCZ.

IRTA

JÓSIKA MIKLÓS

(1852)

ELSŐ KÖTET.

ÖTÖDIK KIADÁS.

BUDAPEST.

FRANKLIN-TÁRSULAT
MAGYAR IROD. INTÉZET ÉS KÖNYVNYOMDA.
1909.

A mű elektronikus változatára a Nevezd meg! - Így add tovább! 3.0 Unported (CC BY-SA 3.0) Creative Commons licenc feltételei érvényesek. További információk: <http://creativecommons.org/licenses/by-sa/3.0/deed.hu>

TARTALOM

FIGYELMEZTETÉS.

A TITKOS TOBORZÓK.

MATER HONORIA.

A FIATAL LELKÉSZ.

AMADIL.

A TÁBOR.

SZÁZ ARANY VAGY AKASZTÓFA.

HEUSSLER DONÁT.

A ZERNESTI CSATA.

VÁRATLAN VENDÉG.

EGY HELYETT KETTŐ.

KOLONICS.

ELSŐ SZERELEM.

JEGYZETEK AZ ELSŐ KÖTETHEZ.

FIGYELMEZTETÉS.

E regény 14 év előtt vette kezdetét; azóta elébb két évi s utóbb újra egy évi félbeszakítás után, s elveszvéen belőle egy egész czikk, folytattam azt a külföldön.

A regény így nem csekély időveszteséggel, lassankint lenyomatott, de midőn a 4-ik kötet végét érte, általam s derék barátom s kiadóm Heckenast úr által nem okozott s el nem hárítható akadályok miatt, a nyomtatás rögtön félbeszakadt. A regény tehát *évek óta hever* s csak most - a változott körülmények következtében - jelenhetik meg.

Szükséges volt ezt a tisztelt olvasó közönség azon részével tudatnom, mely e regény sorsával ismeretlen.

A mi a regény szövegét, tervét, kivitelét illeti, ezen, ha most kerülne is elejétől végig sajtó alá, *semmit sem változtatnék*; kevés regényemen dolgoztam oly szeretettel s mondhatnám szenvedélylyel, mint ezen.

Ez mindaz, a mit kötelességemnek tartottam a tisztelt olvasó közönség előtt elmondani, a többi magára a regényre bízom.

(1861.)

A szerző.

A TITKOS TOBORZÓK.

Közelítsük meg Cziblest, a regényes Erdély ezen ősz hegybálványát, mely vállain emeli az ég boltjait s zúzos homlokán, mint granit-táblán, századok mohos számai vannak följegyezve.

Nem tudom, mikép van: de e havasokra mindenki némileg regényes hangulattal megy. Úgy tetszik, mintha a nemes, gyakran életveszélylyel járó vadászüzlet visszabúvólné a hajdani középkor lovagias szellemét.

Ha este hó és fagy közt, a hevenyészett tanyán, sátrak vagy az ég csillagos ívei alatt összegyűl a vidor vadászszereg: a tüzek föllobognak s ezer csudás kaland száll ki az ajkakra.

Kedvtelve beszéli egyik e merész Nimródok közül csatáját farkassal vagy medvével; s mikép hajszálon függött élete, míg ereje, segély vagy véletlen, megóvták az agg életkaszás sarlójától.

Mások - régi hagyományok nyomán - elregélik, hogy itt, századok hosszú során át, nem egy koronás fő ejtett el belényt, medvét vagy farkast.

Hunyadiak, Zápolyák, Báthoriak, az erdélyi fejedelmek mindannyian, gyakran fordultak meg fényes vadásziskisérettel e magasokon.

Ott egy kiálló szirtorom, mely alatt talán az ifjú Hunyadi Mátyás - a bálványozott király - állt; amott agg fatörzsök, hol egykor Vesselényi István az utolsó belényt elejtette, azután egy hétig borús ege volt a sibóiaknak, mert tudva lőn, hogy a pompás belénytehénnel, két kiképezett példányban, az ifjuló faj kiirtatott. Itt Apafy Mihály rejtődzött lesben medvékre, míg a nélkülözhetlen csikóbőrös kulacs, ékesen ezüstszegélytől, kézügyben függött egy ágon.

A máglyák elhamvadtak; föntartva láthatlan kezekről függ a hold; az álom mákjait hintegeti már, s a félittas hajtók agyában mámorosan kelnek föl az agg mondák képletei.

Decebal s a dákok korából elárnyadt regék szövődnek elméjében; míg a hallgatók száma mindig fogy, s az élet tündérletei álmak honába derengenek át.

* * *

Tél van, zúz földi a rengeteget; az erdők megöszültek: nem leng zölden és ifjan a remény tavasza lombjaikon.

Alant a szakadások mélyeiben, elévült hórétégek, avertól barna vonalakkal, melyek az évek számaikat tanúsítják, hevernek egymáson.

Ki tudná, hányszor látták irigyen a tölök pár ölnyire fölifjuló tavaszt: míg jeges bordáikra - mint a kít a végzet üldöző kereke sujt - tél télre tornyosult.

E halottias tekintetű, néma tájkép nincsen minden élet nélkül.

Honunk legtöbbjei előtt egészen ismeretlen jellemével találkozunk itt azon nyájöröknek, kik magányosan, sátor s kunyhó nélkül zord teleken át néhány juh vagy kecske fölött öröködnék.

Valóban e keskeny hegyi völgy egyik halántékán magas, vaskos ifjút pillantunk meg. Arcza a dermesztő hidegtől kékes színt váltott, ajkai felcserepesedtek, dús hajzatán, mely mint erdő hever vállain, s bozontos szemöldein zúz és dér csillámlanak.

Kérges bundáját a hóra vetette; csúcsos süveg, mely fejét földi, s a dákok korából öröklött szabású szűr és nadrág, eléggé tanúsítják, mennyire edzettek az idő viszontagságai ellen idegei.

Közelében csekély juh- és kecske-falkát látunk, összebujva a havon, míg egy gyönyörű juhászb, földet söprő selyemgyapjával, okos, merész szemekkel öröködik fölöttök.

A nyájőr kezeibe alig kinagyolt falapát szorul, melylyel a gyér moha s fűszeres havasi növények borékát hárítja el, hogy kisedd nyájának eldaczolja a mostoha tápot az irigy természetől.

Miután fáradságos munkájával elkészült, intett ebének, s a hű állat, elemelvén szemeit a falkáról, juhok és kecskék - mintegy ígézettől szabadulva - rohantak a gyepparajra, melyet hóvánkások köröztek.

A nyájőr e hókeret torlatába szúrta lapátját, s vállára vetvén merev bundáját, a kék légbe tekintett.

A nap most érte el a havas gerinczeit. Szűz sugárai rózsapárázatok közt fűttek a csúcsok élein; míg a magas fenyvek csipkefödött lombjai felszikkáztak, s az egész vidék álmából felmosolyogni látszott.

Közel e kis tanyához redves fatörzsök emelkedik, melynek százados sudarát tűz és idő öblözték ki.

Ily idősenyedtv törzs e vadonban nagy fényűzési czikk: a havasok palotája, a kényelem tetőpontja; s csak midőn az idő szeszélye, jegesztő fagy helyett, vízterítőkben szakad a fellegekből, vonul a ciblessi kecskeőr ily menhelyekbe.

Az ifjában, ki előttünk áll, feltűnő példányával találkozáink e sajátos emberfajnak, melyről bátran állíthatjuk, hogy mesével határos, a mit túrni s mennyit nélkülözni képes.

Pár évvel ezelőtt, ugyanazon törzsök odvában, melynek közelében most állni látjuk, roppant medve rejtődött, talán vadméhek búvhelyét sejtve.

Emberünk az éjt sík havon, földve csillagtakarótól, s lehelve a tél fagyos légét, bundájában töltötte el. Ébredtekor első tekintete az agg törzs vendégének téli öltönyével találkozott.

E nép nem fél; mondanók, a bátorságot sem ismeri. Érzékei annyira edzetek, bőrfelülete oly elkérgesedett, hogy reá, lélekben s testileg, kevés hat. Ő az ösztön embere; csak az érdekli, mi legközelebb hozzá, s reá minden esemény a pillanat egyszerű hatásával működik.

Nem rossz; mert a természet ezen ős fia, ki mindent nélkülözhet, mit irigyelne mástól? Legyen ezer darabból álló nyája, vagy öt hat kecskéje, - ez sorsán keveset változtat.

Öltözete ugyanaz, mely századok előtt e dák s római vegyű fajt földte. Élelme szintoly egyszerű, mint könnyen előszerezhető: tengeriliszt, tej s azon szegényes étkek, melyeknek anyaga e kettő; néha - mint vendégség - vad-, juh- és kecskehús, étvágyát tökéletesen kielégítik.

Ha nyáját jól eladja, több kényelemre alig számít, sőt gondja növekedik; mert minden előnye nyereményének, nyája szaporítása.

Hideg és meleg, izzó forróság s dermesztő fagy, érzetlenül vonulnak el körül; s e magasokon a hőmérsék s légváltozás oly gyakoriak, mikép nem kockáztatunk valószínűtlenséget, ha mondjuk, hogy folytonosan hasonló, bár a legszebb időjárás e népet néhány élvétől fosztandá meg.

Ah, miként örül meleg bundájának, ha csípősen s élesen rohant a szél e vadon torkolatokból; minő jól esik a hevítő mozgás, ha kemény téli napokon havat s jeget kell széthánynia, hogy nyája a keskeny fűréteget harapdálhassa; mennyire vidító a lángban felcsapó tűz, ha lanya esős napok után, elázott öltönyét lobogó máglya előtt száríthatja; s olykor, ha heteken át házat, kunyhót nem látott, minő csarnok egy kis barlang vagy fatörzsnek odva!

A kecskeőr meg nem félemlött, sőt meglepetése sem volt kedvetlen, mikor medve komát megpillantotta. Ő rögtön kész volt tervével.

Minden habozás nélkül erős baltájával megtámadta a rengeteg barátságtalan szörnyét: hosszú küzdés után a medve halva hevert s az ifjú irtózatosan összekarcolva tört karral s vérben forgó szemekkel nézett martalékjára.¹

Gondoljuk-e, hogy e borzasztó állapotban hazament, idegen segínyt keresett? Oh nem! a kecskeőr - ő s Isten tudja mikép - összekötözte tört karját, s daczára az erejében növekedő télnek, orvos s vén asszonyok segélye nélkül, ifjú vére s romlatlan nedvei meggyógyíták őt.

Ne higgye valaki, hogy ez túlzás, s mi itt meséket regélünk: él a Czibles, élnek szörnyei, s ama csudás faja a nyájöröknek ki nem halt még. A kételkedő előtt minden évben szép alkalom nyílik, a szokásos medveadászatokon, a mondottakról meggyőződni. Menjen oda s tapasztalandja amaz igazságot: hogy a mi valószínűtlen, az nem mindig nemvaló.

* * *

A nyájör e kalandjának beékelése után térjünk vissza történetünkhöz.

Míg emberünk - mikép mondtuk - a kék égbe bámult, addig a völgyecske keleti vége felől két lovast látunk, szakadásokon, jég és hótorlaszokon át közeledni.

Mindketten zömök, apró, úgynevezett mokány lovakon ülnek. Egyike e férfiaknak igen fiatalnak látszik: állát, ajkát nem fedi szakáll, s haja, az akkori divat ellenére rövidre van nyírva. Arcza élénk és jelentő; nagy, sötétszürke szemek, összenőtt szemöldöktől ernyezve, örködnek sajátos vonásai fölött, melyek a keleti fajnak jellegét viselik. Termete - mennyire azt ki leheté venni - inkább magas mint közepserű, s erőre, edzettségre mutat.

A másik első tekintetre koros, nem elaggott férfiúra gyaníttat; de közelebbről vizsgálva, a lovag barna képén félreismerhetlenek a hosszú életidő nyomai; homlokát sűrű redők szántották át; bozontos szemöldei mélyen fekvő, tiszta tűzű fekete szemeket árnyékolnak; míg hosszú bajusza alól beszéd közben a legépebb fogak világítnak ki.

Ezen ember korát nehéz leende a legrészletesebb vizsgálat után is meghatározni. Bágyadt, szenvedő kifejezéssel s kissé elüvegült szemekkel nem adhatandnánk neki kevesebbet, mint nyolczvan évet; de a vén ficzkó széles vállai, egyenes tartása, s vonásainak feltűnőleg daczos, vidor kifejezése mutaták, hogy előtte sokkal hosszabb élet áll, mint nem egy előtt mostani fiatalan-elévült, életunt s kimerült serdülőink közül.

Mindenesetre azonnal látjuk, hogy itt nem mindennapi emberekkel találkozánk.

A két lovas öltönye s fegyverzete - csekély különbséggel - ugyanaz volt, mely akkortájban a legtöbb hevenyészett életű s alkalom szerint - béke s had korában - urat, gazdát cserélő kalandoroké.

Mikor itt, a keskeny, de kanyarodásaiban elég hosszú völgyben e lovasokkal találkoztunk, mintegy száz lépésnyire lehettek a kecskeőrtől.

- Bátya! - szólt az ifjabb - nem csalatkozol-e? valóban ő az?

- Kétségen kívül, uram; - felelt a kérdett - első tekintetre ráismertem; egyébiránt tudom, hogy e tájon tartózkodik.

- Jó, - mond a másik - meglátjuk, mire mehetünk vele.

- Ez más kérdés! - viszonzá az öreg - de megérdemli a kísérletet; megvesszük kecskéit, juhait, s gondolom, az alkú kész.

- Legyen; - szólt az ifjú - elvállik, megfelel-e várakozásunknak. Hej bátya! nagy különbség van a kecskék s labanczok közt, bár mindkettőnek elég hegyes a szakálla, s a sónak sem ellensége egyik is.

- Nincs a világnak oly labancza, ki a cziblesi medvéknél vakmerőbb legyen; ezen ember pedig csak úgy elbánik a medvékkel, mintha egy barlangban növekedett volna velök.

Így beszélgetve, a két utas oly közel volt már a kecskeörhöz, hogy ez beszédüket hallhatá, bár annak értelmét ki nem tudta venni.

Őt azonban a jövő közeledése ki nem zavarta egykedvűségéből. Valóban nem csekély feladat lenne kitalálni, miről gondolkozott ezen ember egész nap hosszában.

Midőn arcát a két kalandor felé fordítá, annak hideg daczos vonásain legkisebb meglepetés sem mutatkozott.

Most már csak néhány lépésnyire voltak egymástól. A két lovas kiszállt nyergéből, s a kantárákat karjaikra öltvén, az ifjú kecskeőr előtt megálltak.

A ficzkó szemmel tartotta vendégeit, s a nélkül, hogy egy lépést tenne előre, várta, mi fog tovább történni.

Az öreg lovas süvegén emelintett s oláh szokás szerint üdvözlétül jó szerencsét és egészséget kívánt, mit az ifjabb is, igen kíváncsi tekintettel jártatván fürkésző szemeit a kecskeőrön, ismételt.

Az egyszerű, természetes jóindulat, mondanók udvariasság, műveltebb tartományokban is alig van oly napirenden, mint honunkban a legalsóbb pór nép közt is.

A nyájör komolyan, de jóindulatú arczkifejezéssel emelintett süvegén, de nem szólt.

- Jó szerencsét, Vaszil öcsém! - mond még egyszer a vén kalandor.

A kecskeőr újra leemelte süvegét; azután kissé kidülyesztvén szemeit, a jöttékre bámult, nem igen sok kedvet mutatván az ismeretség s társalgás további folytatására.

Az eddigiekből kétségtelen, mikép itt az öreg kalandor volt a szóvivő s az, ki az ifjabb lovas-sal, előttünk ismeretlen okokból, a legcsikorgóbb téli napok egyikén, e nyaktörő utat tetet, hogy egy cziblesi kecskeőrrel őt megismertesse.

Az öreg, látván, minő nehéz e vadon fiával folytatott párbeszéd megkezdése, kissé összevonta szemöldeit, azután kérdé:

- Mondd meg nekem, Vaszil öcsém, hány éves vagy?

- Hány éves? - mormogta a suhancz, majdnem gúnyosan vigyorogva - ki tudná azt! három éve, hogy bajúszom serked s négy, mióta a hosszú teleken át kecskéimet őrzöm a havason.

- Nem unod-e magadat? - veté most közbe az ifjabb lovag.

- Unni? miért? - volt a felelet - itt is csak estig tart a nap s az éj hajnalig, mint otthon falun.

- Igaz; - nevetett az öreg, ki most a kecskék fölött tarta rövid szemlét; azután folytatá: - Mondd csak, öcsém, mivel töltöd az időt, így egész nap hosszában egyedül, mint a bagoly?

- Az időt!? - kiáltott fel a nyájör bámulva - miért azt eltölteni, *bágye Ursza?* eltelik az magától is, még egyszer sem akadt el.

A mint látjuk, a kecskeőr s az agg kalandor ismerték egymást.

Az ifjabb lovas jóízűen elnevette magát a cziblesi remete egyszerű filozófiáján. - Isten engem! - szólt - eltelik biz az, s ha nincs mit tenni, gondolkodik az ember fia. Gondolkozol-e aztán valamiről?

- Nem biz én, uram, - felelt Vaszil.

- Ej dehogy nem! hajnaltól éjjig csak fordul meg valami eszedben?

Vaszip, az ifjú lovasnak ezen új eszméjére talán mióta él, most gondolkozott először arról, ha gondolkozik-e valamiről? Pár pillanatig bambán s kétkedve tekintett a két lovasra, azután felelt: - Ha megfordul-e valami eszemben? nem fordult biz ott még semmi ki helyéből, minden a maga rendén van.

- Megállj csak, fiú; - szólt most az öreg - valamit - már azt a mit, csak gondolsz mégis?

- *Tyár nyimnyik!* - mond a kecskeőr, s röhögött.

E kitévelt semmi nyelven nem lehet valódi erélyében s mondanók, semmiségében visszaadni. A nép, mely e *tyár* szót feltalálta, nagy tökélyre vitte a semmittevést s a nélkülözés minden nemeit; mert e szó a *semmi* eszméjének a legtúlcsigázottabb fogalmát, mondanók, eszményesítését képviseli. Jelentő kitételekben gazdag nyelvünkön is alig tudjuk jobban magyarázni, mint így: *pusztán semmit!*

- Már ez nevezetes! - kiáltott fel az ifjabb utas. - Mondd, barátom Vaszip: fel tudnád-e cserélni mostani életnemedet mással? feltéve, hogy ez hasznodra s előnyödre lenne.

- Gondolkozzál kissé, öcsém; - tévé hozzá az öreg, kit *bágye Ursza* néven hallánk nevezni, mi magyarul annyit tesz, mint *medve bátya*. Mert tudva volt e régi lakójáról a Czibles tövének, hogy sajátkezűleg negyven medvét ejtett el s számtalant megsebesített; vadászkalandjai pedig közmondásos hírre emelkedtek.

- Hm, - mond Vaszip - miért nem? Emlékezem: egykor, jól eladván kecskéimet, valami vidéki úrnak sertéseit hajtottam makkra, félévig pedig teheneket őriztem. Aztán ha fű s moha szűkülnek Istennek e fehér bundája alatt, tovább megyek.

- Patvar vigye, - mormogta az ifjabb lovas - ez a suhancz ki nem lép közvetlen keretéből. Kecse, juh, tehén, ebből áll az egész világa, túl ezen semmi. - E félig susogott, félig gondolt szavak után főnhangon folytatá: Tovább tekints egy araszsza, fiú! Mit lők az sorsodon, jámbor, ha itt hányod-e a havat el, vagy pár hajtásnyival messzibb? Nem jól értettél: azt szeretném tudni - de vigyázz jól! - ha kecskéidre újra vevő akadna, s valaki - például én - másnemű szolgálattal kínálna meg, mint a minőt ez ideig megkisértettél, el tudnád-e hideg tanyádat hagyni, s barmok helyett, meg tudnál-e emberek közt élni?

Az oláh vigyorgott.

- Ezt így ki nem szedjük sodrából, - jegyzé meg halkan Ursza, ki most a hóba heveredett s őszszakállas állát nyugasztá kezére.

- No hát felelj valamit! - unszoló az ifjabb lovas a nehéz fogalmú mokányt.

- Ki venné meg kecskéimet most? - szólt ez végre duzzadtan.

- Én, - mond az ifjabb.

- Mi, - tévé az öreg hozzá.

Vaszip újra vigyorgott.

- Mit nevelsz mindig? - kérdé a fiatalabb kalandor békétlenül.

- Hi-hi-hi! - röhögött az oláh - még az volna egyszer a nyáj! embereket őrizni, vagy a makkra hajtani! he-he-he! Vagy azt értik kelmetek, hogy valami jó szolgálatot keressek azoknál a gazdag uraknál, kik kastélyokban laknak? Nem; mitsem vágyom én arra; tudom, hogy jól eszik és sokat dőzsöl ott az ember! de aztán meg is döngetik a hátát, s míg észreveszi, kalodába kerül lába, vagy tán nyaka is. Jobb itt, hol én parancsolok még farkas- és medvének is; de azoktól sem ijedek meg, kiknek kedvök van belém bakafántoskodni, vagy velem csúfot üzni. - Ezen utóbbi szavakat az oláh daczos, kihívó tekintettel adá.

- Épen ily legény kell nekünk! - kiáltott fel az ifjú lovas, kinek, a mint látszott, a suhancz nagyon megtetszett, bár szeretett volna jó négy lovat fogni elméje kenetlen kereke elé. Egy szó mint száz! - tört ki végre - szabd árát kecskéidnek, én azokat kifizetem. De jól megértsük egymást: te aztán velünk jössz.

- Hová? - kérde Vaszil.

- Oda, öcsém, - mond Ursza - hová én is megyek. - Lásd, ismertem én még nagyapádat is, mint ily fiataalt, minő magad vagy, pedig már akkor második nőm volt. Ennyit tudok; bár - Isten bocsássa bűnömet! - minő volt első nőm, meg nem mondhatnám.² Öreg vagyok, mint e vén hegy. Előtted, Vaszil, még az egész élet terjed; szükségből király is lehetsz.

Vaszil röhögött.

- Ha soká élsz tudniillik; - folytatá az öreg. - Az én életem mától holnapig tart, mégis kilépek a síkra, mint egykor tevém jó uraim, négy Rákóczi alatt. Te azt sem tudod, hogy áll a világ túl a havon, s minő víg élet csoszszan, ha az urak összevesznek, s német magyar egymás szakállába kapnak. Lásd, Vaszil: akkor van ám vásár! minden ház egy bolt, s ajtó, ablak nyitva állnak a szemesnek: hamarabb megtelik aztán - erszény s kulacs pár óra alatt, mint itt, ha évig mekeg és béget ezen ostoba falka körüled. Gondolj egyet, ficzkó! jer velünk.

- Jó fizetésért, szabad zsákmányért s még sok egyéb jóért, miről nem is álmodol, - egészíté ki az ifjabb toborzó.

- Ohó! - rikkantott Vaszil! - kelmek rablók! - ezzel kiemelte nehéz baltáját bundája alól, - értem az ily kecskevásárt. - E szavak után sajátosan füttyentett, s komondora oly rögtön nyakába ugrott a havon guggoló Urszának, mikép ezt csak lélekjelenléte óvta meg igen gonosz tréfától. De a vén medvevadász szintoly rögtön aczélujjai közé szorította a lábait négyfelé nyújtó komondor torkát s felkiáltott: - Megbolondultál-e? - azzal az ebet pár ölnyire vetette magától, mely némi hempergés után felvászorogván, megszégyenülve vonta be lompos zászlóját, s a kecskék mögé sompolyodott.

Az ifjú lovas pisztolyt húzott ki övéből, sárkányát megtekintette s jókedvűen szólt: - Haramiák mi? A mint veszszük, Vaszil. Hallottad-e valaha *Caprara*, *Strasoldo* s *Cobbnak* nevét? Tudod-e ki volt Atilla s Mátyás király?

- Nem én, - felelt az oláh, haragos szemeket vetvén Urszára - nem ismertem őket.

- Hát Tökölyi hírét hallottad-e valaha?

- Nem; - szólt haragosan Vaszil - nem járt erre soha.

- Na - folytatá az előbb szóló - úgy keveset hallottál még; de az mit sem tesz. Lásd, ezek vezérek, fejedelmek, királyok, kik onnan is elvették s veszik, hova nem tettek semmit.

- Úgy ám, - erősíté Ursza.

- Hallgass rám, - kezdé újra az ifjabb kalandor. - Mikor aztán így a másébol megtelik a punga,³ azt háborúnak nevezik, te fajankó! - - A ki kecskét lop, annak neve tolvaj; de a ki házat felgyújtja, nődet, hugodat elrabolja s földönfutóvá tesz: annak neve vezér, fejedelem néha király.

Vaszil kidülyesztette szemeit s tátott szájjal bámult a beszélőre.

- Hát a szentírásnak hírét hallottad-e valaha? - folytatá amaz - s tudod-e, mi az evangéliom?

- Nem én, uram, hírét sem hallottam ökelmeknek.

- Vigyázz hát jól: azok szentséges könyvek és iratok, minőkből a *beszerikában a pápa* olvas;⁴ s melyeket Isten maga küldött az emberekhez, ezekben világosan meg van írva: *Add meg a királynak, mi a királyé s Istennek mi Istené*. Már pedig, Vaszil koma, a királyé, s a vezéreké,

kiknek a király parancsol, s az oly ficzkóké, minő én vagyok s e vén czimborám, kik a vezéreknek szolgálnak, minden övék háború idején, mire kezöket teszik. Ebből világosan látható, hogy nem vagyunk haramiák és tolvajok, hanem csak ahhoz nyulunk, mi a szentírás parancsából a mienk. Érted-e már?

- Én? egy kukkot sem, - felelt Vaszil.

- Bízsa rám őt, uram! - vágott közbe Ursza igen békétlenül s felkelve ülőhelyéből. - Ha kegyelmed a szentírásból beszél vele, egészen befenekli agyát; mert a minő vakmerő az ily tuskó, szintoly ostoba. - Ezen észrevételt az öreg magyarul tévé; mert alig szükség mondanunk, hogy a társalgás eddig oláhul folyt; azután Vaszil által érthetőn kérdé: - Akarsz-e velünk jöni?

A ficzkó kissé gondolkozott, végre mérgesen felelt: Nem!

- Teringettét! - kurjantott Ursza haragra lobbanva - üssön meg hát a mennykő! E derék hadi embert, kinek minden zsebe tömve arannyal, ide bolondítottam, abban a reményben, hogy benned emberünkre találunk, ki meg nem ijed árnyékától, s rá tudja adni fejét valamire, ha hasznát sejtí; de te gyávább s ostobább vagy a komondornál.

- Jól van, - mond Vaszil mérgesen - üsse meg hát kelmeteket is a mennykő!

Ursza magába fojtotta mérgét s mintegy új eszmétől megkapatva érthetetlenül mormogta: - Várj oktondi, ott végzem, hol kezdeni kellett volna. - Ezzel kulacsot vett elő, mely keskeny szíjjon válláról csüggött, s oda nyujtván azt Vaszilnak, békítőleg szólt: - Minden nemzetiséget ismertem, öcsém Vaszil. Nem egyszer tartott jól apád s nagyapád juhhússal, s üde ordával, haraggal ne váljunk el egymástól: itt ízleld ezt! ilyet szépapád sem ivott.

A kecskeőr vad szíve csudásan megszelidült, mihelyt a kulacsot megpillantotta; az öreg kinálására kikapta azt annak kezéből, nagyot ivott, azután vigyorogva kérdé: - Nem tréfálnak kelmetek? igazán megveszik kecskéimet?

Ursza, mielőtt felelne, lovához ment, s leemelvén a nyeregkápán függő tarisznját, abból kalácsot és sódart vett ki, s mindkettőből jókora darabot nyújtott az oláhnak, ki azokat nagy készséggel fogadta el, s széles tüszőjéből rossz bicskát vevén ki, a hóba ült, s a lehető legnagyobb kényelemmel fogott a lakomához.

Az egyszerű vadon fiát alig lehetende hatásabb szerrel megkísérteni, mint a minő okfökkal őt az eszélyes vén kalandor ellátta.

- Vaszil, - szólalt meg most az ifjú lovas, ki darabig összevont szemöldökkel, de fölingerlett kíváncsisággal volt a párbeszéd néma tanúja, - nézd ezen erszényt, - ezzel bőrzacsót mutatott elő - markodba ürítem, ha nyájadat idehagyod s velünk jössz.

A suhancz sovárgón pislogott a pénzre; darabig érthetlen szavakat mormogott; végre felkiáltott: - Isten neki! a nyáját lehajtom anyámhoz a faluba; ott van öcsém Lup,⁵ ki rég vágyik nyáját kapni keze közé. Ha kelmetek foglalónak adják, a mit nyájamért ígértek: eladom lelkemet pár hónapra kísérletül.

- Jó, - mond az ifjú lovas, kinek mindeddig nem hallók nevét - attól sem irtózom: olyan nálunk a pénz, mint nyárban a legelő; mi erdön, réten ingyen jutunk hozzá.

Vaszil egy tekintetet vetett végig nyáján; közel hozzá óriási hófehér kecskebak állt, nem csekély hajlamot mutatván, homloka domborával megismertetni a jövevények térdeit s e legkiválóbb egyéniségét a falkának nyájasan czirógatta; úgy tetszett, mintha megbánás késlelné elhatározását; de e költőisége kedélyének hamar elmúlt; nagyot kurjantott, mintha az agg Czibles szunnyadó visszhangját akarná mámoros szendergéseiből felköltetni.

Néhány percz mulva a kis nyáj hosszú sorrá kigomolyodva haladott a keskeny torkolat nyílása felé, míg Vaszil a lovasok mellett sietett bunkós botjára vetett bőrtarisznájával.

MATER HONORIA.

I.

Három hét telt el e jelenetek óta. Mi végre szegődött Vaszil az ifjabb kalandorhoz, ki ez ügyben kétségtelenül a főszemély volt, azt talán később sikerülend megtudnunk, mikor valószínűleg alkalmunk leend e vállalkozó egyéniséggel többször találkozni. Most történetünk megváltoztatta színhelyét: Bécsben vagyunk, az agg Vindobonában, s nem távol a Schotten-Thor nevet viselő kapú közelébeni zárdához.

A magány s szemlélődő élet e békehelyén mater Honoria - agg német család ivadéka - a fejedelemnő.

E hölgy majdnem szentség hírében volt s a zárdában szigorú rendet tartott: de ezt szelid, anyai bánással tudta kiengesztelni.

Lépünk e csendes falak közé s édesen meglepetve az orgona mély s megkapó zengésétől, mely az apácák ihletteljes énekét kísérte, vessünk egy tekintetet az egyházba.

A rend szüzei, a szerzet egyszerű öltönyében, e pillanatban keltek föl ülhelyeikről s közeledtek, az egyház szentélyén keresztül, a tágas sekrestye boltozataihoz.

E gótalakú ívek alatt, a hézag közepén állt mater Honoria.

Lehetlen leende tiszteletet s vonzalmat nem érezni annak, ki e kedves, méltóságteljes s mégis oly bájos szelidségű hölgyet látandá.

E feltűnő némben, ki alig harminczhat éves, a rend fekete öltönyében s az egyszerű gyolcs főéssel, mely hajzatát egészen eltakarta, nyájas mosolylyal tartá szemlét a párosan előtte elvonulókon.

A többi szüzekről őt csak nehéz aranyláncza s azon függő jókora zafir-kereszt különböztették meg.

Tartása, a feltűnő vonások, búskomolyság szenvedő árnyától körülengve, s a nagy ihletteljes kék szemek mutaták, mikép e junói alak, egykor élte tavaszán, arany ifjúságában, alig álmodta, hogy mielőtt az élet őse beköszönne, már a világról lemondva, örök búcsút veend annak minden dicsőségétől s örömeitől.

A haladók sorának közepe táján két fiatal hölgy lejtett; midőn mater Honoria közelében valának, egyikéhez szólt:

- Julia! mielőtt a refectoriumba mennénk, elvárlak szállásomon, szükséges beszédem van veled.

E szavak alig tizenhét évű, barna hölgyhöz valának intézve, ki, mikép látszott, meglepetve, de szende fönsséggel emelte fekete szemeit a fejedelemnőre, némán fogadván a parancsot. A mellette menő szőke hölgy szép szemöldívei összevonultak, s a hosszú selyemernyek alól két világosbarna szem merész, éles sugára lövelt a fejedelemnőre, míg keze Juliát szorította meg hirtelen.

Észrevehető volt, hogy üde ajkain pár szó küzd fel, de elfojtá azokat, s némán tűnt el társnőjével a sekrestye tulsó ajtaján át.

Néhány percz múlva a két fiatal szüzet - kik, a sekrestyéből kiérvén, gyorsíták lépteiket - hosszú folyosón látjuk haladni.

A szőke hölgy hátra tekintett, s látván, hogy senki sem követi őket, lassítá lépteit, s élénken, a harag reszkető hangján felkiáltott: - Hallotta-e nagyságod, parancs kérés helyett! Eddig mater Honoria jónak látta illedelmesen s kérelem hangján nyilvánítani kívánságait, most...

- Béketűrés, Amadil! - nyugtatá a másik - a sors oly helyzetbe tőn, hol ily elmulasztások ellen szót emelni szégyenítőbb, mint azokat észre sem venni.

- Nekem merne így szólani, ha Rákóczi Julia volnék!⁶ - mond Amadil hévvel.

E szavak közben egy ajtóhoz értek, s ezen át közép nagyságú szobába léptek, honnan balra egy más ajtó felé fordulván, a fiatal hercegnő számára rendelt tágas, világos szobába nyitottak.

A két hölgy imakönyveit s olvasóját kerek asztalkára helyezé, s Julia szótlan merengésben megállt a keményen rostélyozott egyik ablak előtt.

Amadil keresztbe fonta gömbölyű karjait, s egy tekintettel, melyben harag, szánsalom s csudálat olvadtak össze, nézett a hercegnő szép vonásaira.

Rákóczi Julia magas, könnyedén emelt alak volt; arcának római éle a Rákócziak családi jellegét viselé. Nagy fénylő szemeiben, bársonyernyek alatt, főség és szelidség sugároztak, míg finom metszésű ajkai körül az elszántságnak búskomoly kifejezése lebegett.

Alig lehete szebb s nemesebb termetet látni, s keskeny, gyermekded lábcskái oly könnyen, mondanók, lebegve hordák e kedves alakot, mintha a hajdani mythosz népesült légében nemtők szárnyain emelkednék.

Ha a két Magyarhon egyik legérdekesb teremtésének külsőjéről pár szót mondánk, lehetlen Amadilról, mint talán a maga nemében még ritkább jelenetről, néhány sort nem mondanunk, fenntartván magunknak, e történet folyamában gyakran visszatérni hozzá.

Amadil, kinek külsejét röviden érintettük már, sajátos lény volt. Talán sorsának talányos volta s nevelés okozták, hogy szelleme, mint kedélye egészen eredeti irányt vőnek. A mi benne első tekintetre büszkeségnek látszott, az sorsa igazságtalanságának - ha szabad így kifejezni magunkat - visszahatása volt. Hirtelen lobbanó heve egyikévé tevő őt azon lényeknek, kikben az átmenet gondolatról tette, mindig inkább a pillanat, mint megfontolás eredménye.

Szívjóóság volt e hölgyben, s óhajtjuk, hogy sorsa oly utakon vezesse őt, hol kedélyének e szentélyében ellenséges szellemek léptei ne juthassanak; mert a lélek házában nem hiányoznak a kirugó erkélyek, melyeknek védő boltjai alól egy lépés elég - ki a zord és sivár életbe.

Vannak indulataink, melyek mint őrszemek, érzéseink határán állanak, közvetlen érintkezésben ellenséges rohamokkal; s már helyzetünkől megfejthető, hogy ha egyrészt legelőbb várhatnak figyelmeztetést az értelemről: úgy másrészt épen e végindulatok - kedélyünk e szélsőségei - vannak a megrohanás s meglepetés veszélyeinek legtöbbször kitéve.

Hatalmasb volt Amadilban jó szívének túlforrongó sugalmainál valami éber, ingerlékeny igazságérzet. Ezen indulat, úgyszólván, egész lénye fölött uralkodott, s távol attól, hogy csak saját személyére vonatkozzék, merészen s meggondolatlanul felkarolta mindazok érdekét, kik iránt rokonszenvet érzett.

Ha itt, jellemrajzunkat közepett ketté metszszük, ez azért történik, mivel fogalmaink szerint, azon nevezetes rész, mely e körvonalításból hiányzik, élesebben s megkapóbban fog az események fejlesztéseiből kiválni.

* * *

A két hölgy néhány szótlán percz után, tágas pamlagon foglalt helyet.

A szoba, melyben voltak, kevés fényre mutatott, s bútorzata egyszerű s zárdai volt. Két ablaka nyílt az utcára, s e kettő közt nyult el a kényelmes bútor, a melyen ültek.

A festetlen falakon egyetlen kép függött: a hercegnő anyjának, a híres Zrinyi Ilonának, Tökölyi Imre nejének⁷ remekművű képmása; a többi bútorzatot az egyszerű ágy, néhány szék, pár falszekrény, s egy roppant ezüstveretes s kagyló-czifrázatokkal elárasztott, rózsafa-láda egészíték ki. Ezen utóbbit Julia a munkácsi várból hozta Bécsbe magával.

A hercegnő himzőmunkát vett kezébe; Amadil ékes szövetdarabkákat különböző alakokra metszett, s előtte kis asztalkán egy azon festvények közül hevert, melyeket drága szövetdarabkákkal, vékony aranylemezekkel s gyöngyökkel felruházni, századok óta a zárdahölgyek mulatságai közé tartozik.

Lehetlen a békétlenség s elfojtott indulatosságnak élénkebb rajzát adnunk, mint ha Amadil sajátosan érdekes, makacs vonásainak jelen kifejezésire utalunk.

Látszott, hogy szólni akarna, s hogy valami felküzd kedélyéből; de azon tisztelet s ragaszkodás, párosulva regényes rokonszenvvel, melylyel Amadil a kedves, de szelidségében is erélyes hercegnő iránt viseltetett, nem engedék, hogy a hallgatást ő szakítsa félbe. Természetes volt tehát öröme, midőn Julia, barátnéja munkájára tekintvén, közönyös megjegyzéssel vetett annak végét.

- A kép sikerülend; - ezt viszonzá Amadil a hercegnő szavaira - mikép végre is minden sikerül vagy megtörik, mit erősen akarunk.

E felelet után sohaj birkózott fel kebléből s nagy szeméit kérdőleg emelte Juliára.

- Sikerül vagy megtörik, jó Amadil, minden akarat a földön, legyen az erős vagy lanyha, - mond Julia csendesen.

- Nem, nem! - kiáltott fel élénken Amadil - az erős akarat olyan, mint a kevély folyó: medret tör s föltartóztatlanul halad előre, míg tengert ér - tág országát, vagy egy meredek szélét, melyen habjai megszakadnak s azokat örvény nyeli el. A lanyha félakarat, mint ama rest erek, melyek láp- s iszapmélyedésekből szivárognak elő, vánszorog, nem halad s homokrétegekben, vagy nád és káka közt enyészik el. Nem ismeri sem az apály szégyenét, sem a túláradás diadalát. - Óh, higye nekem nagyságod: az emberi akaratban isteni erő rejlik. S midőn az Üdvözítő így szólt: *Mondd a hegyeknek: mozdulj ki helyedből! s ha hited erős, ki fog mozdulni:* akkor az akaratról is szólt; mert bár akaratlan a hit s önkényes az akarat: egyik a másik nélkül fenn nem állhat.

Julia szeliden mosolygott. - Az akaratot fékezni kell, - jegyzé meg - mert hol közelebb a megtörés, mint a diadal: ott okosság, mondanám becsületesség, béketűrést parancsolnak.

- Rákóczi Julia s ezen emberek! - kiáltott föl keserűn Amadil. - Nem volt-e béketűrő nagyságod? Én, a szegény árva leány, pirulok, ha eszembe jut azon óra, melyben nagyságod anyjával e mogorva zárdába hurczoltatott. Ama vén büszke bibornok, ki a szép Rákóczi-jóságokat kezeli, s gyámnoki részben oroszláni osztalékot vesz; amaz utálatos Kolonics - -⁸

- Hallgass! nem akarok erről hallani, - szakítá őt Julia félbe.

- Midőn nagyságod borzadva vonakodott ez unalmas börtönbe lépni, azon ember lábaival rugdosta;⁹ - folytatá, a félbeszakításra nem ügyelve, hirtelen s hevesen a szőke hölgy.

- Parancsolom, hallgass! - ismétlé a másik. - Nem érzed-e, mikép ily megszegyenítettés említése maga is sértés?

Amadil Julia kezeit vont a ajkaihoz. - Nem! - így szólt mély megindulással - én! és nagyságodat sérteni? - én! ki minden perczben kész volnék életemet adni nyugalmaért; de szívemnek fáj ama szomorú sejtelem, hogy a jövő nem sok örömmel ajánlkozik nagyságodnak.

- Miért nem? - kérde Julia szeliden. - Gondolod-e, hogy a jó Isten oly magasra aggatta a boldogság gyümölcseit, mikép azok, kiknek számára érlelé, hozzá ne juthassanak?

- Azt nem gondolom, - felelt Amadil - de igen azt, hogy kevesek számára érnek meg a Hesperidák almái. - - Gróf Aspermont majdnem 20 évvel idősb nagyságodnál, s e háborgós időkben élete minden perczben veszélynek van kitéve: ki felel róla, hogy a dühös bibornok, felényire kijátszatva látván magát, nem követ-e el mindent a kivitel akadályára?

- Mikor határoztunk, - szólt Julia, komolyan szakítván félbe Amadil beszédárját - akkor agyrémekről le kell mondanunk. Aspermont harminczöt-harminczhat éves férfiú, a császár hadainak főparancsnoka Magyarországon;¹⁰ mindazoktól, kik néha a fejedelemtől s minket meglátogatnak, sőt az udvarnál is magasztalni hallám lovagiasságát s igazi német őszinteségét. Életem azon keserű pillanatában, melynek szégyenét ismételni, úgyszólván, földézés, ő kiséretünkben volt, a mint tudod, s védelmemre szót emelt, férfiasan s nyíltan megfeddvén a durva bibornokot, így több szégyenítéstől megóvott. - Oh Amadil! gyermek-éveim, háború s örökös nyugtalanságok zaja közt, kevés örömben részesültek: azon férfiú emlékezetével, ki, védő mentőm lőn, kapcsolatban áll ifjúságom legfájdalmasb perczei egyikének enyhülése, - ki tudná ezt feledni! - a kor ily érzésben változtatást nem tehet, s gyermekemlékezeteink olthatlanok.

- Adj a Isten, - rebegte Amadil - hogy a lények legszeretreméltóbbikának minden szép álmai teljesüljenek! de legyünk vigyázók az utolsó perczig.

- Vigyázók s béketűrők; - felelt a fiatal hercegnő - a bibornok távol van, de ezer szem ügyel reánk.

- A föld ég alattam; - tört ki Amadil. - E jámbor szüzek megfoghatlan vidámsága, e koldulása a mindennapi kenyérnek reggeltől estig, e kifárasztása a jó Isten kegyének fogyhatatlan rimánkodásokkal és könyörgésekkel, s e kényelmes zárdai élet - valami iszonyú! mit túrni nem tudok. A szabadba! - ez minden vágyam, minden ohajtásom.

- Én is ohajtom a szabadságot; - szólt Julia békítő tekintettel - de szeretem a csendes imát, mely a hajnallal, mint a szárnyasok éneke, fölébred; szeretem a szelid vidámságot, mely e jámbor szüzek arczán mosolyog, s néha szemrehányást teszek magamnak, hogy mater Honoria s a bibornok ismételt tanácsaira, nem tudok hajlamot érezni ily boldogságra. - Hidd: méltányos vagyok ezen ihletett lények szent hivatása iránt, bár sok bánt és keserít.

- Bánt? - szólt Amadil hévvel. - Oh mi ne bántana börtönben s zárt falak közt! Itt a boldogság is sért, s olykor a tavasz egyetlen fuvalmát, mely rózsailatot lenget szárnyain, nem adnám a mártirkoronáért, melyet itt kivívhatni. Én szegény leány vagyok; nagyságod ezen ősz hézagokból fényes palotába költözendik, ha Isten úgy akarja. Csillogó aranytól körözve, száz szolga sűrög majd körüle: de én, számkivettetve azoktól, kiket nem ismerek s kik zsenge gyermekéveimet véletlenre bízták, - mi vár reám? Mégis, higgye nagyságod, szabadabbnak érzendem magamat mint Rákóczi Ferencz dicső leánya!

- Különös teremtés! - mond Julia vegyítékével a szájalom- s meglepetésnek.

- Különös? - szólt Amadil, komolyabbá válva. - Ne bámuljon engem nagyságod. Ha a gyémánt fénye s világa szirtek sötét keblében érik meg: miért ne gyúlna föl bennem is, ki záruk s függés alatt nevedtem, a szabadság istenszíkrajá? miért ne lehetnék büszke azon gondolatra, ha én, ki eddig minden falatot mások irgalmának köszönhettem, lerázom az alárendeltetés nemtelen bilincseit, s ezután szerencsémeket vagy vesztémet magamból szövöm ki?

- Én ezt értem, Amadil, s becsüllek lelked azon nemességeért, mely e szavakat függeszté ajkaidra; de remélem, hogy mi soha el nem hagyjuk egymást.

- S mégis, drága hercegnő, utaink elválnak. Nagyságod nem leend oly szabad, mint én, s helyzete, ha e zárda családi egyenlőségéből kiemeltetünk, magas korlátokat vonand közénk. Nagyságod a Rákóczi-családnak fényes utóda; élne atyja, s ülne fejedelmi széken mint egykor: talán koronás fők nyujtanák kezeiket birtoka után; - én, az egyszerű lény, név, birtok nélkül, a nagy számnak tengerébe fogok elenyészni. A világ Rákóczi Julia érdemem fölötti barátságát leereszkedésnek, rokonszenvét szánalomnak nevezendi, s mit tehetek én róla, hogy Isten úgy teremtett, mikép sem szánalmat, sem leereszkedést nem tűrhetek?!

- Hibázol, Amadil; - mond Julia megilletődve, - az arany keret, melynek fényét említed, csak gyenge sziveket választ el; én keveset tartok régi nevek előnyeiről. Az agg fának gyökerei korhadtak, gyümölcsök érés előtt hullanak el, s minden tavasz pár ággal többet lát az agg törzsökön száradozni. Én s öcsém Ferencz a Rákóczi-ház utolsó ivadékai vagyunk. Előttünk a sír s az agg család fordított paizsa! Ki tudja, nem mi vonjuk-e be a kriptá ajtaját, mely egy családot zár sötét aknáiba? E gondolatban, jó Amadil, valami megdöbbenő van, mi szívemet nem egyszer megrázkódtatta! S mert őseim nevét feljegyezte a véletlen, s a történetek lapjai tanúságot tesznek a jóról s rosszról, mit elkövettek: ok-e ez arra, hogy sziveink elkülönözzenek?

- Sziveink! - sohajtott fel Amadil - nem, nem, csak utaink, kedves, kedves hercegnőm! mert én senkinek terhére nem tudnék lenni.

- Terhemre!?

- Ne értsen nagyságod balra. Rákóczi Julia csak magáról felelhet, nem viszonyairól, s én e viszonyoknak lehetnék terhökre.

- Hogyan? - kiáltott fel a másik - így eloszlanának ifjú éveink álmai? Emlékezel-e még, fonótermünk tág kandallója előtt, közel ülve egymáshoz orsókerekeinkkel, - mennyi csendes vágy s szeszélyépítette fellekvár édesíté esti álmainkat? hányszor sírtunk s néha nevtünk együtt? Oh, Amadil, ama rövid, de szép órák emlékére esküszöm: nincs viszony a világon, mely szívemet irántad meghűthetné, s választó falat emelhetne oly barátság közé, mint a mienk!?

Amadil darabig hallgatott, míg Julia utánozhatlan szívélylyel nyujtá neki kezét; azután szólt:

- Nekünk nem kell soha ígéretekre esküdnünk. Nem tudom, igazság-e vagy nem, de tőlünk a sors s talán az erősb nemnek féltékenysége s büszkesége, az önállóság erényét tagadta meg! nekünk nem kell ígérni! mert ígéreteinket ritkán teljesíthetjük. Emlékezik-e nagyságod azon időkre, midőn egymásnak ígéreteket tevénk? Mi teljesedett ezekből?

- Kevés.

- Semmi!

- De teljesületlen remények is érnek valamit, - felelt Julia. - Egyáltalában mi az, mit ember teljes biztossággal ígérhet, egyen kívül: hogy egykor meg fog halni? Ne vitatkozzunk szavak fölött, Amadil. Te nálam maradsz; álmodjunk együtt, reméljünk együtt, s ha akarsz, hiusult légpallóink romjai fölött sírjunk vagy nevéssünk.

- Lélekben mindig nagyságodnál leszek.

- Hogyan érted azt?

- Ha innen kiszabadulok, nem akarom, hogy e menekülés - szabadság híján - értelemnélküli eszmévé váljak. Itt, hol közös börtönben sínlünk, Isten legnemesebb teremtményének alázatos, engedelmes szolgálója valék - -

- Barátnéja! - szakítja őt félbe Julia.

- Igen; - felelt rögtön Amadil - de nem Aspermont grófnéé, kinek férje ellen- és rokonszenvekkkel birhat, mint én! Oh, ne tiltson el a hölgy, ki barátnémnak nevezi magát, remélni s hinni magamban. Künn a szabad ég alatt - folytatá hevesebben Amadil - lelkem kitágul, s ifjú keblemben tíz élet szorul; nem gondolok egyébbel! terveim nincsenek; egyet tudok, hogy a föld szűk leend nekem.

- Hogyan? - kiáltott fel Julia - te magányosan a világ zajába akarsz rohanni? te az élet sivár üzelmeibe veted sajkádat kormányvitorla nélkül? - lehetetlen!

- Mégis - felelt Amadil szenvedélyes ihletséggel - meg kell lenni! Láttá-e nagyságod azon szegény, foszlányokba burkolt leánykát, azzal a csendes, okos arczczal, melyet látni oly jól esik a szemnek? Láttá-e őt nagyságod reggelenként ablakunk alatt állni? Mellette gyakran e pohos nyárspolgárok fülig téli öltönyeikbe podgyászolva haladnak el s dideregnek: a kis leányka, körülengve - nem fődve - szegényes lemezétől, nem látszatik észrevenni, hogy könnye, míg a földet éri, megfagyott esésében. Kedves arcza szeliden s elszántan várja az adományt, melyből mindennapi kenyerére telik! mikép ha pénzem volna, tenyerébe üríteném erszényemet. Nem tudom, hogyan történik, de e gyermeket szeretem, mintha testvérem volna. Olykor, ha e meleg szobában sétálva, olvasómat mondom el, s a mindennapi kenyeret, melyet Isten nekünk oly bőven adott, folytonosan sürgetem: szégyen borítja arczomat, mikor e gyermekre tekintek, s azután gondolom, hogy nem ártana, ha Isten szemtelen zaklatásom miatt elvonná kenyeremet, s e bátor, hitteljes angyalnak adná, ki nem kér, s a hidegtől szemeibe facsart könnyekkel oly elszántan tekint a szép égbe föl, mintha a szent könyv tárva volna előtte s olvasná, mit Isten szólt: *Ne gondoskodjatok a holnapi napról.* - Oh, higgye nekem nagyságod: a gondolat, hogy gyávább tudnék lenni e gyermeknél, örüllté tehetne!

- Ismerem e leánykát, - mond Julia - kinek mindketten nem egyszer eresztettük le reggelink egy részét; de nála - úgy hiszem - sokat tesz a megszokás. - Ki tudja, ha a napot lézengve az utcákon töltötte, nem várja-e este egy meleg szugoly, s nem pihen-e a selyemborított szőke fejecske szegény, de szerető anyja ölében? Te egyedül állsz a világban, gyámatyád meghalt: mit tehetsz pénz, védelem nélkül?

- Én gazdag vagyok! - kiáltott fel Amadil - tizenhatsz arany évet számítok; reményeim kincses aknák, mert ígéreteikből még egy fillért sem adának kezembe; szemem éles, mint a hiuzé, s a gyámnokom neje, míg élt, ha olykor rekedt szavát a harmadik szobában meghallám, nem egyszer mondá: Amadil, füled élesb a vakandénál. Emlékezem, Munkácson a várudvaron, ha gyámnokom távol volt, kiszöktem szobáiból s a térdig érő hóból torzalakokat gyúrtam, ijesztő szemekkel szénből, s mikor szerit tehettem, valamelyik lovász süvegét raktam fejökre. A falak kirugásain az őrhelyekig kúsztam, mint a vadmacska, s ha csínjaimon utolértem, üzőbe vétettem, lábam oly gyors volt, mint az őzé, s biztos, mint a zergéé. Tudok éhezni ha kell, mint a teve, s ha amúgy igazán jóllakom Isten áldásából, az sem bánt nagyon. Nem vagyok-e gazdag? s mitől félhetnék?

- Eljlesztess! - mond növekedő meglepetéssel a hercegnő. - Ábrándok ezek, barátném, s elbizottság, mit az élet megczáfoland. - - Azt mondád: terveid nincsenek, - mit akarsz tehát?

- Mit akarok? - viszonzá a szőke hölgy, vegyítékével a szenvedélynek s búskomolyságnak. Nem tudom! Künn boltozva kék égtől, majd a tavasz hús szellői s a nyár zengései közt lelkem felmutatja vágyait Istennek, ki e földre helyezett. Miért a hit, ha az ég szárnyasai megélnék s az ember eszével s két egészséges kézzel kétségbeesik? Hallott-e nagyságod valaha sorsomon

sopánkodni? - Soha! - pedig terhemre van; hallott-e búsulni, hogy szegény vagyok, s többet tudok, mint a mennyit a szegénység megbír? - élek! - Isten így akarta? - - élni fogok, ő úgy akarandja!

- Tehát elvesztelek örökre, ha e falakat elhagyom?

- Örökre? Mit nevez nagyságod öröknek? nem mondja-e a példabeszéd, hogy hegy és völgy találkoznak, s nem vonulnak-e szellők karjain a föld párázati a fellegekhez, mert ott rokon elemekre találhatnak? nem lejt vagy rohan a csendes ér s a csattanó zuhatag ezer uton s ezer akadályon át, de mindig a tenger felé? Miért ne találkoznánk mi az élet tengerén, napfény s vihar közben?

Julia arcán elegye mutatkozott a részvét s rosszalásnak. Női gyöngédségét sérté a szabados és férfias, mi e fiatal hölgynek nyilatkozatiban lehellett. Úgy tetszett neki, mintha e könnyelmű elszántság, e tökéletes ismeretlenség a világgal, barátnéját ezer veszélynek s fájdalmas kiábrándulásnak vetendné martalékul.

Történetileg tudva van Rákóczi Juliáról, hogy korán érett esze s ritka tapintata mindazoknak figyelmét fölgerjesztette, kik vele közelebbi érintkezésbe jövének. Maga Eleonora császárné óvhatlan rokonszenvet érzett e ritka teremtés iránt, s gyakran meglátogatta őt. Julia az udvarnál is megjelent, s a szelid császár nagy kedvet talált a serdülő hölgy eszélyes feleleteiben s vidám társalgásában.¹¹

Julia kissé elhallgatott; úgy tetszett, mintha azon gondolkoznék, mit feleljen Amadilnak, midőn egy fiatal apácza benyitott s emlékeztette őt a fejedelemnő parancsára.

A hercegnő - bár szerénység s alázat jelleme fővonásai valának - sokkal több önérzettel bírt, mint hogy a fiatal apáczának hetykén s tiszteletlenül adott figyelmeztetése őt ne sértené.

Lelkes, kiváló vonásai szigorú kifejezést nyertek.

- Mióta - így szólt szelid fönséggel - nem lehet szerencsém a fejedelemnőt szállásomon tisztelni, ha közlendői vannak?

- Azt méltóztassék nagyságod magától a tisztelt fejedelemnőtől megkérdeni, - viszonzá élesen az apácza. - Mi, kiknek azon boldog sors jutott, szárnyai alatt lehetni, csak engedelmeskedni tanultunk.

- Nem tudakozta a hercegnő kegyedtől, Ágnes soror, - szólt közbe Amadil hasonló élel s csipősséggel - zárdai szokásait s egyéni nézeteit; egyébiránt természetesnek találándja, hogy egy uralkodó unokája, s kinek eszében sincsen, kegyetek ékes öltönyébe burkolódzni, azon házban, hol lakik, legyen az kastély vagy zárdá, fogadni szokta a látogatásokat, nem adni.

- Csendesen, Amadil, - szakítá őt Julia feddő hangon félbe. - Mondja meg kegyed a tisztelt fejedelemnőnek szives köszöntésemet, nem jól érzem magamat, s ma el nem fogom szobámat hagyni; kérem kegyedet, az ebédet nekem s Amadilnak ide küldeni.

Ágnes soror, kisdud gömbölyű hölgy, a homlokszorító gyolcs alól hófehéren kidagadó kövér arczzal, nem kevésbé ütközött meg Julia feleletén; tömött ajkait összeszorította, s szembe-tűnő nehezteléssel s feddő hangon felelt: - Jó, meg fogom jelenteni nagyságod tagadó válaszáat. Kegyednek pedig, Amadil, legyen ezennel tudtára adva, hogy akkor feleljen, ha kérdez-tetik. - Ezzel az apácza megfordult s a nélkül, hogy csak fejét billentené, odahagyta a szobát.

Természetében fekszik az alárendelt lényeknek, hogy párvonalban követik parancsolóik kegyének s mellőzéseinek hévmérsékét. A kegyvesztett, s a ki, bármi okon, kevesebb figyelem tárgya lőn, tapasztalandja, hogy e kegyvesztés kijelentéseiben a legnyomorúbb mellék-személy is osztalékot követel.

A mondottakból világos, hogy a deli hercegnővel egyelőre tisztelettel s figyelemmel bánt a ház parancsnoka, mater Honoria; de miután látta, hogy növeltje a legkisebb hajlamot sem mutat a fátyol fölvetelésére, helyesnek találta, irányában több szigort alkalmazni.

Nemcsak az öreg apácák, hanem - mikép tanui valánk - a fiatalabbak is feljogosítva érzék magukat a hercegnővel azon nevetséges, émelyítő felsőséggel bánni, mely főleg honunkban, kisebb hivatalnokok s közép-méltóságokra vergődöttek ismeretes sajátja.

Mikor a kis kövér soror becsapta az ajtót maga után, s léptei elcsoszogtak a folyosó kövezetén, Amadil hahotára fakadt, s felkiáltott: - Ezt kifizettük!

- Szerettem volna, - viszonzá Julia szigorú hangon - ha ez nem történik. Csak magunkat alázzuk le, ha ily apró egyéniségek hetykeségeit figyelemre vesszük.

- De hát mit is mondott neki nagyságod illetlent?

- Meggyőződéseim szerint, - felelt a hercegnő - semmit; de neked illőbb leende leküzdeni túlbuzgó részvéteket irántam s hallgatni, jó Amadil; ez legalább megkímélende a kis kövér soror leczkésésétől.

- Uram, ne hagyj el! - lépteket hallok a folyosón; - sikoltott fel a szőke hölgy. - Istenre kérem nagyságodat, ne hagyja magát! Ha egyszer felülkerekedtünk, maradjunk is felül.

Julia mosolygott, azután maga is figyelmeztvén a mindig közeledő léptekre, szeliden szólt: - Bizd ezt reám, jó Amadil; gondolom, tapintatom nem engedendi a mértéket elhibáznom.

II.

Majdnem azon időben, mikor Rákóczi Julia s barátnéja együtt beszélgettek, a zárda más szárnyában, szép világos teremben, amattól különböző nemű társalgás folyt. Mater Honoriát a sekrestyében láttuk. Midőn az apácák s növendékek hosszú sora elvonult előtte, s ő nem egyhez ezek közül azon bájos szelidséggel szólt, melytől csekély árnyalatban tért el, mikor Rákóczi Juliát idézte magához, a fejedelelnő, pár éltes apácza kíséretében, saját lakosztálya felé ment. Valami megkapó volt azon ihletesen félő tiszteletben, melylyel őt az éltes szüzek kísérték. Így haladva a hideg, félhomályos folyosókon, a nemes apátnő bibliai alakokra emlékeztetett.

Ajtajánál búcsut vőn kíséretétől, s midőn előszobájába lépett, egy fiatal apácza, ki ott szolgálatára időzött, jelenté, hogy vendég vár reá.

Mater Honoria az oldalszobába tért be, s miután olvasóját s imakönyvét letette, elfogadó termébe nyitott, hol őt szívélyes őszinteséggel erőteljes, magas férfiú üdvözlé.

Egy tekintet elég, e férfias alakban a hadi emberre ismerni. Öltönyét ezuttal nem fődöze a szokásos mellvas, kezében is a lovagi sisak helyett nagy karamú, aranynyal szegélyezett s pompásan hajlangó strucztollakkal ékes kalap volt. Egyébiránt egyszerű öltözéke az akkori szabás és ízlés előnyeit tünteté ki a mostani nevetséges öltönyök fölött.

E férfiú Aspermont Reckheim Ferdinánd Gobert volt, mikép már említettük, I. Leopold felső-magyarhoni hadi kormányzója.

Kora mintegy harmincz évre mutatott, bár ennél jóval idősbnek mondatott. Szép, bársonysima fekete hajzat hullámozott hófehér csipkegallérán; s az érdekteljes vonások, világíttatva erélyes sugárú kék szemektől, egyre gyaníttatának azon férfiak közül, kiknek kevés némben áll ellen.

Mielőtt a párbeszédet adnók, mely a két feltűnő személyiség találkozása okait feltárandja: vessünk futó tekintetet a világos terem körül, hol velök találkozánk.

A falakat remek olajfestményekben szentirási képek borítják; a négyszeg egyik oldalán, néhány aranyozott szegélyű szekrényben, jól rendezett könyvtárt látunk; míg az egyik ablak közelében széles dolgozó asztal áll veres márványból, s előtte tágas bőrkarosszék. A másik falnak hosszában egy pamlag, székek s nagy asztal, szőnyeggel borítva, tűnnek föl. Elhallgatván kifárasztó részleteit a teremben létező órák s egyéb becses holmiknak: azon két személyt közelítjük meg, kik most, néhány percnyi beszélgetés után, egy ablakmélyedésben folytaták társalgásukat.

Már a néhány szó után, melyeket Aspermont, az első üdvözléseket végezve, mondott, félreismerhetlen volt valami ingerültség mindkettőjük vonásain s a tekintet azon éle, mely hevesb vagy legalább érdekesebb beszélgetési tárgyra gyaníttat.

- Honoria, - szólt Aspermont - én bizodalommal jöttem hozzád; mindazon ellenokok, melyeket egykor-máskor hallottam tőled, alaptalanok, s a részrehajlás s hozzád illetlen meghunyászkodás jellegét viselik. Ne kényszeríts erőszakra, míg veled egyetértve, a dolog zaj nélkül kivihető.

- Lehetetlen! - kiáltott fel az apátnő kedvetlenül. - Nem akarok semmit e merénnyről hallani. Nagyon sajnálom, hogy eszelős, botrányos terveidből ennyit is tudok. Azon házra, mely gondviselésem alá bízott, csak homály áradhat ily tettből. S mit mondana a bibornok, ki iránti tiszteletemet s tartozó engedelmességemet szégyenítő meghunyászkodásnak merted nevezni?

- Oh, bizonyosan, - szakítá őt Aspermont félbe - neheztelni fog ő eminentiája, a nagyon-tisztelendő gyámnok úr, miután atyai gondoskodása a fiatal hercegnő mennyei osztálya fölött arra birta a szent férfiút, hogy kezét egy Eszterházy, egy herczeg Waldeck s többektől megtagadja.¹²

- Méltán tehette ezt, - viszonzá a fejedelemnő neheztelő hangon - mert Juliának Prágában, honnan soha vissza nem kellett volna őt hozni, szembetűnő hajlama volt a zárdai életre. Egyébiránt - tevé szigorral hozzá - nem csudálom, hogy ti, világi férfiak, oly kevés fontosságot helyeztek a mennyei osztalékba, s oly készek vagytok azokat kárhoztatni, kik mulandó földi kincsek helyett örökké tartandókat kívánnak biztosítani hiveiknek.

Aspermont összevonta szemöldeit, s éles gúny kifejezésével viszonzá: - Igen, hogy e megbecsülhetlen javakért maguk számára a megvetendő földi kincsek csekély osztalékát megtarthassák.

- Gobert! komolyan kérlek, szüntesd meg e beszélgetést.

- Az igazság szava keserű; - felelt Aspermont - de vigasztald azzal magadat, hogy a vád nem téged, hanem oly férfiút ér, kinek fősvénysége közmondásos, s ki nem egyszer feddetett meg az ősz, derék Széchenyi Pál által, egyházi férfiúhoz nem illő haszonlesése miatt.¹³

- Rágalom; - erősíté Honoria - mert hiszen kétségtelen, hogy ha az ifjú Rákóczi nagykorúságot ér, a gyámnok átadandja neki jószágát; s mi nyereség háramolna rá abból, ha Isten malasztját nyujtaná Juliának, s a fátylat elfogadná - míg öcsce Ferencz él?

- Megbocsáss, Honoria, ha álokaid czáfolatába nem ereszkedem, s elhallgatom, hogy buzgóságod a bibornok iránt, a jövedelmeket Rákóczi nagykorúságaig kihagyta számításaiból. Te ártatlanságodban nem tudod, minő nyereség a haszonvagyó előtt, ha két követelő közül egyik elnémíttatik.

- Elég! elég! - kiáltott fel a fejedelemnő.

- Nem, nem elég és soha sem elég! - mond Aspermont erélylyel. - Gondoljátok-e ti, hogy Isten előtt kedves az ily ármánynyal fogott fátyolvétel? de apácza-e Julia? nem nagykorúságot ért hajadon, s ki arra van teremtve, hogy csendes házikörben boldogságot áraszson maga körül? Feledtetek-e, hogy saját céljaitok elérhetése közelítették az által, a mit én akarok?

A fejedelemnő feddő tekintetet vetett Aspermontra.

- Németté akarjátok őt tenni! mered-e ezt tagadni? - szólt a tábornok. - Egyedül vagyunk, - folytatá - s közel rokonok, unokák; tudhatod, Honoria, hogy én, bár családunk franczia eredetű, Némethonban születtem, s német vagyok szívvel, lélekkel. De szentségtörésnek tartom e legelső magyar család két nagyreményű sarjának ezen erőszakos, kábító elnémetesítését. A honszeretet s nemzetiség gyűlpontja ezer nemes és nagyszerű erénynek: kitől e kettőt elragadtatok, azt erkölcsileg megöltétek.¹⁴

Honoria békétlenül rázta fejét, várva, hogy Aspermont elhallgasson.

- Julia nemes természete, - folytatá ez - s pár évvel elébb haladt kora lehetlenné tévük vele nagy nevéhez kapcsolt visszaemlékezéseit s egykori rokonszenveit egészen feledtetni; de a mit tehattetek, nem lőn elmulasztva, hogy a legszentebbet, mit nemesen született szív érezhet: honszeretetét elfojtsátok. Igen, ez nem sikerült, mert szíve hónáért ver, s tud még sorsán könnyeket ejteni; de mostohaatyja Tökölyi s számos férfiak ellen, kiket nem ismer s kiket védeni nem akarok, megtanították őt, kihallgatás nélkül pálczáat törni.

- Igazságtalan vagy, Gobert; - szakítá őt hevülve félbe a hölgy - azoknak irtózatoss tettei, kik felülűszva a nép kegyén, lángba borították az országot, önkénytelenűl fejleszték ki Julia, mint Ferencz szíveikben az ellenszenvet.

- Önkénytelenűl! - kiáltott föl Aspermont fűnséggel - s ezt te állítod, a fejedelemnű, ki titkos utasítások nélkül nem vetted szárnyaidd alá e gyűngéden nemes csemetét? Én nyiltan kimondom, hogy ezen álnok lélekmérgezés gyalázatos! - - Mivé tették ama jó bécsi urak a hűsők fiát, az ifjú Rákóczit, ezen utolsó sarját egy nagyszerű, történeti családnak? elfojtották benne a magyart, a nélkül, hogy németté tudták volna tenni. Nem bir egyikének is, a két dicsű nemzet közűl, erényeivel: nem magyar, nem német - gyáva korcs! - Az udvari lég mirigyes övében szolgálai lelkek szolgálá törpítették! Mentsen Isten ily némettől! s óvja a magyart ily magyartól!¹⁵

Honoria kissé megdűbbenve, de nem hanyatlott meggyűződésűl szűlt: - Rosszul vagy értesítve: én úgy tudom, hogy ő szívvel lélekkel német, s azt hiszem, ez által csak nyerhet. Iszonyúság, mit e magyar nép elűvet! A csendes egyházak, a zárda magánya s az oltár szentélye nem biztosok tűlők. Mit tett csak nem régiben Julia mostohaatyja, amaz ifjú tigris Tökölyi Imre, ki Drugeth Zsigmondot, a két Barkóczit, Senyeit s a derék Mácsait a népek s a had törvénye ellen Kassán a vérpadon végeztette ki, s a hű és ügyes Melczér Jánost felakasztatta?¹⁶

- Igaz; - kiáltott fel Aspermont eltitkolhatlan borzadással - de ki idézte fel az Eumenidákat Eperjesen s annyi számtalan helyen! Ki írta föl véres betűkkel a történetek lapjaira a Caraffa, Caprara, Strasoldo és Cobb neveket? Mit tett Lobkovitz egykor, míg az igazságos császár szemei felnyiltak, s ezen eskűt ellenségét a magyarnak megsemmisítette?¹⁷

- Hogyan! - szűlt Honoria szigorúan - te, Aspermont Reckheim, a császár vezére, kit a kegyes uralkodó hadseregei kormányára méltatott, ő fűlsége hű s erélyes vezereit kárhoztatod és kisebbíted? s feledni látszatol, hogy a maroknyi magyar nép s egy-két eszeveszett olygarcha vakmerűségét nem lehele szelidebb uton megakadályozni? s nem bűnhűdött-e Lobkovitz, ki tűbbre ment, vagy inkább menni akart, mint kelle?

- Mit akadályoztak meg ezen emberek? - viszonzá hevülve a tábornok. - Innen is, túl is, patakokban foly a vér! Ha e gyalázatos Caprara, Caraffa, Strasoldo, a vérengző Cobb s többen saját testvéreim volnának, nem nevezhetném őket egyebeknek, mint gaz hóhéroknak.¹⁸ Hol a trón széles e világon, melyen szelidebb s igazságosabb és becsületesebb uralkodó ül, mint császáruk, I. Leopold!¹⁹ de hétszeres érczfállal keríté a jámbor fejedelmet az ármány, nemzeti gyűlölség s az alkotmányos lét elleni százalmas irigység körül. Oda jutottunk e nehéz időkben, hogy a magyarban megismerni, a mi szép és dicső, annyit tesz, mint rossz németnek lenni: s mely üldözöttek védelmére kel, az egyenes, nyílt szó, árulásnak és fölségsértésnek neveztetik: ellenben minden törvény s igazság elgázolása helyes büntetés nevét viseli. A derék császár csak álnok vezérei s rossz tanácsosai látcsövén tekinti az eseményeket, s minő fekete színben festetnek azon iszonyok, melyek a kuruczok által elkövetetnek: annyira a szükség s kénytelenség keretében tüntetnek föl a császári vezérek hóhérlásai s szentségtörő rablásai. Azonban vessünk leplet ezen iszonyokra, időm rövidre van szabva, akarom végre tudni: ellenem, mellettem vagy-e?

- Melletted, Gobert, mindenesetre, - felelt Honoria - de a maga rendén. - Semmi sem birand arra, hogy zajtűtő, homályos merénnyre segédkezet nyujtsak. Kérd meg Julia kezét annak rendi szerint a császári pártól s Kolonics bibornoktól mint gyámjától, s én távol attól, hogy a dolgot ellenezzem, magam vezetem őt karjaid közé.

- Más szavakkal, Honoria, - szakítá őt a tábornok félbe, - mellőzve Julia anyját, s őt magát: Kolonics bibornokot, ki most távol van,²⁰ várjam be, s nyerjem azt, mit mindazok, kik Julia kezét megkérték. Értelek, - folytatá Aspermont indulatosan - te Kolonics visszhangja vagy: mi ha nem igaz, igérj legalább semlegességet.

- Nem tehetem, - felelt Honoria némi elfogultsággal - hogy szemet húnyjak ott, hol eskü kötelez örökösre.

- Nem?! - kiáltott fel kifakadva, Aspermont. - Oh, az egyoldalú buzgalom vaksága! mely zsarnoknak hiszi a jó Istent, s azt véli, hogy a minden jóknak szerzője egész életboldogság odaáldozásával lekenyerezhető! - Ti visszadobjátok póriasan büszke megvetéssel, mit az Úr ingyenkegyelméből árasztott e szép világra. Vakok ti! kik imáitokkal káromoltok; s gyámnozkodhatni vélvén a gondviselés fölött, türelmetlenek vagytok a fénylő nap alatt, melynek sugáiraival jóra s gonoszra világít a türelmes Isten!

A fejedelemnő majdnem reszketett felindulásában.

- Pulya, kisszerű szenvedélyeiteket ruházzátok a magasság urára, - folytatá Aspermont - s Istent teremtetek a magatok képére.

- Ne tovább! - sikoltott fel az apáca; azután önkénytelen mozdulattal imázsámolýához sietett, s a nagy feszület fáján átfonván jobb karját, mintegy védelme alatt az Üdvözítőnek felkiáltott: - Ez kárhozatos eretnokség! melynek ördögi cselszavait hallani nem akarom, hallanom nem szabad!

- Több vallási érzelem s igaz hit van e katonai szívben, - szólt Aspermont, nyílt s nemes őszinteségű tekintet vetvén Honoriára - igen, több, mint minden farizeusaitokban együtt. De látom, siket füleknek szólok, s valóban szégyenlenék egy hanggal többet veszteni! Harag nélkül távozom, Honoria, s hálával Isten iránt, ki bátyámnak drága életét jókor vette el; te őt boldoggá soha se teendéd!

Az apátnő egy székre hanyatlott, s hófehér kezébe fődte el arcját, talán könnyeit.

Aspermont árnyalatával a százalomnak tekintett a hölgyre, azután folytatá: - Emlékezel-e még, te büszke hölgy! azon órákra, hol hasonló ürügy alatt, két vérző szív lőn elszakítva egymástól? - Akkor is fiatalság, közeli rokonság, vágy a zárdai életre, s ehez hasonlók hozattak föl.

- Szűnj! - rebegette a fejedelemnő tört hangon, míg szép vonásait halál színe önté el.
- Igaz, - szólt Aspermont keserűen - ezek mult dolgok! - s ki gyaníthatná, hogy bátyám fiatalon s élettellejesen e zsarnokság vértanuja leend?
- Miért - kiáltott fel Honoria kérveparancsoló hangon - előidézni azon iszonyú órákat!?
- Bátyám megőrült - folytató Aspermont mély felindulással - mert inkább szeretett tégedet, mint hogy ép észszel nélkülözhesse... a jó Isten elvette őt! Örölete óráiban egy apácza képét szorította kebléhez - s emlékezetében, négy gazdag nyelvből, melyeket beszélt, egyetlen szó maradt: a te neved, Honoria!
- Oh Isten! - kiáltott fel a fejedelemnő fuldokolva.

Mély s iszonyú volt a seb, melyet a hevétől túlkapott hadfinak szavai ejtettek a hölgy szívére. Őt nem büntudat s nem vág, imával lekenyerezni az igazságos birót fönn a felhők fölött, vitték e zárda magányába: halálos sebbel keblében, azon erélylyel s hősiséggel, melyre csak hölgyek szíve képes, elvált a világtól, hogy jobb életre készülve, míg lehellelte tart, szent czélokra áldozhassa óráit; reményeinek tört árbozza volt a hid, mely őt a világtól elrekeszté. A vad csaták fia nem számlálta meg álmatlan éjeit, s nem ismerte a nőkedély örvényét, melyről az alig behegedt hártját kíméletlenül leszakítá. Hosszú szünet lőn. Aspermont folytató: - Látom, Honoria, meg vagy hatva, de jusson eszedbe, hogy ugyanez áll Julia s előttem.

A fejedelemnő magához tért, minden erejét összeszedte, s fölkelvén ülőhelyéből, még mindig reszketeg, de méltóságteljes hangon szólt: Gobert! mikor megegyeztem abban, hogy téged, legközelebbi rokonomat s ifjuságom barátját, itt elfogadjalak, azt hittem, hogy oly eredmény-nél állapodunk meg, mely ellen sem kötelességemnek, sem érzéseimnek szava nem leend. A mit te kívánsz, - nőragadás, elorzása egy hölgynek az ima s áhitat menhelyéből, botrány tehát! S mivel e szent falak öre, én a fejedelemnő, e bűnös tettbe beleegyezni nem akarok, szenvedélyedtől elragadtatva, nemcsak engemet sértettél szíved legmélyeiben, hanem a vallás elveit s hű szolgálóinak egész testületét nem pirulsz bántani s aljas földi vágyakkal gyanúsítani.

- Egyedül a hibásokat vádoló, Honoria, s ne feledd, hogy azon tévutban vagy, melybe egyoldalú vakbuzgóság vettetik, s épen botrányoktól rettegése által idézi föl a botrányt!

- Ne ítélj, hogy meg ne ítéltesse! - viszonzá a hölgy szigorú hangon. - Én megmosom kezeimet, s e tárgyról nem akarok többé hallani. Nem kelle nekünk e végre soha találkozni, Gobert. Isten veled! mi ez életben utolszor láttuk egymást.

Aspermont tanuja volt a hatásnak, melyet bátyjának emlékezete gyakorlott Honoria szívére, s érezte, mikép őt heve túlragadta a helyes korlátokon, megbánta, hogy a hölgynek, kit bensőleg tisztelt, szívére sértette. Úgy tetszett neki, mintha gyöngédtenül túllépte volna az illem azon sorompóit, melyeket férfiúnak hölgyek ellenében mellőzni soha sem szabad. Aspermontnak nemes szíve volt, s mint minden heves és szenvedélyes férfiú, ha a pillanat rohama elmúlt, megbánta, mi rokonára nézve sebző volt szavaiban. - Honoria! így szólt békítő gyöngédséggel - ne állítsd élre szavaimat.

- Hagyj végezni; - folytató a fejedelemnő. - E falak a világtól elválasztanak, a szív földi vágyai, fájdalma s öröme kívül maradtak, a lélek nyugalma, mely végmenhelyet keres, még a visszaemlékezés varázsképeit is elodázza magától. Te mély sebet szakítál föl, s a kéz, mely ezt irgalom nélkül tevő, évek lassú hegedését repeszté szét. Szavaid méregként cseppentek beteg szívedbe s el nem hibáztatják hatásukat! Én az Isten ezen újabb kísértetét elszántsággal fogadom; mert az önfeláldozás e révében a gondolatvétek is bűnhődést érdemel. Zúgolódás nélkül ki akarom szenvedni, mi reám talán azért méretett, mivel ennyi évek során át még egy erecske maradt szívedben, mely ifjúkori emlékezeteimre s álmaimra megrezzen.

Honorია e szavakat oly mélyen-bús s egyszersmind oly méltósággal mondá, hogy Aspermont meg volt rázkódtatva. A részvét szelidült, békítő hangján kiáltott fel: - Honorია, bocsánat!

- Megbocsátottam neked, Gobert, - viszonzá a hölgy jámbor nyugalommal, s kezét nyújtá a férfinak, ki szerepet látszott vele cserélni s megszegyenülve állt előtte.

- Itt barátom, - folytatá a fejedelelnő - utaink elválnak. Ne vádolj hidegséggel, ne igazságtalansággal, őszintén s Istennek pirulva nyújtván áldozatul vallomásomat, kimondom előtted: hogy saját szívem edzetlensége, melyet ez óra felfödözött, teszi szent és siető kötelességgé, végkép elszakadni a világtól. Nem hiúság, de vétkes gyöngeség volt tőlem, a nagy felelősséggel járó fejedelelnői tisztet elfogadni; holnap lemondásom indul innen az illető helyekre s Honorია balfogását mint egyszerű apácza siratandja szűk magányos cellában.

- Te nekem soha meg nem bocsátasz! - szólt növekedő szánalommal Aspermont.

- Megbocsátottam, ismétlem, Gobert. Ti férfiak mindig tévutban vagytok, mikor hölgyek érzelmei fölött hoztok ítéletet. A nőszív az engesztelés békehona: szenvedni s megbocsátani osztályrésze. Eredj, hős! neked nyitva a tágas, szép világ diadalkoszorúival; én tövises pályámon folytatom magányos utamat a nyugalom réve felé. Az ég áldjon meg téged barátom! - talán Isten úgy akarta, hogy ez óra üssön, s a fejedelelnő lássa, mikép gyöngé szíve több nyugalmat lel a magányos cellában s odaengedő függésben, mint e fényes címmel s e ragyogó kereszttel keblén.

Ezzel gyönyörű kezével könnyedén érinté Aspermont homlokát, s a mellékszobába távozott.

* * *

A tábornok meghatva tekintett utána. Nehéz volna azon ellenkező indulatok csatáját leírni, melyek keblében vívtak. De a megbánás s szájalom kifejezésén át, tekintetében a dacz merev éles sugára sem hiányzott. Darabig kételkedve állt, ha visszaszólítsa-e Honoríát; azután azon élénkséggel, melyről ismeretes volt, a békétlenség egy kézmozdulatával odahagyta a szobát. Mikor a zárdakapu őrnőjéhez ért s a kapu kinyitattott, Aspermont valamit adott az őrnő kezébe, mit ez sajátosan jelentő tekintettel fogadott.

Néhány percz múlva a tábornok a zárdá előtt állt. Mintegy húsz-harmincz lépésnyire haladott, midőn egy meglepő tekintetű férfival találkozott, kitől pár pillanat előtt egy köpenybe burkolt ifjú vált el.

A férfiú, kit most szemközt látunk Aspermonttal, egyszerű polgári öltönyének daczára oly vonásokkal bir, melyeket nehéz feledni; főleg nagy sötétszürke s összenőtt barna szemöldöktől árnyékolt szemei nem könnyen tűntek el annak emlékéből, ki őt csak egyszer látta életében. Ezen ember mintegy negyven évesnek látszott, s állát, ajkait tömött fekete szakáll fődé.

- Soká vártál-e, Brenkovics? - kérdé hirtelen Aspermont.²¹

- Nem hevertem e kis időzés közben; - felelt szárazan a kérdett - a szem, mely nyitva van, sokat lát és tapasztal egy rövid téli napon is.

- Ki volt azon ember, kivel beszéltél?

- Bercsényi Miklós, - felelt Brenkovics - egy azon drágalátos őszinte hódolók közül, kik Lotharingi Károly s a szelid Abele kezeibe rakták nyelvöket, míg szíveik Tökölyi markában vannak.²²

- Mit akarhat e szilaj ifjú itt, kiről már sokat hallottam? tudakolá odavetve, s Brenkovicscsal sietve távozván, Aspermont. - Megfejtethlenek e magyar urak előtttem, - folytatá menésközben - mihelyt kissé fordul a koczka, sereggestül látta az ember őket Bécsbe sietni.

Brenkovics a megvetés kifejezésével kemény, velős vonásain, szólt: Ettől nincs mit tartani! a jámbor azon gerjengők sorába tartozik, kik minden csomót ketté vágni akarnak, s ha ez - mivel nem Nagy Sándorok - a vágásra épen marad: maguk ellen fordítják a fegyvert.²³ Vitéz tábornok úr! alig találná ki nagyságod, mi hozta őt Bécsbe. - E szavak közben már meglehetősen távolban valának a zárdától.

- Nos? - szólt Aspermont - vágyom tudni.

- Őt - felelt Brenkovics félmosolylyal - kegyelet emelte szárnyain ide!

- Hogyan?

- Mikép mondja, a hősök utódát, a híres, férfias-lelkű Zrinyi Ilona fiát, s a két hadias, nyugtalan György unokáját akarja látni.

- S aztán?

- S aztán, gondolom, haza megy; ártatlan multság! nem árt senkinek vele, s gyanítom, a hősök ama nagyszerű csemetéje lehűtendi magasztos eszméit a szendergő oroszlánok felől. - Ez utóbbi szavakat Brenkovics oly kinyomásával a megvetésnek mondá, miből világos, mennyire le volt Bécsben is a vélemény az ifjú Rákócziról hangolva.

Néhány percz mulva a két beszélő egy utczába tért be s eltűnt a szem elől.

A FIATAL LELKÉSZ.

I.

Mig Aspermont Brenkovicscsal folytatja útját, addig történetünk más felé irányozza röptét.

* * *

Mennyi befolyással voltak eseményeink korában a Jézus-rendén levő atyák, alig szükség mondanunk, a jó- s gonoszról, mit e fekete legiója a gondviselésnek véghezvitt, egykorú s későbbi történetírók kimondották véleményeiket, s a világ a sok ellentétesből rég levonta ítéletét.

Hála az előhaladott kornak, nem áll a műveltebb osztály szelleme ott, hol rettegnie kellene a hibást és gonoszt nyíltan kimondani; vagy a jót és dicséretet, egyesek vagy egész testületekről, egyoldalú ellenszenvvel elhallgatni. S ez főleg honunkra nézve áll; mert valóban a nemzet nem félhet a multtali összehasonlítástól. Sőt épen ezen összehasonlításokból kitűnő ellentétek emelik ki a békés haladás előnyeit minden törvényellenes erőszak fölött; s a méltányos értelmiségben a hála érzetét élesztik föl azok iránt, kik a nemzetet a balsors ennyi vészei közül, bármennyi áldozattal, az alkotmányos rév megközelíthetésére vezetni akarják.

* * *

Azon zárdába lépünk, hol jelenben a jezsuita atyák felügyelete alatt az ifjú Rákóczi Ferencz lakott.²⁴

Kolonics bibornok a herczeg jószágait Klobusiczki Ferencz közvetlen kormánya alá helyezé, kitől mindig szoros számadásokat vön, s a jövedelmekből Rákóczi Ferenczet, nővérét Juliát, s Zrinyi Ilonát, Tökölyi Imre nejét, a fiatal herczeg anyját, illendően, de távol sem fejedelmi módon tartotta.²⁵ Tökölyi Imréné egy külvárosi kolostorban négy szobát birt lakosztályul; Julia igénytelen szállását láttuk; s ha ehhez hozzá tesszük, hogy a híres történeti család egyetlen férfiutóda a jezsuiták házában, komornyikával s két apróddal együtt, mindössze négy szoba fölött rendelkezhetett: könnyen megfejtethető, hogy Kolonics a nagyszerű Rákóczi-birtokok bármelyik fillengjéből fődözheté az általa bőven elégségeseknek ítélt költségeket.

* * *

Délutáni két óra van, s a nap, melynek sugarai békésen világítottak az apácza-zárda fölött, honnan csak most távozáink, még magasan örködtek a tükörtiszta égen, midőn a fiatal herczeg lakosztályába léptünk.

A tágas előszobában, mely elég lakályos bútorzattal birt, a szöglet-kandallóban csekély tűz lobog, s előtte egyszerű széken egy férfiú ül.

Fejét szőszvilágos szőke hajzat fűdi, az akkori divat szerint vállig fodrozva; öltözete egészen németes. Simára borotvált arcza ezen embernek, ki mintegy negyven éves, tökéletes jellegével bir azon hetykén-komor inasi képeknek, melyek birtokosa vonásait alkalom szerint a leg-hunyászkodottabb ebalázat s a legpaczkázóbb és sértőbb büszkeség kifejezésére tudja átváltoztatni. Neve Ridinger Tamás; hivatala a komornyiki a fiatal herczegnél.

Bár Ridinger igen kevély volt annak öntudatában, hogy egy herczeg szolgálatában van, mégsem tartá méltósága alattinak a kémkedés szerepét; sőt e zugbizodalomban azoknak, kiknek érdekében állt Rákóczi Ferencz minden hangját s minden mozdulatát jegyzőkönyvbe iktatni - büszke volt.

Kevéssel azután, hogy e kettős hivatal viselő egyénnel itt találkoztunk, az ajtó felnyílt, s azon magas, szikár férfiú lépett be.

Fekete öltönye azonnal lelkészre ismertetett; s tekintete a felsőségi öntudat jellemét viselé. Arcza egy volt azok közül, melyek látása azon gondolatot ébreszti; e képet még soha sem láttam! más szavakkal: sajátos, nem mindennapi volt az. A keskeny, de magas homlok alatt két sűrű, a halántékok felé majdnem egyenes vonalt képező szemöld setét, hálózott kifejezésű szemek fölött ívezett. A finom vágású orr egyenesen nyult ki arczából, s keskeny, majdnem fehér ajkai epés természetire mutatának. Kora jóval többre gyaníttatott ötven évnél, de tartása díszes, fiatal könnyűségű volt.

Mihelyt az ajtón benyitott, Ridinger gymnastikai könnyűséggel pattant fel székéről, s oly mélyen meghajtotta magát, hogy lelóggó karjaival támlátlan székhez hasonlított.

- Magában van-e a herczeg? - kérdé a lelkész.

- Olasz mestere van ő fönségénél, - felelt, igen lassan fölegyenesedve, a komornyik, míg kerek arcza, gömbölyű vonásaival, leírhatlan hunyászkodás kifejezését mutatá.

- Régen van-e itt?

A komornyik egy széles ezüst órát vont ki zsebéből s szólt: - Öt percz mulva vége az órának, méltóztassék, drága főtisztelendő úr, besétálni.

- Már megmondtam kegyednek, hogy czímem nem főtisztelendő, hanem egyszerűen tisztelendő.

- Nem fog soká elmaradni a nagyobb czímet is, - mond hízalgő hangon a másik.

A jezsuita megvető tekintettel méregette őt tetőtől talpig, azután vállat vonítva benyitott a másik szobába.

E hézag valamivel kisebb volt az elébbinél, s a herczeg apródjai foglalták azt el néhány óráig napjában. Ezek előkelő családokból ifjak voltak, kik a Jézus-rendén levők tantermeibe jártak, s leginkább azért lőnek változtatva Rákóczi mellé rendelve, hogy folytonosan német körözetben tartassék. Jelenben tanulási óráik levén, a csinosan bútorolt szoba üres volt.

A lelkész most a herczeg szobáiba nyitott.

Az ifjú Rákóczi Ferencz szállása az akkori ízlésnek megfelelő, csinos, sőt fényes bútorzattal volt kikészítve. Úgy látszott, hogy a szent atyák meg akarták vele a kolostori életet kedveltetni. Pamlagok, székek utrechti szőrbársonnyal valának borítva; egy gyönyörű mívű négyszegű zongora s festő lépcsze²⁶ mutaták, hogy a szépművészetnek is jutottak órák. S ha egy gót mívű támfogason²⁷ vivó fegyvereket, mellvankosokat, arczrostélyokat s védkesztyűket látunk függeni, ez azt bizonyítja, hogy a herczeg hadias szellemének is óvatos hódolat jutott részére. De a fiú s családi kegyelet sem lőn korlátozva: mert a falra feszített párduczbőrökön a Rákócziak fénykorából maradt kardok, elárasztva drágakövekkel, csillogva aranytól vagy ezüsttől, néhány szépmívű sisak s több véd- s támadó fegyverek függöttek.

De mindez, úgy szólván, a mucetum s camorából tekintett ki, s az egésznek sajátos elrendezését kellene aprólékosan előadnunk, hogy azon szerzetes keretet kijelölhessük, mely e hadias és világi tárgyakat befoglalá.

Valóban oly keresettség, oly nőileg aprólékos gondosság volt e színházias ékítményekre fordítva, mikép könnyű lőn észrevenni, hogy e tárgyak inkább falon, mint vállról, vagy oldalon függésre valának számítva.

Az ifjú Rákóczit a jezsuiták s Kolonics egyházi életre akarták nevelni, de kevés idő mulva észre kelle venniök, hogy a herczegnek nem sok hajlama van azon egyszerűségre, mely a

valódi hivatásnak jól esik s oly rokonszenvű; ellenben hol hivatás nincsen: csak erőtetés s nélkülözés színében tűnik föl. Azért később mindent elkövettek, hogy növeltjük kevés különbséget találjon az egykori s mostani életkényelmek közt.

Alig volt tizenkét éves, mikor őt a kolostorba felvevék. A szigor s felsőségi szellem, mikkel Kolonics utasítása szerint, a jó atyák a Rákóczi vért akarták meghiggasztani, az ifjú jókor fellángoló tűzzsellemében nem várt erélyes ellenszegülésre talált.

Bárminő fiatal, sőt gyermek volt a herczeg, az első illetlen szót, első mellőzését a figyelemnek, oly fönséggel s a mi több, oly józan észszel tudta visszautasítani, hogy a kölcsönös, páronkinti felügyelésre s vak engedelmességre szoktatott atyák ki valának tökéletesen szedelve sodrúkból.

Egy jelentés a másikat követte. Kolonics magának a császárnak panaszolt az ifjú törhetlen szilajsága ellen.

Mikép még jelenben is, vessző, korbács s börtönzés használtatnak olykor, még azon ifjak nevelésére is, kik egy illetlen érintést később vérrel kénytelenek megboszulni, jelen társadalmi fogalmaink szerint, ha lovagias érzelmű körben megszenvedtetni akarnak, úgy akkor is, hogy a vakmerő ifjú Rákóczi daczát megtörjék, fenyíték lőn indítványozva.

Ki bámulná, ha azon emberek, kik főérdemnek tarták a legvakabb engedelmességet s alázatot; kiknél tűrni és szenvedni dicsőség volt, fel valának lázadva e gyermek szabad s erélyes lelke ellen, ki midőn végre kissé durvább erőszak lőn megkísértve, makacsul ellenszegült, s az ellene emelkedő szent kezet egy buzogánnyal hat egész hétre használhatatlanná tevő?

Kolonics bezáratta őt; de miután két hét múlva kiszabadult börtönéből, hol kenyéren s vizen tartatott, nemhogy alázatosabb lenne, sőt Kolonicsnak, ki bibornoki fényben jelent meg előtte, s őt egy hosszú beszéddel akarta megfenyíteni, oly száraz-hidegen s oly józan észszel páruelt elmésséggel vetette szemére kegytelen bánását, érteté meg vele, minő árva értelem s nyomorú felsőségi szellem az, mely ész s meggyőző okok helyett illetlen bánásra s börtönre szorul, hogy a pápa után legelső egyházi méltóságot viselő férfiú szerepet látszott vele cserélni, s feddést fogadott, a helyett, hogy adjon.²⁸

Végre a szelid lelkű Eleonora császárné vetette közbe magát, s szigorúan megtiltott minden erőszakot s illetlen bánást.²⁹

Később, a kedvezésnek sokkal eszélyesb rendszere, a jól alkalmazott szabadság, s a helyesen felosztott órák tanulás és nemes multság közt, megtermék - s jóval hamarább - a kívánt sikert.

A Rákóczi-vér, nem találván erélyt felfokozó ellenszegülésre, lassankint lecsillapult s a lelki lendület³⁰ nemes szikrája, mindenkori kedvezés mézes mérge alatt, hamuréteg alá kerítettett.

Minden el lőn követve, hogy az ifjú a magyaroktól elidegeníttessék. Nem haraggal s indulatos kitörésekkel, de mély szánalommal, s mindig a jó Istenhez intézett kérések közben, hogy a magyar szívébe szálljon, adatott minden tudtára, a mi istentelen s kárhozatos történt a szép két Magyarhonban. A másik résznek nem volt szava; s a védetlen vádoltak folytonosan a gabság s durvaság színében tűntek föl.

Oly vigyázva örködtek a fiatal herczeg fölött, hogy azoktól, kik vele egy honban születtek s annak sérveit forró szívben hordták, egy hang nem jutott fülébe; ellenben mindaz, a mi hadiasan-fényes és dicső olykor, mult és jelenben németek által véghezvitetett, hasonló eszélylyel és óvatossággal, koránt sem a dicsekvés s gyűlöletes összehasonlítás szellemében, hanem mindig azon jámbor óhajással lőn kiemeltetve, hogy ha a magyarok át akarnák valaha látni, minő jó férfiak örködnek sorsuk fölött: a bizonyosan csak elszédített s egyes nagyra-

vágyó kalandoroktól tévutra vezetett magyarok mindent elkövetnének a béke s nyugalom helyreállítására. Fájdalom! nem egyszer magyarok is voltak azok, kik vele a drága hont megutáltatni törekedtek, s kik a legigazságosabb követeléseket a zsenge, fogékony elme előtt szilaj forrongás színében tüntették föl! - *e faj létezett akkor is!!*

Csuda-e, ha e kaján szelidség, a jámboran mérgező eszély, s végre a folytonos illem s udvariasság, miket a németek részéről tapasztalt, s azon őszinte nyájasság s bájos leereszkedés, melylyel a császár s Eleonora vele bántak, el nem hibázhaták oly ifjúra hatásukat, kinek feltűnő s történetileg bebizonyított jellemvonása, erély mellett, szelidség, szeplőtelen lovagiaság s igazságérzet valának?

Innen megfejtethető, hogy a herceg szívében lassankint levívhatlan undor s gyűlölet fészkelte be magát a magyarok ellen.

Férfias lelkét nem tudták a szép, nemes, de békés szellemű egyházi élet fekete lemezével megbarátkoztatni; de a derék Aspermont tökéletesen hibázott mégis, midőn erősíté, hogy a magyart elfojták benne a nélkül, hogy őt németté tudták volna tenni: mert Rákóczi most, tizenöt-tizenhat év közt, szívvel lélekkel *német* volt. Szintúgy hibázott a tábornok, midőn állítá, mikép a két dicső nemzet közül egyikének sem bir erényeivel; mert Rákóczi Ferencz őszinte volt, igazságszerető, lovagias s művelt, mint a németek közül azok, kik nemzetük erényeivel birnak s kikre a nemzet büszke lehet. Szomorú s szánalmas az, hogy Rákóczi ezen erényekkel, melyek a magyar nemzet nemesbjeiben szintoly teljes mértékben megvannak, nem többé mint magyar, hanem mint német dicsekedheték; de szerencse, hogy azon hiénákkal nem jött érintkezésbe, kik a német s olasz névre annyi szennyet s kárhozatot hoztak!

II.

E kitérés után, mely Rákóczi egyéniségének s viszonyainak méltányos felfogására elkerülhetlen volt, ismerkedjünk meg vele személyesen.

* * *

Azon pillanatban, mikor a jezsuita szobájába lépett, a herceg dolgozó-asztala mellett ült; tőle jobbra olasz mestere, signor Albini. Rákóczi azonnal felkelt s a jött elé sietvén, felkiáltott: - Igen kellemes órát töltöttem, Kellio! Albini úr Tasso Megszabadított Jeruzsálemét fejtegette. Minő emberek! s minő dicső olyat tenni, mit ily költő megénekelhessen!

- Üdvözlöm fönségedet - szólt Kellio - s örülök, hogy a tanulási órákat oly kellemeseknek találja. Kegyednek, signor Albini, köszönetet mondok a bibornok nevében, szerencsés választásáért, szeretett fiatal hercegünk olvasmányául.

Albini összeszedvén a jegyzeteket s könyveit, néhány udvarias szó után, melylyel a lelkész bókját viszonzta, eltávozott, s a herceg egyedül maradt a jezsuitával.

- Felséges téli napunk van; - szólt Kellio - mivel szándékozik fönséged szabad idejét betölteni? még pár rövid világos óra van lovaglásra; este pedig az udvarnál kör tartatik, s megbizattam, hogy ezt fönségeddel tudassam.

Mielőtt Rákóczi feleletét adnók, személyéről kell néhány sort mondanunk. A herceg, zsenge évei daczára, már a középmagasságot elérte, termete karcsú s választékos volt, s arcza, szép-vágású fekete szemeivel s keleties élével, II-ik Rákóczi György fiatalkori képére emlékeztetett.

A szobában - pár évvel történetünk előtt festett - képét látjuk, mely tökéletesen hasonlít hozzá; bár a német öltözet, mely most földi tagjait, korán sem emeli úgy ki termetét, mint a vörös hosszú dolmány, melyet a festvényen látunk.

E kép, nem tudjuk, létezik-e még, de mintegy húsz év előtt a zborói, úgynevezett *castrum ad centum tilias* nevű kastélyban megvolt.³¹

* * *

- Szivesen köszönöm, Kellio, figyelmét; - viszonzá nyájasan az ifjú - ezuttal a lovaglást választom, szeretném új andalusi ménemet megkísérteni, ő felségök ajándokát.

- Szabad-e kérdenem, merre intézendi lovag-sétáját fönséged?

- Kérdés-e ez! - egy hete, hogy anyámat nem láttam, három, hogy Juliát nem öleltem; most a bibornok nincsen itthon, s használnom kell az alkalmat. A jó úr, mikép kegyed tudja, sok szabadságot enged most nekem; de e kedves látogatásokat kifárasztó ürügyek alatt szokta ritkítani.

- Fönséged talán igen szigorú ítéletében. Ő eminentiája semmit sem óhajt inkább, mint kiváló tehetségeinek a lehető legtágabb tért nyitni kifejlődésre, s jósággal teljes szíve óvakodik attól, mi fönségedet keseríthetné, s benne azok iránt gerjeszthetne idegenséget, kiket végre is szánnunk kell, mert nem tudják, mit cselekesznek.

- Hogyan, Kellio! - kiáltott fel Rákóczi - nem remélem, hogy kegyed anyámat, kit imádok, s szeretett nővéremet érti? kiket bizonyára szánnunk lehet, de egyszersmind szeretnünk s becsülnünk édes kötelesség!

- Isten mentsen, - felelt rögtön a lelkész. - Tiszteld atyádat és anyádat, hogy hosszú életű légy e földön! - én csak a magyar vezéreket értem.

- Hallgasson kegyed ezekről, atyám, - mond hevesen az ifjú - ha tudnám, melyik oldalam csontja vonz a magyar vezérekhez, kiszakasztanám onnan s elvetném magamtól. Szánom az elcsábítottakat - ez iszonyok közt; de ama vérengző gyilkosokat gyűlölöm és megvetem. Csatlakozik kegyed, Kellio, ha azt hiszi, hogy anyám e tárgyakat melegíti föl emlékezetemben. Oh, a pillanatok oly rövidek, melyeket nála tölthetek! e mosolyait az égnek, e gyors üdv-perczeket szeretetünknek s a jelennek áldozzuk. Hogyan maradna idő a multa vagy jövőre! Egyébiránt anyám elszigetelve él a világtól, s alig tudja, mi történik kívül a komor zárda falain. Julia szive feldobog, s néha sóhajaink ölelkeznek a drága honért, melyben születünk, s hol most vérengző hatalmasok üzik átkos munkájukat, de sóhajaink rövidek s elhangzanak.

- Mégis, fönség! - felelt Kellio szeliden - lehetlen, hogy a mi egy egész országban történik, bárhol titok maradhatna, s herczegségednek forrón szükség megörzeni honszeretetét, hogy midőn a férfikort eléri, segítségül lehessen ő felségének s azoknak, kik a magyarok valódi boldogságát óhajtják, ama veszélyes s félreértett szabadalmak s kiváltságok megsemmisítésére, melyekből minden veszély ered. E dicső hivatás senkit sem illet meg inkább, mint herczegségedet! kinek vallási s igazságérzete tudja, mennyi kárpótlással tartozik a Rákóczi-név Magyarországnak.

Kellionak e szavai sajátos benyomást tőnek az ifjúra. E pillanatban, a német öltözet daczára, melynek bársonyába őt burkolva látjuk, volt valami tekintetében, mi benne a magyart elárulta. A fiatal arcznak összevonult szemöldei már könnyeden odarajzolák ama félelmes középredőt homlokára, melyet a két György korában a Rákócziak mennykövének neveztek.

- Nem először hallom, Kellio, - szólt az ifjú fönséggel - e felhívást, karddal metszeni ketté, a mit őseink bölcsesége századok óta a magyar alkotmány erősségeül fenn tudott tartani. Igen fiatal vagyok, atyám, arra, itélni hazám kiváltságai s törvényei fölött; de kegyetektől hallám

hogy egykor Mátyás s Nagy Lajos uralkodtak, s a magyarnak szintűgy kiváltságai s szintazon törvényei valának, melyek most. Nem itt találom én a hibát, Kellio atya. A törvény jó; úgy velem, a kiváltságok lovagias szívben rosszra nem vezethetnek, s ezeket az idők haladó szelleme megtöri egykor; fajunk aljasodott el, - az emberek rosszak és nyomorúk!

Kellio szívesen nyújtá oda kezét s látszatólag meghatva szólt: - Igaz, s épen azért, mivel nincs magyar többé a régi jó értelemben: a nép, mely e nevet bitorolja, nem érdemes a szabadságra, mert azt nemesen használni nem tudja.

E pillanatban gyors léptek hallatszának az első szobában, s úgy tetszett, mintha a közeledők vitatkoznának.

* * *

Kevéssel azután, hogy Kelliot a herceghez belépni s Albinit távozni láttuk, a komornyik újra a kandalló előtt foglalt helyet; de alig ült le, midőn őt halk, félénk kopogás tévé figyelmessé. Ridinger békétlenül fordítá fejét az ajtó felé, s ásítás közben szólt: - Szabad!

Az ajtó csendesen felnyílt, s egy fiatal lelkész lépett a szobába. Pár lépést tévén előre, kétkezdve megállt, s mélyen meghajtván magát Ridinger előtt, akadozó hangon kérdé, ha lehetne-e szerencséje, a fiatal hercegnél tiszteletét tenni? - Én ő nagysága magyarhoni uradalmi egyikéből jövök.

A jött középmagasságú ifjú volt, huszonhárom-huszonnégy éves. Arczát nem lehetne szépnek mondani, de nem is kellemetlennek, bár vonásai a mongol fajra emlékeztettek. Kerek barna szemeit a földre sütötte, s erőteljes termete oly görnyedt s meghunyászkodott állást vőn, mikép Ridinger azonnal látta, hogy itt a legszebb alkalmi nyílik felsőségét éreztetni.

- Várjon, barátom, kissé, - szólt boszantó leereszkedéssel - a herceg el van foglalva; fő-tisztelendő Kellio van ő föntségénél. - Ezzel a komornyik, kegyesen billentvén fejével, újra a kandalló felé fordította képét, s a jöttől legkisebb tudomást sem látszott venni.

A lelkész megnézte emberét; úgy tetszett, mintha futó mosoly vonulna el ajkai körül; pár perczig megállt, azután egy széket vont elő s a kandalló mellé helyhezvén azt, leült.

Ridinger fölfújta magát, ajkait elpittyesztette, s egy bámuló tekintet után, székét kissé eltávolítá a lelkésztől.

- Mit gondol kegyed, - kérdé a jött - sokáig kell-e még itt előszobáznom?

- Előszobáznai? - szólt a komornyik, pislogva szemeivel - alkalmasint míg fő-tisztelendő Kellio úrnak tetszeni fog eltávozni.

A lelkész elhallgatott s fejét fölemelte. A velős vonásokban indulatosság tűnt ki, s a szemek pár éles sugára képenek hatásteljes kifejezést adott; egyszerre békétlenül fölkelt s a komornyik elé állván, szólt: - Legyen kegyed szíves, engemet tüstént bejelenteni; mert sem kedvem, sem időm a hosszas várakozásra.

A komornyik meg volt lepette; talán kissé megdöbbsent a tekintetre, melylyel találkozott, de szokott hetykesége azonnal visszatért. - Ha ellenére nincs, ifjú barátom -

A lelkész arcza lángra gyúlt, de leküzdötte haragját.

Ridinger folytatá: - nem fogom kegyedet még bejelenteni. Itt nem vagyunk Magyarországon, hogy csak amúgy falusiasan benyissunk akárkihez. Tanulja meg, barátom -

A lelkész ajkai reszkettek. - Barátod a - - szólt, de be nem végezte.

- ... hogy itt fokozatok vannak; - folytatá a komornyik, észrevétlen hagyván a felkiáltást. Főtisztelendő Kellio úr oly férfiú, kinek saját előszobájában nagyobb urak mint mi ketten, szoktak várakozni.

A lelkész, kit oly alázattal láttunk belépni, szembetűnőleg ki volt sodrából szedetve; arcza halványnyá lett, s minden erejét összeszedte, hogy kitörő indulatát fékezze.

- Jó, tehát várakozni fogok; - szólt - addig akaszsa kegyed köpenyemet e fogasra.

- Én! - kiáltott fel Ridinger, magán kívül csudálkozásában - kinek tart kegyed engemet? - azután szemébe nevetett az ifjúnak.

A lelkész lefordítá köpenyét válláról s a komornyik ölébe vetette. - Gondolom, - mond - azért vagy itt, hogy a jövőket illedelmesen fogadd s szolgálatukra légy; felteszem a herczeg ő nagyságáról, hogy szemtelenségedet nem tudja; mert ez órában elcsapna. Utoljára mondom, jelents be! Kolonics bibornok ő eminentiája tudtával jövök, s lesz gondom fogadtatásomról őt tudósítani!

A bibornok neve okozta-e, vagy a fiatal lelkész arcának kifejezésében volt valami, a mi Ridingerre hatást gyakorlott? a komornyik néhány perczig szótlanul maradt; azután a lelkész köpenyét földre vetvén öléből, fölkelt, s kimondhatatlanul nevetséges méltósággal állásba tevén magát, viszonzá:

- Tudja meg kegyed, fiatal ember, hogy nevem Ridinger Tamás; herczeg Rákóczi Ferencznek komornoka vagyok, s oly férfiú, kit maga a bibornok megbecsül. Most elhatározottan mondom, üljön le, s várjon sort; nekem is leend gondom, kegyed vakmerőségét ő herczegségével s magával a bibornokkal tudatni. - Ezzel a köpenyt tovább rugta a padlón, s szederjessé válva a haragtól, székébe ereszkedett.

A lelkész alig birt magával; végre a földön hagyván a köpenyt, a másik szoba ajtaja felé indult.

Mihelyt Ridinger ezt látta, felugrott székéből s felkiáltott: - Mit akar kegyed?

- Bemenni! - volt a szabatos felelet.

- Azt nem fogja tenni! - kiáltott utána sietve a komornyik.

- Meglátjuk! - szólt a lelkész, félrelökvén az elébe állót.

III.

Mikor az apródok még mindig üres szobáján át a herczegébe lépett: Rákóczi annak közepében állt Kellioval. Mindkettőnek arcza kellemetlen meglepetést árult el, főleg a Kellioé, ki megpillantván a bejött egyházi öltönyt, szigorú kifejezést nyert.

Nyomban az ifjú lelkész után a komornyik sietett be harag és tétova közt habozó vonásokkal.

- Bocsánatot kérek herczegségedtől! - szólt, mérges tekinteteket vetve a lelkészre, s színészileg hadonázván kezeivel, - nem tudtam ez urat tovább tartóztatni.

- Szólj! - mond Kellio latinul - mire magyarázzam ez illetlenséget, fili mi? - azután németül folytatá: - Jól van, Ridinger; mehet kegyed.

A komornyiknak nagy kedve lett volna még többet mondani, de jobbnak vélte ezuttal egy diadal-tekintetet vetni a fiatal lelkészre, s fejét csóválva kimenni.

A lelkész pár perczig némán s igen kellemetlenül meglepetve jártatá szemeit a herczegen; azután szelid, illedelmes hangon szólt: - Azt gondoltam, hogy szerencsém leend itt Rákóczi Ferencz ő nagyságát tisztelni; úgy hiszem, csatlakoztam; kérem kegyeteket, legyenek szivesek engemet bejelenteni.

Nem merjük tökéletes bizonyossággal állítani, hogy a lelkész az ifjú herczeget más valakinek gondolta; bár nem volna okunk bámulni, ha egy németesen öltözött ifjat látván maga előtt, azt Rákóczi apródjának hinné, s nem a herczegnek, kiről alkalmasint egészen más eszméi lehettek.

- Ő fensége itt áll, - szólt Kellio szárazon - s csudálkozom rajtad, fiam, hogy bejelentés nélkül jöttél be.

Ez a német!? - akart az ifjú lelkész felkiáltani; de színlett vagy való meglepetését leküzdötte, s tiszteletteljes hangon szólt: - Nagyságos uram, én Gyárfás, a makoviczi segédlelkész vagyok: családom sok hálával tartozik a fényes Rákóczi-háznak, természetesnek találándja tehát nagyságod azon őszinte kegyeletet, mely engemet ide hozott, a magyar alkotmány védbástyáinak, a Rákócziaknak egyetlen férfiutódját látni.

Kellio, kit a császár gyakori követségekre használt; s ki Magyarországon is gyakran megfordult, honi nyelvünket tudta, de azon töredeztve beszélt. Ő tehát mindent értett, s szembetűnő volt arczában a kedvetlen kifejezés, melyet aligha a magyar védbástyáinak említése nem okozott.

Rákóczi vonásai azonnal elárulták, hogy a felelet iránt tétovában van, s az egész jelenet terhelően hat reá.

- Mi a herczeget föntségnek címezzük, fiam, nem nagyságosnak; - szólt Kellio kedvetlenül latin nyelven - s az illedelem azt kívánja, hogy mikor ily magas helyzetű személyeknél tisztelgünk, magunkat bejelentessük.

- Ezt tevém, nagyságos uram, - felelt rögtön a jött, Rákóczihoz intézvén szavait s egy tekintetet vetvén Kelliora, melyben bármi inkább, mint alázat volt kifejezve - de a komornyik be nem akart eresztetni.

Meg kell jegyeznünk, hogy az újonjött, azon pillanat óta, midőn Rákóczival megismerkedett, mindig magyarul szólt.

- Hogyan? - mond Rákóczi, Kellionak felelve latinul, - én úgy tudom, hogy ajtóm senki előtt zárva nincsen?

- Úgy vélem, - mond, a feleletet mellőzve Kellio - hogy a komornyik e hibája tolakodásodat ki nem menti, fiam, s már mondtam, mi a herczeget föntségnek címezzük.

- Több Rákóczi ült Erdély fejedelmi székén, - viszonzá az ifjú lelkész, míg vonásaiban magasztos kifejezés mutatkozott - s a nagyságos cím, melylyel neveztetek, kegyeletté lőn a magyar emlékezetében. Bocsánat, ha e cím kedves előttem, s nem tudok mással élni; s úgy hiszem, hogy ez nemcsak történeti emlékü tiszteletet, de bensőbbet s melegebbet fejez ki.

Volt valami a lelkész egész megjelenésében, mi Rákóczi ellenszenvének daczára a magyarok iránt, nem kellemetlenül hatott reá. A lelkész fiatal arca, velős vonásaival, egy volt a legnyiltabbak közül, melyeket a herczeg azon mesterkélt légben, hol tartatott, valaha látott. Ő a bejelentés mellőzését járatlanságnak hívén, nem tudott kemény s hideg lenni az iránt, kinek nyers, de őszinte kegyelete igen is hizelgő volt; de természetes jósága s udvariassága, mely még a két Györgyben is megvolt, okozák főleg, hogy szelid hangon viszonzá: - Vegye köszönetemet, tisztelendő látogatásaért; a cím, melylyel őseim éltek, mindig kellemes hangzású előttem; maradjon kegyed a mellett. - Bocsánat, Kellio - folytatá a jezsuitához fordulva - ha

őszintén pártjára állok e szives vendégemnek. Magyarföldön - gyermekéveim korából emlékezem - a bejelentések nincsenek divatban. Ott, ha a vidék békés, a kapu tárva áll, s a vendég benyit a szives gazdához. - Ezzel Rákóczi pamlagán foglalt helyet, s székeket jelelvén ki, a két lelkész leült.

Kellióban észre lehetett venni, hogy e látogatás kedve ellen van; az ifjú lelkészben pedig, hogy a jezsuita jelenléte terhére esik.

Tapintat s beleokulás különböző helyzetekbe, a Rákócziak ismert tulajdona volt: a tétova borúja hamar eltűnt az ifjú herczeg homlokáról, s társalgása könnyű s kellemes lön.

- Mondja, tisztelendő, - szólt vidáman - mit tud nekünk a szép magyar földről kellemest beszélni; szóljon minél többet a földről, s minél kevesebbet az emberekről.

- S miért kevesebbet az emberekről, nagyságos uram? - felelt röviden az ifjú lelkész - a földről kevés jót mondhatok, mert, fájdalom! honunkban a föld sínlik; a népnek ereje s virága fegyver alatt van: aggok, nők s gyermekek mívelik az árva ugart, s a mit verejtékben kerestek, a vezérek s rendetlen fegyvereseik martalékaul esik. Az emberek, nagyságos uram, jók; a magyar az, a ki mindig volt: becsületes, őszinte, s buzgó kegyelettel ragaszkodik honához s alkotmányához.

Ezen egész beszéd közben Kellio homloka ki nem simult: látszott, hogy az idegen mindig nehezebb feloldatú talány előtt: nem tudta összeegyeztetni szavai nyíltságát s bátorságát alárendelt egyházi helyzetével.

- Szívesen kérem kegyedet, - vágott közbe jóindulatú élénkséggel Rákóczi - hallgassunk, ha úgy tetszik, a vezérekről! Tetteik - folytatá egy sóhaj után, s komolyabbá válva - undort gerjesztenek bennem.

- Undort! - kiáltott fel az ifjú lelkész - a *magyar* történeti nevek s a vezérek, kik életüket s vagyonukat kockáztatják a szabadság védelméért - undort!? saját rokonai nagyságodnak, s a hon buzgó fiai, kik békét óhajtanak, de nem elég gyávák a hon s alkotmányuk romjain megpihenhetni!? Ha ezt tehetnék: akkor utálatra méltók lennének.

- Nem tudok magamhoz térni bámultomból - mond Kellio, indulatosan fölkelvén - te, fiam, a lelkész, ily fiatalon már oly nagy mértékben magadba szívtad a mirigyét, melyet a kárhozatteljes elégtelenség s lázadás terjesztettek maguk körül?! - Tudod-e, hogy ily nyilatkozatok s ily érzések egyenesen a deficientiába, sőt a vérpadra vezetnek? de igen rosszul is vannak alkalmazva ő fensége előtt, ki mindenről jól van értesítve, s megtudja az üres szavakat a valóságtól különböztetni.

- Egy okkal több, Kellio, - szólt Rákóczi Ferencz - béketűrésre részünkről, s arra, hogy a félrevezetteket jobbról győzzük meg. Ő felsége a császár Magyarországot a török iga alól felszabadította; Buda vára százötven év múlva levetette tornyait a félholdat; s mivel hálálja a magyar e nagy jó tétet!? Fegyvert ránt legnagyobb jótevője ellen! Szabadság-e az, a mi most Magyarországon történik? s ez-e ama paradicsom, melyet a magyar annyi vérrel vásárolt meg? A császár békével kínálja honunkat, e ez karddal felel a békeajánlatokra. Magyar voltam, mikor ide jöttem, s nem titkolom, most minden erem megrezzen, ha a magyar nevet hallom! melyre, fájdalom! pirulnom kell!

Míg a herczeg szólt, az ifjú lelkész vonásai halványokká lettek; látszott, mennyire meg van lepetve, s minő lehűtőleg hatnak reá a herczeg szavai. Lángszemei, mint két éles sugár, gúny- és megvetéssel voltak Kelliora szegezve, ki ez ember közelében nem jól érzi magát.

Egész tartása e jezsuitának mutatá, hogy valami ürügyön törí fejét, e merész látogatót eltávolítani.

Néhány percnyi szünet után az ifjú lelkész fölkiáltott: - Ez a kegyetek míve, Kellio atya! - azután fölkel, s oly fönséggel, mely mind a jezsuitát, mind a herceget meglepte, folytatá: Szentségtörő kézzel kiszakasztották kegyetek egy Rákóczi kebléből a magyar szívet! Tudja-e tisztelendő atya, mikép van e bűn az örök bíró könyvébe írva? Ennek neve: *erkölcsi gyilkosság!*

- Engedelmet kérek fönségedtől, - szólt Kellio reszketve a fölindulástól, - hogy távozhassam; nem érzek kedvet magamban, ily szélsőségét a szemtelenségnek tovább tűrni.

- Menjen kegyed! - felelt hévvel az ifjú lelkész, míg szemei szikráztak, s vonásai fenyegető kifejezést vőnek fel - menjen! - adjon parancsot, hogy a kolostor ajtaját bezárják, hívja össze a ház cselédeit, s hurczoltasson azon sötét börtönökbe, hová, mint az oroszlán barlangjába, csak befelé vezetnek a nyomok, de ki - többé soha! - s mindent azért, mert mióta e nemzeti ereklýéje a magyarnak kegyetek fölügyelete alatt van, ez az első igaz beszéd, mely megcsendült fülében.

Kellio, dühös tekintetet vetvén a lelkészre, el akart távozni; Rákóczi megragadta karját, s komoly, de szelid hangon szólt:

- Kellio, kegyetek megtanítanak engemet, az ész s az indulat fegyverei közt különbséget tenni: mondták nekem, hogy a nyájör odahagyja falkáját s a tévedt juh után indul. E fiatal ember itt sötét tévedésben van, legyünk türelmesek. Az erély, mely belőle szól, nyílt őszinteség jellegét viseli; szavai metszenek, de nem orozva s álnokul állják utunkat; hullni látjuk a csapást s nyitva a sisakot. Azért komolyan kérem, Kellio, maradjon. Senki sem nyugodtabb, mint a ki jogában van, s ügye igazságát érzi. Nem kárhoztatom - talán méltó haragját, jó Kellio atya, bár a harag sújt, nem bizonyít; de a mondottak világos megczáfolását óhajtom, a szellem fegyverével.

- Légy áldott, magyarok szent Istene! - kiáltott föl az ifjú lelkész azon élénk hévvel, mely szenvedélyes jellemek sajátja - s legyen áldott ez az óra! mert nagyságod e néhány szóval megczáfolta mindazt, mit ez urak itt - alkalmasint, hogy a magyart elidegenítsék nagyságodtól - elterjesztettek. Látom, hogy e német lemez alatt magyar érzelem honol s magyar szív ver. Igen, nagyságos uram, halljuk e szent férfiú szavát - védje magát, Kellio atya!

- Én? védeni! a - makoviczi segédlelkész előtt, kinek szerénytelen szenvedélyessége az egyházi öltönyt beszennezezi; s ki nemzete durvaságát nem átalja az imának s a szelid tudományoknak szentelt falak közé hozni?

Rákóczi békétlenül rázta fejét; ő mindazon jezsuiták közt, kiket ismert, a tanult, jártas, nagy tiszteletben álló Kelliot leginkább szerette. Természetes, hogy a segédlelkész gyalultatlan nyíltsága kellemetlenül hatott; de az őszinteségben s az igazság nyílt szavában oly varázserő van, mikép az ifjú, korán érett értelmű Rákóczi³² megkapatva érezte magát. Rokon- és ellenszenv közt habozva, nem látszott tisztában lenni, magával, mit óhajt inkább: Kelliot, vagy e lelkes, de szilaj ifjút győztesnek látni e vitában?

* * *

Csendes völgyben haladsz, alattad öblének ágya bársonyosan terül: lépted biztos és gyöngéd; a föld ruganyosan emeli lábaidat; s neked úgy tetszik, mintha a zöld szőnyeg alattad mindig virítóbbá s hímesebbé válna. Egyszerre lépteid ingadoznak, lábad süppedez, s míg észrevetted, csalékony ingoványok közepette találod magadat. Ilyen volt Kellio: társalgása nyájas és vonzó, okolásai ékesek s szemfényvesztők; de mielőtt észrevennéd a selyem hurkokat, melyek értelmet körülhálózták, álmeggyőződésnek estél martalékul. Igen, ilyen volt Kellio mint állományi férfiú, s vonatkozásaiban Rákóczihoz; ellenben mint lelkész, egyházi egyéni-

ségében, a legtisztább élet, mély tudományosság s egyszerűség tevék őt egygyé a rend leg-feltünőbbjei közül.

Nem bámulhatunk tehát, ha ily szellemű férfiúnak lehetlen volt sikeres érintkezési pontokat, e nyers őszinteségű egyéniséggel szemközt, felfödözni, s azon fegyvereknek diadalt remélni, mikkel Kellio vívni szokott, s melyeknek csalékony mestercsapásai e nyersen-őszinte értelemről, mint nyíl a sima aczélról, lepattannának.

* * *

- Sajnálom, - szólt a jezsuita főnsséggel, - hogy mindazoknak igazsága mellett, miket hercegséged mondott, s mik szívének becsületére válnak, nem tehetem, hogy e vakot a színek létezéséről meggyőzzem.

- Itt van, nagyságos uram, - kiáltott föl az ifjú lelkész - kisdéd mutatványa azon észtanak, melylyel e jó urak a tiszta igazság elöl menekülni szoknak! Valóban, tisztelendő atya! alig ismerem kényelmesb okföket, mint azok kicsinylését s megvetését, kiket megczáfolni nem tudunk! Elengedem kegyednek a czáfolatot. Vak nem vagyok! de hasonlatossága egy rokon-szelleműt juttat eszembe.

Kellio arcán a növekedő békétlenség kifejezése oly szigorral vegyült, mikép kétségtelen, hogy valamin gondolkozott, mivel e vakmerő embert megbüntethesse. Talán a vágy, hogy a heves ifjú szenvedélyes szavaiban valami meztelenséget felfödözhessen, okozta, hogy szavait felelet nélkül hagyván, minden béketűrését összeszedte, s még időzött.

Rákóczi, életében először volt ily sajátos helyzetben, s nem csuda, ha meglepetése s tétovája nem lőn az első gondolattal meglegedve, melylyel annak véget akart vetni. Míg a kettő, talán szavakat keresve, hallgatott, az ifjú lelkész folytatá:

- Egy vakon született gyermek élt egykor; évek haladtak s a gyermekből serdülő ifjú lőn; a gondviselés sötét kárpitot vont elébe, s napját, szép csillagait s a virágos himet - nyílt halmon, réten - elfödte előle. És jött, messzi keletről egy tudós orvos, ki állítá, hogy szeme fényét vissza tudná adni. Sokat szólt vele a világ szépségéről s a boldogságról, melyet e szó kifejez: *látni!* - - A természet téli öltönyét vette magára, bércezen, aljban, szirtek rovátkáin s a fekete erdő-oázok mélyeiben hó és zúz heverték. Egy csendes este, midőn az ég tisztán, mint a kristály, feszíté ki légíveit, a csillagok mindannyian fénylettek az égen, s a hold teljében ezüstöt hintett a télies tájképre; az orvos óvatos, gyöngéd kézzel végrehajtá áldásos mütétét. A hályog lesuhant a világtalan szemeiről - *látott!* E nagy pillanatban szíve összeszorult: oly dicső, oly minden képzetet haladó volt a gyönyör a boldogság, mely őt megkapta, hogy ajkai elnémultak. A bűvölet korcza fejlődtek, maga körül tekintett: látta az eget csillag-légióival, a holdat úszni kristály-légben, s fákon, bokrokon ragyogni a zúz gyémántjait: térdre hullt, s kezeit éghez emelve, kiáltott: «Istenem, Istenem! beh szép ez a te világod!» - - Holdak multak; a lég hétről hétre lanyhulni kezdett, a hótakaró alól a tavasz viruló zölde felmosolygott, s a tél ezüst csipkeit lengő lombok s ezer színű virágok cserélték föl! A vak első látását a szigorú tél elvarázsolta, most csudák teremtek minden lombon, minden virágkehelyben. És jött a nyár arany kalászaival, s az ősz ízes gyümölcseivel, s miként a patak nő, folyóvá dagad s árjai kiszélesülnek: úgy növekedett az ifjú bámulata, s a csudák nagy mesteréhez kiáltott fel: «Uram, a porban hálálom meg, hogy e szép világot adtad nekem!»

Az ifjú lelkész velős, férfias vonásai e rajz közben sugárzani látszottak; pillanatig elhallgatott, azután a szenvedély hevével felkiáltott:

- E boldogság vár nagyságodra! A szem, melyet álnok egyoldalúsággal nagyságod körözte elvakított, talán a sok nyomor közt, melyben a hon sínlik, teljes fagyában látná a vonagló hazát, és mégis nem verne Rákóczi-szív lelkében, ha ezen inség közepette kevesebbé tudná

honát szeretni, s hideg maradna honfitársai iránt! Oh! jöjön nagyságod a szép, imádott magyar földre! foglalja el fényes uradalmait, melyeknek gazdag aratásából csekély böngészet maradt előnyére. Ismerkedjék meg hona igazságos kéréseivel; tapintsa meg vérző, százados sebeit! Nagyságod dicső őseinek szemökre vettetett, hogy karddal szerették kettévágni a csomót; tegyen nagyságod jobban! - legyen jótevője, nemtője a honnak, s vívjon mellette az értelem s a szellem fegyverével; adjon békét nekünk! Szerezze vissza törvényeink erejét s hatályát, hogy mint ruganyos vánkoston, megpihentessük fejünket rajta! De tartsa készen, s fényes éllel, a Györgyök szablyáját, s ne feledje, mit egy nemes, nagy nemzet mondott: *si vis pacem, para bellum!* S aztán, ha a tél dermesztő tetszhalálából felüdül, s mint a tavasz virágai, a nyár arany kalászhai s az őszi ízletes gyümölcsei, felvirul réten, halmon, s az áldás tenyészik s gyümölcsözik: meg fog győződni nagyságod szíve, hogy bajban, örömben, vesztes és diadal közt szeretni lehet a magyart és szép hazáját.

Kellio gyűlölségteljes tekintettel jártatá szemeit e beszéd közben az ifjú lelkészen; azután megszakadt békétűréssel félbeszakítá őt: - Üres képek, sallangos szavak, - szólt hatálylyal, - melyeknek setét burkai alatt a pártütés, a forradalom mérges kígyói lappanganak.

Rákóczi szembetünőleg meg volt kaptatva, s találva érzé magát. Ősei dicsőségének említése, s a gyanú léhe, hogy ő, ily ősök unokája, elhidegült hona s honfiai iránt, a szegény pirját vonták homlokára. E szenvedélyes buzgósággal, ily bátor nyíltsággal, senki sem szólt még előtte.

Életének e jelentő perczében talán első szikrája egy nagy feltétnek ébredett szívében, s nem tudta gyűlölni e magasztosan gerjengő ifjút. Úgy tetszett neki, mintha a német öltöny tagjait égetné! mintha őseinek fegyverei gúnymosolylyal ragyognának reá! Az igazság rendítő hangja előtt elnémult, lehetlen volt egy szót kiejtenie, s a zsenge ifjúnak könny gyűlt szemeiben.

- Tudja-e kegyed, - folytató Kellio, a lelkészhez intézvén szavait, kinek szemei szánalommal s jó indulattal nyugodtak Rákóczin. - Tudja-e kegyed, hogy az, a mit itt mondott, lázító beszéd? hangja a legnyomorultabb hálátlanságnak oly király iránt, ki Buda várát vette vissza, s kinek diadalmas fegyverei elől a nyugtalanok feje Tökölyi s a lázadók csordái szaladnak mindenfelé? Kegyed veszedelmes, ármányteljes felségsértő, kinek lesz gondom időt s helyet kimutatni, hogy Istenhez térjen s bűneit megbánja!

Az ifjú lelkész némán állt a herczeg előtt. Kellio szavaira halántékerei dagadozni kezdettek, szemefénye felgyúlt, szíve majdnem hallhatólag vert, s mikor a jezsuita őt felségsértőnek nevezte, indulata kitört, s feledve a veszélyt, mely őt körözte, nyers, éles hangon felkiáltott: - Felségsértő!? - s ezt kegyed meri nekem mondani? Mi nemcsak nem sértjük, hanem annyira szeretjük és tiszteljük a jó királyt, hogy semmit sem óhajtunk forróbban, mint hogy minden úgy történjék, mint azt a király akarja! Hiszek a magyarok örök Istenében, mikép nem fog kegyeteknek soha sikerülni, e drága reménykincsét a magyarnak elámítani! s hiszem: mikép kegyed maga jól tudja, hogy minden kis jó, mi számunkra a mérlegbe esik, a királytól jő, s rossz soha sem tőle, hanem gonosz vezérei- s tanácsosaitól.³³ Nem mi vagyunk a felségsértők, hanem azok sértik meg a legjobb uralkodót, kiknek gyűlölsége a magyar ellen körülkeríti és hálózza szemeit, hogy tisztán ne láthasson! azok, Kellio atya, kik mindent elkövetnek, hogy a magyar szívében a királytól elidegenítsék: azon idegen vezérek és hatalmasok, kik uroknak parancsait elferdítik, azokat nem teljesítik, sőt vakmerő elbizottságukban azzal épen ellenkezőt cselekszenek!³⁴ Oh! nem vagyunk mi szentek és ártatlanok, fehér liliummal kezünkben, Kellio atya! de nagyobb része a gonosznak, mit tenni kényszerülénk, amaz idegen vérengzők, s valódi felségsértők rovatára iratott a bűnök nagy könyvében!

Az utóbbi szavakat a jezsuita alig hallá, mert halálosan elsápadva s a legelfokozottabb indulatossággal hagyta oda a szobát a lelkész végszavainál.

IV.

Minden rokonszenve mellett Rákóczinak e sajátos, erőteljes egyéniség iránt, érezte, hogy a dolog az illem s eszély határait túlhágta, s nem bámulhatunk, ha e jelenetnek minden áron véget akart vetni.

- Távozzék kegyed! - szólt a herceg szigorú, de nem rossz indulatú hangon - ha élete és szabadsága kedves! mert mindkettő veszélyben van.

Az ifjú lelkész szemei szikráztak; pillanatra gúnymosoly vonult el ajkain, azután változtatott hangon szólt:

- Öcsém! látni akartalak; atyáink barátok voltak! ne feledd ez órát, ősök utódja! s ha ezen emberek a magyart meg akarják gyűlöltetni veled: jusson eszedbe *Bercsényi Miklós*.

* * *

E szavak után, melyekre feleletet nem várt a makoviczi segédlelkész, de ki *nem más volt, mint az ifjú Bercsényi Miklós*, áthaladván a középhézagot, az előszobába lépett.

Ridinger közel az ajtóhoz, hallgatódzva állt, arczában oly szemtelen kifejezésével a kielégített boszúnak, hogy Bercsényi a vért érezte felszállni agyában. Kedve lett volna galléron fogni a házi kémet s falhoz vágni; de magába fojtotta indulatosságát, s parancsoló hangon szólt: - Köpenyemet!

- Ott van! - felelt gúnyos vigyorgással Ridinger, a padlóra mutatva, hol még a köpeny hevert.

Ha többször látandjuk Bercsényit, még inkább fogunk csudálkozni, hogy e szemtelenségre az első széket, mely útjában esett, fejéhez nem verte a komornyiknak. De mind a mellett, a mit hallánk, Bercsényi boldog volt. Láta Rákóczit, s bár hálózott szemekkel, de méltónak találta őseihez s szép álmaihoz! Ez oka, hogy zajt nem akart ütni. De az ifjú azon emberek sorába tartozott, kik zsebbe nem tesznek semmi sértést, azért meg akarta szégyeníteni a hetyke ficzkót.

- Ha Kerkocsi állna itt, nem úgy fogadna; - szólt mély megvetéssel. - Téged, nyomorú! egy várral meg nem kínáltak, mint őt egykor, hogy a herceget méreggel veszítse el; mert ha igen, eddig a dicső Rákóczi-család paizsa fordítva lenne! Kerkocsinak, ki a gyalázatos ajánlatot undorral vetette vissza, s a herceg védő-nemtője lön, míg ily ember nem foglalta el helyét, igen, a hű, becsületes Kerkocsinak kezét szorítanám meg: neked *köpenyemet ajándékozom!*³⁵

Ezzel távozott, s nemsokára a hosszú folyosó végéhez ért, a nélkül, hogy valakit találna útjában.

Mikor a hágsókon lehaladott s az előcsarnokban volt, a kaput zárva s a kapuórt mogorva arcczal s négy szerzetes társaságában találta annak közelében.

Bercsényi emelintett széles karamú kalapján s az ajtóhoz közeledett, a nélkül, hogy egy szót szólna.

- Kegyed a tisztelendő rector úr parancsából követni fog engemet; - így szólítá meg őt egyike a négy lelkésznek, tisztos, éltes úr, e szavakat komolyan, de minden sértő durvaság nélkül ejtő ki. Egyébiránt egy fiatal lelkészt látván maga előtt, távolról sem gyanítá, hogy ez neki ellenszegülni merjen.

- Örömet, tisztelendő atya, máskor, - felelt Bercsényi nyugodtan - most időm nincsen, legyenek szivesek engemet föl nem tartóztatni.

- Kövessen kegyed tüstént! - szólt most egy magas, vaskos ifjú jezsuita, kinek száraz, parancsoló hangja mutatá, mennyire meglepte őt a tagadó válasz.

Bercsényi fekete öltönyének pár gombját felnyitá s pergamen-tekercset vont ki oldalzsebéből.
- Itt! olvassák kegyetek, - mond - s ne tartóztassanak tovább.

Az ifjabb lelkész átvette azt s alázattal nyújtá az értesbnek, ki Bercsényit legelőbb megszólította volt.

- Engedelem Kolonics bibornok ő eminentiájától, a fiatal herceget meglátogatni - mond ez, átfutván az iratot kedvetlenül; azután visszaadta Bercsényinek s nyugodtan viszonzá: - A látogatás ellen legkisebb kifogás sincsen; de kegyed szíves leend, e levelet a rector ő tiszteletösségének bemutatni.

Bercsényi el kezdé veszteni békétürését: arcza felgyúlt, s szemeit egy szikrázó tekintettel szegezvén az ajtóörre, lehetőleg fékezett indulatossággal szólt: - Nyissa meg az ajtót, utolszor kérem!

- Kegyed kényszeríteni fog - vágott közbe az ifjabb lelkész, kinek már hangját hallottuk - a ház cselédeit összehíni, s ha kell, erőszakkal is tiszteletet szerezni főnökünk parancsainak.

- Erőszak! - kiáltott fel Bercsényi kitörve - itt a szent falak közt? - Ezzel két pisztolykát von ki oldalzsebéből, s egyikét a kapuörre szegezvén, kiáltott: - Nyisd meg e pillanatban az ajtót, ember! - vagy lelőlek! E két pisztoly több tíz halálnál, mert agyával is leverhet mindnyájukat.

E szavakra s a pisztolyok megpillantására az öt férfiúnak hangja torkán rekedt.

Századok óta a lőszér némi tiszteletet vívott ki magának, s bizonyossá tehetünk bárkit: hogy - *főleg zárdákban* - mind e mai napig a legudvariasb figyelem mutatkozik ezen ármányos gép iránt.

Két percz múlva Bercsényi kívül volt az ajtón.

Pár ugrással nem távoli kapu mélyedésébe látjuk őt besietni, hol egy férfiú áll, kit most nem először látunk.

Gyorsan, mint a villám, szép magyar köpeny földte Bercsényi tagjait, s az egy sötét szögletbe dobott kalap helyét párduczfüveg foglalá el.

- Mit mívelsz, Brenkovics? - kérdé suttogva az ifjú, társának ujjait érezvén felső ajakán.

- Egy kis fekete bajuszt illesztettem a lemetszett helyébe; - felelt ez rögtön - siessünk!

Mikor a zárda előtt zaj üttetett, embereink eltűntek szem elől.

AMADIL.

I.

Hova ment az ifjú Bercsényi a talányos jellemű Brenkovicssal, s miért választotta a két Magyarhon legszilajabb s leghevesebb ifja éppen a szerzetesi tiszteletruhát azon látogatásra, melynek tanúi valánk; végre mi birhatta az óvatos, féltékeny Kolonicsot arra, hogy Bercsényi Miklósnak, álnév alatt, szabadságot adjon Rákóczit meglátogatni? mindezt talán később megtudandjuk; most visszatérünk Rákóczi Juliához s Amadilhoz, kiktől azon pillanatban váltunk el, mikor őket közeledő léptek tevék figyelmesekké.

Alig ejté ki Julia utóbbi szavait, midőn a másik szoba ajtaját nyílni hallá.

- Mindenre készen legyünk, drága hercegnő - susogta hirtelen Amadil, - én vészt gyanítok.
- Csak a mai nap néhány óráját kérem a gondviseléstől, - szólt a hercegnő látszólag ingerülten.
- Csitt, jőnek! - mond Amadil.

A feleletre nem maradt idő: az ajtó felnyílt s azon át mater Honoria lépett be, utána Ágnes soror jött. Julia Amadillal együtt fölkelte ülőhelyéből.

Mater Honoria, nyakán a zafirkereszttel, vállain télies bélelt öltönnyel, a két fiatal hölgy előtt állt.

Egész tartásában valami ünnepélyes volt, s arcza szigorúbb, mint valaha. A közelben álló Ágnes sorornak vonásai kissé ügyetlen másolatát adák azon felsőségi szellemnek, mely az apátnő egész megjelenésében feltűnt.

- Legyen szives hercegséged, - szólt mater Honoria - tüstént megtenni útikészületeit: félóra múlva legkésőbb idehagyandja a zárdát örökre!
- Istenem, lehetséges-e?! - kiáltott fel zajos örömmel Amadil.
- És hova fogunk menni? - kérdé a megfontolás hidegebb hangján Julia.
- Azt hercegséged később megtudandja, - felelt az apátnő; míg Amadil s a kis gömbölyű Ágnes kihívó tekinteteket cseréltek egymással.
- S ha nekem nem volna kedvem innen távozni? - mond szelid méltósággal Julia.
- Akkor hercegséged kedve ellen, de mégis mindenesetre távozand innen, - viszonzá Honoria.
- Erőszakkal tehát! elhurczoltatva innen, mikép ide hozattam? - mond Julia fönséggel - s minő jogon?
- Alkalmasint érvényesb jogon, mint az, melylyel hercegséged jótevői, a felséges császári pár, elhatározott parancsának ellenszegülni merészkedik; - felelt szigorúan az apátnő - azért szívesen kérem, hagyjunk föl az okok megvitatásával. Igen sajnálom, hogy e végletre jutánk, s ki kell nyilatkoztatnom, mikép - igenis - erőszakkal leendek kénytelen élni az ellenszegülés nem reménylett esetében.
- Jól számított, mater Honoria, - felelt a hercegnő - midőn úgy vélekedett, hogy Rákóczi Julia durva erőszaknak ki nem teendi magát, s elég hittel bir Istenhez, végét várni azon nemtelen bánásnak, melyet darab idő óta tapasztal.

- Akár hová, Isten neki! csakhogyn innen szabaduljunk! - kiáltott fel Amadil.

- Kegyed a hercegnőnek segítségére leend gyors készülékében, Amadil; mert mikép mondám, félóra múlva indulunk. Ágnes soror, itt marad; kegyed pedig, Amadil, az ifjú hercegnő távozása után, hat egész hétig ki nem mozduland szobájából, s heves vére lecsillapítására víz és kenyér leend tápja.

- Valóban! - kiáltott föl Rákóczi Julia - kegyed elég kegyetlen volna fiatal barátnémat elszakítani tőlem?

- Amadil itt maradand, - ismétlé Honoria - a többszöri szemtelen magaviseleteért, mely általános botrányt okoz a zárdában, ki fogja állni a nagyon is csekély büntetést. Bocsánat, hercegnő! ha távozom; útközben szerencsés leendek e hirtelen elhatározás okait igazolni; mert kísérni fogom hercegségedet.

- Kísérni - kegyed, az apátnő - hogyan egyezik ez szerzete szigorú rendszabályaival?

- Igen könnyen - mond Amadil, reszketve mérgében. - Fizetést veszünk ebédre, vacsorára, reggelire, s hat hétig kenyéren, vizén tartjuk növendékeinket. Esküt teszünk, hogy a kolostor falait el nem hagyjuk soha, s az első alkalommal befogatunk, s ill a berek, nád a kert!

Mater Honoria sem feleletre, sem egy tekintetre nem méltatta Amadilt, s rövid főhajítás után odahagyta a szobát.

Ágnes soror, távol attól, hogy a legkisebb tétovát érezze a mélyen sebzett hercegnő s az ingerültségében lángra lobbant Amadil előtt, állásba tette magát, s egészen az apátnő személyét akarván képviselni, gömbölyű alakját s puffadt képét nem a legkedvezőbb világban előtüntető méltósággal unszolta a hercegnőt, hogy készüléteihez fogjon.

Amadil magába fojtotta mérgét, s míg a kis Ágnes Juliához intézte szavait, a mellékszoba ajtajához közeledett.

- Kegyed itt fog maradni! - riasztott rá az apácza parancsoló hangon - és segíteni nekünk.

- Nekünk! - kiáltott fel Amadil - nekünk!? - ismétlé kifejezhetlen gúnnyal; azután nevetés közben folytatá: - Nekünk, Ágnes sorornak s Rákóczi Juliának! Valóban, Ágnes soror, kegyed oly gömbölyű kis személyke, hogy minden veszély nélkül lehemperegphetne egy hegy tetejéről: de azért messze kellene hengeregnie, s főleg mindenesetre felfelé, nem lefelé, míg kegyed s e drága hercegnő közt a *mink* vagy *nekünk* szónak valami értelme lehetne. Sziveskedjék, drága soror, az egyes számban beszélni.

- Amadil! - intette Rákóczi Julia - ügyvédkedésedre semmi szükség; Ágnes soror itt nem rendelkezik saját nevében, hanem szolgailag engedelmeskedik a tisztelt apátnő parancsainak.

- Már ha bezárnak, - mond Amadil makacsul - s megkoplaltatnak, s az én drága hercegnőmtől is elválasztanak: mi nagyobb baj érhetne!? azért útamba ne álljon, Ágnes soror, tanácslom!

- azzal Amadil, félrenyomván az elébe álló apácztát, a mellékszobába sietett.

Ha a körülmények nem leendének oly komolyak, mosolyognunk kellene azon nevetséges szelességen, melylyel a kis soror Amadil után sietett, mindenkép ügyekezvén hömpölygő lépteit a felvett méltósággal egyensúlyba hozni. De nagy sietségre nem volt szükség, mert Amadil csak a folyosó felé nyíló ajtóig ment, azt bezárta, s a kulcsot hirtelen keblébe rejtván, visszatért.

- Mit akar kegyed? - kiáltott fel Ágnes kissé megrettenve, mert Amadil tekintetében valami oly elszántság volt kifejezve, mely a kis apácztát nem csekély tétovába hozta.

- Az ajtót zártam be, Ágnes soror, - felelt Amadil, - s a még mindig bámuló Ágnes mellett sietve elhaladván, a hercegnő szobájába lépett s annak ajtaját is hirtelen maga után zárta.

Míg a künn rekedt apácza elébb az egyik, azután a másik ajtóhoz rohant, végre kékké válva mérgében, egyet ugrott, s e műtét után minden szónoki tehetségét elővette: addig Amadil, a két kulccsal keblében s pirulva a felindulástól, Julia lábaihoz vetette magát.

- Add ide tüstént a kulcsot, - szólt a hercegnő szigorú hangon.

- Drága hercegnő! - mond Amadil, Julia gyöngéd kezeit hevesen szorítva ajkaihoz - bocsánat vakmerőségemért! melynek felelősségét egyedül magamra vállalom. Azután ismételt unszólásra felkelvén, suttogó hangon folytatá: - Talán örökre elválunk, ma leend a szabadulás éjjele! minden el van készítve: nyolcz hét alatt, hosszú éjeken át, megtagadva az álmod szémeimtől, az én s nagyságod szobájában a rostélyozat szegeit egy-egy ablakon lereszeltem. Egyetlen erélyes nyomás elég, úgy hiszem, azok elhárítására. A levél, melyet utoljára nyertünk, a mai éjfélutánt tűzi ki határu: s íme váratlan parancs minden tervünket megsemmisíti! Átláthatja nagyságod, hogy a mindennapi kenyérre oly szükségünk nincsen, mint egy kíméletlen negyedóra.

Bárminő szigorú volt Julia tekintete, s bármennyire kárhoztatta Amadil tettét: átlátta, hogy a rövid perczeket használnia kell.

Ágnes soror hatalmasan dörömbözött a külső ajtón. Lehetetlen volt, hogy ezt meg ne hallja valaki, s így csak annyi idejök maradt, míg az erőszak bejelentése után a közös kulcs előhozatik, tehát alig negyedóra.

A botrány megtörtént; Amadil úgy sem kerüli ki a büntetést, ez határozott.

- Amadil! - suttogta a hercegnő hirtelen, a szoba más szögletébe vonulván - ha tégedet e szobában hagynak, s Aspermont a határozott időre megjelenik: ügykezzél kiszabadulni. Kevés pénzt hagytak kezeim közt, mindössze néhány emlékaranyat. Ládám kulcsát átadom, tizenkét sor nagy értékű gyöngyöt találsz benne, tudod hol, mert nem egyszer előtted vettem ki, ha az udvarhoz mentem: rejtse el azokat, s használd. Ha egykor lesz miből, visszafizetheted, ha csakugyan igen büszke volnál ajándékot tőlem elfogadni. De jöhetnek oly körülmények is - ha letartóztatásom helyét kifürkészned sikerül, - midőn az ajándékot saját előnyömre fordíthatod; azért ellenemi vétségnek tartanám, ha e csekélységet tőlem el nem fogadnád.

Amadil felelni akart, - a hercegnő a láda kulcsát adta kezébe, s hallgatást intve folytatá: - Itt a kulcs, vedd a gyöngyöket s a zöld erszényt, mely mellettök hever, sietve magadhoz, - nincs veszteni időnk! Én addig pár sort irok, azokat add át a tábornoknak. Légy eszélyes és hű!

Amadil egy fénylő tekintetet vetett a hercegnőre, mely a legbiztatóbb feleletet képviselte; azután majdnem fuldokló hangon rebegte: - Isten áldja nagyságodat! s tartsa meg nemes tisztaságában szívének minden dobbanását. Tudom én, hogy jobb s okosabb nálamnál ezerszer; de azért bízhatik bennem, ezt az élő Istenre esküszöm! - Ezzel a hölgy esküre emelte fel két ujját.

Míg Amadil a ládából kivette, a mit Julia rábizott: addig ez hirtelen néhány sort vetett az irlapra, s a levelet összehajtván, Amadilnak nyújtotta; azután parancsoló hangon szólt: - Most nyisd fel az ajtót.

Amadil, leküzdvén emelkedő ingerültségét, azon pillanatban nyitotta meg az ajtót, midőn a közös kulcs segedelmével a külső ajtón mater Honoria, két éltes apácza kíséretében belépett.

Mikor az apátnő Julia szobájában volt, futó tekintet után maga körül, a felsőség hideg komolyságával szólt:

- Sajnálom, hogy hercegséged rosszul választott barátnéjának illetlen bánásmódja arra kényszerít, hogy engemet követni tüstént fölszólítsam.

Rákóczi Julia e kellemetlen jelenetek közben nem óvhatá meg magát az ingerültségtől; egyszerűen érezte, hogy a mentegetőzésekkel önmagát sértené, azért minden feleletet a mondottakra mellőzván, szintoly hideg fensőséggel szólt:

- Hatalmában vagyok kegyednek, tisztelendő apátnő! s kész felszólításának engedni. Kíméletétől s keresztényi engedékenységtől elvárom azonban, hogy Amadil nem leend szégyenítő büntetésnek kitéve: mert minden hibája irántami túlbuzgósága. Ha kegyed méltányossága meg nem tagadja tőlem ifjúkori barátném kíséretét, jótétnek veendem, s elfeledendem mindazon sértéseket, melyeknek e falak közt darab idő óta ki valék téve.

- Nincsen hatalmamban, - felelt Honoria, látszatólag megilletődve - e kívánságot teljesítnem, s talán a végzet jól intézte ezt: mert e rakoncátlan gyermek, ki inkább szolgálatára, mint társalgóul lőn hercegséged közelében megszenvedve, nem Rákóczi Juliához illő barátné; bár ha egyedül tőlem függne, kérését teljesíteni: jobb meggyőződése daczára sem tudnám azt megtagadni.

- Soha se kérje őket nagyságod! - kiáltott fel Amadil ingerülten. - Védtelen hölgy vagyok, kezeikben e jámbor szüzeknek, hadd hűtsék dühöket rajtam, hercegségeddel úgy sem mernének így bánni.

- Amadil! - mond Julia a részvét meleg tekintetével, de komoly hangon, - cselekedjél a szerint, hogy az utolsó szavak, melyeket neked mondok, szívem érzéseivel összhangzásban lehessenek. - Azután Honoriához fordulván, folytatá: - Bocsánat még egyszer, tisztelendő apátnő, e szüzeknek, hogy engemet inkább s kevésb eszélylyel szeret, mint azt e komoly falak illemről törvényei parancsolják. Készen állok s követem kegyedet, de első kérésem teljesítést nem nyervén, még egyet merek kockáztatni.

- Óhajtom, - szót mater Honoria, mellőzván minden egyébre a feleletet - hogy legalább ezt lehessek szerencsés teljesíthetni. Egyébiránt örömmel mondhatom megnyugtatóra, hogy sorsának változtatása nem kellemetlen, hanem kedvezőbb leend.

- Hála Istennek! - kiáltott fel Amadil, s mielőtt az apátnő észrevenné, kezét ragadta meg s ajkaihoz vonván, csókokkal árasztotta el. - Most már - folytatá hévvel - büntessenek, éheztessenek - mindenre kész vagyok!

Mater Honoria nemes szíve s érzékeny kedélye nem tagadhatá meg magát; mert a minő szigorú tudott lenni kötelességei teljesítésében, oly szelid s engesztelő volt egyéni jelleme.

- Jól van, gyermekem; - szólt szelid hangon - feledni akarom helytelen tetteidet, s óhajtom, hogy - alapszínben - szived miként most, úgy mindig túlsúlylyal birjon veszélyes hevességeden. Büntetésed szigorát elengedem, de törvényeink vannak, s azok némi fenytést elkerülhetlenné tesznek: azért a hat hetet negyvennyolcz órára változtatom, s börtönül saját celládat jelölöm ki. - - S most, ha úgy tetszik hercegségednek, halljuk óhajtasát.

- E ládában - szólt Rákóczi Julia - kedves emlékeim nyugosznak, atyámtól, anyámtól s nagyanyám, Báthori Zsófiától: óhajtanám azt magammal vinni, mint szintén feledhetlen anyám képét.

- Minden, mivel hercegséged bir, gondosan elpodgyászolva, néhány nap mulva követni fog bennünket, - szólt mater Honoria; azután intett s Amadilt kivéve, mindnyájan eltávoztak.

* * *

Amadil egyedül maradt: úgy tetszett neki, mintha Juliától örökre vált volna el; bú és harag küzdöttek szívében; egy karszékbe hanyatlott s hevesen sírt.

II.

Az eseményteljes nap végre lehanyatlott: a gyéren világított szűk utcákat homály fődte.

Az idő felosztása akkortáiban még nem cserélte fel a napot az éjjel; s kivéven azon helyeket, hol a mindig szives és vidám bécsi polgárság a bor s táncz isteneinek hódolt, meglehetős csend lön.

Az éj szép volt és világos; az öreg István-torony mint fekete bálvány nyúlt föl a csillagok felé, s góth faragványain a hold bágyadt világa tört meg s kísérteti árnyak szövődtek át.

Fölötte két fénylő csillag ragyog. Azt hinnéd, hogy egy mintába öntettek: ikreknek látszanak a kék égi pályán, s a gondviselés örök betűinek írva istenkéztől.

Ki gyanítná a nagy különséget e két szeme közt az éjnek? ki sejténé, hogy míg örök valóság az egyik: kölcsönzött, múltó fény a másik?

Ott égneek együtt, sugaraik ölelkeznek. Egyszerre egy hosszú, fénylő vonal hasít le, mint gyémánt kard, a fekete toronyóriás hosszában. Az égen a kék szép csillag közöl a ragyogó égi táborban csak egyik él még, a másik futó csillag volt, gyuladt léghólyagcsa, mérhetlen távolban a másiktól, melynek közelében szemcsalódás helyzé.

És kétkedni kezdesz, ha az, a mi ott ég örök fényben évezrek óta, nem fog-e, mint ama csalékony lobogvány, a jövő pillanatban eltűnni szem elől?

Óh! ne félj! ama két csillag komoly tanulságot költ fel elmédben. Az erényt őslapjain, örök fényében tisztaságának, képviseli az egyik, míg a másik, a kölcsönzött fény, múltó dicsőség s a kétes csalékony érdem álragyogását példázza.

Hányszor, mint ama két csillag, állnak való és ábránd, érdem és érdemetlenség közel egymáshoz; s hányszor csal életünk, míg az óra üt s az álszín szétpattan, s örök fényében fönragyog a való érdem...

A kolostorban is csend volt. Hova lett Julia? ott van-e még ama szürke falak közt? teljesedik-e, mit az apátnő biztató szavai ígértek? ki tudná megmondani! Engedjük az időnek kiérlelni sorsát, míg vele újra találkozunk; s mulassunk még a sötét zárdában, melynek ablakfényei, mint a szenülő irlap szikrái, egyenkint elhaltak már.

Amadilt egyedül találjuk cellájában. Minden a maga helyén van, a csekély különbséget jókora nyaláb képezi, mely most egy kis asztalkán hever.

A tábla s függöny nélküli ablakok az egyedüliek az egész zárdában, melyeken át a hamvadó gyertyának világa dereng.

Amadil szembetűnő nyugtalansággal jár fel s alá szobájában; s néha fülelve látjuk őt a folyosóra vezető ajtó előtt időzni, s ha a sima kőlapokon halk léptek suhanása hallik, arcza fellángol s vonásai békétlen, ingerült kifejezést nyernek.

Olykor a gyertyához közeledik, s egy kis órának, melyet a hercegnő anyjától nyert ajándokul, mutatójára tekint; azután csendesen s nesztelenül közelít az ablakok egyikéhez, s mindannyiszor elszomorodva tér vissza.

- Ha nem jőne?! - ezt gondola magában - éjfél el mult, ha óráim nem csal, vagy legalább igen közel van. Semmi nesz. Ha minden segély nélkül kellene végrehajtanom e merényt, mi lenne belőlem e komor város tévetegeiben? Elfognának, az őrhelyekre vinnének, s bére szabadság-vágyamnak s jutalma oly merész és nehéz elhatározásomnak - a kolostor hideg börtönei lennének! Nem, nem! lehetetlen, hogy azért bűnhődjem, miről nem tehetek: vágyamért a szabadságra! mert szent és dicső a szabadság: a madarak élvezik a légben s a halak a vízben, s

az emberek, évtizedek óta, szabadságról álmodoznak, s itt e szüzek miért zárkóztak el? nemde, hogy egykor, az élet bilincseitől s kísérteteitől menekülve, a szabad mennybe juthassanak?

* * *

Órák teltek el, mióta Rákóczi Juliát távozni láttuk; a szabad észirányú hölgy e sajátos menetét füzé odább gondolatainak.

Menekülni akart minden áron, s érezte, mikép annyira ment a dolog, hogy a büntetést, határozatának megváltoztatása sem enyésztheti el.

Nincs okunk titkolni, mire már sejteni engedénk, hogy Aspermontnak sikerült a kapuőrnőt megnyerni, kinek segedelmével nem egy levele jutott a bájos hercegnő kezébe.

Mi vehette Rákóczi Juliát arra, hogy a derék tábornokkal ily szellemien-tiszta, de titkos viszonyba lépjen, a nélkül, hogy lelkiismerete őt vádolja? azt jobbkor felfödözni nem csonkítja eseményeink érdekét.

A történetileg korán-ért eszélyű hercegnő a meggyőződéssel határos sejtelmével birt annak, hogy Eleonora császárné, ki már fivére Ferencz iránt nemcsak mutatott, hanem parancsolt is engedékenységet, nincsen egy véleményben Kolonics bibornokkal. S ha talán óhaj tandá is, hogy Julia a szerzetes-életet válaszsza: nemes szivétől minden erőszak, minden ármány távol esett. Nemcsak a benső szánalom Eleonora bájos vonásaiban, hanem elejtett szavak s célzások tanusíták ezt.

Ha Julia az udvarnál megjelent, míg az rövid időre Prágából Bécsbe jött, mint jelenben:³⁶ ez mindig a császárnő kedvencz fiatalabb s vidámabb udvarhölgyei egyikének társaságában történt. Ezek közül nem egy enyelgett már vele, jó indulatú vidorsággal, Aspermont feltűnő udvarlásáról. Ezen enyelgésekben legtávolabb léhe sem volt a kárhoztatásnak, sőt ezek gyakran a derék férfias tábornok magasztalásával vegyültek.

Julia azt is tapasztalta, hogy a császári pár Aspermont szembetűnő közeledését hozzá semmikép nem akadályozza, s nyájassága iránta s Aspermont iránt nem változott.

Az eszélyes, fiatal hölgy jókor eltalálván a valót, azon meggyőződésnél állapodott meg, hogy az uralkodóházhoz hűn s bensőleg ragaszkodó, s több fényes tulajdonaiért nagy kedvességű Kolonics bibornok iránti kímélet oka - a látszható semlegességnek, ügyében - a császári pár részéről.

Ehhez járult Aspermont többszöri nyilatkozata: hogy ha, Kolonics terveinek kijátszásával sikerülne neki a hercegnővel összeesküdni, felelni mer ő felségök bocsánatáról.

Julia bensőleg szerette Aspermontot; nem volt e vonzalomban nagy szenvedélyesség, de biztos alap.

Szíve hajlama tehát s az előszámlált indokok kedves csábjai - kiérlelték elhatározását.

Azért nem vonakodott Aspermont leveleit elfogadni s azokra válaszolni. Arra hajlani pedig, hogy - szükség esetében - titkon hagyja el a zárdát, őt jó szíve s szánalma készíté; föltevéen mindenesetre, hogy Aspermont a zaj s botrány nélküli utat kísértse meg, mi meg is történt, mikép láttuk.

Julia tudta, hogy ha az őrnő segedelmével a főajtón át hagyja el a titkos zárdát, szabadulása segédét is magával kell vinnie, s így - egy apácza szokván meg - kétszeres botrányra adandó okot.

Ha pedig őt magával nem viszi: akkor a rend szigorú törvényei szerint keserű büntetésnek teendné ki. Úgy kellett tehát intézni tervét, hogy a kapuőrnő a lehetőségig kikerülje a gyanút. De hogy ő is jutalmát vegye a koczkáztatott engedékenységnek: biztosítva lőn Aspermont

által, hogy a hercegnő távozta után félévvel őt is megszabadítandja, s jövője teljes biztosítására gondja leend. Így jókora közidő esvén a két menekülés közt, a hercegnő egyetértése a kapuőrnökkel kevésbbé szúrand szemet.

Mikép érintve volt, Amadil mind a két szobának egy-egy ablakán elreszelte a rostélyzat keretének szegeit. E körülmény oka, hogy őt még remélni látjuk; mert nemsokára Julia távozása után, egyik az éltesb apácák közül annak szobáját bezárta s a kulcsot magával elvitte.

Hogy az említett működésre szükséges szerszámokat, a kapuőrnök segedelmével, Aspermonttól nyerte: alig szükség említenünk, mint szintén a kivitel lehetőségét is felesleges indokolni. Szerelem, szabadságvágy, nyolcz hosszú hét alatt, két ép s ruganyos kar és kéz segedelmével néhány szegfőt könnyen eltüntethetett.

De folytassuk vizsgálatunkat Amadil körül.

A hölgy, miután óráján a mutató éjfélét meghaladta, kinyitotta egyik ablakát, s a lehetőségig elfödven gyertyáját, élénk figyelemmel hallgatózott minden neszre.

Egyszerre az utcza világosodni kezdett: a hölgy összerázkódott, s az ablakot hirtelen betevén, hátrább vonult.

Nemsokára a fagyon lassú, nehéz lépések hangoztak, s Amadil az éjiőr csengetyűjét hallá, melyet álomszerű éneke követett.

Tizenkettőt üt az óra!
Hűs kriptákban virradóra.
Fel mindnyájan! - ébredjete! -
Sírhomályban kísértetek!

Mohos romok folyosóin
Suhanjon el uszályotok,
S a gonosznak ágya előtt
Csörögjenek lánczaitok.

De a jámbort enyhelyében
Hárfazengés altassa el,
S hajnalban, a kelő nappal,
Lágy ölelés ébreszsze fel.

Amadil reszketve a békétlenségtől, hallgatta a lassú dalt; azután a fény halkan elvonult s a csendes éjben visszhangzó léptek eltávoztak, - még egyszer hallá halkan s mindig halkabban a távozó éneklőt, míg a hangok reszketve elhaltak, s minden néma lőn.

Újra egy negyedóra telt el a legfeszültebb várakozásban. Azon neme volt ez a sóvárgásnak, mely minden ideget túlfeszít, s lelkünket, úgyszólván, érzékeinkbe szállítja.

Tízszer elszánta magát be nem várni a szabadítót, s mindannyiszor a fárasztó okosság - e kétes ajándoka a gondviselésnek - egy seregével az ellenokoknak tűzte magát elméje elé.

Mikor fentebb mondtuk, hogy akár marad, akár távozik Amadil, a szigorú bűnhődést ki nem kerüli: nem erősíténk valótlant; mert a hölgy ágya minden lepleit felhasgatta s azokat összekötöztvén, nemét a kötélhágcsonak készíté belőlők. Most e csomagot kivonta ágya alól, s kibonyolítván, meggyőződött, mikép elég hosszú arra, hogy ablakából az utczakövezetig kétszer leérjen.

Ellenben, leend-e annyi ereje, a reszelő s vékony aczélfűrész segedelmével szabaddá tett ablakrostélyt kimozdítani helyéből? s ha ez sikerül, nem fog-e az iszonyú csörömpölés, melyet éjcsendben az utcza fagyos kövezetén hullása okozand, embereket előcsődíteni? - ezen

tünődött most. Itt megállt okoskodása, mert arról: mi fog azután vele történni, nem akart gondolkozni.

Alig szedte össze a ruhacsomagot, midőn újra világosodni kezdett az utca.

- Lehetlen, - gondolta magában, - hogy a tábornok, jöttét maga elárulja ily világítás által; kik lehetnek ezek? minő szokatlan éberség! ezek bizonyosan a czirkálók, kiket nem egyszer láttam kínos nyolcz hét alatt éji munkám közben. Hála Istennek! - rebegé fojtott hangon. - talán ez leend az utolsó félbeszakítás.

Valóban hat-hét csuklyás szörköpönyegbe burkolt férfi, hatalmas alabárdokkal vállaikon, csendesen haladott előre. Az elsőnek lámpa volt kezében, s élénk beszélgetésükből látszott, hogy keveset gondolnak az alvók nyugalmaival. Mikor majdnem Amadil ablaka alatt voltak, úgy tetszett neki, mintha az első föltekintene; - azonnal hátra vonult, de világosan hallá e szavakat:

- A kolostorban alkalmasint halott van: még világít pár ablak, vagy talán valamelyik e jámbor szüzek közül megunta a magányos életet s szabadba készül?

- Isten engem! - felelt egy más hang nevetve - tőlem odább állhat, én meg nem foglám.

A kolostornak több ablaka nyílt ezen utcára, s mindazok, kik valaha ilyszerű merényre készültek, tudhatják, a sors végletein minő aggasztó még a valószínűtlen s képzelt akadály is.

A hallott szavakat durva kacaj fejezé be, azután távozó léptek kopogása hangzott, s Amadil tágulni érzé szívét. Néhány percz mulva minden siket és néma lön.

* * *

Meredek hegyfalak közt keskeny völgy hasad; mélyein áradó hegyi patak zúg el; a nap le- hanyatlott, csak esthajnalának párázati sugároznak a bérceztetőn. Egy fáradt utas jó; aggódva tekint a szoros völgyfenékbe, s nehéz botjával támogatva lépteit, lassan ereszkedik alá. Utját szirtromok s dült sudarak akadályozzák, s mikor végre alá ért, bús arczczal áll a patak zöldben fővő medre előtt. Menni kell! Mi készíti őt? - ki tudná?! Ott látjuk őt átgázolni a daczos folyamat, s aztán mindig lankadtabb léptekkel fel- s mindig feljebb haladni a szemközti bércezen, míg a tetőre ér s a mohos gerinczekre hanyatlik. Ott áll, arcza a bucsúzó napnak sugáriban ég.

Hol a lankadt vándort először megpillantottuk, egy sziklaékezetten hatalmas sas ül, tollazva szárnyait s kísérve a napot lángszemeivel! Egyszerre megrázza szárnyait, szépen és könnyen körülhéjzza a bércezt; azután mint a nyíl, pattanva szíjjas íjról - áthatít az alatta ásító örvényen, s míg röptét alig kísérheted, a tulsó bérceznek egy kevély fokán ül.

Mint ama fáradt vándor, lassú, de kitartó erélylyel s daczolva minden akadálylyal: olyan volt Rákóczi Julia; de mint eme sas, feledve az örvényt lábai alatt, s áthatítva bércezen, völgyön: ilyen volt Amadil.³⁷

- Menni kell! - kiáltott fel heves felindulással - nem várhatok tovább: most minden csendes, használnom kell e szünetet! E szavak után darabig időzött, s némán fonta odább gondolatait. A drága hercegnőt alkalmasint eltávolították a kolostorból, mit a tábornok megtudván, felhagyott tervével.

- Ha jövődő nejének egy ritka madara kalitkában vagy hű ebecskéje maradanda itt: eljött volna utána a hű szerelmes bajnok; velem ki gondolna! Uradalmaim nincsenek, s nevem a keresztség adománya. *Nem születtem*, mint a büszke nép szokja mondani; ki gondolna egy egész ifjú élet szabadságával, ha az életnek aranykerete s gyöngyfüzérei nincsenek!?

- Nem jó! - tette tehát!

Amadil úgy gondolkozott, hogyha hágcsóját átvetvén az ablak keresztfáján, az kétszeresen földig ér: azt maga után vonhatja, s így legalább nem teszi az embereket oly gyorsan figyelmesekké az elszökésére.

A hölgy azonnal munka után látott. Eloltotta a gyertyát; azután az ablakot csendesen felnyitván, a hágcsót annak keresztfáján átvonta, s két ágát egy csomóba gyűjtötte, hogy így egy öleléssel az utcára vethesse.

- Kincseimet mellkendőm alá rejtettem; - szólt halkkal - drágább honol szivemben s bátorságomban! Ezt, óh szabadság istene! óvd meg nekem!

- E csomag - gondolá, az asztalon fekvő nyalábra tekintve - itt marad: öltözetem elég meleg, melegebb vérem, Isten megőriz!

Az utóbbi szavak után, melyeket hallhatólag rebegett, minden erejét megfeszítette, hogy az ablak kökeretébe szorult rostélyzatot kimozdítsa helyéből.

A szerencse a bátrak legjobb segéde. Ezer példa tanúsítja, néha a legnehezebb dolgok kivitelében a gyakorlat némi előnyeit födözzük fel, melyekre alig gondolánk.

Így járt Amadil. Midőn a rostélyt feszítené kezdé, úgy tapasztalta, hogy annak csak egyik oldala enged nyomásainak, ezen oldalra ügykezett tehát kétszeres erővel hatni.

Ennek egyszerű eredménye lőn, hogy a rostély mint sarkon fordulva nyomult kifelé, s a hölgy annyi rést szabadíthatott magának, melyen kiferhetett, a nélkül, hogy a rostély, egészen kimozdulván helyéből, az utcára kihulljon.

Ha a holdnak világa arczáig hatna, kivehető volna az öröm egy sugára, mely a bájós teremtés vonásait előntötte.

Amadil térdre hullt, kezeit keblére szorította, egész imája egy tekintet volt a csillagos égre, s talán előbb találta meg útját Isten kegyéhez, mint száz meg száz elmondott olvasója.

Fölkelt, hágcsóját felölelte s egy merész lökéssel kivetette az utcára; azután pillanatnyi időt sem engedvén magának további fontolásra vagy újabb kétkedés ellenokaira: egy ugrással az ablak párkányán termett, s a vadmacska ügyességével leereszkedvén az utcára, maga után rántotta - nem minden fáradtság nélkül - szabadulása eszközét.

Ott állt éjsötétben, mint remegő árny, mert túlfeszített elszántsága megtörte női idegeit; szédelgés környezé, s pár perczig úgy tetszett, mintha tetszhalál ragadta volna meg.

A lerántott csomag mellette hevert, erre hanyatlott; körüle minden csendes volt és néma. Végre eszmélni kezdett; kezét szívére tette, mintha azt szétpattanástól akarná megóvni; azután rebegte: *és most hová!?*

A TÁBOR.

I.

- És most hová?! - E kérdést hallók Amadil ajkairól ellebbenni.

Hányszor a sors végletein, vesztés mint dicsőségben, a kellő fokon s a tátongó örvény szélén, határoz e néhány szó üdv és kárhozat fölött!

A történelem örök tanúsága szerint, ha egy Nagy Sándor, Cyrus vagy Julius Caesar, s egész serge azoknak, kik a gondviselés kezében magas szerepvivők valának, e pár szóra helyes feleletet tudnának magoknak adni: sok véres és fekete lap a történelem könyveiben derült színben tűnne föl az okuló utókor előtt.

És most hová? - kérdezhetné egyéni életében is sok, kit a sors a végelhatározás szédítő párkányaikhoz vezetett; de nem tudjuk biztosan elhatározni, szerencséjére vagy kárára az embernek, a jövő leplei szellőzhetlenek, s mi ritkán tudunk e kérdésre magunknak biztos feleletet adni.

Sejtelek, előérzet vagy a ritkább természetekben létező őserő, rásegítették-e Amadilt, hogy magának sokak előtt kétségbeejtőnek tetsző helyzetében biztos feleletet tudjon adni e kérdésre? - azt elhamarkodás volna most már állítani merni. Talán később sikerülend újra nyomába akadnunk e nevezetes, erélyteljes egyéniségnek, kinek, ha gyanításaink nem csálnak, nevezetes szerep jutand történetünkben.

* * *

Most messzi távozzunk a szép Amadiltól.

Minden megváltozott; más légövnék határiba lépünk.

Voltatok-e oly helyzetben, mikor súlyos, hosszú keservek után a végzet könyörülő tekintete, mint a melegítő nap sugára, érintette titeket? s a ború eltűnt, a fekete kárpitok szétvonulnak, s az élet fölifjodva, új varázsszal nevetett rátok? És lőn, mi oly ritkán történik földi pályánkon, hogy ifjúkori szép álmaitok s a mindig ígérő remény virágainak kelyhei felnyiladoztak, a bánat havát bársonygyep cserélte föl, s a dermesztő hideg helyett édesen és lanyhán, rózsas-illatú szellők lengedeztek arczaitok körül.

Az élet e ritka, gyönyörteljes átváltozását s az üdvet adó békét, melyet az magával hoz, csak gyengén utánozza az egész természet, midőn a tél fagyából és zúzáiból kivetkőzve, rügyeket dagaszt a gallyak élein, a fű hegyei megzöldülnek, s lassanként, a merre látsz, virágfüzéreit vonja el, míg diadalmenetén a gallyak lombokká válnak, a fűhegyek zöld szőnyeggé, s a nyiladozó kelyhek hímes mezőkké.

Ily különbség tűnik fel most a téli fagyban heverő, aggan-fekete Vindobona s a vadon-szép s merészen nagyszerű táj közt, melyben magunkat találjuk.

* * *

1692-dik évet számítjuk; mintegy öt hold telt el az utóbbi jelenetek után. Az év túlélte első ifjúságát, legszebb virágai elhervadtak már, de még hímesek a rétek, dúsan tömöttek az erdők, s a kertek áldásos fái gazdag termés függ.

A természet jó, bőségszaruja mindig telve, s ha néha elvonja adományait, kétszeresen pótolja azt vissza. De az emberek nem mindig jók, többnyire elbizakodnak a szerencséiben s a balsors elcsüggeszti őket. Béke ritkán van az emberek között, s ha karddal kezökben s halálthozó ágyúikkal nem csatáznak egymás ellen: nyelvök munkás, s az indulatok sötét serge lanyha

béke idején nem egyszer magasbra emeli taraját: kárvágy, irigység, a dicsvágy s hiuság minden átköltözködései, nem engedik, hogy a békés nyugalom malasztit csendesén élvezhesse.

Talán nem csalatkozunk, ha nyílt csatában, mikor ember áll ember ellen, több férfiaságot s nemességet látunk, mint a béke aljas, sötét zugcsatáiban; s a történelem lapjain több életet találunk, midőn karddal kivívott válságos perczeit a nemzeti életnek tárja fel előttünk, mint mikor a cabinetek s titkos tanácskozások kárpitós homályaiba vezet.

Kísértsük meg honi történelmünknek egy hadiasan búskomoly szakát irlapunkra önteni, mely beszélyünkkel szoros kapcsolatban van.

* * *

Apafi Mihály, az erdélyi fejedelem, meghalt. I-ső Leopold, kinek ekkor majdnem elhatározó befolyása volt az erdélyi ügyekre, megparancsolá biztosa, Erdődy Miklós, horvátországi bán által, hogy az elhunyt fejedelemnek 14 éves fiát, Mihályt, atyja székébe helyezze.³⁸

De a minő féltékeny gonddal örködött az osztrák udvar erdélybeni hatalma fölött, oly makacs elhatározással követelte a török padisa, fényes Stambulban, jogát, Erdélyben rendelkezni.

Tökölyi Imre, csúfos s rosszul kiszámított elfogatása után, melyre még vissza fogunk térni,³⁹ gyakran a török udvar, vagy a török táborozások közelében volt.

Jókor átlátta a diván, mennyire ártott a török érdekeknek e merész pártfőnök eltávolítása azoktól, kiknek lépteit vezette; azért mindjárt megjelenése után Konstantinápolyban, vele tisztelettel s kíméléttel bántak. Tanácsa gyakran elfogadtatott, éles esze s gyors átlátása nem egyszer határozott a török haditanácsban.⁴⁰

Az ellenszenv, e kiváló egyéniség irányában, annyira megszűnt, hogy most, midőn Apafi Mihály halálával az erdélyi fejedelemség megürült, a török császár Tökölyi Imrét nevezte ki erdélyi fejedelemnek.⁴¹

Az ifjú gróf egész hadi ereje e tájban háromezer magyarból állt.⁴² Egyike volt e kis sereg azoknak, melyek vészen, viharon át, vesztés mint diadalban, titkon vagy nyilvánosan, de mindig híven ragaszkodtak hozzá.

Olyan volt e maroknyi nép, mint mikor a szálló nemes leve borrá ért, s kiállítva a tél fagyába, minden nemtelen nedv jégburokká fagyott körüle, csak az illatdús lángszesz, mint romlatlan lelke az egésznek, maradt épségben az elpártolás s elhidegülés fagyának közepette.

Heussler Donát volt Erdélyben kormányzó s hadvezér; hétezer ember, mindannyian hadra s martalékra vágók, volt zászlói alatt.

Tökölyi Imre a török szultántól nem hagyatott védelem nélkül. Hétezer hadnak edzett spahi, gyors bessarabiai lovakon, Achmed cserkesz basa vezérlete alatt, lőn melléje rendelve. Gaczigerej tatár khán, s Brankován Konstantin oláhországi vajda, mindegyik négyezer fegyveressel szövetekezett vele.⁴³

E nevezetes sereggel akart Tökölyi Imre Oláhországon át beütni Erdélybe, s a fejedelmi széket elfoglalni.

Közel Padina Lupuluhoz, a zernesti hegységben találjuk őt mély szakadások s sziklaöblözetek közt egy keskeny völgyben, melynek egész hosszát elborította tábora.

Alig lehet meglepőbb ellentétet képzelnünk, mint a mely e tanyának négy osztályaiban feltűnt. Tökölyi Imre e hadsereg szívével, hú magyarjaival, mint vérttel körülemezve, a tábor közepét foglalta el.

Fényes fejedelmi sátora, a szultán ajándéka, egy sziklaormokon átsapkodó hegyi folyam szélén volt felállítva; tetején sárga és kék erdélyi lobogó terjesztette hosszú szárnyát az éjbe, melyet dicsőn világított a hold. A szövetpalota nyílásánál magas sudár emelkedett mint árboz, tetején lófarkkal s a török holddal.

Szemközt komor sziklák meredeztek, s a vezér hajloka mögött nyíló csekély tért s jobbra balra a patak hosszát a magyar tábor csinos sátrai foglalták el.

Az ifjú főnök fejedelmi fényvel akart Erdélybe lépni, azért mindent elkövetett, hogy megjelenése hatást eszközöljön. Seregei jól voltak öltözve s fegyverkezve, a táborban szoros rend, s a körülményekhez képest, elég tisztaság uralkodott. A tüzek a völgy hosszában égtek, s Tökölyi Imrének kedvencz cigány zenészei, sátora előtt víg magyar dalokat hangoztatának.

A pártfőnök különös szeszélyből, még kardemelése első szakában, a legfeketébb s szerecsenekhez tökéletesen hasonló cigányokat szerzett össze, s azokat szeszélyesen felöltöztetvén, babos lovakat adott alájuk. E jól betanított zenészcsapat, néha énekkel változtatva a hangszerek buzdító robaját, mindenhová követte őt. Az utóbbi időkben, míg Tökölyi távol volt, Kassára vonták magukat; de mihelyt merész vezetőjük, egy erdélyi cigány, első hírét hallá ura közeledésének: összeszedte czimboráit, s a legjáratlanabb utakon sikerült neki végre Havasföldön táborát feltalálni.

A völgynek Oláhország felőli hosszában Achmed cserkesz basa ütötte fel táborát. Itt már több zaj s kevesebb rend mutatkozott.

A spahik csapatjai, egymást felváltva, egész éjen át fel s alá nyargaltak a sátrak közt. Ezt a basa parancsából tevék, mert oly időszak volt ez, melyben a szövetségesek ritkán bíztak egymásban, s Tökölyinek például Brankován Konstantinra nem egészen alaptalan gyanúja volt, hogy a császári vezérekkel titkos közlekedésben van.⁴⁴ Ehhez járult, hogy a fényes kapunál a hadi sors változékonysága nem jött számításba: többnyire minden veszélynek, mely bekövetkezett, lett legyen az árulás vagy csatavesztés, a vörös zsinór volt bére.

Azon pillanatban, melyben e hadiasan csengő tanyára tekintünk, a basa, ékes arab ménen, ragyogó kísérettel, a sátrak utcáján át, Tökölyi szövetpalotája felé léptet.

Minő éber bizalmatlanságot árultak el a török főnök czirkáló őrcsapatjai: szintoly óvatosságra mutatott a választott erdélyi fejedelem azon intézkedése, hogy a moldvai segédsereget a tábor erdélyfelőli szélére rendelte, hol a völgy legszűkebb volt s majdnem egészen elzárva a hegyi folyam által.

Brankován Konstantin vérvörös sátora dús facsoportozat közt emelkedett, s körüle élénk mozgást lehetne észrevenni: közel a nyíláshoz néhány szolga felnyergelt paripákat vezetett, míg mások a sátor széleinek betömésével valának elfoglalva.

A havasföldi vajdák történelmileg bebizonyított kétértelmű s ingatag szerepet játszottak azon egész idő alatt, míg Erdélyt fejedelmek kormányozták.

Gyakran elütvén egy merész bitorló a másikat székéről, a győző vagy veszítő hol Erdélyben, hol Sztambulban keresett pártolást és segítséget. Különösen Brassó Erdélyben, ritkán nélkülözé az ily változások következtében kivándorló, vagy, mikép akkortáiban szokták mondani, kibujdosó bojírok családjait.

A tábor ilyszerű elrendezéséből világos, hogy a tatárok s azoknak vezérok Gaczigerej, közvetlenül a maroknyi magyar sereg mellett támogatták föl rongysátraikat.

A rendetlen nép, dísztelen szennyében, ijesztő ellentétet képezett a majdnem csinosnak nevezhető magyar s havasföldi tanyák közepette. Magának a kegyetlenségéről ismeretes khánnak

bőrhajloka kevés előnyre mutatott; csak azon számos alfőnökök, kik nyílásánál a tüzek közepében ácsorogtak, emlékeztettek a parancsoló jelenlétére.

Gaczigerej maga kevés hajlamot mutatott azon élénk éberségre, mely itt is tanúsítá, mennyire készen állt mindenki, első hírré felszedni a sátorfát s lóra ülni; mert még dolgoztak sátrán, mikor már lóbőrrel borított vánkósán hevert.

Az éj haladott, de álmra kevesen mutattak kedvet; sőt a tábor egyes pontjain oly vidor élet hangzott, mintha az egész éjét át akarnák virrasztani.

Minden arra gyanított, hogy Tökölyi Imre kevés idő előtt érkezett e keskeny völgybe. A magyar főnökök közül többen vagy le sem szállottak lovaikról, vagy újra azokra ültek, s még el sem hangzott egészen azon sajátos kerepelés, melyet a sátor- s lócsövekek beverése okoz.

E pillanatban egy lovagot látunk a fejedelem sátora mellől, pompás szürke ménen, a magyar tábor hosszában, a tatár tanya felé haladni. Őt egy kised, majdnem gyermeknek látszó ifjú követi, csinos, világos-sárga lovon, borítva fekete sallangoktól.

A sürgő nép közt csak lépést mehettek. Most a tábortüzek egyikének irányában vannak, s a lángok pirosuló fényében lehetlen az elsőben rá nem ismernünk Bercsényi Miklós szigorú, velős vonásaira. Az őt követő ifjú arcza szép és gyöngéd; kerek párduczsüvege alól gyönyörű selyem hajak hullámoznak, s a finom vonásokkal nem csekély ellentétben áll azoknak hideg, makacs kifejezésük.

A merre haladnak, rájuk bámul a fegyveres nép, s midőn a tatár táborba értek, dísztelen csoportozatokban tódult eléjük a majomképű sereg, míg Gaczigerej sátoránál megálltak.

* * *

Közel a leírt táborhoz, de ettől roppant sziklafal által elválasztva, két férfiút látunk egy keskeny ösvényen közeledni, mely a szemközti bérctetőre csavargott föl.

Homály fõdi őket a sűrű erdőségben; s hirtelen nehéz elhatározni: zsványok, vagy bujdosó oláhok, kik itt a hegyek szorosai közt keresnek menedéket? Végre felértek a tetőre, s az éj királynéjának tündérvilágításában kivehetjük alakjaikat.

Mindkettőt egyszerű oláh öltöny fedi; lobogó ing, fehér szűrnadrág, nagy méretű csizmák s a széles tüssző, nem hagynak fõnn semmi kétséget.

Midőn az első a tetőre ért, felkiáltott: - Ott a tábor, Vaszil, ember vagy! de most pihenjük kissé; nincs nagy sietségre ok: e farkastorokba a német vezérek nem jönnek.

E hangot többször hallottuk már, s mind a mellett ezen embernek arcza ismeretlen előttünk. Égő-vörös szakáll fõdi ajkát, állát, s egyedül összenőtt szemöldei s hangjának sajátos csengetése izgatják föl emlékező tehetségünket.

A Vaszil nevet többen viselhetik; az, kivel a cziblesi havasokon találkoztunk, sokban különbözött azon ifjútól, kit e néven hallánk nevezni. A kecskeõr arcza durva s majdnem kékké válnak mutatkozott a dermesztõ hidegtõl ama jégtanyán: most két merész fekete szemtõl világított, tiszta s szabályos arcz tekint ránk, mégsem kételkedhetünk az akkor s most látott Vaszil azonságán.

- Nézze kelmed a hemzsegõ népet a völgy hosszában, - mond Vaszil - mintha ama patak tele söprõtte volna emberekkel e szûk katlant alattunk.

E szavak után mindketten mohos sziklapárkányra ereszkedtek, honnan Tökölyinek egész táborát beláthatták.

A hegyi vidékek lakosaiban van költőiség: náluk a honszeretet s honvágy valami édes sovárgással szövetkezik. A természet bájos ölen s regényes fészkeiben felnövekedve, mint az ifjú sas, emlékezetük csudás képletekkel van tömve. A patak, mely sziklakoczkákon szökteti föl árjait, a mély, néma erdők, kísérteti visszhangjaikkal, s a völgyek virágos takarója, mindannyi honias álmakat költenek föl elméjében. Még télben is, midőn a magas hegységről le-rohanó zuhatagok csapokká fagynak, fordított jéggúlákként függvén le a sziklákról, s nehéz hősüveg födi az erdőket, lelkük, mint az éjszaki jegek lakóinak, kínos-édesen van megkapatva.

Valóban, a látvány, mely itt vándoraink előtt feltűnt, el nem hibázhatá a cziblesi kecskeőr vadan-szabad képzetére a hatást.

Úgy tetszett, mintha a bércz- és sziklafalak főnének, s az egyes tábortüzek lángnyelveket eregetnének fölfelé! Alant nyüzsgött, mint valami tündérvásárban, s a duzzadó patak hab-törésein a lángok fénye ezer változó színt vett magára.

- Nemde szép a hadi élet!? - mond a rótszakállú férfiú, kérdő tekintettel emelvén nagy fénylő szemeit Vaszilra.

- Szép, szép! - kiáltott fel az oláh, kinek egész ifjúsága, hona hős hegyeivel legördült emlékezetében. - Ha Isten volnék, e bérczre emelnék egy palotát, s mindig e völgyben őrizném kecskenyájamat, mely akkora volna, hogy erdőt, völgyet ellepne, s a lerágott fűnek és lomboknak minden éjjel fel kellene nőni újra. Néha leszállnak oda a zöld fűbe, bojtárim magas tüzeket raknának, s én az égő patak hosszában nyargalnék lovaimmal: - - ah! minő Isten volnék!

A másik mosolygott; azután mondá: - Mit gondolsz, Vaszil, mehetnénk-e már? az idő halad, s az éj nagy részét elosztogatták. Hiszen nem régiben mondád, hogy már tudsz gondolkozni.

- Menjünk! - szólt Vaszil, hirtelen fölkelve s megrázva magát.

Nemsokára mindketten, a bércznek tisztás élén haladva darabig, balra fordultak. Itt a szikla-borított hegyoldal mintegy másfél ölnyire kirugó párkányt képezett, ezen ereszkedtek le a völgy felé. Most már egymás mellett mehettek, s kényelmesben beszélgethettek együtt.

- Mondd meg nekem, Vaszil, - így kezdé az egyik - hiszed-e, hogy lovakkal s ágyúkkal ama rémítő helyek akadályait legyőzni lehessen?

- Hiszem, - felelt az oláh.

- S gondolkoztál-e arról, mit kellessék e czélra tenni?

- Miért arról gondolkozni? - viszonzá Vaszil, összevonván szemöldeit; mert emberünk a gondolkozás nélkülözhetlen szükségét még mindig nem látta át; bár néha utolérte magát annak ellenkezőjén, mit egykor az enyedi diák tapasztalt volt, hogy tudniillik semmiről sem gondolkodik. Hiszen azt - folytatá - a gyerek is tudja nálunk, mikor télben fáért mennek a meredek oldalakra, vagy csebreket visznek a vásárra.

- S mit tesznek akkor, - vágott közbe a másik.

- Na ne kérdezősködjék annyit, mert jól tudja, - fejezte be boszúsan az oláh.

Társa szerette volna egyenesen kimondani, hogy ő bizony nem tudja; de vagy attól tartott, hogy ez által tekintélyéből veszt a másik előtt, vagy talán fontosabb tárgyakkal elméjében elrendezésével volt elfoglalva, azért hallgatott, s darabig szó nélkül haladtak egymás mellett.

Nemsokára elérték a széles sziklapárkány végét, s egy mély szakadáshoz jutottak, melynek medre roppant kövekkel s palagörellyel volt tele.⁴⁵

Ez évben sok esőzés volt Erdélyországban, s a két Havasalföld nagy részében a folyók kiáradtak, s a lapályos helyek tengert képeztek, mennyire a szem látott.⁴⁶ Itt e hegységben a patakok már leapadtak, de a felebb említett szakadás torlatai közt sárgánsűrű esőpatak zúgott még. Vándoraink pillanatra megálltak.

- Nem remélem, - szólt a rőtszakállú - hogy e mosáson jöttél fel?

- De igen, - felelt a másik - s akkor még közel övig ért a víz, most egy kecske is meglábolja.

A másik épen a szakadás széléhez lépett, s kissé gondolkozott; azután nevetve felkiáltott: - A hol te eljöttél, Vaszil barátom, ott én is megmérkőzöm a veszélylyel.

- Veszély! micsoda veszély? - mond Vaszil, s minden további fontolgtatás nélkül, kezeivel a szakadás oldalán terjengő bozótba fogódzva, leugrott a mély árokba; míg társa példáját követte.

E szakadás durva lépcsőzetén ereszkedtek lejjebb s mindig lejjebb, míg a bércz harántékosabb lőn, s az ároknak már alacsonyabb partján felkapaszkodva, kis erdőnyilásba értek, mely csak néhány öllel volt magasabban a völgyfenéknél, hová most talán nem oly bájos, de világos és részletes kilátás nyílt.

Mintegy húsz lépésnyire tőlük Tökölyi gyalogcsapatjainak pár őrszeme állt, kiknek egyike tölcséres karabélyát rájuk szegezte s felkiáltott: - Ki emberei vagytok?

- Tökölyi Imréé! - feleltek mindketten, még pedig magyarul; jele, hogy Vaszil néhány hold alatt pár szót elsajátított nyelvükből; eddigi társalgása oláhul folyt.

A kérdés s az adott felelet után vándoraink s az őrszemek közeledtek egymáshoz, s a körülményekhez alkalmazott társalgást kezdték.

A jöttek megtudák, hogy a táborban parancs adatott, minden pillanatban készen lenni az indulásra, mikép sokan gyaníták, Törösvár felé.⁴⁷

- Egy kis pihenés - szólt a rőtszakállú - nem ártana a fáradságos út előtt, melylyel a tábornak meg kell vívni, ha innen kimozdul.

- Ez már megtörtént délben, - felelt az egyik őrszem - majd három óráig pihentünk zöld erdőben, hűvös patak mellett.

- Egyedül találjuk-e a fejedelem ő nagyságát? - kérde Vaszil utitársa.

- A basa, az oláhországi vajda s a hatalmas khán a fejedelem ő nagysága sátorához lovagoltak, épen mikor e helyrejövének, - felelt a másik őrszem - alkalmasint tanácskozni fognak, mikép mindig szoknak, ha valahol tábornak ütünk.

- Úgy - mond Vaszil a lehető legtöröttebb magyarsággal - felkereshetjük bágye Urszát; velünk úgy is ilyenkor szóba sem állanak a nagy urak.

- Meglátjuk, - felelt a másik; azután áldást kívánva, a ritkás fák közt a völgybe siettek, s balra fordulván, a patak hosszában haladtak a fejedelem sátora felé.

Nemsokára majdnem szemközt voltak azzal, s a patak legátjárhatóbb elszélesülésénél.

- Itt - szólt Vaszil - megtudandjuk a fejedelem czigányaitól, merre van Ursza s czimborái.

- Kövess és hallgass! - mond a rőtszakállú, parancsoló hangon, mely nagyon különbözött eddigi társalgásától a ciblési kecskeőrrel.

Úgy látszott, hogy Vaszil a pajtási és czimborai kegy olykori átváltozását felsőségi hangulatra megszokta, s emberét alkalmasint ismervén, felhagyott a szóváltással.

- Jól van, - mond az oláh szárazan - a hogy akarja kelmed.

- Én egyenesen a fejedelem őrtisztjéhez megyek, kinek kék és sárga sátora mindig közel van ura vándorpalotájához, - kezdé rövid szünet után, a patak közepében, melyen őket most átgázolni látjuk, a rőtszakállú, - te addig tudd meg Ursza bátyánk tanyáját; keresd fel őt, s mondd meg a vén bűnösnek nevemben, hogy czimboráinkat gyűjtse össze, s Bercsényi Miklós grófnak, ha a tanácsban nem volna, izenje meg, hogy itt vagyok; ha pedig nincsen sátorában, ott lesz főlovásza, megmondhatják annak. Mihelyt ezt teljesítetted, térj vissza a fejedelem tanyájára, s várj rám.

A patak tulsó partján az előbb szóló úriasan, de vidor tekintettel vállára vert a kecskeőrnek, azután a fejedelem sátora felé intézte lépteit, míg Vaszil egy szép facsoportozat alatt a gyepen hangszereik mellett heverésző cigányokhoz közeledett.

* * *

Azon rövid idő óta, hogy e fényes szövetpalotát elhagytuk, mind a táborban, mind ott sok megváltozott. A máglyák teljes tűzzel lobogtak, a nép bográcsok és serpenyőkben röstölés estebédjét, a cigány zenészek, mikép láttuk, félrevonultak a fejedelmi sátor elől, s a tanácskozó urak néhányainak hadiasan-ékes készületű paripáit, földve légyhárító könnyű csujtárokkal, a patak hosszában jártaták a lovászok.

A sátor tere egész a patakig tiszta volt: mohával vegyült fű s halvány békasó területek rajta; épen a víz szélén egy lovas őrt látunk, míg a szövetlak aranyszegélyezett s most leeresztett kárpitjai előtt két gyalog fegyveres, hófehér farkaskaczagányokkal s hosszú kopjájkkal örökdi. A táborban fel s alá járkálók óvatosan kerülnek az előbb leírt sátorelőtti tért, s mindenből kitetszik, hogy a lehető csend lön a tanácskozások kényelmére parancsolva.

Midőn a rőtszakállú férfiú egyenesen a sátor felé közeledett, a gyalog örök egyike, eleibe állt s mondá:

- Félre! az urak tanácsban ülnek.

- Én is oda megyek, - felelt a megszólított.

Az ör bámulva tekintett rá, azután nem minden gúny nélkül kérdé: - Ki vagy?

- *Brenkovics*, - volt a felelet.

E névre az ör tiszteletteljesen félreállt; Brenkovics pedig, kire nehezen ismernének, ha nevét nem halljuk, jobbra tért s nemsokára egy kék és sárga sátorban eltűnt.

* * *

Mielőtt Tökölyi Imrének s általában a kurucz vezéreknek e híres, a maga nemében utolérhetlen kéme lépteit követnők, vissza kell térnünk azon időre, mikor Tökölyinek parancsából a seregek főnökei, roppant hajlékának egyik osztályában összegyűltek, s a törökösen vánkosságból emelt kerevetekbe letelepedtek.

Tökölyi Imrét sajnos tapasztalás megtanítá - mikép mondani szokjuk - földött kártyákkal játszani. Béketűrő volt a vélemények kihallgatásában, s megszokta a legeggyűbb s oktalannabb észrevételeket a stoa nyugalmaival tűrni. Nagy mértékben tudta - mire minden pártfőnöknek elszánva kell lennie - indulatait fékezni, s engedve a mindig makacs higeszűségnek s hetvenkedő buzongásnak, saját meggyőződése mellett maradni.

Most találkozunk e nevezetes férfiúval, e félelmes pártfőnökkel először, ki midőn Kara Mustafával Bécs falai alatt állt, oly közel volt a magyar koronához, mint egykor Bethlen Gábor, kit a török leghatalmasb eszközének, az osztrák ház legfélelmesb ellenségnek tartott sok ideig.

Felfogásunk szerint - bár történetünk elrendezésében nem neki jutott a főszerep - nem leendő érdektelen, kissé hátraodázni a sajátosan érdekes jelenetet, mely előttünk most bontakozik, s egy futó, de történelmileg hű vázlatát ide vetnünk Tökölyi Imre s dicső neje, Zrinyi Ilona, eddigi multjának.

II.

Tökölyi Imre minden tekintetben feltűnő egyéniség volt, nemcsak férfiasan-szép és deli külsejére, hanem akkori időben ritka műveltségére nézve is. Ehhez járult a fegyverkezés minden nemébeni tökéletes gyakorlottsága s ügyessége, tudományos kiképezés, nyelvek ismerete; mert magyarul, latinul, németül és törökül egyenlően jól értett és beszélt. De a mi őt különösen érdekessé s részvét tárgyává tette, regényes sorsa volt.⁴⁸

Atyja, kézsmárki gróf Tökölyi István, schafniczi báró, Árva vármegyének örökös főispánja s Felső-Magyarország egyik legdúsabb birtokosa volt, ki az akkori szűk pénzügyben francia számítás szerint több mint háromezer franknyi jövedelemmel bírt.⁴⁹

E dús arisztokrata Rákóczi Ferencz-, Nádasdy-, Frangepán- és Zrinyi Péterrel szoros összeköttetésben élt; Wesselényi Ferencz nádor meghitt barátja volt, s így Zrinyi Péternek törvénytelen kivégeztetése után is folytonos féltékeny felügyelés, zaklatás és üldöztetés tárgya.

Tökölyi Imre alig volt 15 éves, midőn atyja, kézsmárki fényes várában, az országszerte romboló üldöztetések elől elzárkózva, s a császári hadak által ostromoltatva, a megrohanás első napjaiban súlyos betegségben meghalt.

Végperceiben fiát a várban levő néhány barátinak oltalma alá bízta. Miután minden el lőn követve a várnak védelmére, de azt a nagy erő ellen megóvni nem lehetett: feladatása előtt Tökölyi Imre, női öltönyben, Barkóczi és Petróczi hű barátjaival atyjának, éjjel járatlan utakon Likava várába vona magát.⁵⁰

Pár nap múlva itt is megjelentek az ostromlók, s a várba lőtt egy tüzes golyó minden ágyútápot felemésztvén, Tökölyi Imrének itt sem volt maradása. Egyezkedés lőn indítványozva, de ennek kísérlete, árulás vagy vigyázatlanság miatt, meghiúsult; mert midőn Leopold császár részéről Eszterházy Pál fővezér az alkudozásokra megjelent, ezek folytában néhány lövés esett reá, minek következtében a sértetlenül maradt fővezér Barkóczit tüstént elfogatta s Bécsbe küldötte.⁵¹

A vár zárva maradt, de éjjel Tökölyi s barátai módot találtak menekülésre, s minden baj nélkül a huszti várba érkeztek.⁵²

Máramarosmegye akkor Erdélyhez számíttatott, s Apafi Mihály fejedelem udvarában Magyarhon üldözöttjei kész és szíves fogadtatásra találtak minden időben, s ezt mondhatni Erdély többi fejedelmeiről is, kiknél olykor a leggazdagabb magyarhoni főurak, szegényen s elhagyottan, pártolásra és segélyre találtak, melyért nem ritkán hálátlansággal, s az utókor nevetségesen-gőgös feledséggel fizetett.⁵³

Mondják, hogy az ifjú gróf, mihelyt Erdélybe lépett, azonnal a török oltalma alá adta magát, a *characz* nevű keresztény és zsidó *főadót* lefizetve. Így a német császár, a török frigy felbontása nélkül, őt többé nem üldözhetette.⁵⁴

E lépéssel, ha krónikáinknak hitelt adhatunk, megóvta magát a német udvar üldöztetéseitől; mert a császár óvakodott a török frigy felbontására ürügyet szolgáltatni.

A gyermek Tökölyi Erdélyben nőtt magas karcsú ifjúvá, kinek szemeiből élet szikrázott, s szabályos vonásai érett, korát haladó kifejezést mutatának.

Erdély a számüzöttnek mindent adott s annyira felgazdagította őt segélyben s reményben, mikép alig 19 éves korában arról gondolkozott, ősei fészket, széles Magyarhont, osztrák s török kezekből kiragadni.⁵⁵

Tervünk határait haladja, itt a népszerű történetírás hivatását teljesíteni, s azért elhallgatván, mikép eddig tevők mindazon csaták, alkudozások, előny s veszteségek részleteit, melyeket történelmi könyveink leírtak,⁵⁶ egyes fény- és homálypontokat emelünk ki e feltűnő férfiú életéből.

* * *

1678-ban Tökölyi Imrének - pár hadviselés után, melyekben Szobieszki János lengyel király s Apafi fejedelem segíték, kiket XIV-dik Lajos, francia király részére megnyert - Munkács alatt látjuk zászlóit lobogni. Ott a város közepén, felmagasuló szikla ormán, fészkelte a Rákócziak ősi vára. De az utolsó Rákóczi még gyermek volt, s anyja, a két Magyarhon leg-szebb hölgye s legifjabb özvegye, ott élt két gyermekével, Ferenczczel s Juliával, magas lég-ben.⁵⁷

Napája, Báthori Zsófia, egy kis serget küldött az őrizetből az ifjú pártfőnök ellen Zrinyi Boldizsárnak, ki Ilonának fivére volt, vezérlete alatt.⁵⁸

Tökölyi a hevétől vakmerő támadásra ragadott ifjú hőst a viadal gomolyában elfogatta. Azután a helyett, hogy a várat ostromolja, Báthori Zsófiától, Rákóczi György özvegyétől, Zrinyi Ilona kezét kérte meg, némelyek állítása szerint, Zrinyi Boldizsár által.⁵⁹

A felelet nem késett; de kitérő volt. Báthori Zsófia a német császár megegyezése nélkül képtelennek nyilatkoztatá magát, hogy menyé sorsa fölött rendelkezessék. Tökölyi ez akadály által még felfokozottabb szerelemmel eszményképe, a már akkor bámulat tárgyává vált Ilona iránt, s magasztos tervekkel tölt kebelével visszament Erdélybe.⁶⁰

Báthori Zsófia Tökölyi ajánlatáról jelentést tön a császári udvarnál. Azon okok s ellenokok megfontolása után, melyek e házasság mellett és ellen szóltak, végre a császár az eleven eszű, nyájas és vidám Saponara bárót küldötte Tökölyihez, azon nyilatkozattal, hogy nősülésébe beleegyezik, ha lemondván további merényeiről, a török szultánt húsz évi békekötésre birandja.⁶¹

Állítólag, de egyszersmind igen valószínűen, az ifjú Tökölyi legmerészebb reményei teljesülésén meg volt illetődve, s a kitelhetőig mindent ígervén, a császár küldöttjétől barátságos bucsut vőn.

1682-dik év június 14-én kelt fényes pompával össze Zrinyi Ilonával Munkácson.

A fényes lakodalomban nem egy azok közül, kik vidáman s meglegedetten látszottak lejteni a ragyogó táncsterem sorai közt, szíve mélyeiben rosszakaró irigységet táplált a szerencsés férj s most már Magyarhon leggazdagabb birtokosa ellen.⁶²

* * *

Tökölyi Imre egyike volt azon történelmi személyeknek, kiknek dicsőítői és kárhoztatói, élesen elválva egymástól, a multnak buvárait folytonos kétségben hagyják.

Rettenthetlen bátorságot, vállalkozó erélyt, és - alapszínben - buzgó honszeretetet még azok sem mernek tőle határozottan megtagadni, kik nagyszerű fellépésében személyes érdeket s féktelen dicsvágyat látnak inkább, mint tiszta áldozatteljes honszeretetet.

Ellenben legengededékenyebb pártolói s baráti, sőt saját életirója, sem tudják mindig kimenteni azon erőszakot s kegyetlenséget, melyet visszatörítés előidézett szükségével elég ügyesen törekednek palástolni.

De mielőtt e történet dús változatai közben e nevezetes egyéniséghez - mikép hiszszük - nem egyszer visszatérhetnénk, szóljunk fiatal s e szövetségben büszke s boldog nejéről.

* * *

Zrinyi Ilona - mikép mondók - a legszebb hölgy volt akkortáiban a két Magyarhonban: termete s a méltóság, mely azon előmlött, magasb nemű érdeket adának megjelenésének, mint a melyet egyedül szépség képes előidézni. Arczának szabályos vonásaiban sajátos báj tűnt föl, a nem mindennapi természetek kísérője: s szépsége olynemű volt, mely első pillanatban megnyerte a szíveket. Nagy, eleven kék szemek, hosszú ernyeektől félig fődve, tanusíták azon vegyítékét a szelídségnek s majdnem férfias bátorságnak, mely e dicső némbert ravataláig jellemzé. Szőke, aranyfényű fürtök lepték el vállait s midőn a Zrinyiek, Rákócziak és Báthoriak gyöngyeivel s gyémántjaival felékesítve, a legeszményiebb szabású honias öltönyben fogadá az ünnepély számos vendégeit: a merre ment, a csudálat s meglepetés susogása kísérte.

Fiatal férjét szenvedélylyel szerette, s a történelem lapjai tanusítják, hogy dicsőség- és inségben hű, elszánt és szerető nő tudott lenni.⁶³

Ki bámulná, hogy Tökölyi Imre, e kincsnek birtokában a legszerencsésebb embernek tartotta magát széles e világon?

Lehet-e csudálkoznunk; ha érezvén az üdvöt, melyet ily szövetség biztosít, Magyarhon legerélyesb ifja teljes mértékben akará nejének érdekeit képviselni? Osztozni vele lélekben, magáévá tenni minden visszaemlékezéseit, fájdalmát mint örömét, s mindazt, a mi Ilonának feledni nem tudó magas irányú szellemében élt és lehelt.

Tökölyi e szövetség által a megholt Zrinyi Péter fia lőn - érzésben és lélekben. Égő betűkkel volt emlékezetébe vésve az igazságtalan és törvénytelen út, melylyel őt halálra keresték, tőle minden ösvényt a mentségre elzártak, s szívet, lelket megrázó leveleit egy felingerlett, de szelid fejedelem előtt eltitkolták.

Tökölyi Imre sokkal jobban ismerte nejét, mint hogy róla, ki atyját imádásig szerette, föltehetné, mikép csak pillanatig is feledhesse az iszonyú, vérjegesztő multat.

És ő, miként neje, nem feledte azt soha! Midőn Tökölyi csillagzata hanyatlani kezdett: Ilona, a munkácsi várba szorulva, távol férjétől, körözve árulóktól s titkos kémektől, három egész évig védte sziklalakát, elodázva atyja kivégzőinek legcsábítóbb ígéreteit.

De a megvesztegetett nyomorult várnagy Radics, s férjének titoknoka Absolon, rendszeres pazarlással eltékozolták az élelemszereket, s az anya, *ki rettegni magáért soha nem tudott*, éhezni látta gyermekeit, s lassú léptekkel közeledni a halált, legirtózatossab alakjában az éhhalálnak. Ekkor a nehéz választás órája ütött, s a nagyszívű hölgy kénytelen volt Caprarának kezébe adni a Rákócziak magas sásfészkét.⁶⁴

Az egyezkedésben nyíltan ki volt mondva: hogy a herczegné férje minden uradalmainak birtokában marad, s szabad választása leend ott lakni gyermekeivel, hol neki tetszeni fog, csakhogy váraiba német őrizetet fogadjon. De ezen egyezkedés pontjai nemsokára megszegettek:⁶⁵ Zrinyi Ilona gyermekeivel Bécsbe lőn idéztetve, hol az utóbbiakkal beszélyünk kezdetén találkozánk, s a még mindig szép és bájos Tökölyi Imréné tisztességes, de szoros fogsága helye is említve volt.

Mielőtt az ifjú hős s bájos nejének multjától búcsút vennénk: még egy nevezetes jelenetet kell itt Tökölyi életéből kiemelnünk.

* * *

Buda megvétele, s később, az esztergomi s ujbári csaták után Tökölyi szerencsége napról napra hanyatlani kezdett. Apafi Mihály ingatag magaviselete okozta, hogy Erdély segítségében nem bízott többé. Azért jókor alkudozásokba lépett a bécsi udvarral.⁶⁶

Ügyvivője Szirmai István volt, egy a legtisztább történelmi jellemek közül. Személyes vonzalommal s hűséggel a szelid király iránt, alig gyűlölte valaki inkább, mint ő a bécsi s prágai minisztereket s a német udvar hadvezéreit; de őt is, Leopold császáron kívül, mindenki gyűlölte a bécsi udvarban: mindazáltal Tökölyi kibékítésének fontos, országos ügyében nem nélkülözhatték ezen eszes s bátor-nyíltságú férfiút.⁶⁷

A török udvar féltékeny óvatosságát ki kellett kerülni, nehogy küldetése oka fölfedeztessék idő előtt, azért az öreg Caprara színlett törbe csalá őt, s egyetértés következtében elfogatóván, Bécsbe küldé mint foglyot.⁶⁸

Szirmai, ura s főnöke érdekében hű szorgalommal s éber ügyességgel működött Bécsben, s meg volt győződve, hogy ottani mulatása mind a honra, mind Tökölyire nézve a legüdvösebb eredményű leend.

De a bécsi hatalmasok jobbnak vélték Tökölyi levelét és Szirmainak adott felhatalmazását egyenesen Konstantinápolyba küldeni, s így az elégületlenek szövetségét egyetlen csapással szétoszlatni.⁶⁹

Míg Szirmait különböző ürügyek alatt Bécsben tartóztatták, addig a nagyváradi basa a fővezér Kara Ibrahimtól parancsot vőn, hogy Tökölyit bármi úton kézhez kerítse, s őt lánczon Drinápolyba küldje.⁷⁰

Október 13-dikán Caprara körülfogta Kassát. Tökölyi, már akkor több veszteségek által meggyérült seregével, a Tisza mögé vonult, s Biharban Püspökiig, közel Nagyváradhoz, haladt, hol táborot ütven, Petneházi, Petróczi és Szirmai Ádám vezéreinek kíséretében Nagyváradra sietett, a basát segítségre akarván felszólítani Kassa megmentésére.⁷¹

A basa fényes pompával, a legnyájasabban fogadta, s tágas selyem sátor alatt, a várudvar közepén, őt és társait pazarul megvendégelte. Miután a törökösen-alacsony asztal kivitetett, s a basa szolgálai a kávé készültk felhordani: a janicsárok agája felkiáltott: Hátra még a fekete leves!⁷²

Tökölyi s társai kardot ragadtak, de a sokaság legyőzte őket. A felülkerekedett gyávaság szokott szemtelenségével, aljas gúny és sértegetések közben, Tökölyi lánczokkal terheltetett, s még az nap elindított Drinápoly felé; a többiek a basa, álnokságának legügyetlenebb mentségei közben üres biztatásokkal szabadon bocsátotta.⁷³

* * *

Mennyire s minő hirtelen megbánta a török udvar, hogy a német hatalmasok e vastag cselébe botlott, s mennyire ártott saját érdekeinek ez által: azt a történelem számos lapjai bizonyítják.

De tanúsítja azon tisztelet s bizalom, melylyel iránta a török udvar viseltetett; eszében pedig s erélyében mennyi támaszt találtak a török vezérek s a diván: az kétségtelen abból, hogy tanácsát többnyire mindig kikérték, s az a legtöbbször határozott.

A török császár Kara Ibrahim vezért 1686-ban Rodus szigetére számkivetette, Tökölyi Imrét pedig Erdély- s Magyarország fejedelmének nevezte ki; de az elhibázott lépés következtései nem valának oly könnyen orvosolhatók.

Sok vér folyt a két hazában: hit és szó megszegettek! A magyar vérevel és aranyával fősvényebb lőn, s a történelem tanúsága szerint, a sors változandóságát tapasztalván, s látván, hogy egyetlen szó, egy léhe a gyanúnak elég arra, hogy a kínzó padra vonatva, kicsikart vallomásai magát s másokat pallos alá és nyársra vezessenek, - nem hitt az ígéreteknek.⁷⁴

Tökölyi felszólításai egyetlen fontos embert sem szerzenek neki.

Vadászat s portyázás volt inkább mint hadviselés, Tökölyinek fáradalmas feladata. Elugratott kuruczok, üldözött martalóczok szaporították gyéren seregeit; de a basák csak szép szavakkal, Apafi kitérő feleletekkel áltatták s ámították.

* * *

Évek teltek így el, Tökölyire nézve kifáradhatlan harc, csaták s folytonos járás-kelés közben; míg Zrinyi Ilona magányos celláiban, megtörhetlen bátorsággal s kiapadhatlan hűséggel férje iránt, arcán a rózsákat látta hervadozni, és mindazon szép álmokat, melyek ifjú lelke körül szövődtek fel egykor, a valóság telvére dermedni.

Hite megvolt; mint vestaláng ült a szerelem keblében; de reményeinek horgonya törve hevert lábainál.

Ne essél kétségbe, te bájos hölgy! ha a boldogság arany ünnepéye nem vár többé reád: él az Isten, s legalább mi szivednek vigaszul s írul szolgálанд, az osztozás üdvét baj és nélkülözésekben megadja neked.

* * *

1691-ben meghalt Apafi Mihály, a fejedelem s Tökölyi, mint a török udvartól kineveztetett erdélyi s magyarországi herceg, több mint 25,000 emberrel Erdély szélén állt; s íme történelmi körröptünk után oda tértünk vissza, honnan felszálltunk volt.

Tökölyi Imre a férfúkort elérte. Az élet magas delén állt, a pálya azon időszakában, midőn árnyunk legrövidebb, mikor indulataink napjának heve legforróbb, s egünkön csak egy csillag ragyog, a nap!

Erdélyország választott fejedelmének szabályos vonásai szépek voltak most is; szemei fényket el nem vesztek, míg mosolya szintoly nyéréyes⁷⁵ kedvességű maradott, mint fiatalsága hajnalán. De a magas fehér homlokot pár redő szántotta át, s a vonások kifejezésében a kiállt viharok komor intő szava volt bevésve.

Nem hiányzott az ingerültség s bizodalmatlanságnak homálya is arczában, s néha hirtelen fellángoló tekintete s önkénytelenül összeszorító ajkai gyanították, hogy ezen ember, üldöztetése s vesztesei visszaemlékezéseiben, nem egyszer állt már az indulatok azon határinál, *hol az irgalmatlanság mások ellenében, olykor könnyörület magunk iránt.*

III.

E, mikép hiszszük, szükséges kitérés után lépünk Tökölyi Imre sátorába.

A fejedelem, miként őt jelenben mindenki czímezte, a tágas kerevetek közepe táján foglalt, törökös kényelemmel, helyet. A gondtelt fő jobb kezére volt nyugasztva, melyet a vállig érő dús szőke fürtök elborítottak.

Akkortáiban a hosszú szakáll viselete nem volt általános divat; de krónikáink tanúsága szerint, az üldözött vagy kibujdosott magyar urak meg szokták azt növesztetni: Tökölyi Imrének hosszú szőke szakálla volt, míg közelében a többi magyar urak, kora elbizottsággal s a kinálkozó kétes dicsőség reményében, sima állal jelentek meg.⁷⁶

A fejedelem jobbján Achmed cserkesz basa ült, vagy inkább hevert; fejét a pompás turbán helyett, hadi fész borítá; balra Gaczigerej khánt látjuk, jobb karjával a kerevet támvánkosaira nehezkedve.

A minő életdús volt a török főnök hadias tekintetű arcza s egész termete: oly sorvadtnak tűnik fel előttünk e tatárnak alakja. A kisdéd ember arcza mintájául szolgálhatott a mongol jellegnek, s egész kifejezése durva kegyetlenségre s makacs önfejűségre mutatott.

Mellette Brankován Konstantin ült, dinnyealakú, oláhos zöld fővegével, egyébiránt egészen törökösen öltözve. E szép, tiszta, de minden jelentőség nélküli képű férfiú állát hosszú fekete szakáll borítja; néha azon bizonyos mosoly, mely csalárd s álnok emberek ajkai körül önkénytelenül ellebben, s a vonások tapasztalt vizsgálója előtt kétségtelenül tanúskodik embere felől, kölcsönzött némi kellemetlen kifejezést arczának.

E négy főszemély mellett, s ezektől kis távolban, jobbra-balra több magyar urat látunk diszes, bár időrongált hadi ékben.

Feltűnik ezek közt különösen egy nevezetes személy, a legvakmerőbb portyázó s kalandor e vészes időben, *Jósa István*. Ezen ember meghaladta a 60 évet; termete kisdéd és száraz, de vonásai kellemesek, s haján az öszülésnek még csekély nyomai látszanak.

Fiatal korában katolikus lelkész volt, de minden hajlam és hivatás nélkül; később áttért a helvétia hitvallásra, s egészen a hadi s kalandor életre adta magát.

Bámulatos emlékező tehetségének segedelmével élő krónikája volt mindazon sérelmeknek, melyeket a protestánsok akkori időben a katolikus püspököktől s főuraktól tapasztaltak. Ujjain tudott minden egyes esetet előszámolni; s azon iszonyok elbeszélésében, melyek ekkoron napirenden valának, önmagát s másokat annyira felfokozta, hogy előadásának mindig veszélythozó ingerültség lőn eredménye. Ellenben a felcsigázott párthév, makacs egyoldalúságával, mindazt feledte, a mi a más részről szintoly véresen és szentségtörően véghezvitetett.

Őt, ha minden összehasonlítás nem bénítaná némileg, a protestánsok s általában a hitbeli eltérések legengesztelhetlenebb dühű ellenségével, Bársony György egri püspökkel, lehetne összehasonlítani. Ha honi történelmünk egyik legmachiavellibb írójának, Kazinak, hitelt adhatunk: ki az utóbbiról ezt mondja: «A protestánsok gyalázzák őt, de e gyalázat dicséretére válik, égi ragaszkodását tanusítván az igaz valláshoz egész élte folytában: *s ezen üdvösséges törekedés örökös gyűlölséggel* vegyült minden eretnekség ellen.»⁷⁷

E túlbuzgó férfiúnak Leopold császárhoz írt levelében ily kitételek állnak: «*annál boldogabb Felséged, mennyivel nagyobb hatalommal bir a szentséges valláson történt sérelmeket megbosszulni,*» s alább: «*Az Isten segíti Felséged fegyvereit, talán azért, hogy kimetszhesse az eretnekség szörnyeit. Legkegyelmesebben teend Felséged, ha mindazon új vallásokat, melyekből a sok rossz eredett, a legszigorúbban kitiltja az országból.*»⁷⁸

Jósa István szintoly szigorúsággal követelte a bosszút a katolikusok ellen, mint a minő vakon hitte Bársonyi, hogy az Üdvözítő szavaival: *Szeresd felebarátod, mint önnömagadat. A ki kővel hajt, kenyérral hajtsd vissza. A ki hibátlannak érzi magát, vesse az első követ reá;* igen, Jósa István, mint ama püspök, hívé: hogy a szelidség e magasztos szavaival összefér a *bosszú* indulata, *örökös gyűlölség, kiirtás tűzzel-vassal.*

Egyébiránt e férfiúban rettenthetlen bátorság volt, s oly kitartás, minő ritkán jő elő a történelem lapjain.

Ő nem régiben fogva volt Kassán, honnan vakmerő ügyességgel kiszabadulván, az erdélyi havasokon át, leírhatlan fáradsággal s nélkülözések közt, rongyokkal fődve s mezítláb érkezett Tökölyi táborába.

Most a közvitézek egyszerű öltönyében s ép erővel, mintha semmi sem történende rajta, látjuk őt a fejedelemmel majdnem szemközt ülni.

A tanácskozás egész folytában nem szólt. Egyáltalában sajátja volt e különös embernek vakon teljesíteni a parancsot, vagy a pillanat idézeteire, megfontolás nélkül, emelt karddal rohanni a veszélynek. Tanácskozásoknak nem volt barátja, s szavajárása végső lehelletéig ez maradt: *A ki mer, az nyer!*

Meg kell még itt említenünk Tökölyi egyik leghűbb barátját, Petróczi Istvánt, egy kiválólag becsületes tekintetű hadfit, szép vágással homlokán keresztül: Sándor Gáspárt, a fejedelem seregeinek fővezérét; Daróczit, a gyalog hadak híres kapitányát: Nemesényi Bálintot, Madács Pétert, s kit, mint nem új ismerősünket, talán előbb kell vala megneveznünk, az élénk ifjú Bercsényi Miklóst.⁷⁹

Ki kell még két nevezetes egyént jelölnünk, kik a fejedelem s a basa mögött ültek egyes tábori széken: tudniillik Musztafa szerdárt, kiben Tökölyinek sokkal több bizodalma volt, mint Achmed basában, és Milatinszki Cosmust, ki a fejedelem táborában darab idő óta tolmácsi hivatalt folytatott, s magyar, latin, német és török nyelvekben tökéletes jártas volt, s tatárul is értett valami keveset.

Ezen egész, a lehető rövidséggel vázolt gyülekezet néhány mellékszemélylyel, mintegy húsz főre ment.

A török udvar, utóbbi veszteségei után, állományi érintkezéseiben hagyott azon bután dölyfös felsőségi szellemből, melyet a kereszténység irányában századok óta gyakorolt. De basái, s főleg a nagyvezér, keresztény vezérekkel s hivatalnokokkal többnyire megvető kicsinyléssel s durva illetlenséggel bántak.

E dölyf Achmed basában sem hiányzott; de miután a török udvar, okulva azon kárán, melyet magának a vállalkozó s merész pártfőnök elfogatása által okozott, most vele majdnem mint királylyal bánt, sőt a királysággal őt meg is kínálta: a basa is szélnek fordította köpenyét, s Tökölyi iránt meglehetősen alázatot és tiszteletet mutatott. Ellenben a fejedelemre a fellebb elbeszéltnél tett azon hatással volt, melyet durva erőszak s hitlen kétszíniség érlyes s öntudatteljes természetekre gyakorolni szokott.

Szive mélyében megvetette a törököt, de szükséges rossznak tartá annak segítsége által visszanyerni, a mit vesztett. Azért a török császár s diván irányában a készség buzgóságát s a bizodalom őszinte érzetét tanúsítá inkább, mint azon ebalázatot s vak engedelmességet, mely épen azok előtt hibázza el leginkább hatását, kik ezt követelni szeretik.

Tökölyi Imre elsőnek s vezérnek tekinté magát s e minőség szellemében nagy mértékben fel tudá tartani méltóságát.

Ugy látszik, a tanácskozás derekára érkeztünk, mikor már majd mindegyik megmondotta véleményét s a vitatkozás heve egyes észrevételekké s félig megingatott ellenvetésekké gyengült; a szavak élei eltompultak s az összeütközések értesülés által szelidítették. E forduló pont után a tanácskozás olyan, mint a haldokló vihar: egyes csattanások hangoznak; olykor egy szélroham megingatja a fákat, azután visszatér minden a régi csendbe.

Meg kell jegyeznünk, mindenkori ismétlések kikerülésére, hogy Tökölyi Imre, midőn közvetlen a basával s az oláhországi vajdával szólt, a török nyelvet használta. Gaczigerej, borzadalmas pusztai nyelve mellett, csak keveset tudott törökül s így ő, mint a magyar urak a szintén törökül beszélő Bercsényit kivéve, a tolmács segedelmével éltek.

Gaczigerej megjegyzéseit néha még a tolmács előtt is érthetlenné tette hirtelen fellobbanó indulatossága, mely őt tatár kitörésekre fakasztotta.

A magyar urak egyébiránt keveset szóltak, többnyire előre tudván vezérök elhatározását. Mindezekből világos, hogy e bábelben Milatinszki Cosmos volt a leggyakoribb szónok, ki ritka tapintattal birt a szónoklatok velejének felfogásában.

* * *

- A hatalmas császár seregeit, a Töröcsvár közelébeni szorosokban nem tartom helyesnek felkonczoltatni, - szólt Achmed basa kissé indulatosan.

- Tudhatja nagyságod, - jegyzé meg Tökölyi szárazan, - hogy ily szoros helyeken rendes ütközettről szó sem lehet: s így azt hisszük, épen e szűk átjárókat leend könnyebb megvédeni, s épen e bűvhelyekből legcélszerűbb, egyes csapatok által zaklatni az ellenséget.

- S mit fognak addig tatáraink cselekedni, - mond Gaczigerej - kiknek derék csatákban hasznukat sem vehetni, míg pár falut égni nem látnak?

- Gyujtsák fel az erdőt! - mond Tökölyi.

Gaczigerej ezen, vadságával összehangzó szabadalmán a fejedelemnek, elnevette magát; azután sejtelmével annak, hogy véleménye kevés fontosságúnak tartatott, érhetlen tatár felelet után felkiáltott: - S a martalék?

Tökölyi, arcának legnyerélyesebb kifejezésével nyújtá kezét a puszták fiának, s biztató vidorsággal szólt: - Bízza ezt nagyságod reám; leend elég martalék, ha túllépünk a hegyeken.

- Hetek óta bolyongunk s táborozunk, a seregek nyugtalanok, - mond Brankován Konstantin, - s ha főséged nem akar még Erdélybe berontani, s egyedüli célja mostanra az ellenséget folytonos apró zaklatásokkal feltartóztatni: úgy kevesebb emberrel is beérjük itt, jónak látnám tehát seregemet ezen élelemszűk vadonból visszavezetni, legalább addig, míg főséged egész erővel szándékozik túllépni e hegységen.

Tökölyi Imre összevonta szemöldeit, s egy éles tekintetet vetett a vajdára. - A hatalmas császár - szólt azután - seregei vezérévé tett, s bár szabadságunkban áll, öneszünk szerint intézni lépteinket: nem vonakodunk kimondani, hogy a minő becses előttünk nagyságod tanácsa minden időben, úgy most is készek vagyunk arra hajlani, de azzal a nagyságod előtt is kedves különbséggel, hogy az összes seregnek jelenben itt nélkülözhető részét *nem hátra*, hanem *előre* fogjuk saját személyünkben vezetni.

Volt valami Tökölyi tekintetében, mi a vajdát elnémította; úgy tetszett neki, mintha a fejedelem nem minden utógondolat nélkül szólna; s ez talán annál tartózkodóbbá tette őt adott véleménye kivívásában, mennyivel inkább őrizkedett magát elárulni.

A fejedelem e szavaira: *előre, nem hátra*, az eddig komolyabb színezetű tanácskozás eleve-nebbé lőn; a khán arcza felgyúlt; látszott, hogy meg van elégedve; a magyar urak kardjaikat csörgették, s néhányan felkiáltottak: Éljen a fejedelem!

- Éljen a hatalmas és dicsőséges császár! - mond Tökölyi - míg palástjába fogódzunk, a szerencse velünk van! - Azután komoly hangon folytatá: - A földologban, a mint látom, egyetértünk. A töröcsvári szorosokon derék csatára nem fogunk kelni; úgyszintén mindnyájunk óhajta, itt hosszasan nem vesztegelni; s mivel tanácskozásaink folytában az egyes részleteket megvitattuk: engedjék nagyságtok, kegyelmetek, hogy összhangzásban bölcs átlátásukkal, azon hatalomnál fogva, melylyel a dicsőséges császár ő felsége, kinek minden segédseregeiről felelősek vagyunk, megtisztelt, kimondjuk másolhatlan végelhatározásunkat.

E nyilatkozat után mindnyájan élénk kíváncsisággal emelték szemeiket Tökölyire, ki rövid szünet után ekkép szólt:

- Achmed Cserkesz basa! Nagyságod vitéz seregeiből, Mustafa szerdár vezérlete alatt, háromezer spahi hajnalhasadtára lovon fog ülni. Tisztelt barátom s fegyvertársam, a hatalmas Gaczigerej khán ő nagysága, csatákra vágyó egész seregével, hasonlóul készen leend indulásra. Mindketten követni fognak bennünket, de nem Töröcsvár felé. Nagyságtok pedig, Achmed Cserkesz basa s Brankován Konstantin hospodár, óvatos csenddel közeledjenek Töröcsvárhoz s ott a legvédehetőbb helyeket elfoglalván s ismert belátásuk szerint a kijárárok közelében lest intézvén, azon leendnek, hogy az ellenség egyes csapatjai folytonos zaklatás s bolygatás által törbe csalattassanak s apródonként megsemmisíttessenek.

- És fönséged mit teend addig? - kérde a basa kedvetlenül s a bizalmatlanság rosszul fékezett hangján.

- Szigorúan és szilárdul azt, - felelte Tökölyi méltósággal - a mit nekünk a hatalmas császár személyesen köteleességünké tett.⁸⁰

E szavak közben Tökölyi fölkelt ülhelyéből, mit a többiek is tevének. Emelt termete a több-ágú lámpa fényében, mely a sátor közepében, magas tartóban árasztá világát, egész deliségében tűnt ki; szemeit váltva a török basára s a havasföldi vajdára szegezte, az utóbbira szembe-tűnőleg több hatással, mert Brankován arcza egy lehet az aggódó tűnődésnek árulá el.

Miután a vezér elhallgatott, mindnyájan befejezettnek tekintették a tanácskozást. A hatalmas török Padisa személyes, egyéni utasításának érintése határozott.

Oly úrnak parancsa volt ez, kinek nevére minden muzulmán keresztbe teszi kezét mellére; kinek írott fermánjait mély bók előtt, s míg azzal homlokát nem érintette, felbontani maga a nagyvezér sem meri; végre oly földi hatalom, ki, midőn fényes kísérettel a mecsetbe indul, a nép a porba borul s nem meri szemeit rá emelni.

Tökölyi néhány nyájas, s adott parancsira vonatkozó részletes utasítások után a basát s Brankován Konstantint szövetpalotájának pár osztályán át a főnyílásig kísérte: azután szívélyes búcsút vevén tőlük, a szeraskirnak s a khánnak intett, hogy maradjanak.

Azon pillanatban, mikor mindnyájan újra ott valának, hol tanácskozásaik végének tanui valánk, Tökölyi többeknek egyes parancsokat osztván, nemsokára csak a khán, a szeraskir s a magyar urak közül Sándor Gáspár, Petróczy, Bercsényi, Daróczy s a nélkülözhetlen Milatinszki Cosmus maradtak közelében.

Mindnyájan néma, de éber kíváncsisággal lesték szavait. E pillanatban az őrtiszt lépett be, Brenkovicsnak s Vaszilnak érkezését jelentvén.

- Miért nem vezette kegyelmed azonnal hozzám őket? - mond Tökölyi kissé ingerülten.

- Fönséged parancsára, melyet feledni nem szoktam, akarám ezt rögtön tenni, de Brenkovics ő kegyelme erősíté, hogy igazolandja magát, miért nem akar a havasföldi vajda jelenlétében nagyságod előtt nyilatkozni.

- Ez nem mentség, - felelt Tökölyi rögtön - de legyen kegyelmednek ismert hűségeért elnézve; vezesse be őket tüstént.

A magyar urak közt volt néhány, ki e nevezetes embert nem látta még, s igen kíváncsi volt vele megismerkedni. A szerdár még azon időben, mikor Brenkovics tolmácsi hivatalt viselt a török udvarnál, ismerte őt s barátja volt.

Később alkalmunk leend bővebb jellemzésére e nevezetes kémnek; most halljuk őt magát.

A sátor osztályfüggönyei félrevonultak s azokon át Brenkovics s Vaszil léptek be, ugyanazon öltözetben, mikép őket útközben találtuk.

Tökölyi Imre élénken sietett Brenkovics elé s hevesen kérde:

- Mi hírt hozol nekünk?

- Gondolom, nem rosszat, fönség! - felelt a kém nyugodt-vidáman. - Heussler tábornok nem gyűjtötte össze minden seregeit, hét ezred van parancsai alatt, ezek közül hármát, mikép nagyságod Vasztól tudni fogja, a Vaskapuhoz rendelt; négygyel Háromszékre ment, s az most Bodzán táborozik. Tudja jól, hogy fönséged a Havasföldön át készül Erdélybe jöni.

- S ennyiből áll egész ereje?

- Még közel ötezer ember csatolta magát hozzá - mond Brenkovics - a vármegyékből s a székelységből, Macskási Boldizsár vezérlete alatt.⁸¹ Néhány hét óta táboroznak, s az időt kártya- s dorbézolással töltik.

- Annál jobb, - mond Tökölyi. - Ki van még velök?

- Azok közt, kiknek neveit megtudhattam, Norcher és Mogin tábornokokat s Doria ezredet hallám nevezni; van ezeken kívül egy Balacsán nevű bojér is, kinek pár zászlóalj bátor oláh s magyar serge van: vakmerő, elszánt emberek, a mint mondják. A székely főurak közül láttam Székely Ferenczet, Hatházi Györgyöt, Séra István és Donátot.

- S a sereg hangulata? - folytatá kérdéseit a fejedelem.

- A sereg vidám, bátor, mint a pattanó nyíl; - viszonzá a kérdett - van pár fiatal jezsuita a táborban, eleven uracskák, kik folytonosan tüzelik a népet.⁸²

- Ennek örülünk, - kiáltott fel Tökölyi - mi dicsőség gyáva ellenséget legyőzni! Terveikről mennyit tudsz?

- Gondolom, mindent, fönség!

- Szólj.

- Talán értésére esett fönségednek, hogy az erdélyi hadak egy része, Gyulafi László vezérlete alatt, a baadeni herczeggel eltávozott Erdélyből. Azon négyezer emberből pedig, kik Heussler tábornok közelében vannak, igen sokan el vannak oszolva a bereczki szorosra s Csíkba, a podgyász őrizetére pedig majd kétezer ember van rendelve.

E hírekre mindnyájok arcán fokonsint növekedő derűtség tűnt fel.

- Alla kerim! - kiáltott fel a szerdár megvetőleg - e maroknyi néppel akarnak a hatalmas császár seregeinek ellenállni?!

- A német tábornok igen bízik magában - szólt közbe Brenkovics gúnyos mosollyal.

- Azt hiszi a jámbor, hogy egy szép reggel kicserélték Veteránival, - mond Bercsényi nevetve.

- Teleki Mihály ő kegyelme után gyors futárok küldettek - folytatá a kém - már harmadszor; Heussler tábornok fel van ellene ingerülve: vonakodik e hadviseléstől az öreg úr, de levél által tanácsolta a vezérnek, hogy a Vaskapunál levő ezredeket hívassa vissza, s a várakban levő ágyukat kihozatván a táborba, egyesült erővel ütközzék meg fönségeddel.⁸³

- S nincsenek ágyúik? - vágott közbe a szerdár.

- Pár nyomorú taraczkot láttam a táborban, - felelt a kém.⁸⁴

- S mit mondott Heussler?

- Azt, hogy többen, mint elegenden vannak.

- Tudják-e, hogy Törösvár felé közeledtek seregeink?

- Úgy hiszem, azt, hogy főnséged számos sereggel jó, igen jól látszanak tudni, főleg a vezér ő kegyelme, mikép embereinktől hallám. De nagyon elbízta magát.

- Ez, uraim, csak megerősít tervemben - mond Tökölyi Imre - melyet ezennel közleni akarok. Két óra múlva, elhagyván minden Töröcsvár felé vezető utat és ösvényt, más úton fogunk Erdélybe menni.

A szerdár s Bercsényi, kikkel Tökölyi alkalmasint jó előre közlöt tevéit, hallgattak, a többiek kérdő s kíváncsi tekintetekkel függesztették szemeiket a szólóra.

- Tudtomra ily út nincsen, - mond Daróczi, kivel Tökölyi nem szeretete titkos tevéit közleni; mert, a magyar szóláskint, néha mélyebben tekintvén a kancsóba, a titok igen alkatmatlan lőn neki, s attól minden áron szabadulni szokott; e mellett igen bőbeszédű ember volt.

- Hogy ily út van, barátom Daróczi, - mond a fejedelem - arról e becsületes oláh ember, Vaszil, ki azt megjárta, tanuskodhatik.

- Egy ily úton magam is lehetek kalauz, - szolt közbe Jósa István nevetve - mely Hannibálnak is dolgot adna; de a ki mer, az nyer!

- Fontos dologban - mond Tökölyi e rövid félbeszakítás után - legjobb keveset beszélni és sokat tenni. Azért ügyeljenek kegyelmeitek jól rendeleteimre. Jósa István uram 24 emberrel huszáraim közül kísérni fogja Gaczigerej khán ő nagyságát s elől fog menni. Te Vaszil az előcsapatok kalauza leendsz. Értetted, a mit mondtam?

Vaszil intett fejével; Tökölyi folytatá:

- A tatár khán ő nagysága seregeit a mi hadunk követendi, melynek vezetését kegyelmedre bízom, Sándor Gáspár uram; a szerdár, hű bajtársunk, töröttebb utakon s ösvényeken követni fog bennünket. Tartozunk ezzel a hatalmas császárnak, hogy seregeit a lehetőségig kíméljük s magunk menjünk elől. Kegyelmed, Petróczi, kiválaszt 48-at huszáraim közül, s azokkal mindig a szerdár kíséretében marad, tiszteletünk jeléül a hatalmas császár iránt. A készületi jelt egy taraczk adandja; a második lövésre a seregek összegyűlnek, s a mennyiben a hely szűke itt a patak hosszában enged, rendbe szedik magukat.

Tökölyi kísérete s az egybegyűlt egész sereg, talán egyedül az oláhokat kivéve, annyira vágyott harcra s martalékra, hogy a remény mindkettőre, a jelenlevőket a legvidámabb hangulatba hozta.

Néhány közönyös szó után mindnyájan eltávoztak. Bercsényi s Brenkovics voltak az utolsók. Bucsúzáskor Tökölyi Bercsényi kezét szorította meg és nyájasan szolt: - Köszönöm még egyszer, hogy hozzám jövé, mi együtt maradunk; s te, derék Brenkovics, czimboráiddal közelemben leendsz; rátok legtöbb szükségem van.

* * *

Bercsényi Brenkovics kíséretében a sátrak hosszában haladott.

A szél e magas völgyekben, az évszak daczára, élesen süvöltött; néhol gomolyba gyűjtötte a máglyák füstjét, s roppant tornyot nyújtott belőle láthatlan tetővel; azután a kéken örvénylő sudar megtört s nehéz füsttakaró lepte el az egész táborn. Olykor megszakadt a hullámzó szőnyeg, s mintha az alatta égő tűz meggyujtaná repedéseit, lángok törtek ki felületén. Az ég tiszta volt, a hold egész teljében ragyogott. Tökölyi tanyája elé gyűltek a cigány zenészek s az aggszerű hanga, süvöltő szelek szárnyain, hol búsan, hol vitoran röpült a mély hasadáson át.

Mikor Bercsényi pompás sátora közelébe ért s Brenkovicssal együtt annak nyílása felé intézte lépteit: jobbra a függönytől, bozontos medvebőrön, takarva fehér köpenytől s nyeregre nyugasztott fővel, valakit heverni látott.

- Ki ez itt? - kérdé, a közeli facsoportozattól árnyékolt fekvőre hirtelen rá nem ismervén.

A kiáltásra szép szőke hajhullámoktól borított gyermekfő emelkedett föl, s azon ifjút látjuk, kit nem oly régen Bercsényi Miklós kíséretében pillantottunk meg.

A gyermek kissé álmosan nézett a kérdőre, azután felelt: - Egyedül valék, meguntam magamat s gondolám: jobbat nem tehetek, mint ha egy sort alszom, míg nagyságod visszatér.

Brenkovics különös figyelemmel tekintett e gyermekre; úgy rémlett előtte, mintha már valahol látta volna.

- S miért nem alszol a sátorban? - kérdé Bercsényi.

A gyermek elpirult s még mindig álmosan felelt:

- Tudhatja, gróf úr, hogy én nem szoktam a sátorban hálni; jobb itt künn a szabad ég alatt.

- Tudom, - mond Bercsényi szárazan - s azt is, hogy folytonosan nátha, köhögés bánt s arczod felcserepedzik, mintha soha esti szellőt nem kóstolt volna. Kelj föl s eredj a sátorba.

- Hagyja őt nagyságod künn, - mond Brenkovics - ha inkább szereti.

- Kelj föl - ismétlé Bercsényi kissé ingerülten - s ne várj egy dologra több parancsot.

- S mit tegyek a sátorban? - kérdé az ifjú, igen kedvetlenül kelvén föl.

- Pihenhetsz egy óráig - mond Bercsényi - sőt akarom, hogy aludd ki magadat; most nehéz út áll előttünk s többet fogsz gyalog, mint lóháton menni.

- Kérem, gróf úr, engedje, hogy e jó medvebőrön alhassak még egy sort, - mond kérő hangon az ifjú.

- Tedd, a mit parancsolok; - szakítá őt Bercsényi nyersen félbe - a szél hűvös, minden idegét átjárja az embernek. Ezzel Brenkovics kíséretében bement a sátorba.

Az apród összehúzta köpenyét s szembetűnő ingerültséggel mormogta: - Ezt ki nem állom; megmondták nekem nem egyszer, hogy még pórul járok ezzel a szilaj medvével, ki magának sem tud parancsolni s mégis az egész világnak parancsolni akar. Bemegyek, de le nem fekszem, azért sem!

Brenkovics, Bercsényinek pár kérdésére felelvén, elbúcsúzott; az ifjú gróf őt a sátor előosztályaig kísérte.

Itt ült az apród egy podgyász-csomagon, s jobb kezére nyugasztott fővel duzzadtan nézett maga elé.

Mikor Brenkovics, hosszú éles tekintetet vetvén a gyermekre, eltávozott, Bercsényi megállt s ingerült hangon szólt: - Nem parancsoltam-e, hogy feküdj le?

- Nincs rosszabb, mint alunni, ha jókor útra kell indulni; - mond az apród kissé békétlenül.

- De aludtál mégis?

- Megbántam.

- Tudod-e fiú, hogy te bennem igen furcsa gondolatokat keltesz, szükségtelen makacssággal pedig engem ingerelsz?

- Gondolom, gróf úr, hogy nagyságod önmagát ingerli, ha minden csekélységért indulatba jő. Ha férfiasságnak találom künn, a szabad ég alatt tölteni az éjét: ellenére van; ha itt, senkit háborítva, e podgyász-csomagon ülök: bántja nagyságodat; s ha bárki vagy bármi ellobbantja: ily szegény gyerkőczen, mint én, veszen elégtételt.

- Szemtelen! - kiáltott fel Bercsényi, ki az apród szavaira mindinkább felhevült - nem azért fogadtalak inasomnak, hogy nekem törvényt szabj, hanem hogy engedelmeskedjél.

A gyerkőcze merészen tekintett urának szemei közé s hidegen felelt: - Emlékeztetem, gróf úr, hogy én nem inasa, hanem apródja vagyok s hogy minden jótétemény elveszti becsét s elviselhetlen teherré válik, ha több követeltetik tőlünk, mint a mennyibe néma beleegyezésünk feltehető. Én nem szükség ellen kerestem védelmet a gazdag Bercsényi Miklósnál: árva vagyok s elhagyott; nagyságod feltétlen védelmet ígért nekem s maga szólított fel, hogy kövessem. Én utógondolat nélkül tettem ezt; mert 15 évvel a gyenge repkénynek szüksége van a kevély tölgyre, hogy árnya alatt zúz és vihar ellen óva legyen.

* * *

Bercsényi Miklós heves, indulatos ember volt; örök idők óta harag s hirtelen fellobbanás igazságtalanok szoktak lenni. Az igazságtalan embert pedig semmi sem sérti úgy, mint az igazság.

Bercsényi Miklósnak atyja, István, egy a legfényesebb urak közül Magyarhonban, dühös, kibékülhetlen ellensége minden önkénynek s zsarnokságnak, saját váraiban tökéletes kényúr volt. Nem ismert más véleményt, mint a magáét, s a mi legtávolabbról érintette hiuságát vagy számos gyengeségeit, az őt a legdurvább s legkíméletlenebb kikelésekre bírta.

Nem annyira szeszélyessége, mint e darabosság okozták, hogy tőle mindenki tartózkodott, s végre ezen szégyenítő határokig jutott, hol, főleg kik némi függésben voltak tőle, mint második gyermekségre jutottak, soha és semmiben ellene nem mondtak.

Lakában a kölcsönös kémkedés, a beteges felügyelés minden szóra s a folytonos önvisszhangzás rendszere fészkelte be magát, s így történt végre, hogy az öreg, számtalan szép és nagyszerű tulajdonokkal felruházott, eszes és tudományos Bercsényi saját csálhatatlanságának százalmas rögeszméjéhez jutott. Egyébiránt egy volt ő azon nagyszívú atyák közül, kik *felnőtt s férfiakká vált* gyermekeikre ki tudták az átkot mondani, mint Ábrahám Hágárra s fiára, vagy a halálítéletet, mint Manlius és Brutus.

Az ifjú Bercsényi e machiavelli s jezsuitai légben növekedett föl. Kisdéd korában dajkailag elkényeztetve, majomszeretettel lőn elárasztva, mielőtt e szeretet, az ösztönszerű állatiasság vonzalmán kívül, saját érdeme által lenne indokolva. Mikor serdülő kort ért s a lány pelyhek a gyöngéd angyalfőcskén tömött fürtökké váltak; midőn a deli tagokba rugalom s erő szállt, s nem volt szüksége ölben hordatni s kézen vezetetni: akkor ama dajkailag elkényeztető szeretet helyett nem egyszer helytelen, rosszul alkalmazott szigorral találkozott, mely természetes józan esztét s igazságérzetét kételyekre vezette.

Mint többnyire azokkal történni szokott, kikből hiányaik daczára, minden erővel nagy embereket s lángeszeket akarnak szülőik nevelni; rendszerükben ama nagy hibát követik el, hogy a növendék előbb hiszi magáról, *hogy már valóban az*, mint hogy ideje lett volna azzá lenni: magát jókor kivételes helyzetbe gondolja s magának e rögeszme rovására kivételes szabadalmakat ad, hol pedig helytelen szigorral találkozik, vagy a bátor igazságnak merev szavával, mely álmeleggyőződésével összeütközik, szereti másokon visszatorlani a való vagy képzelt bántalmakat. Ilyen volt Bercsényi Miklós.

Az ifjúból egyébiránt feltűnő egyéniség vált s oly valami felsőségi szellem s makacs elbizakodás volt vélemény-nyilatkozataiban, mely ritka emberre hibázta el hatását. Csakhogy hevesége többet rontott, mint esze és bátorsága segített.

* * *

E kitérés után, melyre történetünk előcsarnokában, hol személyeinket mintegy bevezetjük, elkerülhetlen szükség volt, megfoghatja bárki, hogy az apród merész nyilatkozatai korántsem valának alkalmasok Bercsényit szelidebb hangulatba hozni.

Mi volt az, mi benne saját nyilatkozata szerint, furcsa gondolatokat keltett apródja irányában: bár sejtjük, nem gondoljuk még itt határozottan kimondhatni; de annyi igaz, hogy e gyermek iránt ellenállhatlan vonzalmat érzett.

Volt valami oly vegyítéke a gyöngéd lengetegségnek, s az ezzel ellentétes erélynek s makacsságnak a fiúban, mi némi összhangzásban volt saját jellemével. Meg tudott rá hevesen haragudni, de a kitörés viharos pillanatában e harag csudásan megtört, s egy tekintet az ifjú bájos vonásaira s szemeinek nemes világába, mintegy óva látszatott őt inteni, hogy vele szemközt bizonyos határokat át ne lépjen, s ez által durva kézzel ki ne állítsa az ifjút az érdekesség azon varázsköréből, mely beszennyezve, a durva bántóra nézve el van örökre veszve.

Így történt most is: Bercsényi fékezte indulatát a nélkül, hogy erről valódi öntudata lenne; heves volt, de nem durva, midőn a fiúnak lángoló arczába tekintvén, felelt:

- Mi panaszkod lehet ellenem, hálátlan gyermek? mi egyéb gondosságnál irántad, mit elég merész vagy szememre lobbantani? Tanuld meg, hogy a férfiasság nem abból áll, szabad ég alatt hálni, mit bármely kuvasz s az Isten minden vadja, még a jámbor nyúl is, meg tud tenni. Utolsó lovászom megüli legszilajabb paripámat; bármely tót vagy oláh hajtó, rongyaiban, hosszú vadászatokon át, danolva s kurjongva kiállja a tél fagyát s a nap hevét. A teve s a számar tud éhezni s a legutolsó peczér nap hosszában szalad és fárad. Nem ebből áll a férfiasság! Mindez oly potomság, mi már a férfiúban feltételezve van. Te tanultál valamit s Alcibiad nevét, tudom, hallád, ki a legfelfokozottabb athénai kényelem öléből Sparta mogorva falai közé menvén, egy nap alatt szigorú spartai lőn; ki a borzasztó fekete levest szintoly étvágygyal meg tudta enni, mint Traciában a vad hadfiak dalait hangjával kísélni. Ez férfiú volt! Tudd meg, fiam, hogy csak az, a ki nem szorul férfiassága fitogtatására, de kire nélkülözés és kényelem nem hatnak, az az igaz férfiú!

- Tudom - felelt az apród - ki volt Alcibiad s Aristid, s az utóbbit több férfiúnak tartom, mivel magának gyakrabban tudott parancsolni.

- Hogyan érted ezt, vakmerő?

- Úgy, gróf úr, miként én nem tűrhetem tovább, hogy nagyságod minden indulatoskodásának czélul szolgáljak, mint szent Sebestyén a nyilasoknak: azért kérem, bocsásson engemet szabadon. Nem hogy szolgáljak, hanem hogy hálás szívvel kövessem nagyságodat, engedtem felszólításának.

- Hogyan! ezzel hálálod meg irántadi jószágomat s hogy aligha életedet nem köszönheted nekem?

Az apród szemeibe pár könny szivárgott; elhallgatott; azután némi szünet után, majdnem engesztelő hangon mondá: - Emlékezem, gróf úr, ama sötét éjre a hortobágyi pusztán, midőn a dühös szélvihar s havas eső egy mocsár szélén megleptek. Összetévesztettem volt lelkemet e nyomorú tagokkal, melyek egy irgalmas kiáltást nem érnek, s a hosszú utra, azon pár lénynek felkeresésére, kikenél rövid időre megpihenhetni gondoltam, túlbizakodva elszántam magamat. Ki valék merülve, erőm elapadt s éreztem, hogy szemeimet hályog kezdi borítani; ereim

megjegyedtek, kezem majd kővé vált, s az álom dermesztő karokkal vont a nedves földre alá. Meghaltam volna, mert ily álom után nincsen ébredés!

- Nem tudom, hogyan történt, de szemközt a halállal, incselkedve tárta ki az élet tündérképeit előttem, mintha mondaná: Megállj, ne halj meg! reád ritka szerencse vár! Szemeim birkóztak a halál álmával, s karjaim sóvárogva nyultak ama szép képek után; azután minden össze-zavarodott képzetemben, s nekem úgy rémlett, mintha távol, ismeretlen országban dőlt sírhalmok közt, a hold egy fehér sirkőre villámlana, melyen *nevemet* olvastam.

- Bocsánat, gróf úr, ha nyelvem hálátlanabb volt, mint szivem, s feledni tudtam pillanatra, hogy nagyságodnak köszönhetem, a mit annyira szeretek, - az *életet*.

Bercsényi csudásan meg volt kapatva, míg az ifjú beszélt; úgy tetszett neki, mintha a gyermek, ki alig látszott 15 évesnek, nem úgy érezne, mint ily zsenge korban érezni szoktunk. Élesen kivált valami megfeszíthetetlen e zsenge teremtésben, mi Bercsényinek nem most tűnt fel először. Képtelen leende nevet adni azon vonzalomnak, melyet e gyermek iránt érzett, de a hallott szavak tökéletesen kiengesztelték őt, s mivel alapszínben szíve nemes és érzékeny volt, kezet nyújtott a gyermeknek és szólt:

- Feledjük a multat, Kálmán! e pillanattól fogva nem vagy sem inasom, sem apród, és tökéletesen szabad, maradni vagy menni tetszésed szerint. Ha maradsz, *barátom* vagy.

Bercsényi szétsimítá a fiú homlokán szőke hajfürtjeit s állát érintvén két ujjával, folytatá: - Ne félj tőlem! Oldalam mellett leendsz a csatában, s a tanyán sátramot osztom meg veled.

- Én nem félek semmitől és senkitől, nagyságos uram; - mond szeliden s minden hetykeség nélkül az apród - s úgy hiszem, szabad valék mindig menni vagy maradni. De örömet maradok, s nekem jobban esik mindazt, a mit nagyságod ajánlott, magyar szivességétől elfogadnom, mint bárki mástól. Szabadon hálásabb tudok lenni, Bercsényi Miklósnak több becsületére válik, ha az életnél drágábbat, szabadságomat, biztosítja, mint ha oly hódolatot követel, mely csak önkényt adva s ajándékozva ér valamit, s melyet azon pillanatban kezdünk féltékenyen követelni, melyben érezzük, hogy arra kevesebbé vagyunk érdemesek. - E szavak után az apród hirtelen elhallgatott, s oly szelid jósággal nézett az ingerültségét leküzdő Bercsényire, hogy lehetlen lőn reá haragot tartani.

- Jól van, Kálmán; - mond Bercsényi nevetve - de egyről le kell szoknod: *igen bölcs vagy, gyermekem, 15 évre, s nincs unalmasb a szakállatlan bölcseknél*. Én Brenkovics tanyájára megyek; van sok, mit meg akarok tőle tudni; Petróczy alkalmasint már ott van, ha szavának áll; az éj könnyebben eltelik így. Akarsz-e velem jőni vagy maradni?

- Megyek, felelt Kálmán, s feltevéen süvegét s felkötvén kardját, követte Bercsényit.

IV.

Mint a forrás, mely a hegy tövében ered, s leszivárogván keskeny erén, útjában kis patakkal találkozik, s csevegve lejt hímes gyepek közt színes kövecseken, míg tág völgybe ér, és a gyengéd széles folyó öleli fel, és mennek untalan, jobbra-balra új barátokkal szövetkezve, míg végre egy óriás jó, hátán gályákkal, utat törve hegyen, völgyön át, s mindent magához ragad diadalmas hullámmal: úgy történetünk is, mint csekély ér havasok jege közt, indult meg, s mint a csendes patak folydogált eddig igénytelen medrében; míg majd az események árja, úgy hiszszük, nemsokára felöleli, s mint hatalmas folyó terjesztendi szét hullámain.

Még keveset ismerünk azok közül, kik e lapokon alkalmasint nevezetes szerepet játszandnak. Pár jellemrajzot koczkáztatánk, mikép az elméletnek többnyire eszményítő tulajdona nyújtá

azt nekünk, nem mervén a felelősség terhet magunkra vállalni, ha személyeink, az élet habjain vetődve, mindig igazlandják-e merész vázlatunkat; ha nem válik-e ki a feltűnőbb alakok közül pár selejtes természet, ingadozva mint a betegség, mely nem ritkán ellenséges szellő marta-léka, s időről-időre más kórállapot jelenségeit adja, sőt - a mi nem lehetlen - néha még a következetlenségben sem következetes.

Brenkovics György egy azon természetek közül, melyeket nem lehet, mint a képet, egy öntetben jellemezni. Valamint magasb felfogású eszmék rövid értelmezése az elmélet mesterfogásai közé tartozik: úgy azon egyéniségek, kiknek gondolkozása soha nem tűnik egészen leplezetlen elő, s kiknek cselekvése szöges ellentétet képez nyilatkozataikkal, lehetnek ügyes fejlesztés, de nem határozott ecsetlés tárgyai.

A mit adhatunk tehát, kockáztatott körvonalítás, mely bevégzését az események folyamától várja.

* * *

Tudva van, hogy az olykor félelmes jancsár sereg nagyrészben árva, vagy hadviselések alkalmával rabszíjra fűzött keresztény szülők gyermekeiből lőn összeállítva. E sors érte Brenkovicsot is. Fogságra hajtott szülőinek csak kétes alakja s neve maradt emlékezetében, rég meghaltak azok. A török család, ki őket, mint marhát a vásáron megvette, emberiebb érzelmű volt, mint néha keresztény zsarnokok szoknak lenni, kik - mint e jelenkorig példa van - olykor a leggazabb módon saját rokonaikat kifosztják s kirabolják. Így történt, hogy a fiut, sok ügyessége miatt, annyi szabadság élvezetében hagyá, hogy ennek sikerült üres óráit saját előnyére felhasználni.

Nem terjeszkedünk részletekre; de nem újság, hogy vannak kiváló egyéniségek, kik csudás fogékonysággal bírnak tehetségeik kiképzésére s ismereteik bővítésére. Ép oly nevetséges, mint következtelen lenne tagadni, hogy az, ki ösztönt érez magában kiválni a tömegből, egyszerűs mind nagy mértékben ne bírja azon ügyességet, hogy erre az alkalmat s módokat fel-találja.

Az ifjú 18 éves korában, történetünkre nézve érdektelen okokból, az őt szülőileg kegyelő család ellenvetéseinek daczára, a jancsárok közé soroztatott.

Ültess apró bozót s csekély bokrok közé fiatal topolyt, s lassanként túlnővi pulya szomszéd-jait, s kiemelkedik, mint a torony, kisdud körözetének homályából.

Brenkovics ügyessége, szolgálati készsége s különösen több nyelvek tudása által már az első hetekben figyelmet gerjesztett maga iránt, s így történt, hogy még be nem töltötte a 20 évet, már a török udvarban tolmácsi segéd, s később valóságos tolmács lőn.⁸⁵

Az a tulajdona van feltűnő lényeknek, hogy bennök, a legvisszásabb körülmények közt, mintegy kedélyök harmatjától érlelve, nem vesztet ki a nemesb érzések csirája.

Akkortáiban a török udvarnál, sőt a hatalmasb basáknál is, számtalan magyar tartózkodott, fájdalom! azon selejtes fajból, mely élhetésre nem szokja az eszközöket válogatni. E magyar-törökök, e keresztény-pogányok átkos szerepet játszottak mindenha. Brenkovics nem feledte soha, hogy magyar; szíve legfiatalabb korában megrezsent a hon nevére. Lelke annyira magyar volt, mikép ama török magyarok közt csudás gyorsasággal tette sajátjává a honi nyelvet. Mély utálattal azok iránt, kik a szolgálailag áruló szerepet játszzák a török udvarban, ritka eszélylyel tudta azon keveseket kiismerni, kik a kénytelenség bilincsei alatt édes kinnal táplálták szíveikben az elvesztett honnak szeretetét.

Azon számos magyar urak közül, kik a fiatal tolmácsal hivatalánál fogva érintkezésbe jöttek, s kik részint a német császártól küldetve, részint az erdélyi fejedelem s az úgynevezett

sérelmesek megbízásából jelentek meg koronkint Stambulban, nem egy hizelgően megkülönböztette őt.

Ez oka, hogy Brenkovics számos ismeretségeket tön. Később nem egyszer lévén mint tolmács török követek s ügyvivők kíséretéhez adva, többen a német vezérek közül is ismerték őt, s nyérlyes külseje, néha akaratja ellen, sőt alkalmatlanságára, oly ellentétes bizodalom tárgyává tette őt, hogy lehetetlenség lön annak mindig megfelelni.

Kevesebb eszélylyel s köznapi értelemmel, ez a merész ifjút kiszámíthatlan bonyodalmakba hozhatandá; de Brenkovicsnak saját irányú esze s értelme, hosszas megfontolás után, bele tudta magát találni e szélsőséges helyzetbe.

Egy különös eszme villant fel elméjében, mely fölött mint a királyi sas, honi rokonszenvei héjáztak. Jókor átértette, hogy igénytelen helyzetében, s mint folytonos ismétlője mások gondolatainak és beszédének, igen csekély szolgálatot tehet azon honnak, melyet, mint minden nemesebb lélek, *százszorta inkább szeretett: mióta szerencsétlenségét egészen megismerte*, azért feltette magában, hogy oly sajátszerűleg lépjen föl, hogy honának elhatározott szolgálatakat tehessen.

Az óriási nehézségekkel járó, veszélyteljes szerep, melynek eszméje lassanként fejledezett elméjében, páratlan vakmerőséget s a legnagyobb öntagadást feltételezi; ezen kívül oly eszélyes tapintatot, mely élesen tudja a határt kijelölni, meddig mehet és mennyit tehet.

Brenkovics kétségtelenül tévedésben s öncsalódásban volt alapeszméje irányában s a nemes célra, melyet magának kitűzött, nem tudta azon mély belátással az eszközöket osztályozni, mely becsületét minden homálytól megóvhassa.

Már magában a kémkedés eszméje aljas szüleménye az emberi tévedéseknek; s bár a történelem bizonyossága szerint voltak, kik e gyűlöletes szerepnek hálásabb és szennyetlenebb oldalát tudták fölfedezni: merjük állítani, hogy ez keveseknek sikerült oly mértékben, mint Brenkovicsnak.

Ámde, ha meggondoljuk, mikép gyakorlatban kém sikerrel csak akkor működhetik, *ha két részre kémkedik*, s ezt azon biztossággal teszi, hogy alapos gyanúra egyik résznek se adjon okot: a valódi erkölcsiség undorral fogja visszaodázni a kémkedésnek legjobb esetben is aljas szerepét.

Mi, ha Brenkovics jellemzésében mindent kimondánk előnyére, távol vagyunk attól, gondolkozása módját egyébként, mint az értelem szánalmas eltévedésének tartani; de ha kémben némi árnyalata a nemességnek valaha létezett: úgy Brenkovicsban bizonyosan.

Vessünk egy rövid tekintetet rendszerére, mennyiben azt abból, a mi a nevezetes ember emlékezetéből fenmaradt, levonni képesek valánk.

Brenkovics szoros kötelességévé tevé magának barát, ellenség előtt *mindig igazat szólni*, azzal az éles megkülönböztetéssel, hogy ezen bizonyítható igazszólás *tényekre*, nem saját véleményei nyilatkozatára érthető.

Brenkovics német vezérek közt tökéletesen német érzelemben beszélt, s e rendszert követé török s magyar vezérek irányában is. Róla nem állt a magyar közmondás: *hogy a harist szaváról lehet megismerni*. Ellenben a mi tudósításaiban tényeket tárgyazott, az számtani bizonyossággal birt.

Ezt az eszélyes kém úgy törekedett buzgó honszeretetével s magát soha meg nem czáfoló rokonszenvével a magyarok iránt egyensúlyozni, hogy az *időnek* engedett nevezetes szerepet rejtélyes működéseiben.

A német vezérek pontos részletességgel mindent megtudtak tőle, mi a magyar vagy török táborban történt. De azzal a különbséggel, hogy a magyarokról szóló tudósítások vagy későn jöttek, vagy inkább elijesztésére, mint bátorítására az ellenséges vezéreknek valának intézve. És ez azon esetre is szól, midőn magyar s török seregek egyesülve valának. Ellenben a törökökről tudósítások, ha azok egyedül jöttek, mindig jókor érkeztek; úgyszintén a magyar vagy magyar-török táborban a legnagyobb bizonyossággal lehetett Brenkovicsnak mindig a maga idejében jött tudósításaira számítani!

E rendszere a merész kémnek a magyar sérelmeseknek nem egyszer ártalmára lőn, mivel ritka kivétellel, egyenlő érdekük lévén a törökkel, ha azok a német vezérek által gyengültek, ez a sérelmesekre is visszahatott; kivált most, midőn Tökölyinek föllépte után a forradalom mintegy újra ébredett s magát még tájékozni sem tudá.

De Brenkovics ellen nem állhatott azon ösztönének, hogy a szószegő s erkölcsileg elaljasodott törököknek ártson, a hol csak lehet.

E rendszer - ritka eszélylyel, lélekjelenléttel, s magát mindenben rögtön tájékozni tudó tapintattal - okozá, hogy Brenkovics mindenütt bizodalmat szerzett magának, s német, török, magyar egyenlően hitték, hogy az ő részükre működik, míg másokat áltat. De lehetővé tette azt is, hogy Brenkovics a legtöbbször titkot se csináljon abból, a mit az ellenségnek elárult.

Roppant emlékező tehetsége minden iratot, jegyzéket feleslegessé tőn, vakmerő czimborái pedig, kiket önmaga választott, képessé tévék őt, ugyanazon egy időben, megfoghatlan gyorsasággal, egymástól távol eső helyekről tudósításokat kapni.

* * *

A mi külsőjét illeti, azt eddigi eseményeink folytában csak egyszer láttuk a maga valóságában rövidre nyírott fővel s gondosan borotvált, természetből igen gyér szakállal, akkor tudniillik, midőn vele Vaszil tanyáján találkozánk.

Brenkovics mintegy 30 éves lehetett, de álszakáll vagy egyéb álöltözködés nélkül jóval fiatalabbnak látszott; egyébiránt korát s alakját annyira tudta változtatni, mikép még legjobb ismerői is alig ismertek rá, ha nem tudják előre, hogy a ki előttök áll, Brenkovics. Arcza néha 22, néha 50 évre mutatott, míg termete olykor egészen más emberre gyaníttatott.

Mikor Tökölyi Imre legnagyobb szerencséjében volt, gyakran élt a merész és eszélyes kémnek segedelmével, ki későbbben is, Tökölyi elfogattatása után, mindig a sérelmesek pártján maradott, s oly ügyesen vitte szerepét, hogy a német vezérek előtt legkisebb gyanuba sem jött.

Az utóbbi időkben - mikép érintve volt s annak tanui valánk - vakmerőségekről elhiresedett czimborákat szerzett magának, s azokat részint a legvakmerőbb s kétségbeejtőbb merények végrehajtására használta.

* * *

E nevezetes embernek tanyájára fogjuk Bercsényi Miklóst kísérni.

De mielőtt ezt tennők, nem leend érdektelen, őt megelőzni, s e sajátos emberekkel megismerkedni.

Bágye Ursza, kit már a cziblesi havasokon láttunk, Brenkovics távollétében felsőségi hatást gyakorolt e kis köztársaságban, mely Brenkovicsnak minden intését parancsnak tartotta, s oly függésben volt, hogy kész leende első parancsára, a lehetetlent lehetővé tenni. Egyébiránt Brenkovics rövid s harambasai törvényt tartott közöttük. Volt példa, hogy az ellenszegültet minden megfontolás nélkül pisztolygolyóval némította el. Csak egyetlen embernek sikerült magát boszujától megóvni, s ez az akkortáiban elhiresedett mármarosai s nagybánya-vidéki

haramia, *Pintye Gregor* volt, ki nem sokkal ezelőtt czimborái közé tartozott, s kinek életét egy elhibázott lövése Brenkovicsnak, s rögtöni menekülés óvták meg.

Most e merész kémnek csekély társasága hat emberből állt.

A magyar tábor erdélyfelőli végén egyszerű nyitott sátrat látunk, melyet egy óriási tölgynek koronája mennyez; előtte tűz ég, s a szép zöld gyepen, meglehetősen távolban a föl-föllángoló hasáboktól, hét férfit látunk heverni.

Ezek közül négyet ismerünk már, Brenkovicsot, Urszát, Vaszilt és a kellemes tekintetű vezért, Petróczit, ki épen Brenkovics mellett foglalt helyet, s egy nyeregzsákra nyugasztott karral élénk társalgásban volt vele. De tartsunk egy kis szemlét a többi három fölött is.

Az első, kit megnevezünk, Ráfael Jób, csikszéki székely. Ez tisztos család ivadéka volt; de folytonos kihágása miatt elüzetett atyja házából, s azóta Tökölyi hadai közt tartózkodott, hol ellene, némelykori vakmerő feleselését kivévén, nem volt panasz; sőt vakmerő bátorsága által jókor megkülönböztette magát s főleg az ifjú Bercsényi előtt nagy kedvességben állt.

A barna ifjú szép vonásokkal birt, feleleteiben rövid s elhatározott volt; kiejtésére s élénkségére nézve pedig első tekintetre rá lehetett a székely ivadéka ismerni.

Közel ehhez egy kis zömök, szénfekete göndör hajú egyént látunk, egyet a legfurfangosb arcok közül, melyek valaha a teremtés mintái alól kikerültek. Ez embert Izekucznak nevezték, s örmény születésű volt. Magyarul tökéletesen tudott, de az ismeretes örmény kiejtéssel beszélt; de a melynek most híre sincs.

Brenkovics vele pár évvel ezelőtt ismerkedett meg, s azóta igen gyakran használta; mintegy 35 éves lehetett, s folytonos víg kedve által különböztette meg magát.

Izekucz uram közelében Fenchel Hanes ült, vagy inkább hevert; neve tanúsítja, hogy a körültekintő, fontolgató szász nemzet tagja, s arcza, hogy a férfikor delét érte el. Alig létezett e komoly tekintetű czimboránál a maga nemében nevezetesebb egyéniség.

Őt mosolygani igen ritkán, nevetni soha sem látta senki; goromba feleletei pedig majdnem közmondássá váltak.

Ellentétben komoly, lanyha véralkatra mutató vonásaival, tudva volt e beszterczei szásról, hogy merészsége őt képessé tevő a leghihetlenebb merények kivitelére, a nélkül, hogy mindazt, a mit véghezvitt, valaha nehéz dolognak tartandá vagy vakmerő tetteivel dicsekednék. E bátorság azonban csak a veszély pillanatában mutatkozott: máskor nálánál restebb, tunyább embert gondolni sem lehetett. Mindig némi alkudozásba került őt valamire birni; mert újabb tervek ellen ezer észrevételei voltak.

Brenkovics, ki ritka tapintattal birt, embereinek hajlamát s természetét kitanulni, és szintannyival társait saját egyéniségök szellemében használni, rég felhagyott azzal, hogy e makacs szászszal vitatkozásokba ereszkedjék, s őt többnyire a kész veszély közepette használta; vagy fontos válságos pillanatokban röviden kiadta neki a parancsot, s hirtelen eltávozván, nem engedett időt ellenokok feszegetésére. Meg kell jegyeznünk egyébiránt, hogy Hanes uram minden ellenokok előhordása mellett, soha sem mert főnökével elhatározottan ellenkezni, tudván jól, kivel van dolga.

Így előmutatván e népet, nem leend szükségünk Brenkovics bánásmódját alattvalóival folytonosan indokolni.

* * *

Mikép mondók, Petróczi élénk beszélgetésben volt Brenkovicscsal: míg a többiek változtatva társalogtak együtt, vagy falatoztak, s néha a kulacs kerengett köztük.

- A mint mondtam, - szólt Brenkovics, mintegy feelve Petróczinak - én a dolgot nem tartom lehetlennek; egyébiránt meg nem foghatom, miért kíván kegyelmed, uram vezér, oly annyira egy titok nyomába jöni, mely jószágai felébe kerül.

- Mert a gondolatot, egy rokonomat szükségben tudni, míg én - bár akaratlanul - örökségét birom, túrni nem tudom.

- Ritka becsületesség e törökös időkben, - mond Brenkovics nevetve, míg vonásai mind-
amellet némi csudálattal voltak Petróczi felé fordulva. - De ki jó amott? Bercsényi, ha a szemem nem csal.

- Ő az, - mond Petróczi, s mindketten fölkeltek s Bercsényi elé siettek, ki nemsokára Kálmán kíséretében előttük állt.

Pár rövid kérdés és felelet után, kissé félrevonulva a többiektől, egy fa tövénél leheveredtek.

- Brenkovics! - szólt Bercsényi - rég nem találkoztam veled; mindenek előtt mondd el, mit tudsz a derék Kellio atyáról s vitéz kapuőrjéről, s főleg a tisztelendő bibornok ő eminentiájáról? ki alkalmasint nem kevésbé lön meglepetve a jámbor makoviczi segédlelkész látogatásának eredményén, azon üdvös kikötések, utasítások s atyai tanácsok után, melyekkel szives volt őt föltarisznyázni.

- Elég, elég! - mond Brenkovics - ennyi kérdés egyszerre! ezt a sátorban s utközben eddig elbeszélhettem volna.

- Akkor mindenek fölött a holnapi nap érdekelt, - viszonzá Bercsényi s Heussler úr körözete. Most beszélj; később még pár kérdésem leend, ha csak kíváncsiságból is.

- Sejttem, - veté közbe Petróczi - mit akarsz megtudni.

- *Rákóczi Juliát* hová vitték, úgy-e? - kérdé Brenkovics.

- Igen, - felelt Bercsényi - mert tudom, hogy azóta voltál Aspermontnál; de rendre, barátom; mit tudsz nekem első kérdésemre felelni?

- Aspermont gróftól hallottam, hogy a bibornok a makoviczi uradalomban nagy nyomozásokat intézett, s igen meg volt hatva, midőn értésére esett, hogy az ottani segédlelkészt *Gyárfás*-nak hívják.

- Szeretném tudni, mivel mentette ki magát ő eminentiája ő felségek előtt e csorbáért, mely mindentudóságán ejtetett? - jegyzé meg nevetve Petróczi.

- Ily esetekben legjobb mentség az igaz szó, - mond Bercsényi. - Midőn e Lucifer fiának, Brenkovics barátomnak tanácsára az egyedüli lehetőséget Rákóczihoz férhetni, megragadtam, s bajúszom áldozatával a szent urhoz járultam, erre engedélyt szerezni: alig hiszem, hogy valaki több sóhajt s fohászt hallatanda valaha s annyira megalázta volna magát, mint én; gondolom, bárkire inkább gyaníthatott a jámbor bibornok, mint reám.

- És aligha valaki oly szépen idézgetett valaha a szentírásból, mint a szelid Bercsényi gróf, - egészíté ki a kém. - Egyébiránt ez egy azon tréfák közül, melyek mintakönyvemből csak egyszer kerülnek a szövőszékre. De ha megnyugtathatom nagyságodat tudósításommal, határozottan erősíthetem, hogy e kolostori látogatás ő eminentiájának egyikébe legelsőbbrendű felindulásai közül került, s a makoviczi népész- s valódi segédlelkésznek alig sikerült magukat a gyanu alól kitisztítani.

- Jó egészségükre válják mindnyájuknak; - kiáltott fel Bercsényi - mert az emberek a Rákóczi-háznak annyi jótéteményében részesültek, hogy mostani vak ragaszkodásuk a fősvény bibornokhoz hálátlan gabszág.

- És a hercegnő? - kérde az apród, kinek vonásai azon pillanat óta, melyben Rákóczy Julia neve kimondatott, élénk figyelmet s növekedő kíváncsiságot árultak el.

Bercsényi reá nézett. - Kálmán komám, - szólt azután enyelgő hangon - még pehely ajkadon, s már is inkább érdekelnek a hercegnők, mint a segédlelkészek. Igazad van: hadd halljunk ettől a sibilla-könyvek birtokosától a szép hercegnőről is valamit.

Brenkovics szemeit az apródra szegezte, s mindaddig el sem vette róla, míg Bercsényi szólt; azután egy futó, de jelentő tekintet után a gyermek lángolni kezdő vonásaira mondá: - A hercegnő Prágában van; de aligha eddig nem sikerült Aspermont grófnak, őt a prágai zárdák egyikének homályiból kiragadni.

- Hogyan? - kérde Bercsényi, míg Kálmán mindig növekedő részvétellel leste a feleletet.

- A dolog nem oly nehezen indokolható, mint első tekintetre látszik, - viszonzá a kém. - A császári pár sohasem volt elhatározottan a házasság ellen; Aspermont Prágában van, Kolonics bibornok távol, s így könnyen megtörténhetik, hogy erőszakra sem leend szükség.

- Ah! - kiáltott fel az apród.

- Mi lelte e gyermeket? - szólt Bercsényi.

- Mi lelt? - felelt hévvel az apród - van-e magyar szív, mely ne örülne, hogy egy Rákóczi leány börtönt szabadsággal cserélhet föl!?

- Oh, én részemről - mond Petróczi - sok ember börtönére lakatot függesztenék.

- De nem a Rákóczi Juliáéra?

- E gyermek ki van cserélve, - mond Bercsényi nevetve; azután Brenkovicshez fordulva szólt: - Nem mintha kételkedném ügyességeden, mert te mindent tudsz, még talán azt is, mi a holdban történik - -

- A félhold alatt, a fényes kapunál, alkalmasint igen, - szólt közbe a kém.

- Lám! - folytatá Bercsényi - eltaláltam; de mondd meg nekem, mikép tudtad meg a szép Julia újabb tartózkodási helyét?

- Ha a jó Isten - felelt a kém - a derék Aspermont grófot, kiből csak az ár, hogy német, szász véralkattal ajándékozandá meg, a fürkészetet mellőzhettem volna; mert miután a fiatal hercegnő Prágába megérkezett, s a bécsi szent apátnő visszatért zárdájába, senki sem titkolá tovább jelenlétét Prágában; sőt a császárné, egy nappal megérkezte után, magához parancsolta őt, s azóta többször jelent meg az udvarnál.

- De utját nagyon is titkolták, még pedig, mikép több mint sejtelem után hiszem, nem a császári pár parancsából, hanem a bibornok előre nem látott esetekre is adott óvatos intézkedéséből.

- Azonban Aspermont grófnak még el nem mosódott egészen franczia vére; sietnem kellett, s előttem titok nincsen, mikép azt nagyságtok, kegyelmetek tudják.

- Van egy örmény ficzko embereim közt, amott fűtyürész a fa alatt, mint egy árva rigó: ennél higany nem mozgékonyabb. Tudósoktól hallottam, hogy a higanyt szarvasbőrön szűrik át: örményem a vason is átmenne, egyébre sem való, mert ha lövést hall, sarkába száll szíve; elég hozzá, Aspermont gróf e galambposta segélyével néhány nap mulva tudta már, hányat ütött a magas Hradsinban az óra. De Kolonics bibornok nemsokára megérkezvén Prágába, minden terveit a vitéz tábornoknak, szokott bölcseségével ki tudta játszani.

- Elhiszem azt, mert a tábornok a Rákóczi-uradalmakra nyujthatná ki kezét; s ez nem tréfa a fukar úrnak - szólt Bercsényi.

- Mit mond erre kegyelmed, Petróczi úr, ki oly minden áron menekülni akar fele birtokától? - kérde Brenkovics egy rejtelmes tekintettel a vezérre.

- Hallgass! - szakította őt hirtelen félbe Petróczi - most nincs érdem ebben, mikor úgy is minden birtok hullám hátán hajtatik, mint a gálya.

- Miként érted ezt, Brenkovics? - kérde Bercsényi kíváncsian.

- Ez a mi titkunk, a derék vezér uré s az enyim, viszonzá a kém.

- Ha úgy van, hallgassunk erről, - fejezte be az előbb szóló - mondd inkább, mit hallottál ifjú herczegünkről? azt kellene ám kilopni azok közül az ármánykeverő jezsuiták közül, kik már minden Rákóczi-uradalomban szántak egy-egy jezsuita telepet.

E pillanatban ágyuszó dördült meg, s visszhangja hosszan és fön ségesen harsogott a szikla-falakon vissza.

Mindnyájan felugrottak.

- Az első lövés! - kiáltott fel Bercsényi - erről ismerem Tökölyire! minden elébb, semmi sem későn. Isten velünk! kiki helyére!

Épen midő n búcsút vettek, Brenkovics megragadta Kálmán kezét, és halk hangon szólt: - Szép öcsém, szinte elárultad magadat; több vigyázat máskor!

Az ifjú arczát vér futotta el; felelni akart, de nem tudott s egy tekintettel Brenkovicsra, mely kérő s parancsló volt egyszerre, követte Bercsényit.

SZÁZ ARANY VAGY AKASZTÓFA.

Alig egy negyed órával a második lövés után, melynek elsőjét hallottuk, Tökölyi Imre, választott erdélyi fejedelem s Magyarország hercege már lovon ült, és serege fölött szemlét tartott, mely a szoros völgyön átrohanó patak hosszában, mennyire a hely szűke engedé, meglehetősen rendben terjeszté ki sorait.⁸⁶

Rendelete szerint, a tatár khán hordájával a hegykatlan erdélyfelőli végét foglalta el; a magyarok a hadhomlok közepén álltak, míg a török szerdár spahiaival az utó- vagy tartaléksereget képezé.

Az előtolongó kíváncsiakat kivéven, a hátramaradott törökök és oláhok táborában meglehetősen csend uralkodott.

Tökölyi Imre, hadias kíséretével, a sorok hosszán nyargalt végig. Barna méne - eredeti török faj - vígan nyerített olykor, s midőn az itt-ott fellobogó tábortüzek előtt haladott, felszikkasztott fényes készülete.

Achmed Cserkesz basa és Brenkován Konstantin, a fejedelem iránti tiszteletből, mindaddig jelen voltak, míg a harmadik lövésre a hadsereg megindult.

Legelől egy kisdéd zömök lovon, melynek sörénye majd a földet söpörte, Vaszil ment, egyszerű hadias öltözetben, rövid kalppal.

Utána Józsa István 24 huszárral, kiknek a félhomályban fehérlett farkaskaczagányuk.

Ezeket a khán, több tisztje kíséretében, vad tatáiraival követte, kik nemsokára eltűntek a szakadások kanyarulataiban.

A völgy keskeny volta s a töretlen utak nem engedék a gyors haladást, de az egész menetnek zajosan-élénk és vidor tekintete volt.

Tökölyi Imre, könnyű párducz-kaczagányban fényes fegyverzete fölött, a magyarok élén lovagolt. Előtte fekete zenészei, elébb kettenként, később, hol a hely engedte, csapattá alakulva. Szokott hangszereiket a podgyászlovakra rakták, s most csak trombitáik s tárogatóik harsogtak, százszorosán visszhangozva a rengeteg keblezeteiből.

Daróczi, Bercsényi Kálmánnal, Brenkovics és többen a fejedelem mögött s mellette lovagoltak; míg Sándor Gáspár a magyar sereget vezette, s néha a fejedelmi kísérethez csatlakozott.

Daróczi, mint élénk társalgó, közel lovagolt a fejedelemhez, ki nagyon szerette őt hallani, midőn régi s újabb történeti kalandokat s egyes eseményeket beszélt.

A mint e magas hegységekben gyakran történik, nemsokára a szoros völgy kiszélesedett, s mintegy órai küzdés után a hegység szorosaival, az egész sereg kibontakozott, s egyét nyújtá a legszebb s leghadiasb szemléknek.

A tatárok kevés rendet tartottak; olykor rossz készületük kiigazítására hárman-négyen hátramaradtak, kiket aztán a völgy hosszában látott a szem visszanyargalni osztályaikhoz. Így, kitágult sorokkal még feltűnőbb lőn sajátos készületüknek színvegyülete.

Köztük s a magyar had közt több száz lépésnyi hézag nyílt, s így a fejedelem kísérete, a magyar sereg s főleg a farkaskaczagányos huszárság a most kelő napnak sugáriban, főséges szemlét nyújtá.

Nem messzi ezek után jött Tökölyinek hat ágyuja, melyek mindegyikébe, bár a legkönnyebb készületűek valának, négy ló volt fogva.

Néhány szekér lőtáppal, s mintegy hatvan árkász, elkerülhetlen részese az ily merényeknek, követte az ágyukat. Ezeket Tökölyi Brenkován Konstantin seregéből vette, s e fölött többet 400 fejszénél osztatott ki saját emberei között.

Végre, több száz lépésnyi távolban, a török spahik rekesztették be az egészet.

Mikor a szép nyílt völgynek mintegy közepe táján lehettek, Tökölyi félbeszakította a vidám társalgást s felkiáltott: - Előre, Brenkovics! mondd osztozó atyámfiainak, hogy kedves dalomat énekeljék.⁸⁷

A parancs után a fekete zenészek hátravetették trombitáikat és tárogatóikat vállaikon, s nemsokára zajosan élénk kardal hangzott.

* * *

Héj - haj! - - előre - előre
A bércezen át - a vészen át -
Fel - fel a sziklatetőre!

Mi robog a völgy ölében,
Mint a vihar zúg dühében?
A szabadság dandárai,
Tökölyi bős huszárai.

Csitt! - a kantárt rövidebben,
Halál les a mély örvényben,
Ha felértél a tetőre,
Rohanj le a harczmezőre!

Héj - haj! - - előre - előre;
A bércezen át - a vészen át -
Fel - fel a sziklatetőre!

Mi jő ott, az erdő szélén,
Mint a szélvész felhők élén?
Spáhik: szultán csatárai,
Gaczigerej s tatárai.

Veres kakas faluvégen,
Szárnya lobog át az égen.
Szijra fűzve, hosszú sorban,
Rabsereg jó füstgomolyban.

Héj - haj! - - előre - előre!
A bércezen át - a vészen át -
Fel - fel a sziklatetőre!

A csata forr, mint a tenger,
Mint a kéve hull az ember,
Elborul a villámos ég,
Ki nyer vagy vesz? - ki tudja még.

Lángkaszával csontkezében,
Halál arat éj kódében,
S fátyla sötét redőiben
Rengnek árnyak vérlepelben.

Héj - haj! - - előre - előre!
A bércezen át - a vészen át -
Fel - fel a sziklatetőre!

Csend követi harcz zöreijét,
S fenn az éjnek csöndes őré,
Halvány sugárernyőivel,
Csillagsereg kíséri fel.

Szentegyházak tág ölében,
Legyilkoltak közelében
Az irgalom Istenének
Vigan zeng a hálaének,

Héj - haj! - - előre - előre!
A bércezen át - a vészen át! -
Fel - fel! a sziklatetőre.

Az ének élesen és harsogva csengett völgyön át, s annak buzdító szavai élénken hatottak a magyar seregre.

Mikor a dal hangjai a szikláktól visszhangozva elhaltak, a cigányok elővették trombitáikat s vidor induló harsogott. Végre szünet lőn, a fejedelem újra nyájasan társalgott kíséretével.

Tökölyi Imre az utóbbi időkben nagyon fel volt a német vezérek ellen bőszerűlve; érdekében állt tehát, hogy azok, kik kíséretében valának, a napirendben levő véres tettek elbeszélése által folytonos ingerültségben tartassanak. Erre alkalmasb két ember nem volt, mint Józsa István és Daróczi; az első a khán kíséretében levén, Tökölyi Daróczihoz fordult és szólt:

- Daróczi uram! beszéljen kegyelmed nekünk valamit az eperjesi tragédiáról s Caraffa Antáról. Kegyelmed párszor megfordult ott titkon Palásti uram hű emberünkénél, kit ama hóhér legyilkoltatott. Talán lesznek itt, kik azon véres események részleteit nem tudják.

- Hallotta-e nagyságod Tábori Erzsók hírét? - szólt Daróczi, közelebb nőgtván lovát.

- Oh igen, - felelt a fejedelem - igazi neve, gondolom, Ujhelyi Erzsébet, - Caraffa uram neje - amugy hegyvégről; kivel ő - a szemérmes egyházi urak szemhunyasából s jóváhagyásából - nyiltan és czégéresen együtt élt: hallottam e szennyes teremtes hírét, s meggyőződtem, hogy a botrányok osztályozásában sajátságos nézeteik vannak ama szent férfiaknak; és igen sok, a mi nem botrány, magas tetszésök ellen van: míg a czégéres szemtelenség irányában szemet hűnynek, ha érdekek kívánja. Mit tud kegyelmed e hiénáról?

- Apagyai Gábor, - mond Daróczi - jó nemes családból eredt ifjú, de szegény, szerette e némbert, s meg is kérte szülőitől, kik örömet hajlottak kérésére, gondolván, hogy ez által leányukat megóvják Caraffa csábítgatásaitól, kinek féktelen hatalmát rettegték s titkos lépéseiről sejtelmők volt.

- A leány, ki a tábornok ígéreteire könnyen hajlott, az ifjú Apagyira gyanakodott, hogy őt szülőinél elárulta, s előttök Caraffávali titkos levelezését felfödözte: mi elég volt arra, hogy e sátán bosszúját fölingerelje.

- Lám - szólt a fejedelem - kegyelmed ujságot beszél: mert Apagyai Gábor uramnak irtóztatos kivégeztetését hallottuk, de e részletek ismeretlenek előttünk. Halljuk tovább.

- Caraffa - folytatá Daróczi - egy napon délben Ujhelyi Mihály házához ment; a család mintegy hat személyből állt, kik néhány vendéggel együtt épen asztalnál ültek.

- A vezér saját ezredéből tizenkét dragonyost vitt magával, s az ebédlőszobába lépett vérengző kíséretével.

- Közte s a szép Erzse közt minden ki volt előre csinálva: mert ki kell mondanom, fönség, hogy szebb hölgyet keveset láttam életemben, bár az ördög ült mindkét szemében, s mikor mosolygott, a vér kezdett jegedni az ereken.

- Caraffa kinyilatkoztatta a megrettent szülők előtt, hogy Erzse őt követni fogja; ellenkezés esetében pedig, mivel tudja úgy is, hogy mindnyájan, a kik itt ülnek, árulók és felségsértők, összekonczoltatja őket.

- Az ifjú Apagyi Gábor, a vendégek egyike, felugrott az asztaltól, s a vezért hirtelen nyakon ragadván, a földhöz sujtotta; s okvetlen megölte volna, ha magok az emberietlen hölgy szülői segítségére nem rohannak. Caraffa kísérői le voltak igézve, de csak pillanatra: néhány percz mulva Apagyi halva hevert a földön, mikép azt mindenki hitte.

- Ez azon hősi tettek egyike, - jegyzé meg Bercsényi - melyekben a hóhér nagy!

- Tovább; - mond Tökölyi - úgy tudom, Apagyi uramat Eperjesen végezték ki; vagy talán ez más volt?

- Igen is nem is, fönség, - viszonzá Daróczi.

- Mikép lehet ez? - kérdé a fejedelem.

- Caraffa - így folytatá beszédét Daróczi - miután a gaz némbér szemeláttára szülőit vasra verette s a vendégeket elfogatta, eltávozott Erzsók asszonnyal, ki őt többé el sem hagyta, s kit a fegyveresek Tábori Erzsóknak neveztek. Apagyi holttestével senki sem gondolt.

- Nos, - kiáltott fel Tökölyi - úgy hiszem, jobb leende, ha akkor hal meg a jámbor, mint nyárson vagy pallos alatt Eperjesen.

- De nem addig van a dolog! - mond Daróczi. - Hallja fönséged tovább. Caraffa, miként tudva van, Tábori Erzsók unszolásából, Eperjesen, 1687-ben február 30-án a verpadot a tér közepén felállíttatta; Apagyi Gábor egyik volt egyik az elsők közül, kit poroszlói kézhez kerítettek; arcza annyira össze volt vagdalva, hogy reá senki sem ismert; egyedül Tábori Erzsók állítá, hogy álnevének s összevagdalt képének daczára, jól ismeri őt.⁸⁸

- A fogoly esküvel erősíté, hogy Apagyinak soha hírét sem hallotta; de Erzsók ajkai haboztak dühében, s gúnyos hahota közt erősíté, hogy ő az. Az embert ugyanaz nap vonták nyársra, mikor a némbér hamis vádja következtében a vérengző Caraffa Zimmerman Zsigmondnak, Rauscher Gáspár, Ketzer András és Bárányi Ferencznek elébb jobb kezét vágatta, azután fejeiket üttette le.⁸⁹

- Azon isszonyokat, melyek ott történtek, nem szükség ismételnem, minden gyermek tudja azokat széles Magyarhonban. Mondják: Tábori Erzsók szülői sok pénzzel váltották ki magokat, s a gyalázatos hölgy e pénzben osztozott az olasz hóhérral.⁹⁰

- Ha nem csalódom, - folytatá Daróczi - 1688-ban május elején Caraffa Lugoson volt.⁹¹ Egy este több tiszttel ezredéből, s néhány, Tábori Erzsókkal rokonszellemű hölgygyel orgiát tartott, s később kártya s koczka közt messzi éjfélutánig fenvirasztott, azután mámoros fővel feküdt le.

- Reggel Erzsók szobájába nyitott, kivel együtt szokott mindig reggelizni, s ki őt lovaglásai-ban is kísérte.

- Ki írja le a vezérnek dühét, midőn szeretőjét, ki már teljes hatalommal uralkodott rajta, közvetlen ágya előtt vérebe fagyva a földön találta. A hölgy keblében hosszú kés fészkel, s mellette fehér irlapdarab e szavakkal, melyek vérről voltak írva:

«Viszontlátásra, Caraffa! Apagyi Gábor.»

- Caraffa magán kívül volt; a legszigorúbb rendeleteket megtette, de a gyilkos nyomába sohasem akadhatott.

- Így tehát még él!? - kiáltott fel Tökölyi - s mást végeztek ki helyette Eperjesen?

- Ily apró tévedések - jegyzé meg Bercsényi nem igen jöttek figyelembe; száz ily esetet hallottam már.

- Igen, fönséges úr, - mond Daróczi - él, s nemsokára alkalmasint köztünk leend, ha megtudja, hogy fönséged itt van.

- Köszönjük kegyelmednek, Daróczi uram, elbeszélését, - mond Tökölyi. - Így tehát a büntetés utolérte ama tigrisszívű némbert, s ha Apagyi uram él, ütni fog alkalmasint az ígért viszontlátás órája is!

- Alig van ok ebben kételkedni, - mond Daróczi.

- Mit gondolnak kegyelmetek, - folytatá Tökölyi - leend-e oly szives elfogadtatásunk a szép Erdélyben, mint egykor atyámnak? - hja! azok más idők voltak. Úgy tudom kegyelmed, Daróczi uram, kíséretében volt a boldogultnak.

- Igen, fönség; - felelt Daróczi - 1674-ben volt, mikor az öreg gróf úr fényes kísérettel s számos társzekérrel erdélyi jószágába jött Krakkóba Fehérvármegyében.

- Apafi Mihály, a fejedelem, megtudván beérkezését, lóháton megindult hajnalban Fehérvárról, s oly sietve jött, hogy a gróf úr ő kegyelme csak akkor vette észre, mikor már szavát hallá.

- Urunk épen haját és szakállát fésülte, mikor a fejedelem benyitván, felkiáltott: - Jó reggelt nagyságodnak, bátyám uram!

- A gróf azonnal felugrott székéről, s a fejedelem elé sietvén, nagy alázattal s örömmel fogadta, ebédre is megmarasztotta.

- Ittak kegyelmetek, a mint illő? - szólt Tökölyi nevetve.

- Mi tagadás benne, fönség! nagy iváshoz fogánk. Urunk a jámbor Apafi Mihály kíséretét, mely asztalnál foglalt helyet, rendre megajándékozá; de legvégül egy szegény katona ült, kinek vétségből nem jutott ajándék; mondják, tanult ember volt, darabig maga körül tekintgetett; egyszerre - mit gondol, mit nem - csak felkél a székről, tarsolyából egy kis zsíros könyvecskét vesz ki, s azzal egyenesen a főhelyhez megy, hol közel a fejedelemhez az öreg gróf ült.

- Nagyságos uram! - mond a katona - *szegény háztól ösztövéb bárány*, ezt szokják mondani: egyebem nincsen, a mivel nagyságodat megajándékozhatnám, csak e kis könyvem, ezt is nagyságodnak adom.

- Urunk azonnal átértette a dolgot, s a könyvet elvevén, nyájasan felelt: - Fogadj Isten, barátom! a jóakaratot; ülj vissza helyedre s lakjál jól. Azután a komornoknak intett, ki pár suttogott szó után a mellékszobából egy szép gyöngyházzal kirakott *pulhákot*⁹² - miként akkor viselték - s néhány tallért kihozott s átadta a katonának. Mi oly kedvet csinált az uraknak, hogy aztán éjfélig ittak együtt.⁹³

Daróczi, ki az ily történetkében kimeríthetlen volt, alkalmasint újhoz fogott volna, mikor egyszerre a jó messze előre haladó tatár sereg közől Tököly huszárainak egyike kiválván, gyors vágatva száguldott visszafelé.

Tökölyi azonnal észrevevén a lovast, s bajt sejtven, sarkantyúba vette lovát, s kíséretével együtt elébe vágatott.

- Mi történt? - kiáltott rá annyira, mennyire ez meghallható szavát.

A huszár jó paripán ült, s nemsokára a fejedelem közelében volt.

- Jelentem, - szólt gyorsan - főséges uram, hogy a tatárok megakadtak: mert a kalauz oly utra vezetett, melyen lehetlen előre menni!

- Nem lehet!? - kiáltott fel haraggal Tökölyi - hol van a kalauz? gyorsan hozd elő.

- Az oláh azt állítja, - felelt a huszár - hogy nem egy, hanem tiz helyen is átvezeti a tatárokat, csak utána menjenek; de a hely oly járhatlan, hogy ezek neki-bikacsolták magokat, s egy tappot sem akarnak előre menni; a khán ő nagysága ostort is fogott a kalauzra, most is veszekedve hagyám az oláhot, csak főségedre hivatkozik, uram!

- Ha ő ezt állítja, - szólt közbe alázattal, de a meggyőződés hangján Brenkovics, ki éppen most a fejedelem közelében volt, - úgy át lehet menni, de az ágyúk követhetnek-e, ez más kérdés.

- Szólj! - kiáltott Tökölyi a huszárra, ki, miután Brenkovicsot szólani hallá, még időzött.

- Azt állítja a kalauz, főséges úr, hogy egy házat is átvisz a bércezen, ha jól megfizetik, nem-hogy az ágyúk itt maradjanak.

- Sándor Gáspár! - mond a fejedelem - kegyelmedet itt hátrahagyjuk, - Bercsényi s Brenkovics kövessenek, - saját szemeinkkel akarunk meggyőződni, mi igaz a dologból.

Ezzel a fejedelem, Bercsényi, Brenkovics s Kálmán, ki elmaradni nem akart, a tatár tábor felé nyargaltak, melyek sorai kissé összezavarodtak, s honnan éles zsibaj hangzott.

Mikor Tökölyi siető közeledésére a tatárok, mennyire az itt már újra igen szűkké vált völgy engedte, két felé vonultak, a fejedelem végre az elébe siető khánnal s Józsa Istvánnal találkozott; a tatár főnök iszonyúan szitkozódott törökül s tatárul, állítván, hogy Vaszil eltévesztette az utat; Józsa hallgatott.

- S mit mond kegyelmed, Józsa István uram? - szólt Tökölyi.

- Lászon főséged saját szemeivel; én átmegyek, ha kell! - felelt a kérdett.

A völgy azon része, hol most a tatár sereg több csoportozatban minden rend nélkül állt, első tekintetre egészen elzártnak látszott. Jobbra a keskeny földpárkánytól, mely itt az összeszorult hegység fenekét képezte, egy azon tágas vízmosások közül mutatkozott, melyek mély szakadást képezve, legfőlebb kecskének szolgálhatnak átjárásul.

Nem kevesebb, mint a hajdani kecskeőr sajátos eszméi a közlekedésről, valának arra szükségese, hogy e repedése a hegységnek, mely kanyarodásaiban a roppant bércezen tetejéről vonult alá, valakit az út eszméjére vezethessen.

Szintoly lehetlenségnek látszott, jobbra balra az ős képezetű rengetegen át, e függőlegesnek tetsző oldalakon átjárást találni.

Tökölyi, bár a legvakmerőbb emberek egyike, s ki nem egyszer járhatlanoknak tetsző vadonokon hatott át, körültekintvén, meggyőződve látszaték lenni arról, hogy itt legfőlebb egyes ember találhat módot az átmenetre.

E gondolat, ily merész tervnek küszöbén, az annyi sorscsapások által ingerlékenynyé lett férfiút felbőszítette.

Talán a vad ficzkót, ki a lehető legmegelégedettebb arccal tekintett rá, az első fára felakasztotta volna, ha éppen e nyugodtsága a hajdani kecskeőrnek őt meg nem győzi, hogy a suhancz tökéletesen hiszi, a mit állít, s ha hibázott, legfőlebb ostobaságból tette azt.

De Tökölyi ezen embert nem ismerte. Vaszil annyira meg volt a kivitel lehetőségéről győződve, hogy a fejedelem odaérkezte után legkevésbé sem kételkedett a fényes elégtételről a tatár khán ellenében, ki mikép hallottuk, párszor felemelte reá csillagos ostorát.

- Hová vezettél, gazember? - kérde Tökölyi, miután jelenléte csendet okozott.

- Uram, fejedelem, - felelt a ficzkó - itt a legpompásabb átjárás van, melyet ily helyen csak gondolni lehet. Itt szemben Mariatá,⁹⁴ e szakadáson az ágyúkat viszzük fel; mindössze hat van, hamar a tetőn leszünk.

- Hogyan, eszeveszett!? ezen a szoros hegyrepedésen, hol alig lehet gyalog bátran feljárni? Mit mond erre kegyelmed, Józsa István és te Brenkovics?

Józsa vállat vonított.

- Bajjal fölme gyünk, fön ség, felelt a kém, csudálattal párosult me gelégedéssel nézve Vaszilra, ki folytonosan integetett neki, mintegy fel akarván őt szólítani ily értetlen emberek felbátorítására. Végre állásba te vén magát, mint a ki teljes jogában van, szól: - Mariatá, nekem azt parancsoltad, hogy átjárást keressek a zernes zti völgybe.

- Ugy van sem mire kellő! - mond Tökölyi.

- Ámde - folytatá az oláh - másnemű átjárás, mint ilyen, nem létezik; mit tehetek én róla? rosszabb helyeken is hordjuk mi a fát a havasokon.

Tökölyi reszketett mérgében; de valami oly elhatározottság volt Vaszil tekintetében, mi - ha szabad így szólnunk - majdnem tiszteletet idézett föl.

- Száz arany jutalmad, ha itt az ágyúkat felviszed: kiáltott fel a fejedelem indulatosan - ha nem: az első fára akasztatlak!

- Akasztófa! - mond az oláh, kidülyesztvén szemeit - jól van, Mariatá! de hát a száz arany?

- Meglesz, gazember! - kiáltott fel Tökölyi, ki már tökéletesen elvesztette béketűrését; azután legyőzvén haragját; folytatá: - Hadd halljuk bölcseségedet, szólj, azután gyorsan láss munka után, vagy - -

Vaszil, a mint látszott, sértve volt, azért nem a legalázatosabb hangon szól: - Parancsold, uram, hogy az árkászok s vagy negyven ember fejszéssel menjenek előre, s a mennyire lehet, egyengessék ki a szakadás fenekét. A föld kavicsos és poronyó, az egész munka gyermek-játék. Felfujni nem lehet, de sikeréről felelek. Minden ágyúba négy ló van fogva, fogasson egybe nagyságod tizenkettőt, így rendre-rendre felviszzük az ágyúkat.

E szavak után a kecskeőr a fejedelemre meresztette szemeit.

- A terv eszeveszett! - mond Tökölyi; azután a khánhoz fordulván, folytatá: - Ha itt vagyunk, megteszzük a kísérletet; még sohasem tört késem egy merénybe is. - Allah segedelmével neki gyujtunk, nagyságos uram barátom.

A khán folytonosan káromkodott érthetlen nyelven; végre felkiáltott: - S hol fog e roppant nép felmenni e járatlan helyeken?

Tökölyi a legmerészebb eszmét hirtelen fel tudta fogni s kifőzni elméjében. A vakmerő ficzkónak terve percenkint nyert valószínűségben előtte.

- A hol az ágyuk felvitethetnek, e nép is fel fog menni, - felelt a fejedelem törökül.

- Igen, - szakítá őt félbe a khán - de mennyi idő alatt! - ennyi ezeren s ennyi ló!

Tökölyi Vaszilra nézett s olá hul kérde: - Mindnyájan e szűk helyen me gyünk-e fel?

- Húsz hely is van itt egy helyett, - felelt Vaszil daczosan - hol át lehet menni gyalog, a lovakat vezetve, s gondolom, jóval előbb, mint az ágyuk a tetőre érnek.

- S miként? - kérde Tökölyi növekedő bizalommal.

- Egyenesen a bércknek kell fogni, - viszonzá az oláh - s hol akadály van, karddal, fejszével elhárítani.

- A tetőn meglehetősen tér van, - folytatá - s mikép már tegnap mondtam, Mariatá, még két völgyet érünk, melyeken az átjárás már valamivel könnyebb; délre az elsőnek aljába érhetünk, estére a tulsó tetőn lehetünk.

- Bercsényi! - szólt a fejedelem, ki több időt nem akart veszteni, s mint tapasztalt vezér tudta, hogy a sok gáncsokodásnak legjobb ellenmérge a gyors cselekvés - siess hátra, az ágyuk s a kapáscsapat jöjjenek előre.

Bercsényi azonnal visszasietett a magyar sereghez, mely csendesen haladva előre, nem messzi volt már. Kálmán, intésére, a fejedelem közelében maradt.

* * *

Mintegy félóra múlva a leírt szóváltás után, egyét látjuk a legélénkebb hadi jeleneteknek; egyét azon merész erőfejtéseknek, melyek a régi korban Hannibálra, az újakban Napoleon s Toussaint l'Ouverture átmeneteikre emlékeztettek, s messzi maguk után hagyván a - Sabalkánki - névre tett érdemet.

Tökölyi, mihelyt a terv kivitelét elhatározta, megszűnt kérdezni és tanácskozni: hanem parancsolt, s ezt oly szabatos rövidséggel tevő, mely sem a még mindig mormogó khánra, sem az elősiető török szerdára s még kevesebbé a hadseregére el nem hibázta hatását.

Néhányan Tökölyi huszárai közül, egy csapat tatárral, leszálltak lovaikról, s Tökölyi parancsára, Ráfael Jób vezetése alatt, minden áron a szakadáson át a tetőre felvergődni ügyekeztek, a mi leírhatlan fáradság után sikerült.

E közben az ágyuk megérkeztek, s egyikkel ezek közül s két löporos szekérrel a kísérlet megkezdett.

Az árkászok egy része az árok medrét jól rosszul kiigazítani törekedett, míg az ágyút s a szekereket hátulról tolták, s akadály esetében kézzel vagy rudakkal emelték.

Már az első kísérlet mutatá, hogy erős akarat s elszántság kevés lehetlenséget és akadályt ismer.

Iszonyú volt a fáradság, s természetesen legnagyobb az első ágyu és szekerek felvonatása közben; a többiek, bár mindig rémítő nehézségekkel küzdve, aránylag könnyebben haladtak.

Nagy és nehéz merényekkel együtt jár a lelkesedés, mely fokunkint növekszik a sikerrel. Természetében van mindazon cselekményeknek, melyekben akarat és lelki erő szellemi túlsúlyt gyakorolnak anyagi erő s tehetség fölött, hogy a lehetlenség rögeszméjének halkkali szüntével a kedélyek a legkétségesebb eredmények kivívására is felbuzdulnak; sőt állítani merjük, hogy hiuság s becsületérzés vetélyre növekszenek, s vívasközből szárnya nő a bátorságnak.

Igy történt jelenben is. Az egész lovasság leszállt lovairól, mintegy tíz helyen, a főtisztek saját vezérlete alatt, megkezdett a mászás - inkább mint haladás - e járhatatlannak tetsző, majdnem függőleges bércknek harántékán.

Minden akadály fejszékkel s kardokkal el lőn hárítva. A trombiták s tárogatók szóltak itt-ott a rengetegben, mintegy irányt adva a haladóknak.

Tökölyi Imre s Bercsényi elsőek voltak a tetőn: néhány cigány zenész követte őket, kiknek trombitáik buzdító s diadalt hirdető harsogással szólaltak meg.

* * *

Vaszil embere volt szavának: mindent jól kiszámított egyen kívül, s ez az idő volt; mert mikor az egész sereg ágyukkal s podgyászszal együtt a bércztető bozóttal borított terén együtt volt, a leáldozó napnak sugarai üdvözölték a fáradtakat, vérbe fürösztvén a szembeni gerinczek éleit.

Tökölyi parancsára a sereg azonnal tábornak ült néhány órai pihenésre. Élelemmel bőven el voltak látva, mert a fejedelem nagy mértékben bírt egy jó fővezér gondoskodásával.

A tábornokok felgyűltek, s nemsokára mint annyi üstökös emelték magasra lángjaikat.

Vaszil a nap hőse volt, s tarsolyában vitte az ígért száz aranyat.

Éjféltájban a sereg megindult, s folytonos nehézségekkel küzdve, miután a bérczről keskeny völgybe leereszkedett s járhatlan sziklaktól övedzve, annak kanyarulatain áthajtott, újra meredek hegységgel kellett megvívnia, melynek tulsó oldalán volt a kissé terjedtebb hegykatlan, melyet az utolsó havas vonal választott el a zernesti tágas völgytől Erdélyben.

Mintegy déltájban érkezett a sereg ide, hol az erőfeszítő fáradalmak után tábornak ült, s a napnak hátralevő részét itt töltötte.

Jóval viradat előtt számos trombita adott jelt az indulóra, s a had nem sokkal kevesebb akadályokkal küzdve, mint az első bércznek levívásakor láttuk, az utolsó tetőn s annak erdély-felőli harántékain gyűlt össze.

Elkerülhetlen szükség volt újabb pihenésre, mert a lejárás e tájon lehetlenséggel volt határos, de a sereg annyira föllelkesezett, hogy szemben óhajtaik révével, a gyönyörű Erdély egyik legszebb s legelterjedtebb völgyével, semmit sem tartott többé lehetlennek.

A sereg ott, ama magas hegyen, a felkelő napnak sugáritól előntve, elragadó tekintetet adott. A fegyverek csillámlottak, a lovak mintegy előérezve a dús mezőt, mindenfelől nyerítettek, míg a szemek áhítva sovárogtak a szép völgyek alá, hol a falvak fölött kékes párázatok ömlengtek, s a tornyok csúcsai távolból valami óriás kopjájának látszottak, mintha valaki azokat diadaljeléül ültette volna fel. Itt-ott szép berkek terültek, s a gazdag tenyészlet nyitott karokkal látszott magához szólítani a fáradt hősöket.

Tökölyi Imre szorosán megtiltotta a mértékfeletti borítalt ezen egész hadi csel kivitelének alkalmával: a kulacsok tartalma, ennyi idő alatt, alig volt képes a jó huszárok elméjét megzavarni.

Tökölyi mindig azt állította, hogy a magyart nem ismeri, s komoly csatáról legtávolabb eszméje sincsen annak, ki őt borral akarja bátorságra buzdítani.

Igaza volt: jól ismerte honfiai! A szeszes italok, bizonyos mértéken túl, eredeti magyar kedélyre búsítólag hatnak. Régi közmondás: «Sirva vigad a magyar»; s ez leginkább a bortól hevült magyarról szól. Koresmai dulakodásokra jó szer az ital, s csapszéki bátorságot ad eleget: de ki valaha komoly csatában volt, jól tudja, hogy ha az ágyúk amúgy igazán megszólalnak s a lőszer ropogása - mely buzdítóbb minden zenénél - hirdeti a csata hevét minden oldalról: egyszerre vége minden ittasságnak s minden ember kijózanodik, legalább az, ki fél, bizonyosan.

Tökölyi rövid hadi tanácsot tartott, melyben a kecskeőr a legfontosabb szerepek egyikét játszta.

Válságos perczekben, néha észrevétlen egyéniségek kiválnak a nagy számból. Van az eseményeknek saját lége, hol időről időre a tömegből kiváló óriások emelkednek föl. Felsőségük a

körülmények hatalmában van; egy fordulat, s másokat emelnek föl a hullámok. *Az első uraság a legrövidebb*, az utolsó a legtartósabb. Vaszil délpontján volt nagyságának s megérdemlette azt, s feledni kár volna a mélyen fekvő fenékkövet, mikor már a toronytetőn forog az arany szélkakas.

Tökölyi nem feledte őt, s a szép hegytetőn nemességgel s két telekkel ajándékozta meg Krakkóban. De Brenkovicsnak sem volt soha panaszra oka; mert a fejedelem embereit kifárasztásig használni, de fejedelmi módon tudta jutalmazni.

* * *

Ezen útnak a legjárhatatlanabb sziklákon és bérceken lefelé, honi krónikáink fenntartották emlékezetét.

Halljuk egyik leghitelesb honi írónkat, kire a legkomolyabb történetírók hivatkoznak, *Cserei Mihályt*.

«Tökölyi oly kietlen helyeken, darabos ösvényeken s meredek hegyeken szállítá be harmadnapig a tábornok Erdélybe, hol lovas ember s talán gyalog sem járt soha senki. A lovak térden csúsztak, s farkaikra fákat kötöztetvén, úgy ereszkedtek be szép csendesén a tágas zernesti völgybe.»⁹⁵

Ily körülmények közt mennyi munkába került az ágyukat leeresztetni, s hogy minden vigyázat dacára, alig maradt négynek tusája használható állapotban, azt nem szükség mondani; a szekerek egytől-egyig összetörték, úgy, hogy a löport s golyókat szét kellett a lovakra osztani.

* * *

Ezen utóbbi erőfejtés oly csendben történt, mikép alant a völgyben senkinek sem volt a legtávolabb sejtelve arról, hogy egy egész hadsereg képes lenne e hihetetlen merénnyel végrehajtani.

A meglepetést, mely jártas vezérünk tervében volt, hely s lég kegyelték; mert a hegység aljában berkek vonultak el, s tömött köd borította a vidéket.

Tökölyinek sikerült rendbe szedni táborát, a harántékos apró dombok hosszában, ezektől s a berektől födötve, észrevétlen a tágas zernesti térre jutni.

Itt csatarendbe állítá seregét; Brenkovicsot s a merész kém czimboráit szétküldözte, s összegyűjtvén a főnököket, lovon ülve rövid hadi tanácsot tartott.

A völgy kihaltan látszott; a nép reggeli imára gyűlt a különböző falvak egyházaiba, s a távoli harangok ércznyelven hallatszának egymásnak reggeli üdvözlést mondani.

Egyszerre a köd, mindig alább szállva, oszlani kezdett, s a legszebb őszi napnak sugaraiban ragyogott a kibontakozott csatarend.

Petróczi a főnökök élén, az egész hadsereg nevében most először erdélyi földön, üdvözölte Tökölyit, mint erdélyi fejedelmet.

A hadsereg, megkapatva a jelenet nagyszerűségétől, felharsogott: Éljen Tökölyi Imre!

HEUSSLER DONÁT.

I.

Háromszéken a bozzai szoros közelében, az erdőségben táborozott Heussler Donát, a mint ezt Brenkovics jelentéséből tudjuk már.

Néhány nappal Tökölyi Imre megérkezése előtt a zernesti völgybe, Heusslernek s táborának legkisebb sejtelve sem volt azon merénnyről, melynek csudás végrehajtását láttuk.

A tábor sátrakban s kunyhókban terjedt el, s valamint csinos elrendezést, úgy szigorú fegyelmet is tanúsított. Egyébiránt a huzamos táborozás s annak egyhangú jelenetei közt a fegyveres nép, valamint tisztjei megszokták a magokat folytonosan megczáfoló hírek hallását s főleg a vezér a hosszú napok és esték unalmait mulatsággal s lakomázással töltötte el.

E mulatságok közt a kártya sem hiányzott.

A katonaság a maga részéről más nemeivel a kedvtöltésnek pótlá ki az idő hézagait.

A háromszékieknek sok panaszu volt, mert a német, rosszul fizetett seregek, a tábor részére tett sokszerű zsarolások daczára, egyes kicsapongásokkal zaklatták a népet. Ezen egyéni mulatságokban főszerepvivők a fiatal tisztok voltak, bár néha a korosabb főnökök s tábornokok, titok leple alatt, de keveset gondolva rá, ha ez olykor fel is lebben, nem vonakodtak a kész lakomákban részt venni.

A tábori életből pár jelenetet emelünk ki.

Majdnem azon időtájban, mikor Tökölyi segédseregeivel, ama főlebb leírt szűk völgybe érkezett, a bozzai táborban mély csend uralkodott. Az augusztusi napnak heve ellankasztotta a fegyveres népet, mely sátraiba vonult vissza, bevárandó az esti légnek hűvét, hogy aztán szokás szerint, összegyűlvén az erdőség tisztásain, vagy a tábor utczaiban a sátrak elé, zene és dal közt vigadjon. Tábori tüzeknek semmi nyoma nem látszott; a hőség e csillagait a hadi életnek csak a főzés-sütés szükségére szorította.

Lassankint a nap lehanyatlott, s az erdőség fölött, mint zöld szőnyegen, könnyű felhők vonultak el ábrándos alakokban. Úgy tetszett, mintha nyugot felől zarándok sereg jönne s egy óriási alak ömlengő fátylakba burkolva, zászlót lobogtatna. Néha megszakadtak, olykor egymásba folytak össze ezen alakzatok, míg a látkört határozó hegyek ormain véres abroncs égett, a bucsuzó nap végderűje. Itt-ott egy ló nyerített, máshol valami sorvezető durva hangja csengett, míg az erdőség fölött varjak és csókák fellegei ereszkedtek a lombokra.

Az est szép volt és hűvös. Heussler vezér szokott sátorát elhagyta, s nyitott, zászlókkal s fegyverekkel felékesített lombszínben foglalt helyet. E hajlék zöld ernyői alatt tágas négyszög terült, melynek éjszaki oldala egészen nyitva állt.

Úgy tetszett, mintha a nyugalmából csak most ébredező tábor élénksége e helyen központosulna. Néhány pillanattal azelőtt, hogy e pontra vetnök szemünket, sokan a tisztok közül, részint a lombszínbe, részint az azelőtti facsoportozatok alá gyűltek.

A szín közepe táján deszkából hevenyészett asztalt látunk, szőnyeggel beterítve, s körül néhány szembetűnő külsejű férfit ülni; mindegyik előtt jó halmaz ezüst és arany pénz hevert s kártyáikat nagy élénkséggel osztották, emelték vagy vetették az asztalra, mit aztán többnyire heves szóváltás, hangos kacaj vagy egyes felkiáltások követtek.

Az asztal elején Heussler Donát ült. Könnyű kelmékből készült öltözetét rendetlennek mondhatjuk. Összegyűrt ingcsipkéi s egészen nyitott melle mutatták, hogy a nap heve ellen a tábornok meglehetősen biztosította magát. Őszebevegyülő fürtei, s meglehetősen mély redői velős, de nyers és durva kifejezésű vonásainak, kiállt fáradtság és sanyarok bélyegét viselték.

Jobbra tőle Nord-Kermer tábornok ült, igen testes kövér ur, lefüggő pofákkal s pittyedt ajkakkal, kinek fejét ősz tüskés haj borítá, s széles állán néhány szálból álló kecske-szakáll lengett; ezuttal meredt szemei hol a pénzhalmazokon, hol a kártyákon függöttek.

Neve krónikáinkban hibásan jó elő, s nem más ő, mint kit Brenkovicstól *Norchernek* hallánk nevezni, mint szintén gróf Magnit *Mogin*-nak; a helyesírás e remekleteiben főleg Cserei Mihály nagy ember.

Túl Magni tábornok foglalt helyet, széles vállú kisdud ember, sűrű fekete szakállal, melynek közepe egészen fehér volt.

E három egyéniség mellett, kik egy nő-Párisnak nagy gondot adtak volna a választásban, csinos előkelő tekintetű férfit látunk, Doria ezredest. E hadias alak alig töltötte be a harmincz évet, s szabályos vonásai kellemes nyérlyes kifejezésűek valának.

A pénzhalmazokról ítélve, melyek a többi előtt állottak, Heussler volt veszteségben; mit egyébiránt nem nagy egykedvűséggel látszott tűrni, míg Doria, kit Fortuna asszony különösen kegyelt ezen este, nevetve söpörte be mindjárt a pénzt széles karamú kalapjába, mely mellette egy széken hevert.⁹⁶

A színben, kis asztalokon serlegek és kanták álltak s itt-ott cselédek jártak s keltek.

E különböző csoportozatok közt egy sajátosan feltűnő férfiú igényli figyelmünket, ki néhány percczel ezelőtt felkelvén egy kis asztal mellől, hol irások olvasásával volt elfoglalva, két magyar főnökkel társalgott.

Magas, erős alakja tetőtől talpig mély gyászban volt. Fekete hosszú dolmányán semmi ékszer nem látszott; súlyos egyenes kardja vaslánczon függött válláról, s kezében a bot helyét, melyre néha támaszkodott, hosszunyelű, vasfejű buzogány pótolta ki.

Ezen embernek arcza hasonlított a viharongált havashoz a tél zúzai közt. A vonások hibátlanul szabályosak voltak, s a felsőség oly szigorú kifejezését tüntették elő, mely meghatóvá tette azon hatást, mely történetileg gyakorlott; végtelen homlokán egy hajszál sem volt, csak halvány ezüst hajkoszorú simult halántékaira s hosszú, fehér szakállá már az aggság sárgás árnyalatát mutatá, s majdnem övéig nyult alá.

E férfiú Teleki Mihály, s most Apafi Mihályt gyászolja, kinek uralkodója, s parancsnoka volt. Teleki Mihály arcának kifejezése komor kedvetlenséget árult el. Ugy látszott, mintha valami gyászos előérzet nehezkednék ama magas homlokon, mely olykor a legkétségesebb percekben is redőtlen tudott maradni.

Mellette Macskási Boldizsár állt, a megyék és székelységről gyűjtött hadak vezére, s többek, kikkeli beszédközben Telekinek ritkán lehetett szavát hallani. De látszott, minő tekintélyben áll, mert valahányszor szólott, nagy figyelem kísérte beszédét.

Most pillanatra Heussler, játszótársaival szünetet tőn, s miután pénzt, kártyát az asztalon hagytak, mindnyájan fölkeltek s a szín nyílása felé közeledtek. Teleki Heussler elébe lépett.

- Gróf úr, - mond Heussler, Telekihez intézvén szavát, - alkalmasint nemsokára kenyértörésre kerül a dolog Tökölyi Imre urammal. Brankován, a havasföldi vajda - köztünk maradt szó legyen - Tökölyi nagy erejével ijeszt engemet, de én úgy hiszem, hogy e kalandornak ingadozó kedélyű nagy serege inkább kárára, mint előnyére van.⁹⁷ Veterani barátom nem régiben mintegy ötszáz emberrel, hasonló szoros helyeken majdnem hatvanezer törököt vert meg.

- Ha nagyságodnak ágyui volnának, akkor magam is azt tanácsolnám, hogy a havasföldi vajdának ijesztgetésével ne sokat gondoljon, - felelt Teleki, - de így, ha nem akarunk egy kis előnnyel megelégedni, hanem az ellenséget megsemmisíteni, azt tanácsolnám, hogy nagyságod a Vaskapuhoz küldött ezredeit parancsolja vissza, s a várakban levő ágyukat rendelje ide.⁹⁸

- Csudálkozom, gróf úr, - viszonzá hirtelen Heussler, - hogy e szegény kalandornak oly nagy fontosságot tulajdonít; csak ide kaphassuk! de én attól tartok, hogy az egész zaj üres fenyegetődzésekre fog összeolvadni.

- Én éppen ellenkezőt kívánok, - szólt közbe Doria - azaz hogy jőjjön, s minél előbb szemközt álljunk vele. Én Tökölyi Imrét korántsem tartom megvetendő ellenségnek: sok forró napjára emlékeztet e név hadi életünknek.

Magni tábornok s Nord-Kermer gúnymosolyra vontatták ajkaikat.

- Gróf úr - szólt Heussler, mellőzván a feleletet Doria szavaira - ismétlem, én attól tartok, hogy Tökölyi nem meri az átjövetelt megkísérteni. Ama szorosokban Xerxes táborát is fel lehetne tartóztatni; egyébiránt az oláhországi seregek első kedvező fordulat alkalmával hozzánk állanak, s e földnélküli fejedelmet két tűz közé szorítjuk.

- Más átjöveti út lehetlen, úgy hiszem, - mond Nord-Kermer.

- Legalább egy Hannibál kellene annak feltalálására s az akadályok legyőzésére, - tevő hozzá igen komolyan Teleki Mihály.

E közben a cselédek poharakat és kantákat töltöttek meg borral, s tábornokok, tiszték hozzáláttak a közel lakó urak pinczéiből került életnedvhez.

Elbizottság vagy valódi bátorság volt-e ez? de a német vezéreken legkisebb nyoma sem látszott a félelemnek: a magyarok ellenben komolyak voltak: nem félelemből, hanem egy mindenkép súlyos jövőnek előérzetében.

- Doria ezredes, kegyed kárpótlással tartozik mindnyájunknak; - szólt Heussler, - a gyertyák már égnek, folytassuk! Vágyom látni, aranyaink és talléraink mindig csak a kegyed kalapjába vándorolnak-e?

- Én is kíváncsi vagyok tudni, - felelt Doria, - ha első játékszerencsém sokáig tart-e, s nem fordulópontja-e más szerencsének, a közmondás szerint, melyet sok kalap aranyért sem szeretnék még elveszteni?

II.

Míg ezek kártyáztak, közel a levélszínhez szóváltás hallatszott.

Ugy tetszett, mintha nő és férfiú élesen vitatkoznának egymással, de a beszéd értelmét ki nem lehetett venni.

A hajdani táborozásokon ily szóváltás fel sem tűnt, gyakran megtörténvén, hogy a táborban levő urakat anyjuk, nejeik, leányaik meglátogatták, s olykor terhes szekerekkel küldvén az eleséget számukra, máskor ha szerit ejthették, vagy a hadviselés fordulatai a tábort közel vitték birtokaikhoz, a küldeményeket maguk kísérték el.

Egy német sorvezető lépett a nyitott színbe, jelentvén, hogy egy nő érkezett lóháton s mindenkép a fővezérrel akar szólni.

- Nem megmondottam-e - kiáltott a folytonos vesztéstől felfigyelt Heussler - hogy ezeket a panaszos némbereket és éhenkórász vidéki urakat el kell utasítani? Táborozásunk első hetében - folytatá növekedő indulatossággal - egyik a másiknak adta kezét, úgy hogy kénytelen voltam a rendes örök mellé pár szolgámat oston állítani sátram elé.

E pillanatban, míg észrevehetnék, egy kis erős tagú székely lovon ülő némberek jelent meg a lombszín előtt.

A nőnek hosszú szikár arcza volt, melynek szabályos, szigorú kifejezésű vonásai mintegy ötven évre mutattak. Öltözete egyszerű, s a rövid, könnyű zöld mentécske, mely természetét övön alulig keríté, volt az egyedüli jel, mely előkelőségére mutatott.

E vonásokban harag és hideg bátorság valának kifejezve, s tekintete olcszerű volt, hogy a vezérnek ajkain a szó elhalt. Haraggal vegyült meglepetéssel ugrott fel üléséből és sietett a hölgy elé, míg a többiek nagy kíváncsisággal szegezték rá szemeiket.

Mielőtt a vezér fellobbanásának szavakat adhatna, a nő a lehető legszigorúbb hangon, melyben parancs és kérdés egyesültek, megszólalt:

- Mondjátok meg nekem, urak: melyik itt a fejedelem?

- A fejedelem? - kiáltott fel meglepetve néhány hang.

- A fejedelem, második Apafi Mihály, - szólt Teleki - oda utasítom kegyelmedet Ráfaelné asszonyom, Kolozsvárt vannak a tanácsurak: ha mi panasz van, ott adja elő.

- Nem igazat szólt kegyelmed, Teleki Mihály uram - mond a nő, míg lova egy véletlenül hozzá közeledő német szolgát egyik lábával úgy megrugott, hogy az felordított. A hölgy folytatá: - A fejedelem kegyelmed volt, Teleki Mihály uram: a vén Apafi Mihály meghalt, nem sokat vesztett benne az ország; és most Isten kegyelméből, annyi a fejedelem, hogy az ember nem tudja, melyikhez forduljon, s eget vagy poklot híjjon segítségül.

- Mit beszél? - kérdék maguk közt a német vezérek, kik csak egy-két szavát érthették.

Heussler azonban látván, hogy Teleki beszédbe eredt vele, sőt nevén szólította, magába fojtá indulatosságát s nem csekély kíváncsisággal szegezte apró zöld szemét e nem mindennapi hölgyre.

- Mit akar kegyelmed? - kérdé Teleki.

- Panaszom van; - mond a nő szigorú hangon, - az igazi fejedelem most a császár, ki Prágában gondolkodik, míg ezek a németek s kegyelmed, Teleki uram, kótyavetyére bocsátották az országot. Azért kérdem én: ki a fejedelem? a császár, a kis Apafi Mihály, Tökölyi Imre vagy kegyelmed, ki eddig újján forgatta az országot? nekem igazság kell, én igazságot követelek.

- El kell távolítani innen! - kiáltott fel Heussler indulatosan.

- Nekem egy talismánom van, német úr! - mond a nő a legszebb németséggel, mely akkortáiban kitelt - és a császárral és császárnéval szólhatok azon perczben, melyben akarom. Óvakodjék kegyelmed! Nekem ezen vén bűnössel van beszédem, ki tehet igazságot, ha akar, mert hatalma elég nagy még most is.

A császár említése nem nagy hatással volt a német vezérre, ki, mikép tudva volt,⁹⁹ nyilvános parancsait is megszegte; de volt e némberek egész tartásában valami, a mi részint tiszteletet idézett elő, részint a kíváncsiságot fokozta fel, s Heussler újabb kitörés helyett, a hölgy utóbbi szavaira mosolyra torzítá ajkait.

Teleki e nőnek viszonyairól alkalmasint többet tudott és jobbnak vélte őt, ismeretes két-értelmű módjával, előbb kihallgatni, azután megnyugtatni, mint valami zajos jelenetre alkalmat nyújtani.¹⁰⁰

Míg a nő beszélt, lova folytonosan hátra szegezte füleit, s a legkisebb mozdulatra maga körül nagy hajlamot mutatott foggal, lábbal védeni magát, mire kedvét némelykori nyihogással árulta el.

- Adja elő kegyelmed panaszát röviden, - szólt Teleki méltósággal, míg vonásai mindig komorabb kifejezést nyertek.

- Jól van, - mond Ráfaelné - a gazság elég rövid, s nem sok fáradságba kerül elbeszélni. Látja kegyelmed Teleki uram, e lovat, mely férjemet hat sebbel a rárohanó ellenség közül ragadta ki, s nyeregkapámban e négy töltött pisztolyt? ezek, s a mit rajtam lát, minden vagyonom. Kegyelmed ismeri a Hálom-utódokat, s tudja, hogy ezen elszaporodott éhes rablófajjal évek óta perem volt; mert kegyelmednél is jártam ügyemben Kolozsvárt: hiában! mint sok becsületes ember; de végre győzött az igazság; ítéletet hoztak kegyelmetek, s a királybíró maga visszahelyezettett ősi udvaromba. Tegnap néhány rossz fiú, részegen, mint azon állat, ki sertét visel, egy dobbal, melyet valahol loptak, negyven-ötven zsivány kíséretében, megrohanták udvaromat, mindenemet ellopták, elrabolták, összerombolták. Először életemben jött ajkaimra kérő szó, először életemben álltam, nem félve, - mert ki rettegne ily nyomoruságos csordától? - hanem megborzadva; s emeltem szót és kértem őket, hogy engednének egy napot vagy pár órát, hogy becsesebb holmimat magammal vihessem; az ötven hős egy néember ellenében, mint a vadkan, vagy mit mondok! - mint amaz állat, melynek leghosszabb füle van, ordított: - Foglaljunk mind halálig!

- Egy hű szolgám e zaj közt megnyergelte lovamat, s megrakta mindig töltött pisztolyaimmal nyeregkapámat. Mikor a lovat előhozta, megrohanták őt, leverték lábáról; de a ló helyet szabadított magának, pár bélyeget nyomott a közeledők homlokára, s előmbe nyargalt. Csak annyi időm volt, e rablók egyikét, egy gömböcz nagyfejű tökfílkót nyakon csapni, lovamra ugrani, és ide jönni a Bozzára.

- Azt kérdem kegyelmedtől, Teleki Mihály uram; van-e abban a penészes tripartitumban s abban a rongyos compilátákban akasztófa ily haramiák számára? Ha van, csináltasson kegyelmed egy jó hosszút s függesztesse fel őket sorba; hadd aszalja ki a nap zsirjukat. Ha nincs törvény ily gyáva tettek ellen, vesse kegyelmed redves törvénykönyveit a tűzbe s mondja meg nekem egyenesen: asszonyom, van jogszerű zsebtolvajság és lopás, van törvény mely parancsolja, vagy gyáván megengedi, hogy nők ötven-hatvan zsivány által törvényesen kirabol-tassanak. Mondja ki kegyelmed bátran: mert e gyászos időben e sok gonoszt hallott fül megszokta a legnagyobb gyávaságokat s gazságokat hallani: akkor ezen ötven évet, melyet vállaimon hordok, elviszem a török földre s vizet hordok valami rossz basának.

Teleki végig hallgatta e nőt, kit nehéz is leendett szólásában meggátolni, mert rövid hatályos előadása némi varázst gyakorolt a körülállókra.

- Asszonyom! - felelt Teleki - a rossz törvényhozás sokat megengedhet; de van erőszak és igazság közt középút. Az ország most teljes zavarban van: a fejedelem alatt inog bársonyszéke, de ez nem tarthat sokáig; van egy törvénykönyv oda fenn írva az égben, s egy bíró magasan, mindnyájunk fölött. Biztosíthatom kegyelmedet, asszonyom, hogy e gyáva gazság meg fog bosszultatni.

- Köszönöm uram, hogy kegyelmed az égbe utasít, midőn itt a földön igazságot követelek. És mi fog addig velem történni?

- Kíséretet adok kegyed mellé, - szólt Teleki kimerülni látszó béketűréssel - menjen Görgénybe, szálljon udvaromba, s éljen ott úgy, mintha otthon volna.

- Köszönöm újra, Teleki Mihály uram az alamizsnát, de el nem fogadom. Tudom hányadán vagyok. S most néhány szót ezen német urakhoz. - Ekkor Ráfaelné egyik pisztolyára fektetve jobb kezét, s németül folytatá: - Tábornok uraim, vezérek, tisztek, katonák! nem tudom, értették-e kegyelmetek, a mit mondtam, csak egyet ismétlek. Kiraboltak, s a rablócsorda közt a császár seregéből néhány fegyverest láttam. Én úgy tudom, hogy a császár bért katonáinak nem rablásért fizet, s a hadvezér, ki elnézi, hogy zászlói alá esküdt vitézek harambasák és zsványok által bérbe fogadtassanak, vagy azoknak tetteit jóváhagyják, maga szennyezi be a katonai név dicsőségét.

Heussler béketűrésének fonala megszakadt. Míg a nő Telekit leczkézte, a német vezérek kíváncsisága el volt foglalva; most a sor rájuk kerülván, megtörtént, a mit Ráfaelné várt, vagy a mire az egész székelőföldön ismeretes vakmerő bátorsága számított.

- Körül kell fogni s le kell rántani lováról! - kiáltott Heussler dühösen.

- Majd máskor! - szólt a nő, sarkantyut adván lovának, s egy közeledőre sütvén pisztolyát.

A ló egynehány ugrás után nyílsebességgel rohant a tábor széles utcáján.

- Lőjjetek utána! lóra! élve vagy halva hozzátok vissza! - kiáltott Heussler.

Néhány percz múlva lövések hallatszanak, s az emberek minden oldalról előtódultak.

A nő mind a négy pisztolyát kilőtte már, midőn a ló összezuhan alatta, s maga két golyótól találva a földön hevert.

Teleki Mihály Ráfaelnét, kiben még élet jelei mutatkoztak, nagy bajjal tudta megmenteni a reá rohanók fegyverétől; s miután Heusslerrel néhány heves szót váltott, a nőt sátorába vitette, s a táborban levő sebészek egyikének gondjára bízta.

Másnap reggel Teleki Mihály kocsiján vitték őt ki a táborból; a golyók alkalmasint nem halálos sebet ejtettek rajta, s talán lesz alkalmunk még e néemberrel találkozni.

Mi birta az öreg Telekit - korának legeszeisebb s legszámítóbbs emberei egyikét - Ráfaelné iránti figyelemre és gondosságra, óhajtuk, hogy legyen alkalmunk megfejteni.

A jelenet, melynek körrajzát adtuk, majdnem egy órai hézagot töltött be.

Miután a történetek által előidézett szóváltások és vitatkozások kissé megszűntek, a német vezérek újra asztalhoz ültek.

A játék mintegy félóráig változó szerencsével folyt künn a táborban elevenebb mozgás mutatkozott: itt-ott tüzeket gyújtottak, s estebédhez tevének készületeket, míg az erdőségben a fejszék csapásai visszhangoztak, s egyes portyázó, élelemszerző csapatok tértek vissza.

Egy két helyt hegedű s cimbalom hangzott, s a tábort követő nők tánczczal, beszélgetéssel mulatták magukat.

Egyszerre valami zsibongás hallatszott; úgy rémlett, mintha a mindig sötétülő égnek nyugoti oldalán, az erdőség lombjai közt, szelid világhullámok emelkednének, mint az ébredő hajnalé.

- Mi történik ott? - kiáltott fel Heussler a sátor közti tágas utcára tekintvén, melyre most mindnyájan szemeiket fordíták.

Szép és sajátos jelenet mutatkozott.

Az erdőnyílásnak, melyen a tábornak e főutcája kanyarodott be, csak egy részét lehet látni; innen megfejtethető, hogy a jelenetet, mely szemeik előtt bontakozni kezdett, csak most vették észre.

Vessünk mi is egy tekintetet arra.

Egy sereg jött. Úgy tetszett, mintha a tábor minden zászlóit összeszedték volna. Egy felleg közeledett feketesárga, s itt-ott kéksárga és veres lobogókból.

Elöl, hófehér lovon, szelid arcú fiatal férfi jött; tagjait fekete talár fődte, s hajadon fején szőke fürtök lobogtak; kezében magas feszületet tartott. Lovát két fegyveres szolga vezette; utána a lobogók sátorától félig borítva, énekes csapat közeledett, himnuszokat énekelvén; ezek után mérhetlen tömeg, fegyverrel és fegyver nélkül bolyongva s kanyarodva egymásba, mint az ércz, mely fő s habjait veti fel.

Mintegy száz lépésnyire a fővezér sátorától, ama férfiú a fehér lovon megállt, s intésére a dalnokok elnémultak. A tömeg mindig balra tolongva, az egész tért bekanyarította, mint egy gyűrű. Kiknek ama nyitott lombszínben főveg fődte fejét, leemelték azt, s komoly várakozásban látszottak lenni a jelenet további kifejlődésére.

A táborban, mikép azt nem sokkal ezelőtt érintve láttuk, két fiatal jezsuita volt, a szerzet azon babonás buzgó tagjai közül, kiket oly sikerrel tudott a kedélyek felmagasztalására használni.

Ezen áldozatok egyike volt ama szőke ifjú, ragyogó feszülettel kezében, kinek átszellemült vonásai a magasztaltság sugárait veték és osztották e seregre, melynek félkábult szétmosolygása a jelenetnek megkapó hatást adott.

Miután az ének elhangzott, s az ég, melyen most a csillagok kezdenek előtűnni, esti menyegzőt szétfeszíté: az ifjú jezsuita lovával oly állást vőn, hogy arcát az összegyűlt tömegnek nagy része, s a vezérek és tisztek, mennyiben az éj világítása engedé, szemközt láthaták.

Minden hang elnémult, s azon oldalról, honnan e jelenet legelőbb bontakozott, oly módon, miként a halottakat szokták vinni, tizenkét fegyveres egy hófehéren terített asztalt hozott tábori oltárszekrényvel s hat gyertyatartóval, melyekben üveghólyag által borított vastag viaszgyertyák égtek.

Ezen asztalt két felől hosszú sorai az embereknek követték, kiknek kezeikben sárga viaszszöveteknek égtek.

Nyomban e tábori oltár mögött a második jezsuita jött: kisdéd, zömök férfiú, elhatározott vonásokkal, melyekben félreismerhetlen ihletség a ravaszság kifejezésével vegyült. Őt övig fehér csipke-ing fődte, s kezében égő gyertyát tartott; mellette idős szerzetes haladott, kötél-övében hosszú olvasóval, s kezében tömjénzelenczével, melybe olykor egy mellette haladó ifjú lelkész tömjént vetett. Az oltárt nem nagy távolban a lombszíntől, vivői a gyepe eresztették, míg azok, kiknek szövétnek égett kezükben, jobbra-balra két csoportozatot képeztek.

Ekkor azon jezsuita, kit az oltár mögött haladni láttunk, az asztal elé állt, s az oltárszekrény jobb oldalán foglalt helyet.

A csend oly általános volt s az est oly szép és derült, hogy a jelenet méltó tárgyat adanda egy művész ecsetének. A csillagok mind kiültek az égnek kék mezejére, s mintegy várni látszottak távollévő királynéjukat a holdat.

Az ifjú jezsuita fehér lován, körülfolyna a szövétnekek lángjától, oly szellemnek látszott, melyről nehéz leende elhatározni: vigaszul szállt-e le az égből, vagy a pokol mélyéből kelt föl, baljóslatú jeléül a vesztesnek?

Most jelt adott jobb kezével, minden szem rajta függött, azután mély érzetű hangon így szólt:

III.

«Testvérek, német s magyar vitézek! az Isten akarata nyilatkozott; százötven éves súlylyal Magyarországon fekvő büntető kezét elemelte e szép és gazdag földről. Az ellenséget eltiporta s pokolra vetette, hol eretnekségeért örökké tartandó lángok közt fog szenvedni.

«Buda várán a kettős kereszt emelkedik; Jézus hadai győztek!

«Itt ott, mint a barlangba szorult farkas, vonaglik a pogányság véglehellete.

«És íme az Úr a magasban széttekintett e földön is kiszemelte azon gyermekeit, kiknek számára életben dicsőséget, az égben arany sátorokat jelölt ki.

«És e választott gyermekei az örök Istennek, három személyben és egy állatban, ti vagytok német seregek, és azon jólelkű magyarok, székelyek, oláhok, kik ide gyűltetek ő felsége zászlói alá.

«Van a pokolnak egy fia, kire bölcsőjében kimondatott az átok, kinek atyja már pártütő volt, nem adván meg Istenének, a mi Istené, s a császárnak, mi a császáré; kinek neje a pokol-fajzata, mérget sziván a dicső Báthori Zsófia istenes életéből, kinek atyja mint gyalázatos pártütő a hóhér pallosa alatt veszett el. E pogány, e surculus satanae, Tökölyi Imre, kinek fejére átkot mondok!!

«Íme összeszedte a török- és tatárscordákat, megtagadta a boldogságos szüzet, Magyarország patronáját!

«Nem messze ide sziklák és barlangok közt, kullogva jő, mint a pestis, hogy egyházaink tornyáról letörje a keresztet, oltárainkat szétdúlja, s a kereszténység romjain királyi széket emeljen Luczifernek!

«De az Isten hatalma erősb, s választott gyermekei el fogják őt tiporni s az ég tüzeit bocsátja reája, mint Sodomára és Gomorára; és hatalma megtöretik, s hasonló lesz a földhez, mint Jericho falai.»

Itt a beszélő szünetet tőn, mintegy időt engedvén a hatásnak, melyet szavai a nyelvet értőkre gyakoroltak; azután fölegyenesedve ülésében, meredt tekintettel, mint az álomjáró s ösztönszerűleg mint a jóslató folytatá:

«Az eget látom megnyílni; ott kelet felé mélyen a csillagok mögött az angyalok légiói összesereglettek. Látom a gyémánt paizsokat s a lángoló kardokat, látom az ég zászlóját, az ezüst tejes utat, és az Istent körözve szenteitől, a győzelem a miénk!

«Nézzetek reám; nincs fegyver oldalamon, vért nem örködik szivemen, fejemet nem védi aczélsisak; e feszület, melyet itt magasra emelek, minden oltalmam.

«Így fogok a seregek előtt menni, ha a tárogatók és harsonák csatára riadnak, és ti vitézek, vezérek, katonák, követni fogtok engemet.

«De a kezdet Istennél van; boruljunk le és imádjuk őt!»

Ekkor a fiatal jezsuita leszállt lováról, az oltárhoz közeledett s a földre borulva, hathatós szóval rövid imát mondott el, melyet a sereg nagy része ismételt.

Míg ő imája után, mintegy elragadtatásban arcát földhöz szorítá, addig a másik jezsuita felnyitotta az oltárszekrényt és abból egy földött kelyhet kivevén, ünnepélyesen megáldotta a közönséget.

Néhány percz mulva az ünnepély vezetője újra lovon ült, s ő, az oltár s a szövétnekek mint egy tündéralom, az erdőség sűrűjében tűntek el.

Így forralta fel a két jezsuita, hol reggel, hol estve, mikor csak idő engedé, a seregek buzgóságát; hol magyar, hol német imákat s beszédeket tartván; míg más részről egy harcias szellemű református lelkész hasonló buzgósággal, de kevésbé babonás szellemben oktatta és imádkoztatta a népet.¹⁰¹

.....
Nemsokára minden a régi színt ölté magára: Heussler játszó társaival asztal mellett ült; néhányan koczkákkal, mások kártyákkal mulatták magukat, míg többen csoportozatokban álltak és ültek.

A hold most emelkedett a szomszéd hegyek ormai fölött, fényt öntve a közeli csúcsokra; az est a nap heve után hűs és fűszeres volt, s a táborban a csöngés és zsibongás élénkebb s derültebb mint valaha.

A játék szünetei közt az öreg Teleki Mihály közeledett néha a német vezérekhez s ilyenkor a nap eseményei s a közel jövőről beszélgettek vagy vitatkoztak.

- Ohajtanám - kiáltott fel Doria, egyikében e szüneteknek, - hogy ezen unalmas veszteglés helyett, míg pénzünk egy zsebből a másikba vándorol, a nélkül hogy végeredményben vesztenénk vagy nyernénk, kardra kerülne a dolog.

- Én pedig inkább szeretném, ha e hasztalan várakozás helyett ő felsége visszaszólítana Magyarhonba, mert itt úgy is hiában ülünk; - mond Magni, - s nem tudom, mit adnék, ha ezen embert kicsiklandhatnók a Töröcsvár körüli szorulatokból.

- Egy fogadás, Teleki Mihály uram, e csomó aranyba itt mellettem, hogy néhány heti ok nélküli veszteglés után csak elhagyjuk ezen unalmas táborn. Kalapom még mindig tele arannyal, ezüsttel - mond Doria jókedvvel - íme gróf úr, egy kalap pénz hasonló fogadásra.

- Erszényemet meglehetősen kiürítette Doria ezredes, de a mi benne maradt: szolgálatára áll ő méltóságának - jegyzé meg Heussler.

- Fogadok én is - fejezte be Magni.

- A székel kötvé hisz, s a vén rókanak tíz bejárása is van rejtekébe, - mond Macskási, inkább Telekihez, mint a vezérekhez intézvén szavait.

.....
E pillanatban azon számos előörsök egyike, kiket a gondosságáról ismeretes Heussler mindenfelé kiállított, sebes nyargalva jött, állítván, mikép őrhelyről őrhelyre éppen most érkezett a hír, hogy Tökölyi Töröcsvár felé megindult.

Heusslert e hír, melyre a táborban hetek óta már készen voltak, meg nem lepte ugyan, de kissé őt s a többi német vezért megszégyenítette.

Teleki meg nem állhatta, hogy Doriának vállára tevén kezét, ne sugja fülébe: - Hogyan áll fogadásunk, ezredes?

Heussler, ki e szavakat hallá, rossz kedvvel felelt:

- A ki készül, az még nem érkezett meg, s egy spanyol mondás így szól: *a telt pohár s az ajkak közt még nagy a távolság*. Egyébiránt örülhetünk, gróf úr, hogy e jó hírnökünk nem jött egy negyed órával később.

- Nevetésre mindenesetre rajtunk a sor, - fejezte be Magni.

Heussler rövid szavakban kiadott parancsa véget vetett az enyelgésnek.¹⁰²

A hosszas táborozás daczára, e hadnak edzett csapatok oly készen valának indulásra mindig, hogy nem csudálhatjuk, ha a vett hír után alig egy órával a seregeket már útban látjuk.

Ha e csapatok összeségét tekintjük, félreismerhetlen volt az öröm és bátorság, melyet tanúsítottak.

Egész éjszaka haladtak, s hajnal felé Szent Péterhez értek, hol kevés pihenés után, a lovasság nyargalva sietett Töröcsvárához, a gyalogság pedig a lehető gyorsasággal követé őket.

Töröcsvár közelében a tábor megszállt, s itt már zajosabb hadi élet vön kezdetet.

Az előbbi napokban Tökölyi Imre néhány csapattal megtámadtatá a töröcsvári sánczban levő német és marosszéki sereget, melynek nagy része oda veszett, a többiek elszéledtek; nem bámulhatjuk tehát, hogy a Bozzáról csak most oda érkezett táborban nagy ingerültség volt Tökölyi ellen s növekedő vágy e veszteséget megboszulni.¹⁰³

Heussler s a többi vezérek el nem mulaszták e buzgóságot felhasználni.

A legszigorúbb éjnappali örködés mellett, még folytonosan egyes csapatok támadták meg Tökölyi seregének azon részét, mely, mikép előttünk már tudva van, hátramaradott, s e megtámadásokat többnyire hatalmasan visszaverte.

Augusztus huszonnegyedikén, néhány napi mulatás után Töröcsvár alatt, a csapatok egyike újra Tökölyi hadaival vívott.

Szép derült hajnal volt; a lovas sereg a tábor előtt nyeregben ült, s a kivont kardokban véresen ütköztek meg a napnak első sugarai.

Heussler megszoktatta hadi seregét arra, hogy az ily részletes ellenkezések alkalmával minden pillanatban készen álljon indulóra.

Miután lóháton a tábornokok végig haladtak a sereg előtt, Teleki Mihálylyal együtt leszállván lovaikról, a töröcsvári közsiklára mentek.

Itt e magas helyen látjuk a festői csoportozatot számos kíséretével állni.

Teleki Mihály s Heusslernek távcsöveik voltak, a többiek szabad szemmel tekintettek a völgybe alá, hol most szép élénk hadi jelenet bontakozott.

Havasalföld felől egy csapat török lovas szétoszolva, egy- és kettenként rohant elő, s lövéstávra hirtelen megállítván lovaikat, hosszú fegyvereikből lőttek a német könnyebb lovasokra, kik szintúgy csatárlánczba oszolva egyenkint törtek a törökökre s többet közülök üldözöbe vevén, levágtak.

A magasból jól lehetett látni, ezen előcsapatok inkább fegyverjátékhoz, mint komoly csatához hasonlító folytonos üzésből és visszaverésből álló ellenkezését: ha a bátrabb üldözők valamelyike igen előre haladván, a hátul felállított csapatokhoz ért, vagy szélgyorsasággal sietett övéihez, vagy halállal fizetett vakmerőségeért.¹⁰⁴

Később az előcsapatok e kihívásait s egyes mérkőzéseit egész csapatok összeütközése követé, úgy hogy néha a két sereg gomolyba szorult össze s ember ember ellen vívott.

Heussler nagy meglegedésére, a német és székely osztályok többnyire nagy veszteséggel verték vissza a támadókat, s a csatahelyen aránytalanul több török s oláhországi fegyveres hevert halva, vagy megsebesülve, mint német vagy magyar.

Mintegy két óráig álltak már a tábornokok ama szép sziklán, folytonosan beszélgetve s észrevételeiket megtéve, míg egy fegyveres érkezett fel a csatahelyről, a verekedés különböző fordulatairól tudósítván a fővezért, ki e napon szerfelett jókedvű volt.

Teleki Mihály gyászöltönyében, hosszú fehér szakállával, mely mint az ezüst fénylett, jóval komolyabb volt a többinél, s valami leírhatlan, eddig előtte ismeretlen nyugtalanság mutatkozott vonásaiban.

- Miféle ember vagy? - kiáltott most Teleki Mihály, egy porral s verejtékkal fődött barna ficzkóval találkozván tekintete, ki egyszerre mintha a földből nőtt volna ki, állt előtte.

- Isten velünk, nagyságos kegyelmes uram! - felelt a borzas egyén, kiben első tekintetre Brenkovics czimborái egyikére, Izekucz uramra ismerünk.

- Ki vagy, - mit akarsz? - szólt újra Teleki mérgesen, míg Heussler élénken sietett Izekucz elé.

- Te vagy? - kiáltott fel Heussler. - Uram - folytatá, Telekihez intézvén szavait: - e ficzkó alig tud pár szót németül, ismerem őt; kérdezze ki kegyed, mert ez ok nélkül soha sem jó.

- Beszélj, mi hirt hoztál? - kérde Teleki élénken, míg a többiek kört képeztek a ficzkó körül.

- Nagyságos uram, - felelt a kém kijelenten örményes kiejtéssel - a gróf, Tökölyi Imre uram, a zernesti völgyben áll egész táborával!

E szavakra a hang mindnyájuk torkán rekedt.

A meglepetés kínos szünete után Heussler, vidámságra erőltetvén vonásait, felkiáltott: - Lehetlen! ördögöl lenne czimboraságban, ha ezt kivihette.

- Hannibal! - mond Teleki alig hallhatólag. Mert bár Tökölyit dühösen gyűlölte, mint a ki egykor jegyben volt leányával, de azt a szép Zrinyi Ilonáért cserben hagyta, s áruló volt vég-leheletéig;¹⁰⁵ annyi magyar vér volt Teleki Mihályban, hogy mindig valami titkos örömet érzett, ha magyar vitézség vagy eszély túlszárnyalta az elbízott, magyart gyűlölő német vezérek előrelátását, - azután érthető hangon folytatá: - hogy néha egyes rablók s nyájörök átlopódzhatnak ama vidéken, tudom; de egy hadsereggel azon rémítő helyeken átgázolni, csudával határos. Szólj! - kiáltott az örményre, - igaz-e, a mit mondasz? mert életeddel játszol.

- Uram - felelt az örmény - ő nagysága a vezér ismer engemet; tudja, hogy nem szoktam hazudni; ha nem volna igaz, nem tenném kockára életemet.

- Ha igaz, - mond Heussler dühösen s halványan mint a halál, - akkor felakasztatlak gazember elkésett tudósításoddal; most kell-e jönnöd?!

Az örmény a legkisebbé sem ijedt meg; borzas fejét kissé megvakarta, azután elég hetykén felkiáltott: - Na, még az lenne valami! felakasztani a becsületes embert azért, hogy szárnya nincs mint a verebeknek! Lássá az ember, én vagyok az első, a ki hírt hozok s mégis felakasztanak, mint a nyulat, ha meglőtték. Tudtam, hogy jönnek; ott voltam én a táborban, Isten bizonyágom, hogy majd hússzor nyakamat törtem, csak hogy őket megelőzhessem, s hírt hozhassak ő nagyságának, a vezérnek. Talán jobb hasznomat vennék ezutánra is, mintha itt kiakasztanak csóvának; hiszen még meg sem mondtam, hányan vannak, hol állnak, mit akarnak. - E szavak után az örmény szembetűnő nehezteléssel elhallgatott, kihívó tekinteteket vetvén maga körül. Ezen ember nem tagadhatá, hogy a vakmerő Brenkovics közelében növekedett.

Teleki Mihály azonnal látta, hogy a legoktalanabb számítás volna a kémet most felakasztatni. Mindenkép igyekezett Heusslert lecsendesíteni, figyelmeztetvén őt, minő káros hatással lenne ingerültsége a táborra, hol azt félelemnek vehetnék.

- Majd megtanítom ama kalandort gyűlevész hadával együtt azon az uton menni vissza, melyen jött; - szólt Heussler indulatosan; azután a körülálló tiszteknek parancsot adott, hogy a tábor azonnal felszedjék, s az első jelre készen álljanak indulásra.

Tökölyi csudás megjelenésének híre néhány percz alatt elterjedt a táborban.¹⁰⁶ Meg kell jegyeznünk, hogy a magyar és székely hadak közt többen voltak, kik már Tökölyi Imre első szerencsében zászlói alatt, vagy ellene vívtak, s hogy Tökölyi egy volt azon férfiak közül, kik iránt jó és balsorsban az igaz katonakedély magasztaltságba jó. Ki soha katona nem volt, meg nem foghatja azon lelkesedést, melyet kiváló egyéniségek hősie szelleme, sőt nagyszerű veszteségei is képesek előidézni. Tökölyi Imre neve, regényes sorsa, s főleg azok előtt, kik őt személyesen ismerték, saját egyénisége, roppant befolyást gyakorolt; ki ezen éles római vonásokat, e szigorú kifejezést az erőnek és szilárdságnak valaha látta, soha sem vesztette el emlékezetéből. Tökölyinek csak szenvedélyes barátai és szenvedélyes ellenségei voltak; az érzelem lanyhasága nem találkozott e történeti kariatiddal, őt, mint a tenger szikláját a rokon és ellenszenv hullámai csapdosták.

Ha a bátorszivűek Heussler parancsnoksága alatt örültek, s fel valának magasztalva azon gondolatra, hogy e nevezetes férfiúval megvívhatnak; ha maguk a német vezérek a színlett gúny s megvetés leple alatt, el nem vitathatták maguktól a harczvágy vagy félelem melegségét: úgy másrészt senki se csudálja, ha e, még balsorsában is rettegett név a gyávák fülében úgy hangzott, mint egykor: Hannibal ad portas!

Míg Heussler megszegyeníttetését s abból eredt dühét, de a mely legkisebb félelemmel sem vegyült, Teleki tanácsára legyőzte, s néhány nyal megbizottai közül a kémtől mindazt megtudta, a mi előttünk nem titok már, addig egyikét segédtszteinek a táborba küldötte s nemsokára maga is egész kíséretével oda sietett.

Izekucz e közben élesen jártatta szemeit a vezéreken, kik őt egészen el látszottak feledni; azután lesietett a völgybe, hol lovát egy fához kötötte volt.

- Na - mond, csiptetve szemeivel, mikor lova tömött sörényébe mélyesztette kérges kezét, - beh szeretnének mindjárt akasztani! - de se baj; - beborsoltam levesüket; - most már el, - merre szemem lát. - Evvel az örmény felpattant lovára, s nemsokára hosszú porfátyol lengett rohanó lova mögött.

A ZERNESTI CSATA.

I.

A tágas zernesti völgy Heussler száguldó lovasságának dübörgésétől visszhangzott, melyet a gyalogság gyorsan, a legjobb rendben követett.

Felséges tér ez! mező, szántóföldek, itt-ott egy kis halom, magas fűzcsoportozatok, s mindez kerítve festői hegyormoktól, koronázva százados cser- és bükkerdőkkel.

Alant a völgyben hadias kép emelkedik, mintha a földből nőne fel.

Minden oldalról rival a harsogó trombita, de hangját a szél elkapja, mely porfellegeket kerget az előrohanó csapatok felé. Mikor ezek néha szétválnak, mint festői ábra tűnnek elő a marcsona hadfiak.

Kevéssel azelőtt, hogy Heussler parancsot adott indulásra, Zernest és Tobaj felől dühös vihar kerekedett, egyenesen szemközt fujván a Heussler seregével, még pedig oly erővel, hogy a lovasság szemefényét kezdé veszteni.

Mikor Tobajhoz jó közel értek, az első csapatok s a magyar lovasság egy része csatárlánczba oszlott fel, a fellegezni kezdő égen egyszerre kékes fény kezdett lángolni: felséges és irtózatoss látvány egyszerre.

Gaczigerej vad csordáinak egy része megrohanta Tobajt s mikép mindig a tatárfutások alatt, most is első dolga volt felgyújtani a falut.

Kevés pillanat alatt az egész helység lángpalásttal lőn beterítve.

A nép minden oldalra menekült, mert oly váratlan volt Tökölyinek megérkezése s annak híre, hogy a tatárok a nép egy részét a mezőn, aratással és hordással elfoglalva lepték meg.

Távolról a lángok robaját, lövöldözéseket s a tatárok üvöltését lehetett hallani.

Heussler parancsot adott a seregeknek csatarendbe állítására.

A vihar egy kanyarodására, s miután a csatarend készen állt, a porfellegek elszéledtek, s szemközt Tökölyi merev s a nap sugaraiban ragyogó serege bontakozott fényesen mint érczfal.

Az egész elrendezés, első tekintetre tanusítja a tapasztalt s ágyúk dörgése s fegyverek csattogásai közt férfiúvá ért vezér képességét, kin akkor a bátrak minden reménye függött.

- Jézus! Jézus! Jézus! - ordítottak egyszerre a székelyek, kik zömök lovaikon Heussler bal-szárnyán voltak felállítva.

Mihelyt ezek Tobajt égni látták, minden parancs nélkül mint a vihar rontottak előre, egyenesen a falu felé tartván.

Teleki Mihály gyászöltönyére sötét aczélvértet csatolt, s Kálmán nevű híres babos ménén ült, egyen a legszebb paripák közül, melyeket valaha Erdély fűszeres völgyei növeltek. Az öreg úr e kedves lovát csak utolsó szükségben használta, nem volt gyorsabb, biztosabb ennél az egész hadseregben.

Azon pillanatban, mikor a székelyek előre rohantak, Teleki a magyar hadsereg rendezésével volt elfoglalva; mihelyt az ismeretes hadkiállást meghallotta, megállította ménét, s mintegy le

volt igézve haragjában. A jövő pillanatban sarkantyút adott lovának s ez mint a nyíl átvágva a sík mezőt, a rohanó csapatok felé száguldott. Nem sok idő múlva Teleki utólérte őket.

- Megállj, megállj! ilyen amolyan góbéja! - ordított rájuk dühösen, - hol van Macskási Pál uram?

E kiáltások közben Teleki már a székelység előtt volt: a legközelebbiek megpillantván őt, lassítani kezdék lépteiket, s kiáltoztak a többiekre, hogy álljanak meg; a tüzeesebbek, kik rendetlenül előre robogtak, csak a harsogó trombiták intésére szállongottak vissza, s látván, hogy maga az ország tábornoka, Teleki van köztök, engedni kezdték a szónak.

- Akkor támadj, ha parancsolom! - kiáltott Teleki indulatosan s végig nyargalván az alakulni kezdett csapatok előtt.

Macskási Pál, Cserei Zsigmond s többen a tisztek közül azonnal Teleki körül gyűltek, erősítvén, hogy a támadásra nem adtak parancsot, sőt minden erejükből igyekeztek az eszeveszett népet feltartóztatni.

Az akkori hadseregekben s főleg a magyar és székely csapatokban, hasztalanul keresné valaki ama szigorú rendet és fegyelmet, mely a mostani szabályzott katonaságot oly félelmes s akaratlan eszközzé teszi.

A székelyek nem gondoltak tovább, mint a falura, melyet égni láttak, s a tatárookra, kikről jól tudták, hogy első támadásra hátat szoktak fordítani.

Ha valahol e vészes időben falu égett, s aggok, védtelen gyermekek üldöztettek, százat le lehet egyre fogadni, hogy ott vagy német gazdálkodik - vagy tatár.

Mikor Teleki magyarosan lehordta a székelyeket,¹⁰⁷ kik őt nem különösen kedvelték, ezek dühösen káromkodtak s békétlenkedtek, de nem mertek ellenkezni, s Macskási Pál a vett parancsra, újra elfoglalta velök régi állomását, mi nem kevés fáradtságba került, de végre zsinat s morgás közt sikerült.

- Mit vesztegelsz itt, te beste lélek ilyen amolyan fia? - kiáltott fel egyszerre Teleki, megpillantván egy borzas sihedert, ki leszállott lováról és nyergével bibelődött.

- A ló hasa alá fordult a nyereg, uram, - felelt daczosan a fiú, reá vigyorogván a kérdőre.

Az öreg úr nagyon fel volt már indulva az elébb történt rendetlenség miatt, s nem igen értvén a szélben a feleletet, a székely felé nógatta lovát s emelt buzogánnyal sietett feléje.

- Mindjárt ülj lovadra, - kiáltott rá Teleki, - vagy fejedén tánczoltatom meg buzogányomat.

A székely legkisebb jelét sem adá a félelemnek, s hirtelen felkapván lovára, szitkozódni kezdett s tova nyargalt.

Teleki pár percz múlva utólérte s reákiáltott:

- Megállj, tán azt sem tudod, ki vagyok?

A székely látván, hogy nem menekülhet, hirtelen megfordítván lovát, kopját emelt az ország tábornokára.

- Te még kopját mersz emelni, beste lélek? - riasztott reá az öreg úr, nyerge mellett függő karabélyát ragadván elő.

Mihelyt a székely észrevette, miben jár az ország tábornoka, pár ugrással mellette termett s ráirányozván kopját, kiáltott: - Tartózkodj, nagyságos kegyelmes uram!

Teleki visszaejtette karabélyát, s elnevetvén magát, szólt: - Mit bolondozol, barátom?

A székely is elfordította a kopját s meredten nézvén a tábornok szemei közé, elhallgatott.

- Hallod-e fiú, - folytatá Teleki, kinek a merész siheder megtetszett, - ugyan nekem hozod vala azt a kopját?

- Egy szerencsére, nagyságos kegyelmes uram, - felelt a székely, billentvén fejével, - oda taszítom vala.

Teleki néhány pénzdarabot vett ki zsebéből, s a székelynek adta: - Nesze komé, igyál egészségemért, azt a rossz rudat pedig taszítsd a tatárnak, mert nem mindig találsz ily jó kedvemben. - Evvel be sem várván a bámuló székely feleletét, elnyargalt.¹⁰⁸

Azon pillanatban, mikor Teleki Heussler közelébe ért, Balacsán, ama boér, kiről már említést tevénk, s ki néhány száz főből álló vésznek edzett magyar s oláh martalócz parancsnoka volt, hasonlóul a fővezérhez sietett.

Fölséges fekete paripán ült, fényes, ragyogó török készülettel, s keleties öltözete, a fesszel fején, melylyel dinnyealakú oláhországi főveget cserélte föl, kellemes benyomást tón a szemre.

Balacsán magas testes férfiú volt, szabályos, de mogorva vonásokkal, melyeknek fekete sűrű szakála s éles szemei hadias tekintetet adtak.

- Kegyelmes uram, - szólt latinul, - ha nagyságos uram nem ellenzi, kiüzöm a tatárokat Tobajból, mindenesetre nem fog ártani, ha helyet szabadítok s e garázda nép utunkban nem áll.

- Nincs ellenemre, - felelt Heussler, - siessen kegyed, s igyekezzék mielőbb végezni velök, gondolom, nem sok fáradságba kerülend.

Balacsán, Szorbán havasföldi vajda veje volt, s ennek halála óta az új vajda, Brankován üldözéseitől tartván, a császár oltalma alá sietett. Heussler engedelmet megnyervén, szembe-tünőleg látszott annak örülni, s azonnal megfordítá lova fejét, s csapata felé kezdett száguldani.

A táborban tudva volt, hogy a császár neki az oláhországi vajdaságot megígérte; sőt parancsot adott Heusslernek, hogy őt Oláhországba vezesse; mit a német vezér azon időre halasztott, mikor Tökölyit le fogná győzni, miben legkisebbé sem látszott kételkedni.

Balacsán a maga részéről hasonlóul nem volt fősvény ígéretekben, s biztosítá előre hatalmas pártolóját, hogy a fényes portától elállván, Oláhországot a császár oltalma alá hozandja.¹⁰⁹

Heussler hadserege úgy állt, hogy az ellenséges táborból lehetetlen volt azt egészen kivenni, de mivel a szél folytonosan szemközt fújt, a vezér jónak látta a csata rendét megváltoztatni. Ennek következtében a balszárny hátravonult, míg a sereg középpontja s jobbszárnya jóval előre haladott. Ezen újabb állásában, Tökölyi azt egész hosszában láthatá, úgy hogy még a zászlókat is megszámlálhatta.¹¹⁰

Tökölyi még mindeddig meg nem mozdult, s Heussler kíséretével a magyar csapatok felé vágatott. Mikor oda ért, a vezér s a tisztek azonnal körüle gyűltek.

- Uraim, - mond Heussler, ki egészen visszanyerte önbizalmát, latinul, mert a magyarokkal mindig e nyelven szólt, bár merjük állítani, hogy Cicerónak nevezetes észrevételei leendének a rémítő frazeológiára, melyet ő nagysága kifejtett. - Uraim, mindjárt leend kegyeteknek szép multságuk, úgy látom, hogy az ellenség mozdul, s éppen a török csapatok készülnek támadásra. Hadd jöjjenek, majd üdvözlöm őket gyalogságommal s meglátják kegyetek, miként fognak szaladni mint a nyulak. - Szokott tévedése a külföldi vezéreknek, mindig nyulakat s őzeket látni férfiak helyett s ritkán csalatkoznak, csak a *helyet* - hol? vétik el. - Heussler folytatá: - Kegyetek aztán kényük-kedvük szerint üldözhetik s vághatják őket. Ha történetesen nagyobb erő jó a nyomják kegyeteket, oldalvást kell hátrálni, nem pedig egyenesen felém, majd fogadom én őket újra.

Teleki, miután Heussler eltávozott, végig nyargalt a magyar és székely csapatok előtt, s férfias hangon szólt a sereghez:

- Vitézek! - most ideje megmutatni, hogy még őseink vére foly ereinkben s biztosítani ősi szabadságunkat. Tökölyi eladta az országot az istentagadó pogányoknak, ha győz, vége az alkotmánynak; ellenben ha mi győzünk s kikergetjük az országból, béke és áldás vissza fognak térni. A császár hatalmas, roppant seregei vannak, nem tarthatunk semmitől, meg fog bennünket védeni minden ellenségtől. Hogy pedig ne mondhattok, vitézek, hogy én mint ország tábornoka, elbujtam a halál és veszély elől, íme ide hoztam közitekbe fehér szakállomat, s kész vagyok győzni vagy meghalni veletek.¹¹¹

Tíz óra lehetett reggel, mikor a két tábor csatarendben állt szemközt; de mielőtt a forradalmi csaták ezen egyik legrövidebbikét, s legvérengzőbbikét gyors változataiban kísérték, előzzük meg azt, s vessünk egy tekintetet Tökölyi körzetébe.¹¹²

A török-magyar hadsereg balszárnya irányában, hosszú cserjével s bozóttal lepett hegyoldal vonult, melynek közelében Gaczigerej állott tatársaival; középsőben Tökölyi magyar serege foglalt helyet, míg a jobb szárnyon a török szerdárt látjuk spahiaival.

Mintegy félórával a válságos csata előtt Tökölyi, Petróczi, Daróczi és Bercsényi, számos tisztek kíséretében, az egész hosszú csatarendet végig nyargalták. Nem hiányzott e kíséretből az ifjú Kálmán, Bercsényi mindenkor követője s Brenkovics társaival, ülve szilaj moldvai lovakon.

Tökölyi inkább jelenlétével s arcának nyílt s rettenhetlen kifejezésével, mint bő szónoklattal buzdította embereit. Mire egyébiránt kevés szükség volt; mert az alatta vívó seregekben hitté vált a győzelem, mit e napon még növelt az ellenségnek szembetűnőleg kevesebb száma.

Tökölyi a hirtelen végrehajtott szemle után, kiadta parancsait a vezéreknek.

Mikor a csatarend középpontjához visszatért, s a vezérek hadosztályaikhoz elnyargaltak, Bercsényihez fordult és szólt: - Miklós, te velem maradsz. Brenkovics! - folytatá azután a kíséretében maradt férfiúhoz intézvén szavait, - reád senki sem ismer, azért te is kíséretemben maradj; de mivel érdekemben van, hogy a csata fordulatai közben a német s magyar vezérek a tulsó táborban senkire se ismerjenek embereid közül, azoknak nem szabad itt maradni. Adj nekik dolgot s figyelj szavaimra: tudni akarom minél előbb, mi történik Brassóban, Kolozsvárt és Fehérvárott? A leghitelesebb híreket akarom hallani a bádeni határgrófról, mennyire ment Kriuprilli basa Szerviában, miként van nóm Bécsben s mi történt gyermekeivel? Értettél?

- Tökéletesen, föntség, - felelt Brenkovics. - Evvel megfordult s embereinek intett, kik főkép ily pillanatokban, vakon engedelmeskedtek minden szavának; tapasztalásból tudván, hogy a vasfejű főnök nem érti a tréfát.

Brenkovics, kit csak nem régiben tömött rőt szakállal láttunk, most annyira el volt változva, hogy e jóval megfiatalodott arcban azonnal ama kalandorra ismerünk, kit a cziblesi havasokon az öreg Urszával láttunk legelőszőr.

Még lévén egy kis időnk, nem leend érdektelen ezen új nemű, sajátos parancsnokot a tett mezején, s körözve közvetlen eszközeitől, mint rendezőt s intézőt kilesnünk.

Mikor Brenkovics a fejedelem parancsát vevén, elnyargalt kíséretével, a csatarend háta mögött, attól mintegy 100 lépésnyire megállította lovát.

Az öreg Ursza zömök, barna kanczán ült, s öltözete keveset különbözött Brenkovicsétól, fejét fekete magas báránnyal süveg fődte s romlatlan épségű tagjaira csipőn alul érő székely szabású barna zeke volt öltve s túszővel derekához szorítva. Ebben törökös görbe tör, jóval

rövidebb a handzsárnál, fészkelte. Állát őszülő bozontos szakáll kerítette, s nyerge kápájában két gyönyörű török pisztolyt, mögötte pedig gyöngyházzal kirakott karabélyt pillantunk meg.

A többiek öltözete s készüllete majdnem ugyanaz, csak hogy a fiatal Ráfael egész megjelenése némi harcias kacérságra mutat s fején hosszú veres nyusztos süveg ül, melynek szárnya mint zászló kanyarog a szélben.

Mihelyt megálltak, Brenkovics közelébe inté őket, s szigorú parancsoló hangon szólt:

- Ursza bátyám, te Kolozsvárra mégy, mindent meg fogsz tudni, a mi ott történik, főleg szemmel tartsd a kis pünkösdi fejedelemnek, Abafi Misinek körözetét. Meg kell tudnod, kik vannak körülé, mit főznek ellenünk, ha van-e ott valaki, kiben bízunk lehet. Nyolcz nap alatt Mámarosszigetre jössz.

Az öreg medvevadász összevonta szemöldeit s röviden csak ennyit felelt: - Jól van, uram! - Evvel sarkantyút adott lovának s jobbra kanyarodva, mint a szél eltávozott.

- Izekucz! - folytató Brenkovics, az előttünk ismeretes örményhez fordulván. Meg kell jegyez-nünk, hogy e sátán fia, kit nem régiben láttunk Heussler táborában, a legegyszerűbb utat vá-lasztván, meg tudta az ellenséget előzni, s oly sietve jött, hogy lova Tökölyi előtt dőlt össze, ki azonnal más lovat rendeltetett alája; a ficzkón egyébiránt legkisebb nyoma sem látszott a kimerültségnek.

- Izekucz - ismétlé Brenkovics, - te egyenesen, a bádeni határgróf táborába sietsz, meg fogod tudni, elkészült-e már, s az álmos bécsi Hofkriegsrath kisütötte-e már, mit kellessék tennie? Ott legjobban megtudhatod azt is, mit csinál ama vitéz ember, kitől majdnem úgy rettegnek mint urunktól, Kiuprilli basát értem; ha ijedőkben igen sokat találnak mondani, vedd elő a rostát; pelyvát ide ne hozz! gyorsan járd, gyorsan térj vissza.

- Vissza hová? - kérdé Izekucz.

- Ki tudná azt megmondani! hányszor fordul a nap addig, aztán nincs jobb kopó nálad, még sohasem vesztetted el nyomunkat. Van pénzed, jó lovad, Isten velünk, remélem megértettél jól?

- Igen - felelt az örmény jókedvvel, mert legkisebb hajlamot sem érzett a csatában résztvenni. Rettenhetlen ember volt, ha kardra, ökölre került a dolog, s általában nagyobb bátorsággal bírt, mint a minőre a csatákban van szükség; de egy gyengesége volt: a dörgést és az ágyukat nem szerette.

Míg Brenkovics az ifjú Ráfael felé fordult, addig az örmény már a sík mezőn nyargalt.

- Ráfael, - mond Brenkovics, - kegyelmedre ezuttal fontos dolgot bizok, egészen oly nyalka ficzkónak valót, mint kegyed. Bécsbe fog menni személyesen beszélni ő nagyságával, Tökölyiné fejedelemnővel, s részletes tudósítást hozand; megtudja mindazt, a mi a fiatal herczeggel s herczegnővel történt és történik, nem feledvén Kolonics bibornokot. Ime itt egy levél - folytatá, egy iratot vonván elő s adván az ifjú kezébe, - Aspermont grófnak szól; ha ez irat veszélyben van, felbonthatja kegyed s tartalmát szóval adhatja elő a grófnak. Jegyezze meg jól magának, hogy az okos ember nem oda néz, a hová vág.

- Uram, - felelt Ráfael, a levelet eltevé, - semmiben sem leend hiba, de nincsen elég pénzem.

- Kegyednek soha sincs elég pénze, - mond Brenkovics komolyan, evvel tüszőjéből egy erszényt vont elő, s abból néhány aranyat kivévén, átadta neki.

Az ifjú arczán az örömmek egy sugára vonult át. - Most már - szólt jókedvvel - se baj! annyi szép dolgot hozok haza, mennyi a zsoltáros könyvben sincsen; de hol találom meg kegyedet?

- Ki tudná! - felelt Brenkovics; - Szigeten, Fehérvárott, keressen fel kegyelmed!

Ráfael elhelyezvén pénzét, nem időzött; mikor mintegy 10 lépésnyire lehetett, Brenkovics felkiáltott: - Ez nem jó vissza hír nélkül! csak pénze legyen, a pokolba is elmegy, - ismerem.

Míg Brenkovics különböző parancsait kiadta, addig Fenchel Hanes, a szász, mogorva tekintet vetett főnökére, de hallgatott; Vaszil pedig le nem vette szemét a német hadseregről, melynek fegyverein a nap sugarai törtek meg; meredten nézett oda, s mikor Brenkovics rákiáltott, mintha csak akkor ébredne álmából, szólt:

- Na binye! itt vagyok én is.

- Mi dolgot adjak neked? - kérde Brenkovics.

- Küldje kegyed Brassóba, - mond Hanes, ki a fejedelem szavait hallotta s élt a gyanupörrel, hogy Brenkovics őt, mint szászt fogja Brassóba küldeni. Mondva volt, hogy ezen embernek mindig voltak kifogásai, ehhez hozzá tesszük, hogy e vakmerő ficzkó képességei közé a legélesebb hallás tartozott, úgy hogy fülét a leghalkabban elejtett szó sem kerülte el.

Brenkovics reá sem nézett s nem is felelt, hanem az oláhra szegezvén szemeit, várta, hogy nyilatkozzék.

- Tet a teta - mond az oláh egykedvűen - leginkább szeretnék itt maradni.

- Igaz, - szólt Brenkovics, - te még nem voltál a német táborban, az ördög sem ismer; de a mi halad, nem múlik; azért nem szeretném, ha itt köztünk látnának. Szedd a sátorfát s eredj át Teleki Mihály uramhoz; nem árt, ha mindig van valaki sarkában. Ha nem ők győznek, a mit alig hiszek, maradj köztük, míg ellenkező parancsot veended, aztán ha nem elébb, a határozott napon, ott légy a Gaura Drakulujban.

- Hát mit mondjak ott, domnule? - kérde Vaszil.

- Legjobb, ha semmit sem mondasz, - felelt a kérdett, - egyszer szükségből gazember leszesz, fehér kendőt kötsz karodra, s átszöksz a németekhez.¹¹³

Vaszil vigyorgott: - Binye - felelt - azt sem bánom, evvel ő is odább állt, lovát ama bokros hegyoldal felé irányozván, melyről fellebb említést tevénk.

Fenchel Hanes vonásai mindig komolyabbakká lettek, felvetette ajkait, s mikor látta, hogy a többi mind elnyargalt, mérgesen felkiáltott: - Ezer mennykő! mindig olyan vagyok, mint a fekete leves, utoljára maradok, a jóban, t. i. bajban, mindig első vagyok orrom hegyével.

- Hanes, - szólt Brenkovics, legkisebb tudomást sem látszatván venni annak ingerült monológjáról: - Brassóba mégy! közlekedésbe teended magadat meghitt embereinkkel, főleg a boérokat bizom reád.

- Mi haszon van ebből? - kérdi a szász haraggal.

- Az nem a te dolgod, - felelt Brenkovics, - az ügy fontos: Brankován uram két kézre dolgozik! szemmel tartsd mindazokat, kik Oláhországból jönnek; igyekezz belopódzni a várba is. Azért biztam e dolgot reád, mert okos ficzkó vagy.

- Nem vagyok én okos, - mormogott a szász kedvetlenül - jobb lett volna Izekuczot oda küldeni, ő a legokosabb köztünk, kegyedet kivéve természetesen, - tevé hozzá, csiptetvén szemeivel s nem minden gúny nélkül.

- Ha mindent megtudsz, - folytatá Brenkovics, felelet nélkül hagyván a szász észrevételeit; - s főleg ha sikerül neked Brankován ármányainak nyitjára jönni, ne késs, Szigeten megtalálász, s ha nem, felkeresed táborunkat.

- Hát Szigetre miért kalandozzak; - kérde Hanes durván.

- Van-e pénzed? - folytatá Brenkovics.

- Több sem ártana - viszonzá Fenchel folytonosan mormogván magában.

- Tartsd markodat, itt néhány arany, több mint elég! - evvel a pénzt átadván a szásznak, ez azt reszkette mérgében eltette, de nem mert szólani, mivel Brenkovicsnak keze egyik pisztolyának agyán nyugodott. A szász mindazáltal szeretett volna pár ellenvetést tenni, de Brenkovics sarkantyut adván lovának, elnyargalt.

- Eredj a pokolba! - kiáltott utána a szász szikrázó szemekkel, azután mormogta: - két nap nem ülhet az ember nyeregben, most újra el kell dugnom lovamat valahova, átváltoznom bakszásznak, s gyalog bujkálnom. Ördög vigye ezt a gyalázatos életet.

Egy szó sem volt igaz mindabból, a mit a szász maga magával el akart hitetni; mert a világ minden kincseért fel nem cserélendő kalandos pályáját. A mi még különösebb, az, hogy Brenkovicsnak nem volt nagyobb csudálója, mint ezen ember; ki a maga módja szerint szerette is őt, már a mennyiben szeretni tudott. Helyzetének előnyeit a kis kém-szövetségben senki sem tudta úgy kiaknázni, mint e durva, de igen eszes s elhatározott jellemű ficzkó, ki tökéletesen elemében volt. Mindamellet örökösen morgott, minden nyelven káromkodott s e folytonos zsémb elvei közé tartozott. Olyan volt e részben mint a tigris, melynek annál jobban esik az étel, mennyivel inkább felboszantják.

Fenchel Hanes úr, igen csendesen fordította meg zömök szegsárga lovának fejét, s olyan lassan távozott, mintha valamit keresne a földön.

Brenkovics, ki már Tökölyi kíséretében volt, szemmel tartotta őt, s nevetve monda magában: - Hogyan baktat az akasztófa! a ki nem ismeri, azt hinné, hogy hármát sem tud számlálni.

II.

Ritka előnyünkre szolgál, hogy e csatát szemtanu, *Cserei Mihály* után írhatjuk le, ki abban résztvett s kivel nemsokára találkozni fogunk.

Azon pillanatban, mikor Brenkovics visszatért Tökölyihez, a magyar csapatok jobb szárnyán a fejedelem cigány zenekara trombitáit kezdé harsogtatni, s ugyanekkor történt a tulsó táborban Balacsán elindulása a vett engedelem után, miről már említést tevének.

Tökölyi Imre nemcsak e mozdulatát az ellenségnek vette észre, hanem azon előnyt is, melyet ama bozontos hegyoldal vala képes nyújtani, mely felé Vaszilt láttuk távozni.

Tüstént parancsot adott a török szerdárnak, s a már Tobajnál gyujtogató s pusztító tatárok hátramaradt osztályának, hogy ama bokros oldaltól földve, igyekezzenek Heussler jobb szárnyát megkerülni.

Nem lehet azon vak engedelmisséget s gyorsaságot csak képzelni is, melylyel Tökölyinek minden parancsa végrehajtatott. Azon rögeszme, mely mind e mai napig létezik a törökök közt, hogy a keresztény általános lángész, s mindent s mindenhez tud: akkortáiban még nagyobb mértékben megvolt s a mozleminok büszkesége daczára, őket a magyar vezérek s főleg Tökölyi iránt, feltétlen engedelmisségre készíté.

Heussler távol sem birt Tökölyi ragyogó vezéri tulajdonaival s vakmerőségével; de mind a mellett, mint gyereksége óta hadi pályán nevedett férfiú, gyakorlott hadvezér volt, s a célzott cselt azonnal észrevette.

Doriát, egyikét legjobb törzstiszteinek, hat század gyalogsággal a közeledő tatárok elé küldötte, ezekhez Teleki Mihály 13 zászlóalj székely lovasságot rendelt, Henter Mihály vezérlete alatt.

Doria gyorsan előnyomuló gyalogsága előtt a két fiatal jezsuitát látjuk lóháton, fekete rendöltönyükben, övig érő hófehér csipkés ingekkel felül, mindkettőnek feszület van kezében: így mennek legelől hajadon fővel s minden fegyver nélkül. Valami rendítő volt e két ifjút, a félelem minden jele nélkül, a siető gyalogság előtt haladni látni. A marczona tekintetű nép a csudálat, s ihletség magasztaltságával kísérte őket szemeivel. Olyanok valának, mint két vértanu, ki büszkén s az öröm elragadtatásával megy a vérpad elé.

Oly szelid, oly nyugodt s kibékült a kifejezés e szép és jelentékeny vonásokon, hogy az emberi elme megtéved: nem tudta magának megfejtetni e szövetségét a vérnek s testvéri szeretetnek, melyet a vallás tanít, míg amannak kiontását tiltja.

Az első golyó érte azon ifjút, kinek szónoklatát hallottuk a bozzai táborban. Ijedten a rossz jóslat jelentésén, látta őt a sereg lehanyatlani lováról, egy hang, egy sikoltás nélkül.

A másik a szájalom egy tekintetével nézett rá s ihletve rebegte: - Viszontlátásra Valerius, a paradicsom kertében! - de meg nem állt s magasra emelvén a feszületet, előre s mindig előre ment.....

Egyszerre kiesett a feszület kezéből, szívéhez kapott s lova nyakára borult, a második golyó őt érte.

A jövő pillanatban a dühösen előszáguldó tatárság Doria századai előtt termett.¹¹⁴

Most gyorsan következnek e nevezetes csatának változásai.

A törökök s tatárok a Tökölyitől vett parancs következtében, az első roham után szándékosan hátat fordítottak, s Doriát, ki a színlelt hátravonulás cselét át nem értette s örülve megszabadulásának, dühös kiáltások közt kezdte őket üzni, egyenesen Tökölyi csatarendébe csalták, azután szétváltak s mint a fergeteg jobbra balra eloszlottak.

Doria előrohanó századait a gyalogságnak s pár megmaradott taraczkoknak jól rendezett tüze fogadta. Ekkor a szétvonult török- s tatársereg egy merész kanyarodást tőn, s Doria körül volt fogva.

A székelység, mely őt követte, látván a túlszárnyaló törökök gyors közeledését, megfordította lovait; mindent legázolt útjában s összegomolyodva, egyenesen Heussler gyalogságára vetette magát s a legnagyobb zavart idézte elő.

Heusslernek sikerült a rendet gyorsan helyreállítani s előrenyomulni, míg Teleki Mihály s többen a székelyek főnökei közül mindenkép igyekeztek a szanaszét szaladó lovasságot rendbehozni. A pánrettegés, a székelyek megszabadása által okozott zavarban, oly fokra hágott, hogy Heusslernek serege az első lövések után a székelyek példáját követte, hanyatt-homlok hátrált.

A fővezér Heussler, kevesed magával egy kissé emeltebb helyre menekült, minden pillanatban várva, hogy a tőle elszakított Doriának sikerül jó rendben hátra vonulni.

E rettenetes pillanatok közben, néhány hadias epizód fejlett ki, melyeket annál kevesebb szabad hallgatással mellőznünk, mivel érdekük mellett történetiek.

.....

Teleki Mihály, mikép láttuk, mihelyt a zavart a székely csapatokban észrevette, azonnal aggkorának daczára tanusítja, minő lovas s rettenhetlen férfiú.

Az öreg úr híres Kálmán paripáját sarkantyuba vette s Nord-Kermertől kísértetve, a rohanó székekelyek közt termett s nehányat megszabdaltván kardlapjával, látjuk most a fekete alakot ezüst szakállával, magasra emelt pallossal megállítani lovát.

- Vissza! vissza! - kiáltott Teleki, de szavai elhangoztak: senki sem nézett, senki sem hallgatott reá.

Kétszer majdnem lesodrották lováról; Nord-Kermer elszakadt tőle s minden törekedése füstbe ment.

Egyszerre körültekint s látja, hogy a székekelyek már messzire haladtak, s ő egyedül áll, nehány elkésett, menekülő székekely s az őket üldöző és már igen közel érkezett törökök s tatárok közt.

Nem maradt veszteni idő, azonnal megfordította lovát, s nincs kétség benne, hogy őt babosa megmentendé, ha a gondviselés épen itt, e helyen nem határozandá zajos, gondteljes életének végperczét.

Alig nyargalt 20-30 lépésnyire előre, mikor lova a szántóföldekben, éppen aratás ideje lévén, a tatárok által szétfűzött keresztek kévái közé rohant s ezek egyikébe hágván összebukott.

Teleki Mihály, azon lélekjelenléttel, mely őt életének utolsó perczéig el nem hagyta, bár egyik lábával a kengyelbe szorulva, fél térdre emelkedett s előkapván karabélyát, az első tatárt, ki már csak négy-öt lépésnyire lehetett vergődő lovától, lelőtte.

E pillanatban többen siettek előre. Teleki látta a fenyegető veszélyt; azért kifejtván lábát a kengyeltől s lovát felkelésre nógatván, a babos felugrott s nyerítve emelte fel száraz fejét.

Azon perczben, mikor Teleki megragadta kezével lova serényét, hogy felülhessen, utolérték a tatárok s körülfogták, iszonyú üvöltések közben több ötven lándsánál meresztette véres élet az agg férfiúra.

Hihető, hogy ha csak egy-kettő leende ezek közt, ki őt ismeri s gyanítja, minő nevezetes emberrel van dolga, a gazdag váltság reményében, élve vitték volna őt Tökölyihez. De mondván volt, hogy Teleki ez időben mély gyászt viselt, senki sem gyanította tehát az egyszerű öltözet alatt Erdélynek akkortájtban legnevezetesebb, leghatalmasb emberét.

Minden oldalról megrohanták őt. Teleki az első tatárt, ki hozzá közeledett, hirtelen kirántván nyerge kápályából pisztolyát, mellbe lőtte; azután egy hatalmas szurást kapván lábán, térdre hanyatlott s dühösen védte magát két kézre fogott súlyos buzogányával.

E viadal nem sokáig tartott s Teleki, főleg arczban s jobb karján rémítően összevagdaltva, halva hevert s mellette négy tatár vergődött haldokolva.

Lova, látván hogy gazdája összeesik, dühösen felrugta az egyik tatárt, ki leugrott volt lováról, hogy Telekit kirabolja: azután szélgyorsasággal kezdett a sík mezőn szaladni, azon irányban, mely felé a székekelység futott.

Tizen kergették, de egy sem hágott nyomába.....

Cserei Mihály, kit már említettünk, a székekely seregben volt. Ezen ember egy, Erdély nevezetességei közül, mint oly hiteles történet író, kit régiebbek s újabbak felhoznak adataik s állításaik támogatására: e mellett szemtanuja e nevezetes napoknak, mint ekkortájtban még serdülő ifjú.

Nem sokkal azután, hogy a székekelység megszaladt, az ifjú a tisztek egyikével, Székekely Zsigmonddal találkozott.

- Öcsém! - kiáltott ez reá, - itt rosszul megy a dolog, futni szégyen, de hasznos; ketten úgy sem vágjuk le a pogány népet, oldd meg a kereket.

Cserei Mihály maga leírja egész készületét s fegyverzetét. Jó szürke moldvai lovon ült, felékesítve testszin, hímzett, marhahajtó czafranggal. Az ifjú magyar öltözetén felül fehér farkas kaczagány volt vetve, s fején hosszú, tengerszín nyusztos süveg ült. Fegyverzete jó karabélyból s hosszú törből, azaz egyenes kardból állt.

Mihelyt Székely Zsigmond őt megszólította, azonnal sarkantyuba kapta lovát s a már messze előttük szaladó székelységet igyekezett utolérni.

A magyar seregeket Tökölyi táborában kuruczoknak nevezték, mint később a hadjáratok Rákóczi Ferencz alatt, krónikáinkban kuruczvilág név alatt említettnek. A német seregek neve ellenben *Laufhans* volt, miből később labancz lett.

Heussler magyar csapatainak készülete legkevesebbé sem különbözött a kuruczokétól. Szinte azon vegyülete a színeknek, hasonló változatosság öltözetek- s fegyverekben, s mind a két seregben, az akkortájt annyira kedvelt s a katonának sajátosan hadi tekintet adó farkasbőrök láttattak.

Hogy a két táborban egymással vívó magyarok össze ne cseréltesse a kurucz labancz azonnal ráismerjen egymásra, Teleki megparancsolta, hogy a császár részén levők fehér kendőt kerítsenek karjaikra.

Cserei, mikor Székely Zsigmonddal előre tört, farkasbőrét balkarjára fordította s hosszú törét előre tartotta, mintha ő is a futó székelyeket üzné. Az üldöző törökök s tatárok mellette lovagoltak, s nem látván az elfödött fehér kendőt, őt kurucznek nézték.

Pár száz lépést haladhattak előre, mikor egyszerre széles árokhoz értek. Rémitő látvány várt itt a menekülőkre s üldözőkre. Az árok feneke tele volt holtakkal s haldoklókkal, kik a szaladás rohamában, egymástól nyomattatva, hanyatt-homlok buktak abba. Szívrepesztő sikoltások és kiáltások hangzottak s a halál legirtózatosa alakjában bámult fel a mélységből.

Lovak gázoltak az emberek fölött, összeesve minden pillanatban; míg sebesültek s haldoklók vergődtek rémitő kiáltások közt, melyeket a jövő perczben az üldözők lezuhanása követett.

Cserei, mikép őszintén megvallja, az árokhoz érven, nagyon megrettent s veszve hívte magát.

Hihetlennel látszott előtte, hogy fáradt lova őt túltehesse a halálnak e borzasztó tanyáján, de nem maradt idő gondolkodásra, mert a jó moldvai paripa dühös szaladásában perczig sem időzött, hanem az árkot elérven, mint a szöcske átugrotta azt s tulsó szélén termett.

E hatalmas ugrás közben, fellebbenven a farkasbőr, néhányan az üldöző törökök közül észrevették a fehér kendőt s azonnal körülnéztek, ha nem kerülhetnék-e meg az árkot, hogy a ficzkót, ki őket oly soká vezette orrukánál, utolérhessék.

Cserei azt hitte már, hogy mentve van, s csupa üldözési vágyból senki sem fogja nyakát kockáztatni, midőn egyszerre lódobogást hallott s hirtelen hátra tekintvén, látta, hogy egy kék kaftános török, kinek fejét turbán kerítette, vagy akkori szólás szerint; török konty, sarkában van.

Valóban a török jó paripán ült s nemsokára utolérven őt, magasra emelte reá kardját. Cserei hirtelen megfordította lovát s karabélyával célba vette a törököt.

Az utóbbi megállt s Csereinek ideje maradt néhány ölnyi tért nyerni.

Jó távol tőle, rokonai egyike, többek kíséretében, az erdőség felé nyargalt, mely nem igen távol volt már tőlük s a helyett, hogy az üldözöttnek segítségére menne, reá kiáltott.

- Vesd le a farkasbőrt, öcsém, mert csak azért kergetnek!

Cserei gyors szaladása közben visszakiáltott: - Ide-ide! - de kisebb gondja is nagyobb volt, mint hogy kedvencz hadi ékét üldözőjének hagyja martalékul.

E közben a török mindig nyomában volt, de mihelyt annyira közeledett, hogy őt kardjával megsebezhetné, Cserei visszafordult s rászegezte fegyverét. Miután ez ötször-hatszor megtörtént, Cserei végre az erdőségbe ért. Néhány török, ki az előbbi követte, már jó közel volt, mikor Cserei utoljára megfordulván az erdő szélén, mellbe lőtte a törököt, ki alig lehetett 3-4 lépésnyire már tőle. A többiek látván, hogy társuk lehanyatlik lováról, Cserei pedig eltűnik a fák közt, nem merték őt tovább űzni, hanem visszanyargaltak.

Nincs kétség benne, hogy ha a töröknek löfegyvere leende, Cserei meg nem szabadul.

Mikor az ifjú beért az erdőbe, többen a magyar urak közül, kik előtte oda menekültek, körülvették őt.

E hadias csoportozat sajátos érdekekkel birt. Ott a sűrű fák közt álltak mindnyájan, többnyire felséges lovakon s fényes készülettel; mert az akkori idők szellemében volt a csatát ünnepélynek nézni, hol kiki legjobb lován, legszebb öltözetében s legdrágább fegyverével jelent meg.

A legfeltűnőbb ezen urak közt Apor István, egy a leggazdagabb emberek közül Erdélyben, kinek - a krónikák szerint - még a konyhaedénye is ezüstből készült; mellette barna lován Székely Ferencz s evvel szemben, különböző színű paripákon, Hadházi György, Séra István és Donát György és számosan mások álltak.

Sok idő tanácskozásra nem maradt, távolról még a nyargaló lovasság dübörgése, a tatárok ordítása, s egyes lövések tanúsíták a haldokló csata utózáját.

Apor István, ki a többire legnagyobb hatással látszott birni, felszólítja a menekülteket, hogy őt kísérik.¹¹⁵

Regényünk folyamából messze kiragadna, ha történetünkre nézve kevés, vagy csak mellékérdekkel bíró személyeket leírni, s egyes eseményeket tovább fűzni akarnánk; azért csak annyit mondunk: hogy mindazok, kikkel e sűrűségben találkoztunk, kietlen utakon s többnyire a Sinka patak árján, ezer akadályok közt végig haladva, Erdély egyik legszebb völgyében fekvő Fogarasi-várhoz értek, hol egymástól bucsút vevén, kiki haza sietett.

Az akkori csaták után, főleg ha azok rosszul ütöttek ki, valóságos apostolok oszlása történt, s többnyire a ki tehette, haza ment s ott várta be az újabb felszólítást. E sors várt azokra is, kik itt elszéledtek; mert az volt ama zaklatott kornak egyik főbaja, hogy az események rohama s az egyszer itt, egyszer máshol fellobbanó sugára a szabadságnak s reménynek, gyakran cseréltete a had e marcsona fiaival urat, zászlót és vezetőt.¹¹⁶

Mindaz, a mit eddig elbeszéltünk, rövid félóra alatt történt, de a csata habár elhatározva, bevégezve tökéletesen nem volt.

Doria, mikor látta, hogy minden oldalról körülvéetett, hirtelen négyszöget képezett gyalogságából.

Lassan, folytonosan tüzelve hátrált, s egy egész óráig védte magát a mindig sűrűdő, s megszűnés nélkül seregeire rohanó törökök s tatárok ellen.¹¹⁷

Olykor az egész négyszög eltűnt; részint a löpor fellegei közt, részint az előrerohanó tatárok sűrű tömegében, mely azt egészen körülölelte.

A tatárok lovai néha a fegyverek csöveivel találkoztak; mert akkor még szuronynak híre sem volt; ilyenkor a jól irányzott lövések rémítő dörgése hangzott, s az ellenséges lovasság megfordulván, szétaradt a mezőn; többnyire egész halmazát a halottaknak s lelőtt lovaknak hagyván maga után.

Doria s Magnus Castel ezredes, ki mellette állt, a négyszög udvarában, folytonosan bátoríták embereiket.¹¹⁸

Mikor a lövések a lovasságot néhány perczre megszalasztották, Doria századai, a nélkül, hogy megbontanák a négyszöget, szorosan együtt tartva néhány ölnyi tért nyertek, hátrább s mindig hátrább vonulva.

Heussler mikép láttuk, a kis csapattal, melyet a véletlen sodrott melléje, s néhány tiszttel, kik vezérüket megpillantván, hozzá siettek, észrevette Doria vitéz ellenállását, s megszégyenülve saját tétlenségén, használta az első pillanatot, melyben a támadó lovasság szétvált, hogy Doriához siessen, s vele együtt megmentse, a mi megmenthető.

Emelt kardokkal látjuk e kis sereget most - Heusslert legelől - a tatárok száguldozó csoportozatai közt, Doria gyalogsága felé nyargalni.

Gaczigerej, a tatár khán azonnal észrevette őket s a mellette levő tatárokkal egyenesen eléjükbe rohant, hogy útjokat elállja.¹¹⁹

A védelem Heussler s kísérei részéről a legdühösebb volt, de a túlnyomó tatárság annyira összeszorította őket, hogy lehetlen lőn fegyvereiket szabadon használni.

A khán azonnal látta, hogy itt nem közönséges emberekkel van dolga, azért kiáltott, hogy Heusslert ne bántsák, ki már néhány sebet kapott s kit épen e pillanatban rántottak le a tatárok lováról.

A vett parancsra kedveztek életének, de szorosan hátrakötötték kezeit, s úgy hurczolták kaczaj s üvöltések közt Tökölyi felé, ki éppen ekkor tűnt elő a porfellegek közt csillogó kíséretével.

Gaczigerej szerette volna Nord-Kermert is megmenteni, mert bárminő vérengző ember volt, a gazdag váltságnak mindig inkább örült mint a vérnek; de azon pillanatban, mikor ezt tenni akarta, a vastag ezredes, a hosszú tatár lándsák egyikétől találva, a földve zuhant, s a lovak összetaposták.

Gróf Magni, rémítő erejű ember, az első megrohanás alkalmával egy tatárt lelőtt, s párnak ketté hasította fejét; azután látván, hogy elfogatását ki nem kerüli, ha időzik, sarkantyút adott lovának s kivágta magát a tatárok közül. Mihelyt szabadabban mozoghatott, egyenesen Hermány száz falunak tartott, messze hátrahagyván jó lovával több mint ötven tatárt, ki őt ordítva üldözték.

Heussler fogva, kísérete halva hevert, Magni messze a csatától s Doria csekély seregével még mindig védte magát.

Már azt kezdé hinni, hogy sikerülend megmenteni nagyobb részét embereinek, mikor Tökölyi maga, Bercsényi, a fiatal Kálmán kíséretében, egy csapat huszárral elősietett.

A tatárok azonnal helyet adtak ezen újabb támadóknak s a négyszög, mely eddig oly erősen tartá magát, nem tudott e rohanásnak ellenállni.

Néhány tatár a zavart látván, mely a német gyalogság közt történt, s felbőszülve a hosszas ellenállástól, Doriát megrohanta. Pár pillanat alatt lerántották lováról s a dühös nép korbácsolni kezdé.¹²⁰ Mert a tatároknál, a szelidségükről, tisztaságukról s vitézségükről oly jó hirben levő kozákok mostani ékes vademecuma, a *kancsuk*, akkor is megvolt, csak hogy vége vascillagokkal lőn ellátva s így nem csak sujtott, hanem sebzett is.

A lőpor által okozott füstfelleg közepette, s az iszonyú csataelegy közt Tökölyi észre nem vette, mi történt.

Miután a tatárok kedvök szerint hűtötték bosszujokat Dorián, látván fényes öltözetét és fegyverzetét, több nyereményt vártak, ha elfogják, mint ha megölik; azért kezeit szíjjakkal lófark

közé szorítván, halottakon és sebesülteken átgázolva, vad kaczaj s érthetlen szidalmak közt, hurczolták őt lovaik után.

Magnus Castel nem vesztette el fejét; a pillanat hatalma megtanította őt arra, mit az előbb említünk, s mi a napoleoni csatákban adott először oly erőt s hatalmat a gyalogságnak.

A mennyit emberei közül maga körül vonhatott, tömegbe szorította össze s kezébe vevén az egyetlen megmaradott zászlót, sikerült rettenhetlen bátorságának néhány századot megmen-
teni, melyekkel később a brassói kis várerősségbe vonta magát.¹²¹

Magnit kevesebb szerencse kísérte; mihelyt már messzebb ért a csatától, egy helyen, hol meg-
lehetősen el volt bokrok által földve, leugrott lováról, s gyalog, sánczok s bokrok hosszában,
itt-ott rejtőzve órákig, késő este megérkezett Hermányba. Egyenesen a *Hanhoz* ment, mikép a
szászok a birót nevezik, s megismertetvén magát vele, kérte, hogy őt a hermányi váracskába
rejtse el.

A szánakozó Han igen szívesen fogadta őt, s kifogyhatlan hálálkodások közt bevitte a kis
várba. De alig volt a kapu bezárva, midőn a biró s néhány hermányi szász, kik őt kísérték,
megtámadták a korán bizó vezért s kirabolván és levetköztetvén őt, ígéretei s fenyegetődzései
daczára agyon *merték* verni: *húszan valának egy ellen*.

Később büntetésül néhány ezer forintot rántottak a helységen a német vezérek. Az ossiáni
hősiesség ily példáival telvék a szász legendák.¹²²

III.

Míg így a nevezetes csata egyes fordulatait felidéztük az aggkor homályaiból, varázsvesszőnk
még egyszer felemelkedik, hogy a legmegkapóbb jelenetek egyikét említetlen ne hagyjuk,
mely történetünk szövegével szoros kapcsolatban van.

Mikor Doria fogva volt s Magnus Castel füstfelleg közt megmozdult helyéből, a magyar, tatár
s török a diadal ittasságában üzte az ellenséget.

Lehete őket csapatonként messziről előszáguldozni látni, megrakodva martalékkal s itt-ott
foglyokat hurczolván maguk után. A csatatér tele halottakkal, s annyi száz áldozat, kikre senki
sem gondolt s annyi nehéz sebesült közt, kik itt magukra valának hagyatva, egy fiatal alak
tűnik fel.

Lelőtt lova mellette hever s a szép halvány fő körülhullámozva szőke fürtöktől, melyeket a
szél mint arany pelyheket emelget föl, a tigrisbőrrel földött nyergen nyugszik. Azonnal észre
lehet venni, hogy eszméletét vesztette, s nem bír öntudatával annak, mi körül történik. Kis
fehér kezébe szorítja meztelen kardját, s kék szeme gondolat s irány nélkül bámul a légből.

Lábainál egy huszár s egy tatár feküsznek halva. Vonásai mindinkább halványakká lesznek,
lassankint szeme bezáródik, s nehéz sóhaj után halva hever.

Ki vagy te szép ifjú? fejed aranyhullámaid a szélnek lehellete arczodra borította, szemed kék-
jét az égtől kölcsönözted. Oly ifjú vagy, 15-16 éves gyermek még! miért jöttél ide a golyók
záporába, e marczone férfiak közé, ide a vér s a halál tanyájára? hiszen téged a természet egy
szép virágkertbe szánt, a liliom havát öntvén gyöngéd bőrödre. Szegény! talán lelked már
felszállt a szép tiszta angyalok közé, hogy sirhassál az emberek vadságán, kik egymást ölik és
gyűlölik, pedig az Isten oly szép világot adott nekik, hol mindnyájan békésen megférhetné-
nek!

- Kálmán, Kálmán! - hangzott most, - és sietve előrobogó lovak dübörgése hallatszott.

- Kálmán, Kálmán! - kiáltott a hang mindig közelebb.

Petróczi, Tökölyi vezérei egyike, kit már többször láttunk, vágatott Brenkovics s többek kíséretében, alig pár ölnyi távolságra azon helytől, hol a gyöngéd szőke ifjú végperceinek tanui valánk.

- Apródját vesztette el, - mond Brenkovics hátratekintvén Bercsényire, ki villámgyorsasággal rohant lován feléjük, folytonosan kiáltozván Kálmán nevét.

- Itt van! - mond Brenkovics, megállítván lovát, - késő már, szegény gyermek! ilyen az ember élete, álmodta volna-e kegyed, Petróczi uram, hogy e pillanatban leesik egy nehéz kő lelkéről s pár uradalommal gazdagabb lesz.

- Hogyan, mit értesz evvel? - kiáltott fel Petróczi, megállítván hirtelen ő is lovát.

- Majd megmondom később, - felelt a kém, - mert nincs veszteni idő; nézze uram amott, hogy jönnek vissza minden oldalról embereink, rendezni kell a sereget, urunk szereti használni az időt, s kiaknázni a meglepetést, melyről aligha Kolozsvárt s Prágában álmodoznak.

- Menjünk! - mond Petróczi szánakodó tekintetet vetvén az ifjú halvány arczára, melyet most a déli napnak sugára öntött el, mint valami fönséges szobrot szeplőtlen carrarai márványból.

- Én bevárom Bercsényi uramat, - mond Brenkovics, - a halottakat fel nem költjük, de tűzhetünk keresztet sírjukra.

Petróczi megfordította lovát, s kezével Kálmánra mutatván felkiáltott: - Ide Bercsényi, itt van!

Bercsényi alig lehetett már néhány ölnyre tőlök, míg a vezér gyorsan elnyargalt s Brenkovics időzött, a halotti csoportozathoz ért, s azonnal leugrott lováról.

Bercsényi egy volt a leghevesebb emberek közül, kik valaha éltek: vállalkozó, merész a vak-merőségig, eszes, világos fő, ki sokat tanult, de arról is elhatározottan szólt, a mit félig, vagy éppen nem értett. A kedély nyilvánulásai nála csak egyes, önkénytelen rohamokban mutatkoztak; tudott szánakozó s érzékeny lenni, de könnyen feledett, s azért igazságos ritkán volt. E pillanatban maga sem tudott nevet adni azon, soha eddig nem érzett fájdalomnak, mely őt az ifjú halálának első gondolatára megkapta. Midőn itt kábultan, eszmélet nélkül s ha szabad így kifejezni magunkat, a fájdalom haragjával tekintett az ifjú halálos arczába, magán kívül volt.

Lovát eleresztette, s átgázolván a halottakon, térdre omlott az ifjú előtt; két kezével emelte föl gyöngéden a szép szőke főt, s meredten szegezte reá szemét, nem tudta, mit cselekszik, - örült volt!

Brenkovics megragadta karját és szólt: - Bátorság gróf úr, bizza őt reám, nem hagyhatjuk itt testét, mindjárt előszólítok néhány embert, nyargal itt elég, - evvel az előre s hátra száguldó egyes lovasok felé nógatta lovát.

Bercsényinek haragosan megvető tekintete esett a szólóra, egyszerre felvillámlott szeme, ajkait szorította össze, szíve hallhatólag vert, de nem vala képes egy hangot kiejteni. E görcse a fájdalomnak kevés ideig tartott, azután mintegy nevet akarván adni az ismeretlen érzésnek, mely kebléből felküzdött, alig hallhatólag rebegte:

- Fiam, Kálmán fiam! nyisd fel szemedet, lehetlen, hogy ily ifjan meghaltál volna.

Ezt mondván, az ifjú dolmányát tépte, inkább mint gombolta fel, s ingét szétszakította keblén.

Egyszerre keze megmeredett, vonásai a legnagyobb meglepetést árulták el, titka fejtve volt: Kálmán, az apród *hölgy volt*.

Míg Bercsényi tekintete meredten volt e halottias vonásokra szegezve, az ifjú szemei felnyitáltak, s vad tekintetével találkoztak, mert azt hitte, hogy halott előtt térdel.

- Kegyed! - rebegette a hölgy mintegy álmában, - mindig kegyed!

- Én, én drága lélek! - riadt fel Bercsényi, kinek vonásai örömmre gyultak, én, mindig én! - Szólj gyermekem, hol érzed fájdalmat? Győztünk, az ellenség fut, megmentelek.

- Elkábultam, - felelt a hölgy, - de szabadon lélekzem, itt, a karom nem emelhetem.

Bercsényi óvatosan felfejtette törével a dolmány ujját, s szeme széles lándzaszúrással találkozott, mely a hölgynek balkarját felhasította. Bukása lováról, s a sok vérvesztés okozta aléltságát, melyből most kezdett kissé üdülni.

Mihelyt annyira magához tért, hogy helyzetének öntudatát visszanyerje, észrevette öltözetének rendetlenségét, s halvány vonásait a szemérem rózsái öntötték el.

- Gróf úr, rebeget, - titkom el van árulva: kegyed férfiú, a legnemesebbek egyike, ó kérem - - e titok haljon meg keblében!

Bercsényi, minő hevesen tudott haragudni s gyűlölni, szinte oly heves volt barátsága és szerelme. Hirtelen bekerítette a sebet zsebkendőjével, ajkait szorította a hölgy gyöngéd kezére s az angyali főt borító szőke fürtöket simítván el homlokáról, szenvedélyel szólott:

- Titkod, szép gyermekem, nem a tied többé, az enyém is; ne féltsd azt, nincsen szükséged reá, mert azon pillanatban, melyben akarod, büszkén s diadallal fogom azt kikiáltani az egész világnak, az Isten oltára előtt.

E pillanatban közeledett vágatva Brenkovics többek kíséretében.

- Mondd meg nevedet - esdeklett Bercsényi, kire itt senki sem ismert volna.

A hölgy gyöngéden közelítette ajkait Bercsényi füléhez s alig hallhatólag susogta: - Egy nevem van csak, árva vagyok, nevezz *Amadilnak*.

Brenkovics előttök állt. - Ah! - kiáltott fel, - él? minő szerencse! íme a véletlen Horn urat, derék orvosunkat vezette utamba, - le a lóról, tanár úr, s elő a tárczával s kötelékekkel.

Brenkovics példájára mindnyájan leugrottak lovaikról; kíséretében még két huszár, egy török spahi s két tatár voltak.

Bercsényi, mielőtt Brenkovics oda érkezne, hirtelen rendbe hozta Amadil öltözetét. Mihelyt az orvos leszállt lováról, Bercsényi hozzá közeledett s néhány bizalmas szót sugván neki, egy csomó aranyat nyomott kezébe.

- Tökéletesen nyugodt lehet, gróf úr, - felelt a titkos közlésre a derék Horn, Tökölyi orvosának segédje, s igen kedves ember a táborban. Azután műértőleg s gyorsan hozzáfogott a seb bekötözéséhez.

- Még ettől meg nem halunk, barátom, - szólt, bátorítva Amadilt, kinek Bercsényi átölelve tartá karcsú derekát, s fejét vállára nyugasztá.

Az ellenséget üző csapatok minden oldalról visszatértek már, s a trombiták és tárogatók hangjára halkkal a rend helyreállt.

Tökölyi fényes kíséretével rövid szemlét tartott az alakuló sereg fölött, mikor Bercsényi közelébe érkezett, a nyert diadaltól lángoló arccal hevesen rákiáltott:

- Amott vonulnak vissza a völgyön a német századok, Gaczigerej nem boldogul velök, s te, Miklós öcsém, itt veszteglesz s a sebesülteket ápolgatod? Gyorsan lóra, végy egy zászlóalj huszáraim közül, siess arra balra, el kell vágni utjokat.

Bercsényi, e parancsoló és haragos hangon kiejtett szavakra dühösen felugrott, s kardjához nyult, de azon pillanatban, melyben készült néhány magyaros teremttével visszautasítani magától a feddést, Tökölyi már távol száguldott.

Bercsényi született katona volt, hazája s annak szabadsága volt a bálvány vagy istenség, melyet imádott, becsületérzése pedig a legkényesebb s féltékenyebbek egyike. Haragjának daczára átlátta, hogy Tökölyinek parancsa helyes s az ellenséges sereg csekély maradványát menekülni engedni szégyen volna. Amadil mentve volt, jó orvos kezei közt, sebe nem halálos, s következőleg nem vonhatja magát vissza a parancs elől. Azért Brenkovicshoz közeledett és szólt: - Ide Brenkovics! vedd őt át csendesen, barátom, így, ne késs, vitesd köpenyemen társzekeremre: e gyermek saját fiam, életemet adom kezédbe.

- Számíthat reám, gróf úr, - felelt Brenkovics, - azután suttogva tevé hozzá e mindentudó, ki előtt titok nem létezett, bár minden természetes uton történt: - számíthat reám, ha saját leánya volna is.

Bercsényi szenvedély és kötelesség közt - mikép nem egyszer életében - most is kivívta a diadalt. Köpenye pár másodperc alatt nyerge mögől lecsatolva, Brenkovics lábainál hevert, azután még egyszer közeledvén Amadilhoz, gyöngéden szorította meg kezét, valamit súgott fülébe, felkapván lovára, mint a szélvész távozott.

Nemsokára Tökölyi osztályokba szakadt hadseregével előrenyomult, míg Bercsényi pár huszár-dandárral azon irányban vágatott, hol Magnus Captel folytonosan lövöldözve, Brassó felé vonult vissza.

Azon csoportozat, hol Amadilt Brenkovics s az orvos kezei közt hagytuk, egészen magában maradt. Csak igen távol száguldozott egy-két lovas tatár vagy török s Heusslernek szétugratott hadseregéből egyes menekülteket lehetett látni.

Mikor az orvos elkészült a seb bekötözésével, Brenkovics Bercsényinek széles fehér köpenyét a földre terítette, hogy a két tatár Amadilt Bercsényi társzekeréig vihesse. E szekér úgy mint több ily járművek, a podgyász számára a tatárok által a szomszéd helységekből hajtattak össze.

Az orvos egyszerre felkiáltott.

- Amott jó az ellenség!

E felkiáltásra mindnyájan arra néztek, hová az orvos kezével mutatott.

A ki tudja, minő különböző helyzetbe jönnek egy szétvert hadnak egyes osztályai, nem fog bámulni, hogy itt egyszerre, távol mind a győztes, mind a legyőzött seregtől, mintegy húsz főből álló vasas német csapatot a Heussler seregéből láttak egyszerre fák és bokrok közül kibukkanni.

Hihetőleg e csekély számú vasas az első roham alkalmával sodratott jobbra az erdőség felé a túlnyomó tatárság által.

De a mi meglepőbb, az egy fényes fegyverzetű magyar lovag, ki a vasasok előtt egyszerre feltűnik. Vállát tigrisbőr kaczagány fűdi s fejét szép művű gömbölyű sisak, magas kócsagtollal tetején.

Mikor az orvos letelebb meglátta a hivatlan vendégeket, alig lehetnek pár száz lépésnyire tőlük; hihető, hogy azon esetben, ha itt egy-két maradozó helyett valami magyar vagy török csapatot látnának a jöttek, másfelé vonulnának, de azonnal észrevették, hogy csak pár emberrel van dolguk, azért nyargalva siettek előre.

- Ülhet kegyed lóra? - kérdé Brenkovics Amadiltól hirtelen.

- Lovamra emeljük, - biztatá az orvos; - ne tartson kegyed semmitől, az állat jámbor és szelíd.
- Megkísértem, - felelt Amadil, kit már lábára segítettek.

Nem csekély fáradságba került a hölgyet, kinek szemei hálózni kezdettek, az orvos lovára felsegíteni.

Végre Amadil lovon ült, s a huszárok egyike a tágas mezőn szaladgáló lovak közül egyet, mely kantarába bonyolódva közel hozzá bukdosott, megragadván, saját lovát adván az orvosnak s az ellenséges paripára kapott.

Mindnyájan lovon ültek, Brenkovics s az orvos szorosan Amadil mellett foglaltak jobbra balra helyet, midőn az ifjú hölgy kimerülten a sok vérvesztéstől, ájulva hanyatlott lovának nyakára.

E pillanatban temett mellettük a magyar lovag a vasasokkal.

A spahi, mihelyt az ellenséget oly közel látta s tőlük már csak lövésnyire lehetett, a tatárokkal együtt megszaladt, úgy, hogy Brenkovics s az orvos mellett csak a két huszár maradt.

A vasasok egy része elvágta a két tatár útját, kik rövid védelem után halva buktak le lovaikról, csak a spahi menekült meg.

A magyar lovag s a mellette maradt 9-10 vasas körülfogták Amadilt, kit az orvos felemelt volt lova nyakáról s jobb karjával támogatott.

- Megálljatok! - kiáltott a magyar lovag, feltartóztatván a németeket, kik dühösen káromkodva mindenkit le akartak vágni.

Azon perczben, mikor az ellenséges magyar lovag rákiáltott embereire, ezek ketteje megrohanta az orvost, s Amadil fosztva ennek támogató karjától, a lovak közé hanyatlott le.

Veszve van! - gondolta Brenkovics s felkiáltott: - utánam Horn úr!

Brenkovics látta, hogy többé nem segíthet, s jól tudta, mi vár reá, ha elfogatik, s ráismernek. Azon éles szemmértékkel, mely sajátja volt, látott még annyi nyilást a két egymás felé kanyaruló vasas csoportozat közt, hol jó lova segedelmével menekülhet; pisztolyát rántotta elő és sohasem hibázó lövését a magyar lovag mellébe utasítván, oly iszonyú sebességgel elnyargalt, hogy őt sem az orvos, sem a két huszár nem követhették.

- Beste lélek ilyen amolyan fia! - kiáltott fel a magyar lovag, kissé hátratántorogván nyergében, - jól nekem lőtt.

Valóban, az egész lövés a lovagnak tigris kaczagánya által elfödött mellvértét érte, s ha csak egy araszsal feljebb megy, a magyar lovag végóráját ütendé; mi által eseményeinkben sok változott volna.

.....

Mi történt tovább, él-e még Amadil, s ki lehet ama fényes lovag? mindezt, valamint a nevezetes zernesti csatának eredményét később tudjuk meg.

VÁRATLAN VENDÉG.

I.

Még halljuk a csata elhaló zsibaját, mint a szünő vihar egyes csattanásai, visszhangzik emlékezetünkben a seregek ordítása, a Jézus és Allah név; azután mint a tengeren, a kiküzdött hullámok haldokló morajjal kisimulnak, történetünk képletei szelidebb színöntetekben tűnnek fel.

Mennyire a szem belát, sajátos kép terjed előttünk. A természet azon rajzai egyike, melyekkel földét csak ritkán ajándékozá meg, s melyeknek egy-két tágas abroszát látjuk alföldünkön elterülni.

Éj van; a hold magasan és fényesen kémel nagyszerű egyházában, sugárai kéken derítik a vidéket.

Első, mi szemünkbe tűnik, magas fekete torony, mely sötéten rajzolta magát az ég falára: alatta, mint sátrak buknak fel a helység házainak födelei.

Körül minden oldalon úgy rémlik az éji világításban, mintha hosszú sorokban sötét hullámok borulnának egymásra. Ha az egyetlen úton, mely mocsárok és süppedékek közt kanyarul a helység felé, halad a vándor, a varázs megszűnik, s a ama fekete habtorlatokból lassanként messze terjedő zöld nádasok fejledeznek ki.

És e nádasok éjében sajátos zsibongás hangzik; sipolva hasad meg a szél az éles leveleken, vagy csörög a nád, mely közt talán szárcsák s hódák csoportoztak össze; azután éjszokról valami szélcsapás zúg e zöld növénytenger fölött, s a szárnyasok kelepelése hangzik. Itt-ott mélyen s távol egyes dörgést hallasz, a bölönbika remeteszózatát.

De az utas tovább halad, a nádasok megszakadnak, s zöld partok közt tágas víztükör emelkedik ki az éjből, s egyszerre különös tündérezet gyökereztetni le lábait, szeme egy tárgyon megmered, s kérdést tesz magához: álom vagy valóság, a mit lát! Úgy tetszik, mintha a szél egy szép zöld szigetet kergetne maga előtt.

A hold világa oly tiszta, hogy a fákat meg lehet számlálni, s a közeledő sziget partjain ki lehet a fehér vizililiomokat venni, melyek képei az ifjú ártatlanságnak, ringattatva a remény zöldében, mint csillagok pihennek széles leveleiken.

E jelenet nem ritka ama lápos vidékek közt, hová történetünk szeszélye vezetett bennünket.

A ki honunkat ismeri, gyaníthatja, hogy az alföldi lápok közelében fekvő helységek egyikének határaiba léptünk.

Az utas, kit képzetünkben ama töltésre rajzolánk, talán első pillanatban lenge árny, később mindinkább kivehető lőn.

Fáradt lovon ült, s mennyire a holdnak szép világítása kivehetni engedé, arcza annyira össze-vissza volt sebhelyektől hálózva, hogy a ki azt ily állapotban valaha látta, szintoly kevéssé volt képes elfeledni, mint reá nem ismerni, ha akkor találkozott vele, mikor még a fegyver csatákban, vagy Isten tudja hol, ily borzasztóan meg nem jegyezte. A vándor csendesen haladott, bár arczában nagy, de nem kellemetlen nyugtalanság volt kifejezve.

Úgy tetszett neki, mintha ama fekete torony gyászemlékként nyulna fel az égbe, s mégis, valahányszor rátekintett, képze s visszaemlékezései úgy tünteték elébe, - fehérén a napban ragyogó bádög földéllel, - mint a mikor azt utoljára látta.

Együtt találja-e még kedveseit, él-e még anyja, szép huga s a kis Jerne unoka-huga, alig tizenöt éves, midőn szülőinek csendes nádfödött lakját odahagyta?

Ha reám ismernek-e, sohajtott azután, s mint egy felbátorítván magát, tevő hozzá: minő jó, hogy nincs szép fiatal nőm, ki arczomon megborzadna, vagy hű szeretőm, ki míg én sóvárgok látására, ne ismerjen reám.

Az anyai szív nem fog engem megtagadni, s e vonások rút vagy szép volta mi különbséget se tesz a szeretet oly nemében, mely ide hozott.

A lovag a helység végső házait elérte már: úgy tetszett neki, mintha szive veréseit hallaná, s régi álmok, virágfüzerekkel kerítve őt, édes erőszakkal siettetnék lépteit.

Néhány percz múlva a helységnek elég tágas terére ért, hol egy kissé magasabb földemeleten az egyház nyugodott, fürödve sugárokban s ily közelben már fehérítő tornyával.

Majdnem szemközt ezen agg ima-helylyel, vonult el mélyen egy tágas udvar fenekén a hosszú nádfödött lak, melynek minden ablaka ki volt világítva.

Most már a kapunélküli kerítést túlhaladta a vándor, s a jobbra-balra nyuló fészerek, ólak s cselédházak közt állt, míg pár borzas házieb oda hagyta a lak előtti tornácot s ugatva nyargalt feléje.

- Hernád, Sajó! nem ismertek-e reám? - elővegyem a karikást? - szólt nevetve, míg a tornáczon két némbér jelent meg, kíváncsian előnyújtott nyakkal, kémelve a jöttre.

A lovag szavára az ebek egyike mit sem ügyelt, s nem kevés hajlamot mutatott lábszárába akadni: de a másik, egy hófehér gyapjas juhászeb azonnal csóválni kezdé farkát, s másod-perczig ismerően emelvén fejét a jöttre, czimboráját torkon ragadta, hogy annál okszerűbben meggátolja ellenséges szándékát.

Míg a két eb értesült egymással, addig utasunk már a tornác előtt volt, s hirtelen leszállván lováról, kérdé:

- Kati leányom, itthon van-e Apagyiné asszonyom?

A Katinak szólított vaskos nő-cseléd a kérdőre meresztette szemét, szembetűnő volt, mennyire csudálkozik, hogy nevén szólíttatik.

Míg ez a felelettel habozott, addig a másik egy közeledő suhancznak intett.

- Jancsi! Vedd át a vitéz úr lovát, - azután hirtelen a kérdőhöz fordulván felelt: - Itthon vannak mindnyájan.

- Nincs-e baj?

- Nincs tudtomra semmi új, - felelt most a szóhoz jött Kati, az előszobácska ajtaját nyitván fel s jobbra mutatván, hol egy vaspántokkal erősített ajtó nyílt azon tág szobába, melyben többnyire a család estenkint együtt ült.

Mielőtt a jelenetet leírnók, mely itt reánk vár, vessünk egy futó tekintetet a szobára, mely az egyszerű nemes családok minden fényűzés nélküli háztartását tünteti szemünkbe.

Balra az ajtótól, melyen a hadi tekintetű férfiú belépett, látjuk azon vesszőkből font s kívül-belül agyagtapaszszaal kerített boglyakemenczék egyikét, melyek többnyire egy négyszögölet elfoglalnak, elől téglá- vagy vályog-patkával vannak kerítve, s náddal vagy szalmával fűtetnek. Egy-két jól ellátott pohárszék, magas festett ládák, lóczák, fenyő székek, s kissé avult takaróval terített hosszú asztal a szoba közepén valának e mestergerendával támogatott, deszka-padlózatú hézagnak minden bútora.

A falakon néhány sötét családi kép függött, s egy mellékszobába nyíló ajtónak közelében, csomó rovás volt egy szögre aggatva. Ha ehhez az udvarra nyíló három kisdéd s vasrostélyokkal erősített ablakokat megemlíjtük, s a mestergerenda hézagai közt emberfőnyi fonalgombolyagokra s a telt orsókra pillantunk, alkalmasint előttünk áll az egész.

Mikor emberünk a szobába lépett, négy hölgy, igen különbözők termetben és arczban, keltek fel székeikről, melyeken a kemencze közelében fonva ültek.

Az első, ki azoknak szemébe tűnne, kik e történet folyamával ismeretesek, Ráfaelné, kívül Bozzán találkoztunk, s kinek sem tartása, sem vonásai nem vesztek azon szigorú felsőségi színezetből, mely első látásakor meglepett. A másik egy éltes nő, szelid, jámbor vonásokkal. A két fiatal hölgy, kik mellettök álltak, meglehetősen különböztek egymástól; egyik magas, barna volt, mintegy húsz éves, kissé közönséges, de nem kellemetlen vonásokkal; a másik középtermetű, szőke, igen vidám s szembetűnően szép arczczal, melyet kék szemek világítottak meg.

Mindnyájan a jöttre bámultak. Világos, hogy egyik sem ismer reá.

A férfiú szándékosan hallgatott, mintegy várván, hogy megszólíttassék.

Az egyetlen gyertya, mely a késő októberi éjet világította, a szoba közepében levő asztalon állt, s így történt hogy világa a jött felé közeledő hölgyek által árnyékolva, csak most, midőn ezek egyike félreállt, veté sugarát az ifjúra.

A szőke hölgy, kit utoljára neveztünk meg, egyszerre felsikoltott: - Jézus Mária! ez Gábor bátyám, kit halottnak hittünk!

- Lehetetlen! - kiáltott az éltes nő s a barna hölgy, míg Ráfaelné közeledvén a megismerthez, komoly nyugalommal szólt; - miért lehetetlen, a sebhelyek a férfiúarcz díszére szolgálnak, becsületes csatában; nehezebb az emberekre ismerni, ha lelkök s jellemök változott meg, olyan pedig sok van, édes jó néném, itt a lápok közt, s ott a bérczek ölében, honnan én jövök.

- Igen, kedves Jerném, - kiáltott fel a lovag, kezét nyujtván a hölgynek, - s miként itt nagy-néném Ráfaelné mondja, megváltozva arczban, de lélekben és érzésben a régi vagyok mindig.

Búsan, mint a gyöngye leány tekint elhervadt virágra, nézett az ősz anya fiára, s elővette emlékező tehetségét, hogy a kedvelt vonásokat kifürkészsze a nem rég behegedt sebhelyek hálózataból.

- Igen, te vagy, Gábor, - szólt azután, karjai közé szorítván őt; - e tekintet árult el, melyet atyádtól öröklöttél.

- Istenem! de lehetséges-e ez? hiszen miután már halottnak hittünk, vettük hírét, hogy Caraffa legyilkoltatott? De te vagy, rád ismerek, légy üdvöz nekem. - Evvel az agg nő szemei könnyekkel teltek meg s fiát soká tartá ölelő karjai közt.

A megismerés kínosan kedves pillanatai után, az ifjú újra egészen otthon érezte magát: kipihent a fáradságos út után, s reggel ugyan e szobában együtt látjuk az egész háznépet. Jerne volt az egyedüli, ki merően állította, hogy bátyja keveset változott, s hogy őt már csak olyannak látja, minő azelőtt volt.

A valóság e nyilatkozatban visszatükrözé magát a leányka szelid vonásaiban; s talán nem ok nélkül neveztük ezt valóságnak; mert a rokonszenv s a benső vonzalom mindig azon varázserővel bír, mely érzésében azonítván a lélek tulajdonait a külső alakzat változandó formáival, mindig összes eszméjének adja a túlsúlyt, s így midőn a formák változnak, maga az eszményi kép megmarad emlékezetében.

Ha e hölgy a kímélet gyöngédségével nyilatkozott, rokonszenve e nyilatkozatot meggyőződéssé érlelte.

A reggeli után, s míg az öreg Apagyiné s a fiatal hölgyek régi jó szokás szerint, el voltak házi dolgaikkal foglalva, addig Ráfaelné közel öcscséhez vőn helyet, s nemes, jelentő vonásaiban olvasni lehetett, hogy kíváncsi hallani és mondani sokat, a mi részint mindkettőjüket, részint a forradalom által széttépett hazát érdekelte.

E nő fiatal korában ismerkedett meg férjével Ráfael Istvánnal, ki még első Rákóczi György idejében, mint a székelység csapatvezetője nem egyszer fordult meg e vidéken. Ő az öreg Apagyinénak testvére volt, s szülői nem örömet egyeztek meg házasságában, a nagy távolság miatt, hol férje lakott.

Az akkori idők hosszas értekezéseket nem engedvén, az elhatározott jellemű hölgy elhagyta szülői házat, s mikép a bibliában írva van, követte férjét, ki néhány évvel ezelőtt kimulván, őt özvegyen hagyta.

Leánya, Jerne, az akkori háborgós idők következtében, s miután később Ráfaelnének sikerült szülőivel kibékülni, anyjával együtt néhány évet Apagyiéknál töltött, hol őt igen nagyon szerették, s hol értelmi felsőségénél fogva, úgyszólván ő vitte a kormányt.

Az utóbbi években, meghalván rokona, kire Ráfaelné székelyföldi birtokait bízta, hosszas perekbe elegyedett a Hálom-utódokkal, melynek végeredményét a bozzai táborban hallottuk.

Ráfaelnének Jernén kívül még egy fia volt: Kund; makacs, szeszélyes ifjú, ki rég elhagyta a szülői házat, s mint akkori időben annyian, a hadi pályát választotta, de később, megismerkedvén Brenkoviccsal, ennek sikerült őt más szolgálatokra felhasználni. Elég, ha annyit mondunk, hogy az ifjú nem más, mint a mindig pénzszükében levő, vakmerő kém, kalandor, vagy martalócz: Ráfael, kivel a zernesti csatában találkoztunk.

Ráfaelné, Teleki Mihály parancsára, Görgénybe vitetett, hol majdnem egyszerre érkezett meg Teleki halálhírével. Elfogadtatása a gyászos körülmények daczára, komoly ugyan, de szíves volt.

Egészsége helyreállván, Telekiné tanácsából, a Hálom-utódok üldözéseinek kikerülésére, visszatért Apagyiékhoz, hol leányát hagyta volt.

Teleki Mihály részvétének okát később magától a hölgytől tudandjuk meg.

Darabig figyelemmel tekintett a még mindig mély gyászban öltözött hölgy Apagyira, azután megszólalt.

- Öcsém, egy kérdésem van hozzád, melyet nem akartam anyád előtt tenni, s melyet anyád maga kerülni látszatik. Mondd meg nekem: higgyem-e, hogy utolsó eseményed óta Ujhelyieknél, azon szerencsétlen szenvedélyedből, mely szüleidnek annyi bánatot okozott egykor, kigyógyultál?

Apagyiné nem örömet ereszkedett e tárgyba; de nénjének annyi hatása volt reá, hogy nem akarta a kérdést mellőzni. - Felelek majd erre is, most megfejtem, mikép van, hogy kétszeres halál után még élek, - szólt az ifjú komolyan. - Elhagyatva és elvérezve, Ujhelyiek egy becsületes ispánjának köszönhetem életemet, ki saját házában gyógyíttatott meg; legyen elég e gyászos történet befejezésére, melyre máskor fogok visszatérni, annyit mondanom, hogy félig meg vagyok bosszulva; de még egy teendőm van az életben, mit nem fogok idegen kézre bízni.

- S mi az? - kérde a nő.

- Egy vérengző tigris kiirtása a föld színéről, ha Isten úgy akarja.

- Értem, - mond a nő, - Caraffa bosszúd tárgya; de vigyázz, hogy e véreb megsemmisítését mások ne előlegezzék, mert sok száz büntett megbosszulása sovárogo e nyomorult életre.
- Lesz gondom reá! - felelt az ifjú szigorú hangon, azután folytatá: - hogy Eperjesen helyettem Isten tudja kit, de semmi esetre nem engemet végeztetett ki ama hiéna, láthatja jó néném.
- Jól van, öcsém; mondd meg nekem most, mi terveid vannak jövőre?
- Mielőtt ezt megmondanám, röviden elbeszélem, mi történt velem az utóbbi időkben.
- Örömet fogom hallani, - felelt Ráfaelné, - mert a kik itt néha meglátogatnak, annyi ellenkező dolgokat beszélnek, hogy igen sokat tudva, semmit sem tudunk bizonyosan.
- Sebeim meggyógyulván, mindenkép azon voltam, hogy Tökölyi Imre táborába juthassak. De ez nem volt oly könnyű, míg Tökölyi kémei közül egygyel találkozáván, nem hallottam, hogy a Havasföldön át Erdélybe szándékozik berontani.
- Nem tudom, mikép van, de én mindig biztam ezen emberben, s hittem, hogy míg mások jól kiérlelt terveiket sem tudják kivinni, addig Tökölyi többet tesz, mint a mennyit ki szokott mondani.
- Szent-Péteren, hová nagy bajjal pórruhában juthaték, találkozottam vele először, s követtem őt és seregét Földvárara. Itt országgyűlést hirdetett Fehérvárra, de később, többek tanácsára megváltoztatta szándékát; Sziget felé indulánk, hova a fejedelem az erdélyi hadakat rendelte, s hová számosan érkeztek a Székelyföldről és a vármegyékből.¹²³
- Az erdélyi urak közül naponkint többen jöttek Szigetre: Gyulai Ferencz, Daczó János s Macskási Boldizsár tanácsolták a fejedelemnek: hogy hadaival a Vaskapuhoz menjen, s miután a Heusslertől odarendelt három ezredet szétverte, siessen Nándorfehérvárra, s egyesüljön a török fővezér táborával. Csak azután, ha a vezérrel együtt szerencsésen legyőzheti a bádeni herceget, jöjjön vissza Erdélybe s iktassa magát a fejedelemségbe.¹²⁴
- E tanács nem volt rossz, - jegyzé meg Ráfaelné, - mert a bádeni herczeggel alig van tizen-nyolczezer német, ha igaz.
- Talán reá is állt volna Tökölyi, - folytatá Apagyi, - de fővezérei: Sándor Gáspár és Petróczi István, gyanúsították az erdélyieket: állítván, mikép ezek csak áztatni akarják, hogy míg távol van, Erdélyt a német hadak elfoglalják.
- Szeptember 21-én, pompás beiktatási ünnepély volt a keresztényszigeti mezőn.
- Már hajnalban az egész hadsereg, legszebb készületével, fel volt állítva. Nemsokára Tökölyi érkezett, Sándor Gáspárnak, Bercsényinek, Petróczinak és számos erdélyi s magyarhoni uraknak kíséretében, kik közt én is, Bercsényi Miklós vezetékei egyikén, egy szép barna ménen követtem a fejedelmet.
- A seregek mögött Szigetnek s a közeli helységeknek majdnem egész népessége összetódult.
- Alig láttam valaha szebb és hadiasb jelenetet, melyet nem kevésbé érdekesített a török seregnek keletiesen sajátos tekintete, s azon számos török, tatár s havasföldi főnökök jelenléte, kik Tökölyi kíséretében valának, s kik közt Brankovánt, a havasföldi vajdát, s Gaczigerejnek, a tatár khánnak alig húsz éves s atyjánál minden tekintetben különb fiát kell kiemelnem.
- A szemle után, trombiták harsogása közt, Tökölyi fényes kíséretével, a szigeti egyházhoz közeledett, hol már a népesség az egész tért elfoglalta.
- Mindnyájan, leszállván lovaikról, az imaház szentélyébe siettek.
- Itt a fejedelem letévén a szokott esküt, méltóságába beiktattatott.¹²⁵

- A nagyszerű ünnepélyt pompás lakoma követte, s az egész napon át öröm és vigasság volt mind a táborban, mind Szigeten.
- Darabig táboroztunk itt; míg részint Erdélyből, részint Magyarországról számos urak, nejeikkel s gyermekeikkel érkeztek a fejedelem mellé: annyira, hogy Szigeten még a házak fedelében is szállók voltak.
- A ki Magyarhont tágas terjedelmének e csekély pontjáról akarná megítélni, azt hinné, jó néném, hogy baj sincs az országban!
- Gyűléseket tartánk az egyházban, a tágasb termekben, künn a mezőn s a téren. Jaj, édes néném, csak úgy van az, mint régen; a magyar szeret sokat beszélni, s e sok beszédnek mindenhol rést és csatornát keres. Azonban pénzünk nem volt, ruháink leszakadoztak, s így üres zsebbel s rongyosan mit tehetünk jobbat, mint beszélni és mindig beszélni.
- Tárgy híján nem valánk; óráról-órára jött a hír; hol jó, hol rossz, mint ilyen zátonyos időkben, hol a szegény hazának sajkjája megakad itt és ott.
- Ma legyaláztuk a német sereg minden hadvezérét, nem kegyelmezvén meg a bádeni herczegnek sem. De ha valahol megpaskolták a törököt, pár perczig eltátottuk szánkát, azután a török vezéreknek estünk, nem hagyván rajtuk egy filléri becsületet.
- Gondolom, öcsém, hogy a magyaroknak sem sokat kedveztetek, s talán még a holtakat is feldúltatok sírjaikból.
- Mi tagadás benne, kikapta mindegyik a maga osztalékát, s kiknek a székelyek s hajduk a táborban ma összeszidták apjuk-anyját, holnap éig magasztalták, de e mulatság nem sokáig tartott; s míg mi Szigeten fogaink közt őrlöttük a németeket, addig a bádeni herczeg ott hagyván Nándor-Fehérvár ostromát, Károly-Fehérváron termett.
- Számos kémeink egymást érték; hírül hozván, hogy a herczeg a Vaskapunál levő három ezredet magához vette s gyorsan közeledik Sziget felé.
- A mi most jó, nem egyéb vándorlásnál és csatangelésnél.
- A tábor fölkelt, nehézkesen, futot vevén mint az ázott tűzök, míg szárnyra kelhet, s a harsági völgybe szálltunk. Onnan helységről helysége Bácszigra jöttünk; s átkelvén a Mitács erdején, Csíkba érkezünk. Utunkat füst- és láng-uszály követte; a nép mint a vesztés angyala előtt, az erdőkbe s barlangokba szaladott.
- Törökök és tatárok mindent kiraboltak, s megrakodva, mint a méhek, egyenkint szökdöstek el táborunkból. Parancs, szó, fenyítés mitsem használtak, még a havasföldi vajda is megoldotta a kereket; annyira, hogy végre, mint minden bajban, mely soká tart, csak a magyarság maradt a fejedelem mellett.
- Én az erdélyiek közt valék, s bár ezek nemes kitartással a végsőre készen álltak, Tökölyi nem kevés bizodalatlanságot mutatott irántuk.
- Egy reggel hírért hozzák, hogy a bádeni herczeg Földvárhoz érkezett, mintegy másfél órányira tőlünk.
- A sereg fel volt állítva; de alig lehetett harmada annak, melylyel Erdélybe jöttünk.
- Tökölyi indulatosan nyargalt végig sorainkon. Az erdélyiek részéről a nemesek s főbb urak egy szép s mindenre elszánt dandárt képeztek s a jobb szárnyon voltak felállítva. Egyszerre a fejedelem parancsot adott Petróczinak, hogy bennünket körülfogjanak.
- Ellene mondtunk az erőszaknak, kinyilatkoztattuk, hogy erre szükség nincsen, mivel közülünk még egy sem szökött meg, s készek vagyunk a fejedelmet bárhová kísérni.

- Én magam, a fejedelemhez ugratván, kértem őt, hogy e szégyent ne éreztesse épen azokkal, kik az utóbbi időkben önként jöttek táborába, s kik közül többen, mikép azt jól tudtam, csak kényszerítve, s részint Heussler fenyegetései, részint Teleki csábjai s ígéretei által birattak arra, hogy a német tábort kövessék.

Tökölyi fékezett indulatossággal hallgatta ki szavaimat, azután felkiáltott:

- Apagyi uram! ha mindegyiknek oly nemes levele volna, mint kegyelmednek, írva karddal és tőrrel hazánk legdühösebb ellenségétől: akkor nem óvakodnám árulástól; itt ama czifra dandárban sok jó ember van, tudom én azt; de van néhány áruló is; ezekre ügyelni fogok, s ha szükség, nem sajnálok pár szál kötelet tőlök. Kegyelmed kérésére csak amaz úri dandárra lesz ügyelet. Isten velünk!

- A fejedelem azonnal előre küldötte a társzekereket s mindennemű podgyászt. Járhatlan utakon ezer baj közt jöttünk Havasalföldre.

- Ploestnél táboroztunk, majd negyedfél hétig. Soha embereink jobban nem éltek mint itt; boruk annyi volt, hogy lovaink is megérték volna vele; de nemsokára borult az ég; ki kelle mozdulnunk s a mindig növekedő havas esőzés egy tanyából a másikba kergetett bennünket, míg a tél, közel Tergoviszthoz egy erdőségbe szorított, hol majd mindenből kifogyva, éhségünk csillapítására néha a vadalmát szedték ki a hó alól.

- Tökölyi fejedelemsége Erdélyben 12 napig tartott, nem tovább. A német vezérek folytonosan verték a török hadakat. József magyar királyt Augsburgban római császárrá választották, Batthyány Ádám horvátországi bán bevette Kanizsát, a lotharingiai herceg pedig, a császári seregek új vezére, miután XIV. Lajos francia király ellen több győzelmet nyert, hirtelen meghalt.¹²⁶

II.

- Az erdélyiek s mi nehányan, kik köztök valánk, láttuk, hogy Tökölyinek csillaga lehúnyt, folytonos ingerültsége közben senkiben sem bízik, s keblében minden gyanúsítás termékeny földre talál; elhatároztuk tehát e cél nélküli táborozás helyett idegen földön, visszatérni hazánkba.¹²⁷

- Nem volt tréfa e tervnek kivitele, életünkkel játszottunk. Titkon történt tehát minden, magyarok valánk, innen megfejtethető, hogy veszedelmes szándékunkat még azok sem árulták el, kiket a kivitel percében a félelem elhatározásuk megváltoztatásra birt.

- A havasföldi táborban egy igen jeles székely ifjúval ismerkedtem meg, Cserei Mihálylyal, ki egy volt a legkitartóbbak közül ezen egész táborzás alatt.

- Indulásra a jövő hajnalt tűztük ki, s a szerencsés eredményben annál kevesebbé kétkedtünk, mivel Tökölyi hadai meglehetősen távolban voltak tőlünk s épen azon este kaptunk parancsot beljebb vonulni Havasalföldre, tehát nem félhettünk, hogy indulásunk észrevétetik.

- Csereivel ketten már mindent elkészítettünk utunkra, midőn többen barátaink közül avval ijesztettek, hogy tervünk aligha sikerül, mert azon háromszáz erdélyiből, kikkel megegyeztünk, hogy bennünket kövessenek, több kétszáznál elhatározta Tökölyi mellett maradni.

- Ez tervünkben semmit sem változtatott, jobbnak véltük haza menni, hol akár miként forduljon a koczka, több szolgálatot tehetünk a honnak, mint ha itt hasztalanul vesztegetjük az időt.

- Jóval hajnal előtt, a legcsikorgóbb téli napon, melynek sanyaruságát még a hegység éles szele nevelte, lóra ültünk s megindultunk Erdély felé.

- A havasalföldiek nagyon fel voltak a magyarok ellen ingerülve, mert a hosszas táborzás közben embereink kénytelenek voltak néha erőszakhoz nyulni, mi aztán sok helyen rablás s fosztogatással járt.

- Tanyáinktól jó távol vízi malmok voltak, melyeket embereink gyakran meglátogattak, s ezek közelében nem egy gyilkosság történt. Az oláhok lesben álltak s mikor őrléssel valánk elfoglalva, hirtelen ránk rohantak s szerencse fia lőn, a ki menekülhetett. Okunk volt tehát e kaján s orgyilkos néptől tartani, ha tervünket felfödözik s csekély számunkat megtudják, de sok másnemű ovatosságot is igényelt e vakmerő vállalat.

- Tudtuk, hogy Tökölyinek itt-ott hátunk mögött tartalék-osztályai vannak, melyeknek czirkálói már nem egyszer kerítették kézhez azokat, kik egyenkint akartak távozni; s vagy összevagdalták, vagy lánczokkal terhelve hozták vissza Tökölyihez, ki akkortájt igen ingerlékeny volt, s az így kézhez kerülteket többnyire kivégeztette.

- Elhiszem azt! - jegyzé meg Ráfaelné, - akkor még ki nem cserélte nejét Heusslerrel és Doriával, nem volt angyal közelében.

- A fejedelemmé állítólag már utban volt, - folytatá Apagyi, - de még meg nem érkezett a táborba, s hogy a sorsnak ennyi csapása után még ez is növelte ingerültségét, igen természetes; szóval Tökölyi kedélyében eddig szokatlan hajlam mutatkozott bosszura s kivégeztésekre. Ez okért is tehát óvakodnunk kellett, nehogy portyázó tartalék-seregeink kezei közé kerüljünk, kikről tudva volt, hogy az Erdély felőli szorosokon czirkálnak.

- A szabadulási vágy s a folytonos tétlenség unalmi legyőzték a félelemnek minden ellenőkeit s így jóval hajnal előtt még sötétben utban valánk.

- Elöl két fiatal székel lovagolt, mintegy száz lépésnyire kisdéd dandárunktól. Soraink közt néhány némbert találkozott, kik részint Tökölyi táborába kísérték férjeiket s minden kincseiket magukkal hordozták; részint később jöttek Havasalföldre. Ennek egyik oka az, hogy Tökölyi Józsa és Brenkovics által azt a hírt terjesztette el Erdélyben, hogy a német vezérek mindazoknak nejét és leányait leöletik, kik Tökölyi táborában vannak.

- E kissé nehézkes adalék daczára, a hol az utak engedék, gyorsan és bátran haladtunk előre; bár miként gondolhatja jó néném, társalgásra s tréfákra egyikünk sem érzett különös hajlamot. Tudja-e, hol van Csigahágó?

- Igen jól, - felelt Ráfaelné, - férjem gyakran járt azon az uton.

- Így tehát jobban képzelheti magának a helyzeteket, folytatá Apagyi. - Épen e Csigahágónak széles s néhol meredek útján haladtunk, mikor a két székel suhancz közül egyik hátra nyargalt, s meglehetősen ijedt képpel jelenté, hogy távolról a már világosodni kezdő hajnal első derűjében fegyvercsillogást vett észre.

- Ez gonosz egy tréfa volt! mert nem lehetett kétség benne, hogy a közeledők Tökölyi emberei. Még oly távolban voltak tőlünk, hogy e hegység kanyarulataitól gyakran elfödötve, gyanú nélkül visszatérhetendék; de én és Cserei kinyilatkoztattuk, hogy ha egyedül maradunk s életünkbe kerül is, kiálljuk a sarat, ha felkötöttük a kolompot.

- E szorongó pillanatban a hölgyek egyike, Bodonyi Pálné, kinek férjét nem sokkal ezelőtt egy malom közelében orozva ölték meg az oláhok, egy szerencsés eszmére bukkant.

- Uraim, - szólt, megállapítván lovát, - itt egy holttestet látok, szálljunk le néhányan lovainkról s kegyetek kardjaikkal kezdjenek sírt kaparni; talán azok a jó emberek, kik felénk közelednek, elhiszik, hogy csak azért jöttünk ide, mivel szegény hontársunkat nem akartuk martalékul hagyni a varjaknak.

- Cserei azonnal leugrott lováról s én is követtem példáját, aztán néhányan kardjainkkal a hogy lehetett, kaparni kezdtük a fagyos földet, míg mások a szegény halottat fogták körül, ki alkalmasint megfagyott a rémítő hidegben, a mi e hegységek közt igen gyakran megtörténik; mikép később megtudtuk, Benkő Mihálynak szolgálja volt, ki néhány nappal ezelőtt megszőkött a táborból.
- Jobbra tőlünk meredek bérce nyúlt fel, balra pedig az út mellett mély szakadás ásított, - mindenesetre ármányos egy feladat leende e szűk helyen megvívni Tökölyi embereivel, kik háromszor meghaladták csekély számunkat.
- A nap már kezdé fejét az erdőség sötétéből kiemelni, mindnyájan el valánk a temetés előkészületeivel foglalva, s a lehetőségig bús színt igyekeztünk adni az egésznek, nem minden aggály nélkül vártuk a közeledő czirkálókat, kik minket eddig aligha észrevettek. De mihelyt az útnak egy kanyarulatánál megpillantottak, magasra emelt kardokkal nyargaltak felénk.
- Legelől vaskos, szakállas férfiú jött, ki közelünkbe érven, kissé időzni látszott, azután dörgő hangon felkiáltott:
- Ugy-e szökni akartok semmirekelők, beste lélek ilyen amolyan gazfiai! lóra mindjárt s vissza, mert egyszeribe nyakatok közé verem.
- Fia vagy a kinek vagy, ilyen amolyan nagyszájú medvéje, - kiáltottam én elébe lépven, - hogy mered így megtámadni a becsületes embereket?
- Nem látjátok-e - szólt közbe Cserei, félbehagyván a fáradságos ásást, - hogy itt egy halottunk van, kit kedvetökre meg nem étetünk a farkasokkal. Csak nem kívánhatják kelmetek, hogy egy jó vitéz hazánkfiát temetetlen hagyjuk, mint a kutyát, kelmetek is meghalhatnak s jó lesz aztán, ha sírban fekehetnek, a helyett, hogy az erdők vadjainak szolgáljanak lakomául.
- Jól van jól, - felelt a csapat szakállas vezetője, - ismerlek benneteket, tudom hány pénzt értek! azért csak annyit mondok, hogy ha jóban jártok, siessetek s kövessetek minket.
- Nem is fogunk itt hálai a havon, - felelt Cserei haragosan, - csak haladjanak kelmetek Isten hírével, mi sem fogunk késni.
- Néhány káromkodás után a csapat előre haladott, mi pedig mindaddig, míg láttuk, hogy szemmel tartanak bennünket, azon a helyen maradtunk s valahogy jól-rosszul hóval és földdel el is temettük a halottat, kinek fejét a varjak kikezdték volt már.
- Mikor Tökölyinek emberei jól elhaladtak, s bennünket többé nem láthattak, felkaptunk lovainkra, s látott volna kegyelmed, drága néném, futást.
- Végre sok fáradság után megérkeztünk Erdélybe, hol elbucsuztam barátimtól s mindig a legegyszerűsebb utat választván, ide érkeztem.
- És most mit fogsz cselekedni? - kérdi a nő.
- A jó ügy mellett maradok, néném, s az ellenségek teszek majd annyi kárt, a mennyit csak lehet: tétlen verni nem akarok.
- S nem fogja-e Tökölyi azt árulásnak venni?
- Tökölyi csillaga lejárt; nemcsak én mondom ezt, úgy hiszi az egész világ; hej pedig kár! de kinek Isten vesztét akarja, esztét veszi el. Ne hitt volna azoknak a hitetlen pogány ebeknek, mert saját romlásukra ők buktatták meg, mikor Nagyváradnál elfogatták.¹²⁸
- Kiben bizzunk tehát ezután? - kérde Ráfaelné indulatosan.
- Egy emberből áll-e Magyarország? s nem hagyták-e el sokan a havasalföldi tábor; nem vagyunk-e elegenden, kik fogyhatlan türelemmel lessük a kedvező pillanatot. A láng el van fojtva, de ne higyd néném, hogy a hamu alatt kialudt a parázs; míg e német vezérek azt hiszik,

hogy az iga már nyakunkban, addig ezrek várják nyugtalanul azt, ki el nem fog maradni, egy második szabadítót.

- És ki lehetne az?

- Nincsen ott Bercsényi? - -

- E dühös ember, ki magának sem tud parancsolni?

- Nem él-e még Rákóczi Ferencnek fia Bécsben?

- Az a németté vált magyar! kinek nővére egy német tábornokot szeret!

- Ha senkiben sem bízol, néném, bízzál mindnyájunkban, összesen.

- Nemzet vagytok-e ti? néhány nemes, - folytatá Ráfaelné; - néhány nagy úr, kiket a nép csak addig kegyel, míg fizetni tudjátok vagy a csatákra vezetitek, s martalékra adtok alkalmat, míg a forradalmak kiváltságosok érdekében történnek s a nemzet nem a nép, hanem a nemesség, menjetek aludni, jobbat nem tehettek! Nép kell forradalomra, de a mely egy legyen s ne süvegét és nyelvét, hanem Magyarországot keresse. Nálunk nincsen nép!

- Igazad van, néném, hatalom s erő fel vannak oszolva; ha a csatákat számítod, mindig a magyar vér foly leginkább; de az időre is kell valamit bízni, s a nép, mely most vak eszközül használtatik, s bérért, zsákmányért vív, talán egykor érzendi a súlyt, melyet az állomány mérlegében képvisel.

- Jámbor óhajítás! - jegyzé meg a nő.

- Ne fűzzük ezt odább, néném, - szólt közbe az ifjú, el akarván e tárgyat hagyni. - Inkább beszélje el nekem, mi történt kegyeddel az utóbbi időkben. Mindenek előtt óhajtanám tudni, minő viszony az, melyre a bozzai táborban hivatkozott, s melynek következtében a császár pártolását említé.

- Én, jó öcsém, nem igen szeretek pártolásra hivatkozni, s a nagyok kegyéhez, árva lelkekre mondom, csak akkor nyúlok, mikor a hajótörést szenvedett a lenge deszkához. Életemet nem vetem oda, mintha mit sem érne, s vagyonomért is vívok, míg lehet, mert úgy hiszem, a gyáva odaengedés csupa bűn, s a legrútabb akkor, ha aljas rablók ellen önként vallunk kudarcot. Ha a törvény megmelleszt bennünket, ám lássa a törvény, s viselje szégyenét és átkát! Ezt azonban Teleki Mihályon kívül, - ki a dologról már hallott valamit, - kevesen tudják. De elég ennyit erről, ha a király s nejének kegyét el nem dobom magamtól, így ítél meg.

- Hogy ezt megfejtsem előtted, messzi hátra kell mennünk - 1670-ig. Ez időben Leopold császár hetek óta hanyatlani érzé erejét. Orvosa azt hitte, hogy a baj vértódulásból származott, de itt-ott mérgezést kezdének gyanítani, melynek azonban az orvosok hitelt nem adtak.

III.

- E tájban egy ügyes orvos és vegytanár, Borri József, milanói nemes, ki a Rákócziak idejében nem egyszer fordult meg Erdélyben, ott, mikép előtted is tudva van, férjem nővérét vette nejül, s az unitárius hitre tért át, a jezsuiták által üldöztetett. Ezen emberek sohasem szalasztották ki kezükből, a kit egyszer áldozatul tűztek ki. A pápa nunciusa Bécsben a jesuiták által felingereltetve, mindenütt kiosztatá személyes leírását, s így történt, hogy az ártatlanul üldözöttet, midőn Konstantinápolyba akarna menekülni, Szilézia határinál elfogták és Bécsbe hurczolták. Őt szerencséjére Skotti nevű derék lovas százados kísérte, ki a tudós férfiúval barátságosan társalgott útközben, s ettől tudta meg a császár veszélyes állapotát.

- Borri kinyilatkoztatta a százados előtt, hogy ő, Isten segedelmével, képes a császár életét megmenteni.

- Skottinak sikerült őt, az örökös jezsuiták s orvosok figyelmének dacára, titkon bevezetni a császárhoz.
- A tapasztalt orvos a császárt egészen kimerültnek s elaszottnak találta, folytonos nyomás által mellén, s kiolthatlan szomjúságtól kínoztatva.
- Első találkozásakor a buzgó Leopold mindenekelőtt az orvos igazhitűségéről akart meggyőződni. De nem ért rá, mert Borri ezen első találkozásakor már észrevette, hogy a szobában égő két viaszgyertya lángja vörös, s hogy abból vékony fehér pára szállong fel, mely felül a falon észrevehető foltot képezett. Borri azonnal erősíté, hogy a szoba lége meg van mérgezve.
- Mikor Borri belépett, a császárt középnyagyságú teremben találta, tágas bársonykarosszékben, mely előtt egy kis asztalon néhány gyógyszer állt, míg a hatágú tartóban égő gyertyák a szoba nehéz aranyozásokkal terhelt bútorait s vörös kamukafalait csak gyéren világították.
- Mihelyt kinyilatkoztatta Borri, hogy a szoba lége meg van mérgezve; a fejedelem azonnal felemelkedett székéből, s csengetésére kamarásai egyike belépven, orvosát parancsoltatta elő.
- A jött kimondhatlan felsőséggel tekintett az egyszerűen öltözött Borrira, azután csudálkozással vegyült meglepetéssel lőn kénytelen benne vetélytársát ismerni. A gyertyák világára figyelmeztetvén, az orvos azonnal észrevette, a mi eddig figyelmét kikerülte.
- Ezen férfiú itt, Borri lovag, - szólt a császár, kedvetlenül s gyanúsán szegezvén az orvosra szemeit, - azt állítja, hogy e gyertyák meg vannak mérgezve.
- Úgy tudom, - felelt az orvos kissé habozva, - hogy fölséged termeiben hasonló neme a gyertyáknak használtatik mindenhol.
- Erről meggyőződhetünk mindjárt, - jegyzé meg a császár, s a parancsra váró kamaráshoz intézvén szavait, folytatá: - hozasson kegyed tüstént a császárné szobáiból gyertyákat ide.
- Míg a kamarás távozott, addig Borri a tartóból a gyertyák egyikét kivéven, látta, hogy annak végét aranyozott vonal keríti, alkalmasint azért, hogy ki ne cseréltethessenek.
- Az áprilisi hűves éj dacára, gyorsan felnyitattak az ablakok, s nemsokára az udvari tálnokok egyike behozta a császárné szobáiból a viaszgyertyákat s azokat a háromágú tartóval együtt az asztalra helyezé.
- Szembetűnő különbség mutatkozott a két nemű gyertyák világa közt. A császárné szobáiból hozottak lángja szelidebb és tisztább volt, s minden gőz és perczegés nélküli.
- A császár azonnal odahagyta a szobát, s még azon éji órákban szoros vizsgálatot parancsolt.
- Kisült, hogy jó darab idő óta számára mindig e jegyzett gyertyák használtattak: de az is, hogy a kanócok mérges nedvbe voltak áztatva, s miután kiszáradtak, viaszszal borítva. Még harminczöt font volt e gyertyákból használatra letéve. Egy ebecske, melylyel a kanóc apróra vagdalt darabjait, húsba göngyölve megetették, három óra múlva összeszorulva mint gomolyag halva hevert. Mikor az orvosok néhány gyertya híján az egész viasztömeget összeolvasztották kiderült, hogy a kanócokba harmadfél font mérge volt beitatva.¹²⁹
- Borri az orvossal egyetértőleg oly ügyesen folytatta gyógyítását, hogy a császár június 4-ikén tökéletesen ép és egészséges volt.
- És mi jutalma lőn az életmentőnek? - kérdé Apagyí.
- Rómában halt meg örökös fogságban.¹³⁰
- Szörnyűség! - kiáltott fel Apagyí.
- Szörnyűség! - ismétlé a nő, - de igaz; azonban halld tovább.

- Miután a császár egészsége egészen helyreállott, Borrit, ki a gyógyítás ideje alatt is folytonosan Skotti százados felügyelete alatt maradt, átadták a római pápa nunciusának, ki őt titkon Rómába küldötte, hol miután vallási elveit megtagadni siker nélkül kényszerítették, örökös börtönre ítélték.

- Lehetetlen!

- Gondolod? - De igen is lehet, mert oly tehetetlen volt nagy Leopold! s a jezsuitáknak, e kegyenczeinek, oly nagy hatalma és befolyása, hogy élete megmentőjének minden jutalma kétszáz arany évi díj lőn, melyet, mivel a császár őt a vakbuzgóság bosszujának dühétől meg nem menthette, csak özvegye élvezhetett, ki az üldöző jezsuiták töreit csak az által kerülhette ki, hogy férjénél jóval előbb Erdélybe szökött.¹³¹

- A szegény némbor Borri megfoghatatlan eltűnését hallván, álruhában, s óvakodva lestől és üldöztetéstől, sok kiállt sanyar után Prágába jött, s hosszas rimázkodások után sikerült neki a császárnéhoz jutni.

- Miután megismertette magát, Eleonora császárné volt az, kinek sikerült kieszközölni, hogy a férjének szánt évdíjat ő kaphassa meg.

- Szerencsére a nő kedvező benyomást tőn a császárnéra; ki mivel a szerencsétlen Borri megmentésére nem tehetett semmit, hálája jeléül gyémántokba foglalt arczképét ajándékozta nejének, s ezt néhány sajátkezűleg írt sorral kísérte, melyekben mind neki magának, mind rokonai közül annak, ki ez iratot s az arczképet elő tudja mutatni, védelem ígértetik, s egyzersmind azon kiváltság, hogy bármikor, egyszerű bejelentés után magához a császári párhoz, vagy annak maradékaihoz járulhasson.

- Ennyi volt jutalma azon nőnek, kinek férje Európa leghatalmasb uralkodójának életét mentette meg. Mert akkor a hízgelgők irataiban nem egyszer lehet olvasni: *maximus orbis princeps*.

- Borriné halála után fivére, férjem, utána pedig én jutottam ezen ereklyének s a császári levélnek birtokába.

Ráfaelné egy kis börszekrényből kivette a képet, s felnyitván annak tokját, Apagyi elé tartotta, azután a levélkét mutatá meg, mely latinul volt írva, s miután az ifjú mind a kettőt megnézte, visszahelyezvén kincseit, folytatá:

- Veszem-e mindennek valaha hasznát? nem tudom; de megkísértem egykor, ha van-e visszhangja az igazság szavának ama fényes termekben.

- Ha hijába járok, s a győzelem mindig a szerencsés gazságé, meghagyom annak, a ki szememet benyomja, talán annak a korhely fiamnak, ha előkerül valamikor, hogy a gyémántokat adja el, e képet pedig akaszsa a pócsi szűz Mária nyakába, jó lesz *ex-voto*-nak, tán Isten ad valamit érte, ha az általa betett királyok, csak amúgy játszanak az ígéretekkel; de a levelet koporsómba tétetem fejem alá, jó lesz a sátánnak, hogy valami jezsuita üstje alatt meggyújtsa vele a tüzet.

- Édes jó néném, - mond Apagyi, - kár biz ezért Prágába menni, evvel még ki nem zaklatjuk a Hálom-atyafiakat; volna még elég visszavenni való azoknak a jó királyoknak; ott van még Szerbia, Bosznia, a szép Nándor-fehérvár, - hej későn jó a sor a Hálom atyafiakra!

Míg Apagyi így beszélgetett nénjével, anyja s a két fiatal hölgy a szobába jöttek s a társalgás általános lőn.

.....

Négy csendes hét telt el így, mely idő közben Apagyi azt kezdé észrevenni, hogy oly zajos életpálya s a sorsnak annyi csapásai után, a szokatlan nyugalom s veszteglés altató s kábító erejét kezdi reá gyakorolni.

Ennek nem lehet így maradni! szólt Apagyi egy reggel magában: nekem nem szabad életemet így elvesztegetni; igaz, nem sok becse van annak, azért valamit kell gondolnom, mi értékét növelje, s azt kedvesebbé tegye.

Egykor egy alávaló teremtés meglopta szívem első mozdulatait, tartozom a szerelemnek avval, hogy e tévedés igaz útba jöjjön; s hogy a mi most pirít, büszkeségem lehessen; mernem kell s felednem e sok forradást arczomon, a szív és az érzés úgy is régiek még.

Ily gondolatokba merülve telt el néhány óra, midőn a nőcselédek egyike jelenté, hogy a család együtt van s az ebéd kész.

Apagyi erélyes ifjú volt, s csatában és küzdelmekben felnövekedve, jókor megtanulta a csomót ketté vágni. Talán tudta, hogy a legjobb politika a győzelem politikája, mert a győztesnek mindig igaza van. De később meg fogjuk benne azon választottak egyikét ismerni, kikbe a gondviselés jövő korok magasztos eszméinek magvát rakta le.

Jó étvágyat akarok magamnak szerezni, szólt az ifjú: végre is mit koczkáztatok, legfeljebb egy szép visszavonulást, a német vezérek e főerényét. Az a szelid teremtés, ki annyi rokonszenvet tanusít irántam, nem oly félelmes ellenség s ha csatát vesztek, még sem fogok reá neheztelni. Menjünk, - a ki mer, az nyer!

Mikor Apagyi az ebédlő-szobába lépett, csak reá vártak még.

Jerne az egyik ablak mélyedésében állt, Apagyi hozzá közeledett s megragadván kis fehér kezét, bensőséggel szólt: - Kedves Jerném, közel rokonok vagyunk, unokák, s így talán a világ megbotránkozik, ha e rokoni szövetség köztünk más bensőbbnek ad helyet; de hiszen erre sok példa van, s ha ellenedre nincsen, egy jó szerencsére megkérlek anyádtól. Arczom nem szép, az igaz, segített rajta Caraffa uram; de látod gyermekem, minden kardcsapás rajta olyan mint a rovás, s mindig eszembe juttatja, hány vágással tartozom a német sógornak.

Jerne annyira meg volt lepetve, hogy képtelen lőn egy szót kiejteni, álomnak tetszett az egész előtte.

- Anyám, nővérem, segítsetek, - szólt az ifjú, - mert fogytán van bölcseségem! nem szeretnék pedig kudarcot vallani. Kegyed jó néném, Ráfaelné tudja, körülbelől mit és mennyit érek, adj a nekem leányát, legalább nem félhet, hogy vejét valaki elüti leánya kezéről, én pedig, elhiheti, annyira fogom őt szeretni s megőrizni minden bajtól, veszélytől, hogy a két magyar haza legszebb fia sem inkább.

Míg Apagyi e sajátos módon tünteté elő leánykérői ékesenszólását, addig Jerne még mindig pirulva állt, s szemei kérdő tekintettel függöttek anyján.

- Mit mondasz erre, leányom? - szólt Ráfaelné, ki a világi dolgokkal nem sokat gondolt, oly hangon, mint ha bármit egyebet mondana. - Én, gyermekem, bele nem elegyedem dolgotokba, sem nem ijesztelek, sem nem tanácsollak. Akár mégy jó öcsémhez, akár nem, számodra az áldás nálam mindig kész; jó és jámbor gyermek vagy, s az Isten adott elég eszet, hogy magad végezz, ha rólad van szó.

- Mindig hallgat, - mond Apagyi, - mi marad egyéb hátra, mint őt erőszakkal elrabolni, majd kibékül sorsával; mindenesetre jobb, ha magyar ember neje lesz, mint ha megbolondul s valami német tiszthez megy férjhez, miként nem egy székely leány cselekedett az utóbbi időkben.

- Ment bizony, - mond Ráfaelné, mérgesen; - mert menettetett, kapna is feleséget, ha árkánnal nem fogná, mint a szilaj csikót! de hiszen azt próbáld gyermekem, abba már bele-elegyedem, még pedig úgy, hogy legelébb is nyakadat tekerem ki.

E pillanatban Jerne ajkai körül szelid mosoly lebegett, azután maga sem tudta mikép, Apagyi karjai közt találta magát.

- Egy boldog párral több a földön! - szolt Ráfaelné búskomoly hangon; - ne várjatok sok jót, gyermekeim, mert míg egy idegen vezér tapossa e szent földet, nincs irgalom reánk nézve! - Azután derültebben folytatá: - A boldogság osztatlan, a bajt meg lehet osztani, ketten majd jobban bírjátok, csak egészség legyen. Ez is meg van, azért ne hagyjuk elhúlni a levest.

A szép Jernét az egész család körülfogta, s életében még soha annyi csókot s ölelést nem kapott.

EGY HELYETT KETTŐ.

Míg az Apagyi-család szelid kedélyességgel tovább fonja egyszerű csendéletét, addig történetünk visszatér egyhez legérdekesebb személyei közül.

Rákóczi Julia, mikép már tudva van, Prágába vitetett, s ott mindenkép ügykeztek vele a kolostori életet megkedveltetni. Volt szó róla, hogy a zárda fejedelmnéjévé tegyék s a római pápától egyedül személyére nézve bizonyos kiváltságokat nyerjenek.

Kolonics bibornok, ki a fiatal hercegnő eltávozása után nem sokkal Prágába érkezett, tökéletesen helyben hagyta Juliának Bécsből eltávolítását. Ő volt, ki megígérte, hogy a római pápa hajlandó leend mindent elkövetni, hogy a hercegnő, miután a fátyolt fölvette, s így magát örökösén az egyháznak szentelte, több nemű szabadságokkal birjon, melyeket maga a rendnek szerkezete tilt: például megjelenni udvari körben, kikocsizni, sőt néhány hetet, de mindig csak az udvar kíséretében, a császár valamelyik falusi kastélyában tölteni.

Mindezen előnyök oly kedvező színben hozattak elő, hogy igenis alkalmasak leendének e soknemű zaklatást halálosan megunt fiatal hölgyet - elszedíteni: de egy dolog mindenesetre kimaradt a számításból.

A kevély bibornok, ki az egyház dicsősége mellett semminek sem tudott inkább örülni, mint kincsnek és gazdagságnak, természetesen kifeledte önző tervei szövegéből éppen azt, miben a fiatal hölgy élt és halt, t. i. szerelmét Aspermonthoz, melyet e folytonos akadályok, s e szivtelen beavatkozások oly szenvedélyre fokoztak föl, minőt alig gyaníthata az, ki e bájos, de nyugodt vonásokra tekintett.

Mióta azoknak számítása, kik őt a világ színhelyéről eltávolítani akarták, ifjúsága barátnéját az élénk, vállalkozó szellemű Amadilt elszakasztották oldala mellől, azóta a fiatal hölgy minden gondolatát keble rejtekébe zárta el, s ezer unszolás és kecsegtetés dacára, mellőzván minden fejtegetést, röviden s elhatározottan kinyilatkoztatta: hogy ha a császári pár és Kolonics bibornok vagyona felett akarnak rendelkezni, tegyék, bár ezt mindig rablásnak tekintendi, de a rendelkezést saját személye fölött mindenesetre magának tartja föl, s azon pillanattól fogva, hogy őt Prágába hozták s általában mióta anyjától elválasztották, magát *rabnak*, szállását börtönnek tekinti.¹³²

Igy álltak a körülmények, midőn most őt újra megközelítjük.

Sötét téli éj volt; az öreg Prága barna háztömegei fölött hóterítő hevert, s az eget sűrű fellegek borították. Az agg Hradsinon süvöltött a vihar, s egy volt ez azon - mondanánk - embergyűlölő éjek közül, melyekben ember és állat rejtekbe vonul.

Az emberek ilyenkor nyugosznak, s örülnek, ha az idő mostohaságától megóvhatják magukat.

Az örök szőrcsuklyáik alatt, deszka rejtekeikben dideregtek, s úgy tetszett, mintha Prágában minden kihalt volna.

De talán sehol sem volt oly nagy csend mint a zárdában, hol Julia fogva tartatott; mert ottléte *fogság* volt, nem egyéb.

A magas tornyok egyikében kettőt ütött az óra, midőn a kolostor ajtajának csengetyűjét hevesen rángatni kezdték.

A jelre a kapuőrné ijedve riadt fel álmából, darabig fülelve ült ágyában, meg nem foghatván, mi történhetett ily késő éjen, s ki az, ki a kolostort ily órában akarja meglátogatni.

Azonban a csengetyű folytonosan hangzott, kénytelen volt tehát fölkelni s az ajtóhoz közeledni.

Tudta jól, hogy a kolostorból senki sem hiányzik, s ha valaki beteg lenne, akkor a csengetés nem kívülről történende; azonban lehetetlenség a dologban nem volt, hogy valaki a növények közül, szülői betegsége miatt, ily késő órában is felszólíttassék.

- Ki van odakünn? - kérde az öreg kapuőrné, a nélkül, hogy a kulcsot a zárba illeszsze.

- Ki kell az ajtót nyitni a császár nevében! - felelt künn egy hatalmas ismeretlen hang.

- A rend törvényei ellen van, - szólt a némbér összeszedvén magát, - e kolostorba férfiakat beereszteni; azért elébb jelentést teendek a ház fejedelemnőjének.

- Az megtörténhetik, - volt a száraz felelet, - de gyorsan, mert ha az ajtó öt percz múlva meg nem nyitattik, fel fogjuk azt törni.

E felelet a kapuőrnét egészen kihozta sodrából, s a mi kis bátorsága volt, annyira elvesztette, hogy alig birt néhány szót kiejteni.

- Sietni fogok, addig béketűrést kérek; - ezt tudta rebegni csak; azután a hágsók felé közeledt, hol a gyéren világított öblök alatt látjuk őt felvándorolni a széles kőfokozatokon, s egy hosszú folyóson végig a fejedelemnő lakása felé haladni.

Úgy látszott azonban, hogy az, vagy azok, kik őt álmából felriasztották, kevés béketűréssel bírtak; mert még csak most illesztette a megrettent soror kezét a fejedelemnő előszobájának csengetyű-vonójára, s már is alant hatalmasan döngették az ajtót.

Mikor a fejedelemnő laka megnyílt a kapuőrnő előtt, azon fiatal apácza, ki az előszobában örködött, s mind az előbbi csengetést alant, mind az ajtónak döngetését hallotta, ijedten kérde:

- Mi történt, soror Gervasia?

- Vezessen kegyed sietve a fejedelemnőhöz, - felelt ez, s nem várván több kérdést, egyenesen a fejedelemnő szobájába nyitott.

A tisztos némbér, kit itt az éji lámpa csekély világításában látunk, szerfelett különbözött mater Honoriatól.

A fejedelemnő, így kikelve nyoszolyájából, fehér főkötővel, mely félig borította igen nagy fejét, s szerfelett kövér testével, nem igen kellemes benyomást teendé bárkire: de a két apácza ezt s folytonosan haragos képét rég megszokta már; egyébiránt mindkettő annyira meg volt ijedve, hogy a most lábait papucsába dugdosó mater haragját észre sem látszottak venni.

A jövő perczben mater Dorothea, a tisztelt fejedelemnő, tág hamuszín porköpenyt kerítvén vállára, előttök állt.

- Mi történt, minő zaj ez? - kérde oly vékony és éles hangon, mely váratlan ellentétben volt e roppant szélességű alakkal.

- A császár parancsából, - szólt a kapusnő, hogy mindenekelőtt azt tudassa vele, mi a legfontosabb.

- A császár parancsából döngetik és zörgetik az ajtót most éjjél után, mint valami részeg emberek? lehetlen! - riadt fel a fejedelemnő, szemérmesen összevonván a porköpenyt.

- De úgy van - kiáltott közbe a kapusnő; - gyanítom, sokan vannak, mert több hangot és fegyvercsörgést hallottam az előcsarnokban.

- Valami rakoncátlan emberek! - szólt növekedő haraggal mater Dorothea; - az ajtó erős, nincs veszély; hiszen itt békében élünk Prágában. - Menj le tüstént s mondd meg nekik, hogy takarodjanak, mert félre vonatom a kolostor harangját.

- Fenyegedtek, hogy betörik az ajtót, s míg az egyház tornyába megyünk s a harang megkondítására összegyűl a nép, addig elevenen megsüthetnek bennünket, - jegyzé meg a kapusnő.

Szembetűnő volt a fejedelemnő felindulása s a kapuőr nő végszavai éppen betöltötték a harag azon mértékét, melyet mater Dorothea kitörés s a nélkül, hogy kezei a dologba avatkozzanak, elbirni tudott.

Ha még nem oly régen, s talán itt-ott még most is, a nevelés és fegyelem egyik fő tényezője kéz és bot: nem csudálhatjuk, hogy ez időben a kolostorokban nemcsak az öncsigázás és büntetés gyakoroltatott, hanem az éltesb szüzek a fiatalabbakkal nem egyszer éreztették kezök súlyát.

Ily nyilatkozatra készült mater Dorothea, mit könnyen ki lehetett venni, mert jobb kezét fel-emelvén, haragosan felkiáltott: - Nesze! - evvel a kapusnő kikapta a magáét, míg a fiatalabb apáca czélszerűnek tartotta, egy karszék mögé egyikét a leggyorsabb visszavonulásoknak eszközölni.

De a fejedelemnőnek ezen rögtönözött erőfejlése, fájdalom, igen balul ütött ki; mert köpenyének jobbik szárnyuszála a támlásszékeknek egyik kiálló szögébe akadván, a hölgy féllábon tett rövid egyensúlyozás után egyenesen földre zuhant.

Meg kell jegyeznünk, hogy e baleset a szeméremnek minden megsértése nélkül történt; mert bár a nagyterjedelmű maternak e bukás következtében éppen azon része volt legfelül, mely a medium tenuere beati elvét képviseli: a főnöknő, mint második Virginia, esés közben nem feledé, mivel erényének tartozik, s köpenyét együtt tartotta.

E válságos pillanatban az ajtó felnyílt s egyszerűen öltözött s fegyverezett férfiú lépett be.

Hiában ügykeznénk a megrettenést leírni, mely a szálás hadfinak e váratlan megjelenését követte.

- Lehet-e szerencsém a tisztelt fejedelemnővel találkozni? - kérdé a jött.

- Botrány! Kárhozat! Anathema! - kiáltott a fejedelemnő, némi fordulatok után fölkelni ügykezhén.

A kapusnő s a fiatal apáca kisiettek a szobából, s a fejedelemnőt egyedül hagyták a szentségtörő jövevénynyel.

- Bocsánat, asszonyom, - szólt ez, alig tudván fékezni nevetési vágyát, - kegyetekhez nehéz a szokott módon bejutni, s mivel zörgetésem s csengetésem célra nem vezettek, időm pedig ki van számítva, kénytelen valék e gyöngédtelen betolakodást választani.

Míg e férfiú beszélt, addig a fejedelemnő visszanyerte lélekjelenlétét, s hirtelen még összébb vonván keble fölött az öltönyt, kitörő haraggal felkiáltott:

- Mit látnak szemeim, kegyed gróf Aspermont, a császár tábornoka, kit már egyszer a társalgóterem rostélyai előtt láttam! Távozzék tüstént innen, egy szót sem akarok tudni! Reszkessen kegyelmed ő császári felségök, sőt a római pápa haragjától, ki nem fogja elmulatni a szentségtörő megrohanásért elégtételt kérni ő felségöktől! mi nem lehet kevesebb, mint csúfos megfosztatás tábornoki hivatalától és - -

- Elég asszonyom! - szakítá félbe Aspermont a kimondhatatlan gyorsasággal és pergő nyelvvel adott feddést. - Ha kegyed semmit sem akar hallani, annál jobb, én megtettem a magamét. Őreim ajtaja előtt állnak, azért botrány elkerülésére mérsékletet ajánlok.

Evvel Aspermont meghajtotta magát s az ajtó felé közeledett.

- Megállj philisteus, istentagadó, kolostorabló; egy tapodtat sem! Mit akarsz, sátán sarjadéka?! Tudom terveidet; a fiatal herceghölgy nincsen a kolostorban! - Erre a fejedelemnő hirtelen keresztet vetett s hallhatlanul mormogta: Szent szűz Orsolya és Klarissa, bocsánat e hazugságért! - azután fennhangon folytatá: - Gróf úr, az Isten nevére, saját becsületére és üdvösségére kérem, hagyjon fel istentelen tervével.

- Bir-e kegyed egy percznyi béketűressel, asszonyom? ha igen, olvassa ezt. - Aspermont egy írott lapot vont elő, s az asztalra helyezvén az éji lámpát, nyugodtan várt.

- Nem akarok semmit tudni, - mond a fejedelemnő, kíváncsi tekinteteket vetvén a lapra.

- A császárné írása, - szólt békítő s nyugodt hangon a tábornok - íme, győződjék meg saját szemeivel.

- Mit adhat a császárnő ily uton, s ily körülmények közt tudtomra? - mond a fejedelemnő - e zárda fölött csak egyházi főnököknek van hatalma.

Végre mater Dorothea, néhány percznyi habozás után, az éji lámpához közeledvén, arcának legharagosabb kifejezésével olvasta a mi következik:

«Kedves Mater Dorothea!

Hivünk, gróf Aspermont tábornok, megnyervén tőlünk Rákóczi Julia hercegnő kezét, kegyedet oda utasítjuk, hogy a hercegnő eltávozásában ne ellenkezzék; van okunk reá, hogy a dolog darabig titokban maradjon. Kegyükről biztosítjuk.

Eleonora»

- A sátán szemfényvesztése, csalás, áruulás! - kiáltott fel a fejedelemnő. - Én megmosom kezeimet, zajt ütök, ellenmondok!

- Asszonyom, - szólt Aspermont erélylyel s elvesztvén béketűrését - cselekedjék kegyed úgy, a mint azt saját hivatalának megtartásával s a kolostor becsületével összeférőnek hiszi. Magára bízom megítélni, mire fog a zajütés vezethetni, annál is inkább, ha, miként ezt ily szent szűzről fel kell tennem, nem hazugság, hogy a fiatal hercegnő nincsen jelen.

Mielőtt a fejedelemnő, kinek arcza az utóbbi szavakra majdnem kékké vált, felelhetne, Aspermont sietve távozott.

Mater Dorothea kimerülten s fujva haragjában, egy székre ereszkedett. Annyira meglepte őt mindaz, a mi történt, hogy jó darabig el nem tudta magát határozni semmire, s nem volt annyi ereje, hogy legyőzvén az ájulást, mely őt környezte, zajt üssön vagy a tábornok után siessen.

Egyébiránt mindez úgy sem vezetende célra. Aspermont e hölgy elszóktetésére néhány fiatal barátit hívta tanukul inkább, mint segítségül. Ezek vele együtt hatan voltak, egyedüli tanui annak, a mi történik.

A kapusnőt s a fiatal apáczát erélyesen, de minden udvariatlanság nélkül feltartóztatták, s ama döngetések után megszünvén a zaj, nem csuda, hogy a többi apáczák, ha kissé megrettentek is, nem mertek kibujni czelláikból.

Midőn végre a fejedelemnő felüdült aléltságából, kissé nehézkesen fölkelvén helyéről, az ajtót felrántotta, két elhatározott tekintetű férfiút pillantott meg, kik egyetlen szót sem feleltek kikeléseire s bibliai idézésekkel fűszerezett átkaira.

Míg mater Dorothea, pongyolájában, mint egy szürke sajka evedzett fel s alá szobájában, addig Aspermont kettőt a folyosón reá várakozó barátai közül magához vevén, a kapusnőnek, kit a fiatal apáczával együtt barátai feltartóztattak volt, fenyegető hangon parancsolta, hogy őt Rákóczi Julia szállásához vezesse.

Kisérete közül kettő, mikép láttuk, mater Dorotheának ajtaja előtt őrködött; azok pedig, kiket utóbb maga mellé vett, a kapusnőt kísérő fiatal apáczát el nem eresztvén, vele a folyosón időztek; az ötödik végre a kolostor megtört zárú ajtajánál őrködött.

Aspermont az őt reszketve vezető kapusnő után végighaladván a folyosón, balra fordult s eltűnt szem elől.

Míg őt tovább kísérnők, néhány pillanatig megállunk a fiatal apácza közelében.

E szűz, miként azt a komor folyosóra vetett hold sugaraiban pillanatokra kivenni lehetett, szelid arcú barna hölgy volt.

Az éji világítás okozta-e, vagy azon igen megfélemlítő ijedtség, melynek tanui valánk, inkább hasonlított arcza szép fehér márványszoboréhoz, mint élőhöz.

Sokáig némán állt, azután félénken rebegette: - Vitéz urak, hányat fognak kegyetek megszökíteni e kolostorból?

- Beesküdt e kegyed már, s tett-e örök hitet? - kérde a lovagok egyike, a fiatal Wratislaw gróf, ki nem kevés kedvet mutatott a csinos hölgygyel bővebb ismeretségbe elegyedni.

- Az eszme nem utolsó, - jegyzé meg Spork Ottokár, a másik lovag - lehetlen regényesebb uton nőkre szert tennünk. Mit gondolsz, barátom, ha én huszonnégy évemmel mint tökéletesen szabad ember, kezemmel és szívemmel megkínálnék egyet e jámbor szüzek közül?

- Például a szeretetreméltó fejedelemtől, kinek csak bájos hangját valánk szerencsések hallani, - tevé nevetve hozzá Wratislaw.

- Kegyetek, - rebegette még mindig félénk hangon az apácza - nagyon csalódnak, ha azt hiszik, hogy a hitet tett fölszentelt hölgyek közül bármelyik ily lépésre tudná határozni magát; egyébiránt fejedelem-asszonyunk gyűlöli a férfinemet.

- Ismétlem kérdésemet, - szólt Wratislaw - örökös rabja-e kegyed e kolostornak, kedves hölgy?

- Hat hét mulva leend egybekelésem menyeyi vőlegényemmel, - volt az alig hallhatólag kiejtett felelet.

- Szabad-e tudnom szülői nevét? - kérde újra Wratislaw, míg barátja nagy kedvteléssel látszott e hevenyészett regénynek kifejlését várni.

- Nevem Sternberg Ludovica, - viszonzá a hölgy, s talán ha e felelet közben nem az éj királynéjának szelid sugára, hanem a nap világítná vonásait, észrevehetők lennének a rózsák, melyeknek lehe futotta el azokat.

- Istenemre, - kiáltott fel Wratislaw, - egyike legrégebb családainknak: az én nevem Wratislaw Hugó; ha nem csalatkozom, családaink közt némi rokonság van, s mivel nekem kötelességem, - folytatá nevetve - innen egy hölgyet elrabolnom, kegyedre teszem kezemet s meglátom, ki veszi el tőlem e kedves martalékot.

- Választásodat tökéletesen helybehagyom, barátom, - szólt Spork jókedvvel - s szeretném, ha példádát követhetném; azért légy lovagias s őszinte barát, engedjük a hölgynek a választást kettőnk közül. Szóljon kegyed, szép Ludovica!

- Uraim, - felelt a kérdett - én kolostori életre szántam magamat, s hol ily erőszakról van szó, lemondok a választásról.

- Vége az enyelgésnek, - mond hirtelen Wratislaw, - s vége az erőszaknak. Én igen komolyan szólok, ha nőtlen volnál és szabad mint én, köztünk csak kardjaink határoznának. - -

- Istenért! - sikoltott az apáca.

- Ne féljen kegyed semmit, - mond Wratislaw békítő hangon - e barátom itt igen szeretetre méltó nővel bir, de nem is engedném kegyedet neki át. Míg szép szemei és szelid vonásai bennem valódi szerelmet ébresztettek, addig e vidor barátom enyelgésnek hitte, a mit mondok. Kegyed nem e sötét falak közé való, s ha a világ csábjaitól s veszélyeitől fél, én átvezetem az életen, óvni, védeni fogom, mindenkifölött pedig szeretni. Oly szép így rögtön s meghatva a szerelem ihletésének szent fuvallatától sorsot cserélni, valami új és erőt lehellő elszánás van ebben, a mi magasztos sziveknek jól esik.

Evvel Wratislaw kezét nyújtott a hölgynek, ki alkalmasint érezte, hogy ez egyike azon pillanatoknak, melyek vissza nem térnek az életben, azért némi vonakodás után reszketve nyújtá át kezét.

- Lovag! - szólt - nem tagadom, hogy szüleim beszéltek reá a kolostori életre, talán ugyanazon okokból, melyekből ez más családoknál is történik, hol igen sok a gyermek. Kegyednek egész személyességében van valami, a mi bizodalmat gerjeszt, azért legyen a koczka elvetve; de ne feledje, hogy e zárda nőknek is nyitva áll s én egy életben, ha csalódní kell, egyszer akarok csalódní, s e menhelyet itt csak akkor fogom elveszteni szem elől, ha kegyed jellemében és szerelmében biztosabbra számíthatok. Utam innen az oltárhoz megy, nem máshová.

Wratislaw annyira el volt ragadtatva, s magát annyira felfokozta, hogy egy perczet sem akart veszteni s életet akart adni annak, mi tündéralomnak tetszett, azért a szép Ludovica szavaira csak egy tekintettel és kézszerítással felelt, mik néha többet mondanak szavaknál, azután barátjához fordult és szólt:

- Barátom, Ottokár! te a legszerencsésebb ember vagy a világon, mert először kedves és jó nőd van, másodszor egynek ígértél segítséget hasonló kincsnek megszerzésére, s íme két boldogságnak lehetsz tanuja; azért legjobb, drága barátom, ha tégedet itthagylak egyedül a sötétben, saját érdemeid fölött gondolkozni, magam pedig úgy teszek, mint az afrikai pusztákon ama mór lovag, kinek megjósolták, hogy drága ereklyét fog találni és talált a pusztán egy hölgyet, szépet és ifjat, éhtől és szomjtól kimerülten, s a jóslat ígését megértette: ereklyéjét felkarolta s gyorsan, mint a vihar, vitte ménén sátorába. Mondj ennyit Aspermontnak: ez az én ereklyém itt, s úgy tetszik nekem, mintha minden czellából pár fekete kar nyulna ellene; tehát elviszem magammal, el Prágából, s mikép e hölgy szólt: egyenesen az oltárhoz.

E szavak után Wratislaw a meglepett apáczanövendéket erős karjaival fölemelte s oly gyorsan, mintha Libussa rémseregét uszítanák reá a kolostor szűzei, eltűnt a hágsót köröző homályban.

* * *

Míg a kövér fejedelemnő szobájában az istentelen rablók ellen a legendák minden átkait kimerítette; míg Wratislaw ereklyéjét maga mellé ültette kocsjába, melylyel Aspermontot akarta kísérni s barátját megelőzve, utját a közösen kitűzött cél felé folytatta: addig Aspermont merényét alkalmasint végrehajtotta, miként gyanítnunk kell.

Láttuk, hogy a folyosó balra kanyarodó szárnyában tűnt el a kapusnővel. Nemsokára a fiatal herczegnő szállásának ajtaja előtt álltak.

A fejedelemnőnek gyóntató atyja egy négyszegű fiatal jezsuita volt, kitől a szent hölgy megtanulta egyebekkel együtt azt is, hogy a vallás és szerzetének érdekében, szükség esetében,

éppen úgy szabad, sőt becsületes dolog fillenteni, miként például: ha valakit csatában elfognak, igen becsületes dolgot cselekszik, ha az ellenségnek igaz fölfedezések helyett nagyokat fillent. Ő tehát a szerzet érdekében nem szólt igazat, midőn azt állította, hogy a hercegnő nincsen a kolostorban.

Egyébiránt teljes okunk van hinni, hogy Aspermont jó előre értésére adott a hercegnőnek mindent, a mi Prágában, hol több ismerője valának mint Bécsben, könnyen megtörténhetett, s hogy valóban megtörtént, a következés bebizonyította.

A tábornok a kapusnőt küldötte a hercegnőhöz bejelentetni magát. Mikor néhány percnyi várakozás után a czella ajtaja megnyílt, s egy szép, tágas, már kivilágított szobába lépett: Julia őt a szenvedély örömeivel fogadta.

- Minden készen van - szólt a tábornok az első üdvözlés után. - Mikép sikerült nekem ő felségök beleegyezését kieszközölni, s minden egyebet, a mi legközelebb érdekel bennünket útközben elbeszélek.

- Most használjuk az alkalmat; mert bár kegyednek főüldözője, a bibornok jelen nincsen, a sohasem alvó ármányt meg kell előznünk.

- Készen vagyok, barátom, - felelt szelíden a hercegnő - e kis nyaláb - folytatá az asztalra mutatva - mindaz, a mit magammal viszek.

- Mindenről gondoskodva van, - erősíté Aspermont, karját nyujtva a hercegnőnek.

- Még néhány pillanatnyi időt kérek, - szólt Julia, - a fejedelemsnő, kinek heves természetét többször hallottam említeni, e hevességének daczára több kímélettel volt irántam, mint mater Honoria, ki buzgóságában betű szerint teljesítette a bibornok szigorú rendeleteit: illő azért, hogy távozásom előtt e szelid bánást néhány szíves sorral megköszönjem s távozásom mentségéül is mondjak valamit.

- Ezt később is tehetjük, - felelt Aspermont, kinek nyugtalansága megfejtethő volt s lábai alatt a föld égett.

Azonban Julia nyugodt erélylyel bíró jellemében meg volt az illemnek valami eltávolíthatlan eszméje, s azon elszánás, mely a reményt ugyan ki nem rekeszti, de a sikert nem tartja megállapított bizonyosságnak: ez oka, egyrészt, hogy ilynemű levele készen nem volt, másrészt, hogy a hálátlan illedelemtlenség gyanujába rövid időre sem akart jönni.

A hercegnő íróasztalához ült s nemsokára a kész levelet a kapusnő kezébe adta, ki a lehető legnagyobb kíváncsisággal időzött a szoba ajtajának közelében, reszketve mérgében.

A mit hallánk és láttunk, betöltötte azon időhézagot, mely alatt, mikép tanui valánk, a tábornok egyik hű barátja regényét megkezdette és befejezte, úgy, hogy Aspermont a fejedelemsnő lakása elé érkezvén s ott időző barátait magához szólítván, hallotta, nem csekély meglepetésére a történeteket.

Juliának vonásaiban, ha ezt a homály engedendé, könnyen ki lehetett volna olvasni rosszalását, s talán, ha az elméjén elfutott gyors gondolatnak szavakat adhatnánk, így hangzanának: a derék Wratishaw igen szeretetreméltó, de alighanem könnyelmű nőre tett szert; mire legfőbb annyi válaszolhatnánk, hogy mentségére semmi sem lehet bevehetőbb, mint az önkénytelen fátyolvétel közeli kilátása s a kínálkozó alkalom, melyről a közmondás azt mondja: hogy meg kell ragadni üstökét, ha nem akarjuk végkép elveszteni.

Mi történt tovább a kolostorban, annak emlékezetét a történet fenn nem tartotta; de annyi igaz, hogy ezen események után hat héttel Aspermont és Wratishaw, fiatal nejeikkel együtt Bécsben láttattak, s mindkettőnek sikerült a színlelt haragot megengesztelni s merényölkért teljes bucsút nyerni.

KOLONICS.

Nem irunk történelmet, azért gyorsan áthaladunk azon éveken, melyek bennünket hősünknek, az ifju Rákóczi Ferencznek, fellépésétől elválasztanak.

Fontosak és nagyszerűek voltak pedig ezen évek s nemzeti s országos életünk legsúlyosbjai közé tartoznak. - Ha a szerencsétlenség iskolájában nagy és magasztos jellemek fejlenek ki, maradjon meg Leopoldnak a *nagy* név, mert Magyarország soha s egy királya alatt sem szenvedett annyit - mind ez ideig - mint e nagy ember alatt.

Tökölyi fejedelemsége, a hannibali átmenet, sziklák, bérczek közt s a zernesti csata dicsősége, mint fénylő álom vonultak el. Tizenkét nap tartott az egész, s minden nyert előnyök eredménye, csekély és szomorú lőn.

Miután Tökölyi Havasalföldre szorítottatott, s a török udvar látta, minő kevés hasznót aratott föllépéséből, megtörtént, a mi az erkölcsiségnek s igazságérzetnek diplomatikai fogalmai szerint mindig s minden időben megtörtént: *nem vehette hasznát, tehát levette kezét róla.*

Tökölyi mindent vesztett, mert egy magasztos eszme kivitelének hitét vesztette el. - A vezér, kinek első fellépésén annyi remény függött, szegény lőn, a haza árva. De ha Tökölyi, mint vezető és vezér mindent vesztett, mint ember megbecsülhetlen kincscsel birt. E kincs Zrinyi Ilona volt, hőslélekű neje, kit a bécsi kormány a lehető legsavanyúbb képpel a világon, kénytelen volt Heusslerért és Doriáért cserébe - szabadon bocsátani.

A lelkes nő azonnal férje után sietett, de avval csak később találkozott Konstantinápolyban. - Ki bírná leírni a viszontlátás e menynevei óráját! Mikor Tökölyi karjai közt tartotta nejét, csudálhatjuk-e, hogy az öröm első pillanataiban hitte, hogy annyi vesztett remény s a szabadság s dicsőség elvei helyett, melyeknek álmai egykor ifjú lelkét betöltötték, ezen egyetlen pillanatot nyerte a sorstól kárpótlásul.

Előtte állt újra e fenséges nő, nemes halvány vonásaival, s a búskomoly, kiábrándult mosollyal ajkain. Egébe nézhetett ama lángoló szemeknek, melyek a munkácsi vár férfias védelmében - lelket és bátorságot öntöttek a kétkedő férfiak szívébe.¹³³

A dicsőség és a tettszomj légköre olyan, mint a forró égélj, melynek övében a természet kétszeres erővel bir, s óriási alakzatokat vesz fel. Hogyan nyugodna meg a szem sokáig a szerény ibolya árnyékos életén, hogyan töltené be a szívet a szerelem s a kedély gazdagságának romlatlan kincse, oly emberben, ki a csaták robaja s az ágyúk dörgése közt ért férfiúvá. - Tökölyi érezte a boldogságot e nőnek közelében; nem volt ez a szerény ibolya, bár nő-erényeinek koszorújában ezen igénytelen virág sem hiányzott; a fehér liliom volt ő, a kertek éke, tiszta és szent, de büszke s kevély egyszerre.

Kelyhében e nemes virágnak magasztos érzések harmata dicső gyöngyöt érlelt meg: ez a haza szeretete volt. - Ha valaki kérdi, miért nem élt fényes pompában, gazdag váraiban e hölgy? melyeket visszanyerni egy hazugságba került volna, ha hitének vallja, a mit nem hisz, ha e büszke homlokon megfér egy homályfoltocskája a hidegségnek a haza iránt; ülhetett volna a szép várakban mint Batori Zsófia. Azt tanultatok gyermekkorotokban, hogy a jutalom az erény osztályrésze; - kábaság! a jutalom a szerencsés gonoszságé és gyávaságé volt mindig.

Tökölyi együtt érezhetett nejével, együvé ömlött a köny Magyarhon vesztén, együtt kémelt bús tekintetük a szegény országon, hol most az idegen vezérek uralkodtak, üldözvén mindent, a mi nemes, szabad és szent, a hazaszeretetet, a tántoríthatlan hűséget s a vallást magát.

Öt tallér naponként s a borkereskedés egyedárúsága volt a csekély jövedelem, melyből a gazdag Magyarország leggazdagabb birtokosai egyike élt, vagy inkább tengett Konstantinápolyban, a zsidóvárosban, hű s áldozatkész nejével és kíséretével.

Még egyszer 1697-ben vetette büszke szemeit a török szultán Mustafa, e nagyszerű történeti alakra, még egyszer látjuk őt törhetlen erőben, fényes fegyver-ékben a csaták és küzdelmek riadásai közt.

Mustafa több mint 130,000 emberrel állt Nándor-Fehérvárnál. Tökölyi közelében volt, ott ült a hadi tanácsban, értekezve a török vezérekkel s tanácsolván magát a szultánt. Sok másként történt volna, ha szava és tanácsa győz, de Tökölyi élesebb észszel birt, mint hogy át ne látná, hogy e népet magához emelni lehetetlen. Mogorva volt, megvetette a fényes kört, melynek közepében élt, s melynek minden politikája ármány és hazugság, minden ereje túlnyomó száma volt. Tökölyi szemeiben nem villámlottak többé a bizalom s magasztos remények sugárai.

Savoyai Eugen Ó-Becsénél táborozott, mikor Mustafa roppant hadseregével Zentához sietett.

A történelem részletesen fenntartotta ama nevezetes ütközet emlékét, mely, s *nem Buda visszavétele*, vetett örökre véget a török uralkodásnak Magyarországon. Még fontosabb következménye volt az, hogy Európa színe előtt megtörte a varázst, mely az oszmánok fegyverét és vitézségét oly félelmissé tette.

Savoyai Eugen szelleme egy pillanat alatt átlátta a kínálkozó előnyöket: akadtak ugyan alvezérei közt, azon fajához az embereknek tartozó egyének, mely minden körülményekben talál okot kétkedésre és habozásra. Mintegy 130,000-ból álló hadsereg várt itt készen az ütközetre, de a vezér nemcsak átlátni az előnyöket, hanem parancsolni és hatni is tudott. A gyávák féltek szólni s engedelmeskedtek, azzal vigasztalván magokat: hogy félhetnek: mert valamitől ezen embereknek félni kell, ha nem félnek verekedni. - félnek szólni.

Azon pillanatban, melyben Eugen kimozdította táborát ó-becsei állomásából, lóhalálában érkezett egy futár, ki változtatott lovakon jött Bécsből, ama lassúsága miatt híres s mindent, a mi feltűnő, irigy szemmel kísérő, ugynevezett főhaditanácstól - pedig épen a fő hiányzott a legtöbbször - s arcza verejtékében hozta a világra ama szerencsétlen hadjárat tervét, melyeknek tavasza, nyara sohasem volt, s melyek mindig többnyire a szőlővel értek meg őszkor.¹³⁴

Hogyan van, hogy mégis végeredményben szerencse kísérte ezen embereket? ki fejt meg a gyorsaság és vitézség hátrányait, e nehéz menetű szekér fölött, mely görről görre hullva, feldőlve s összetörve, mégis mindig megérkezett a kitűzött célhoz?

A sürgöny, melynek tartalmát a halálosan kimerült futár nem is sejtette, már kezében volt Eugennek. A vezér lovon ült, mögötte fényes kísérete, s körüle a hangszerek, melyeknek riadó csataéneke zengett.

Felbontotta az irományt, egy tekintetet vetett tartalmára; szemöldei összevonultak s gúnymosoly suhant el ajkai körül; azután derült arczczal tekintett kíséretére s a sürgönyt oldalzsebébe rejtette.

Ezen irat nem kevesebbet foglalt magában, mint a bécsi főhaditanácsnak szigorú s fenyegető parancsát: *hogy meg ne merjen ütközni*. Egy része ezen embereknek, a kényelmes meleg szobákban, attól rettegett, hogy a túlnyomó török erő győzedelmet vivand ki: a másik attól, hogy Eugen fog győzni.¹³⁵

Tudva van az elhatározó diadal, melyet az irigylett vezér kivivott. A török nagyvezér, a jancsárok agája, 15 basa, 5 alvezér s több 20,000 töröknél veszett oda, mintegy 10,000 a

Tiszába fult, 100 ágyu, 900 társzekér, 10,000 sátor. 7 lófark s több 60 zászlónál lön a győztes martaléka. Egy magyar, Boér Zsigmond, maga kerítette le a török nagyvezér nyakáról a nehéz arany lánczon csüggő ország pecsétjét, s adta át a hercegnek.

Jutalmul e győzelemért, mikor Eugen Bécsbe érkezett, Schlick Leopold gróf - birtokosa a magyar csatákban e mindig szerencsétlen névnek, maga is párszor csatát veszít - a császár nevében kardját kérte el a győztesnek.

- Itt van, vigye kegyed! - szólt nevetve Eugen, - *még most is füstölög ő felsége ellenségeinek véréből.*¹³⁶

1698-ban megkötötték a karloviczi béke. El lön határozva, a királyi eskük ellen, a csonkítva maradt ország sorsa, róla, nélküle: sem a nádor, sem egy az ország nagyjai közül alá nem irta a békepontokat. Magyarország törvényei, nemzeti önérzete, s legközelebbi érdekei meg valának sértve s lábbal taposva. A nemzet túrt, de nem feledett!

Tökölyi csillaga elhúnyt, pár üres cím volt minden, a mit e fényben s reményben gazdag élet, hajótöréséből megmentett. Mint karánsebesi, lugosi s viddini címzett herceg Nikodémiába vonult Kis Ázsiába, neje követte őt mint az őrangyal, fehér szárnyaival földve végnapjainak éjjelét.

A karloviczi béke pedig homlokán viselte a *Kain jegyet*, pusztulására lévén számítva azon fajnak, melynek romlatlan, egészséges véréből s minden nyomtatás után edzettebb, buzgóbb honszeretetéből - annyira rettegetek.¹³⁷

* * *

Bécsben is sok változott: Aspermont egy hadosztályt vezényelt a császári seregben; de miután Rákóczi Julia, Magyarhon legdicsebb hajadona, s négy történelmi hős család utódja, neje lön, az irigység s féltékenység gonosz szellemei ellene keltek föl, s minden léptét bizodalmatlanság és cselszövények kísérték.

Aspermont nem volt azon férfiú, kit e neme az ellenségeknek megijeszthetett, vagy készületlen találhatott. Nem árthattak neki soha tartósan: ármány ellen nyíltsággal, rágalom ellen az igazság rendítő szavával, a sötétség homálya ellen a nap fényének világával felelt. Mellőzték, szomorították sokszor és sokképen, de e vasjellemet meg nem törhették. Aspermont ellenségeinek kétszeres boszantásukra, a leggazdagabb férfiak s a legboldogabb férjek egyike maradt.

A dicső szövetséggel, melynek egész értékét fel birta fogni, magáévá tette fiatal nejeének minden igényeit s rokonszenveit.

A fiatal Rákóczi Ferencz sógora lön, s hév részvéttel s lelke egész erejével e végzetszerű fiatal élet sorsára fordította figyelmét.¹³⁸

Nem csekély fáradság után reábirta a császárt, hogy az ifjú hercegnek engedelmet adjon utazásra.

Kolonics látván, hogy a gazdag Rákócziak birtokának kezelése nemsokára el fog tőle vétetni, Aspermont ezen utazási tervébe annál örömebb beleegyezett, mennyivel inkább gondolta, hogy ezáltal távollétében még folytathatja gyámnoki hivatalát.

Mielőtt célba vett tárgyunk vezér-fonalát felfognók, nem leend érdektelen a biboros gyámnok urat ügyködése színhelyén meglepni.

Kolonics nem régen tért vissza Rómából, s első gondja lön, miután a császárnak Prágában tisztelkedett, a Rákóczi-uradalmakat megtekinteni, s a távolléte alatt összegyűlt jövedelmeket gondos gyámnoki kezeihez venni.

Egy zivataros éjjel látjuk őt befödött hintájában, csekély lovas kíséret őrködése alatt, a makoviczi várba megérkezni.

A szent férfiú már a főépület egyik teremében volt, midőn a nevezetes látogatásról tudósított várnagy s később a lelkész, segédjével, s az uradalom gazdasági tisztsége megjelentek előtte.

A bibornok idős férfiú volt, arcának szabályos vonásai, részint nagy kövérség, részint azoknak mindinkább növekedő hideg s gyanus kifejezések által sokat veszítettek ifjúkori szépségökből.

Jelenben egy ritkás haju, magas termetű, vastag, ősz férfiú áll előttünk, majdnem bokáig érő, bő fekete dolmányban, melynek minden ékessége apró veres gombokból s hasonló szín sujtáshímzésből állt. Nagyon kidomborodott derekát veres öv kerítette, s nyakán arany lánczon gyémántokkal díszített zafír-kereszt függött.

Ő eminentiájának tartása s társalgása kevélységet árult el. Szavait gyorsan s fogatlansága miatt nem a legérthetőbben ejtette ki, s igen rossz néven vette, ha valaki a felelettel késett.

Ugy látszott, hogy az öreg úr kissé el van fáradva, azért a tisztelgőket tág támlásszékekben fogadta.

- Várnagy uram! - szólt, - üdvözlöm kegyelmedet. Készíttessen szobákat számomra: fáradt vagyok, holnap hat órákor reggel elvárom kegyelmeteket bővebb értekezésre.

- Nehány szoba, mikép eminentiád tudja, mindig készen áll elfogadására, - felelt a várnagy mély meghunyászkodással.

- Tudom, tudom, várnagy uram, de az ágy alkalmasint nincs felvetve, s a gyertyák meggyújtva; siessen kegyelmed, s legyen kíséretemre gondjuk, nekem egy tányér meleg leves elég.

Ezen utóbbi szavakat a bibornok kedvetlenül ejtette ki, s a várnagy, a többi jelenlevőkkel együtt, mély bókok után, rákmenetben közeledett az ajtóhoz.

- Még egyet, - kiáltott utána a bibornok, - mikor fordult meg itt utoljára Klobusiczki Ferencz uram?

- A tisztelt úr néhány nappal ezelőtt indult el innen Patakra; megígérte, hogy néhány nap múlva vissza fog érkezni.

- Megvizsgálta-e a pénztárt? - kérde a bibornok hirtelen.

- Tartalmát magával vitte, - felelt megállva s mély bók után, a makoviczi uradalom igazgatója, Schlenderer, mert meg kell itt jegyeznünk, hogy a bibornok, még azon évben, mikor a gyámnokságot átvette, a Rákóczi-uradalmak egész tisztségét megváltoztatta, s leginkább németeket alkalmazott. Még a várnagyok is többnyire német tisztek, a bibornok teremtményei s vak eszközei voltak.

Schlenderer uramnak e nyilatkozata után a bibornok igen kedvetlenül összeszorította ajkait. Látszott, hogy Klobusiczki Ferencznek hivatali buzgósága nem történt inyére; de nem akarván ezt elárulni, meglehetősen fékezett indulatossággal szólt:

- Mindezekről holnap! most elbocsájtom kegyelmeteket.

Az éj csendesen eltölt, de mielőtt még a bibornok, szokása szerint igen korán, elhagyná sibaritai kényelemmel felkészült nyughelyét, megérkezésének híre mindenütt elterjedt.

A Rákóczi-uradalmak jobbágjai, a minő hivek és türelmesek voltak még a két, fősvénységéről és szigorúságáról ismeretes, Rákóczy György iránt is, annyira fel voltak ingerülve főleg Kolonics ellen, kinek kormánya alatt folytonos zaklatásoknak s igazságtalan üldözéseknek valának kitéve.¹³⁹

Ehhez járult a német őrizet s a várakban elhelyezett német tisztek korlátlan kicsapongása, kik, nem elégedvén meg bérükkel, mindegyre a birtokos jogait keskenyítették.¹⁴⁰

Ritka eszélylyel s nagy titokban forrott az összeesküvés i terv a nép között, s csak alkalomra vártak, hogy magukat az őrizet tisztjein s a bibornokon, ki panaszaira új zsarolásokkal felelt, megboszulhassák.

A makoviczi uradalomban tartózkodott ekkortájtban egy Aba Elek nevű ember, mintegy huszonöt éves.

Darabig Eszterházy Pál nádornak seregei közt szolgált, azután könnyű sebet kapván, az első téli tanyázást használta, s állítólag néhány hónapra szülőihez ment vissza. Később gyakran megfordult a makoviczi várban, hol őt a várnagy s az uradalom gazdasági tisztjei küldözgetésekre, a egyéb megbízásokra használták.

Alig volt a sokkép elnyomott nép közt valaki, kinek több alkalma lehetett a várőrizet tisztjeinek, sőt az egész őrizetnek szellemével inkább megismerkedni, mint ezen embernek.

Gyakran őt magát használták a tisztek legigazságtalanabb követelések hírül adására, s nem bámulhatjuk, hogy benne lassanként a legmélyebb gyűlölség fejlett ki a nép elnyomói ellen.

Titkon számos barátokat tudott magának szerezni, főleg a várban lévő cselédek közt, s miután meggyőződött arról, hogy ezek, szintűgy mint ő, fel vannak a bibornok ellen ingerülve, a néphez fordult, s néhány hét múlva annyiakkal szövetségbe, hogy már bosszútervének végrehajtásán gondolkozott.

Figyelemre méltó, hogy Aba Elek s néhány meghittje, kiknek a népre legtöbb befolyásuk volt, nem akarták tervöket az ifjú Rákóczival tudatni, s ez által őt kellemetlen surlódásoknak kitenni, vagy ellentmondást kockáztatni.

Néhány nappal a bibornok érkezése előtt, az összeesküdtek elhatározták az adandó jelt, melyre azonnal mindnyájoknak bizonyos helyen kellett megjelenni. Csak abban tértek el a vélemények egymástól, bevárják-e a bibornokot, vagy a vár-őrizetet öldöcssék le, mielőtt a bibornok, ki már rég nem volt a várban, megérkezne.

Végre abban állapodtak meg, hogy egy egész hetet várjanak, s ha e közben a bibornok meg nem érkezik, halaszszák személye iránti bosszújukat későbbre, s elégedjenek meg a várőrizet legyilkolásával.

Mikép mondva volt, Kolonics jelenléte a makoviczi várban, megérkezte utáni hajnalban már Makoviczon s a közelebbi helységekből tudva volt.

E gyorsaságát a hír elterjedésének Aba Elek éber figyelme fejt i meg, ki a várban volt, s jelen a megérkezés pillanatában.

Tervét annál kevesebbé akarta halasztani, minél dühösebben fel volt éppen ez időtájtban a nép a várőrizet ellen ingerülve.

A német fegyvereseknek havi bére, az akkori szokás szerint, újra elkés ett, vagy idegen zsebekbe folyt; minek következtében nemcsak szemet húnytak a tisztek, ha azok titkon, vagy nyilvánosan a szegény népen vették meg azt, a mi tőlök elvonatott; hanem gyakran osztottak velők, sőt volt példa, hogy e rablásokban személyesen részt vettek.

Így álltak a körülmények, midő n a bibornok Makoviczon mulatott, a nélkül, hogy legtávolabb sejtelve lenne a fenyegető veszélyről.

Reggel, rövid értekezés után a várnagygyal, az uradalom tisztjeit hivatta maga elé, s a délelőtti órákat számadások, s naplóknak megvizsgálásával töltötte. Szintoly gyanúsán kísérvén Klobu-

siczki Ferencznek intézkedéseit, mint a mennyire sóvárgott a legkisebb tisztviselőnek jegyzéseiben valamit kifürkészni, mi Klobusiczkinak netaláni csalfaságai felfödözésére vezethetne.

Tizenkét óra után a bibornok saját szakácsa bőven ellátott ebédet készített, melyet a hercegi pinczék soknemű jó borai fűszereztek. Mert tudva volt, hogy ő eminentiája csak saját jövedelmei rovására kerüli inkább, mint gyűlöli a fényűzést; ellenben a hol, miként a Rákóczi-várakban és uradalmakban, ingyen hullt az áldás az égből; nagyon is bőkezű volt, s miként a közmondás szól, Henczhidától Bonczhidáig folyt a lé. Ilyenkor a szent bibornok húsos vonásain a bőr tündöklött, s néha még az érzékenyülés könnyeit is lehetett kissé vörös szélű szemeiben csillámlani látni. Kimondhatatlan unalmas volt ő eminentiája ilyenkor! S nyájassága annál kellemetlenebb benyomást tön, mennyivel inkább tudva volt, hogy azon jámborok, kik a szent embernek ellágyulását hasznukra fordították, a kijózanulás után kettőzött zsarolásoknak valának kitéve. Némelyek még azon gondolatra is jöttek, hogy a vastag úr azon elvet: *«adok, hogy adj»* úgy alkalmazza: *«adok egy keveset, hogy tízszer annyit vonhassak rajtad»*.

Végre a délutáni órák valóságos rendőri vizsgálathoz hasonló kutatások közben eltelve, a bibornok még egyszer maga körül gyűjté a vár egyik termében azokat, kiktől őt egész nap körülfogva láttuk, s velők jó darab ideig értekezett.

Különösen a várnagynak óvatosságot ajánlott, hogy a mennyiben lehet, az elkedvetlenített népet figyelemmel kísérje, s legkisebb jelére a nyugtalanságnak, azonnal a legnagyobb szigorral és erélylyel lépjen föl.

Ő eminentiájának szokása volt jókor lefeküdni, s magát, mikép többen ez idő tájban tenni szokták, egész éjen át legyeztetni.

Ezen érdekes működésre nem egyszer gyöngéd kezek választattak, de távol legyen tőlünk a rossz világnak gyanúsításait ismételni: sőt mi azt hisszük, hogy ha néha valami alkalmatlan legyecske neki bicsakolta magát, hogy a szent úrnak orrahegyén állandó tanyát üssön, s ennek következtében őt felébreszse, ez a legyezőnek csak üdvösségére válhatott, mert nem kétkedünk, hogy ő eminentiája, mint a káptalanbéli urak cselekedni szoktak, szeretetreméltó rokonaikkal, legfeljebb gyónását hallgatta ki, feloldván őt bűneitől, s reá adván áldását.

Már a tisztelt úr rég nyoszolyájában hevert, s alkalmasint igen csendesen pihent, mert éjfél már elütötte az óra, midőn egyszerre az ágya fejénél ülő legyező hölgy, a vár kapusának leánya, figyelmessé lőn valami halk ajtónyitásokra s mindig közeledő s hallhatóbbakká váló léptekre; végre úgy rémlett előtte, mintha a mellékszoba ajtaja felnyílna, s valami zavart susogást hallana.

Egyáltalában nem tudta magának a dolgot megfejtetni, midőn a mellékszobában egy sikoltás hangzott: alkalmasint a bibornoknak ott háló komornyikáé, mit csörömpölés s néhány riasztó szó követtek.

- Isten légy velünk! - sikoltott fel a hölgy.

A bibornok azonnal felült ágyában, azután meghallván a mellékszobában keletkezett zajt, úgy a mint volt, megfoghatlan könnyűséggel, leugrott fekhelyéből, s közel oda, egy asztalon heverő egyenes kardját megragadván, az ajtó felé sietett, hogy azt hirtelen bekulcsolja.

De mielőtt ezt tehetné, s míg a hölgyecske a nyoszolya alatt keresett menhelyet, az ajtó felnyílt, s azon néhányan berohantak, a bibornok pedig hirtelen egy ablakot rántott fel, s kiáltott: - Segítség! - tolvajok - haramiák!

- Kiálthatsz, míg torkod kiszárad, - riasztott rá egy durva hang.

Az éji lámpának gyér világítása csak tökéletlenül engedé a bejötteknek vonásait kivenni. De annyit Kolonics azonnal észrevett, hogy ezen emberek jól fel vannak fegyverkezve, s kétségbeesett védelemre leend szüksége.

A leányka az ágy alatt azonnal reá ismert Aba Elekre, mi őt annyival inkább megnyugtatta, mivel alig lehetett valakire kevesebb gyanú, mint éppen a ficzkóra, ki a szelidség, sőt ostobaságnak szerepét is igen természetesen tudta a várban játszani; de tüstént alkalmat lőn ellenkezőről meggyőződni.

- Kend-e az a Kolonics? - kérdé mérges tekintettel de fojtott hangon Aba Elek, kinek rövid kard volt kezében, s vad vonásai a legnagyobb elszántságra mutattak.

- Mit akartok, fiaim? - kérdé a bibornok, ki hófehér gyolcs lepleiben mindenhez inkább hasonlított, mint fő egyházi méltósághoz, s kit főleg a köznép csak hegyes infulában s arannyal terhelt pluvialében tudott magának képzelni.

- Mit akarunk! - felelt Aba Elek, míg a többiek kíváncsi tekinteteket vetettek a szobában körül. - Mindjárt megtudod vén pohos, mit akarunk.

- Szóljatok, fiaim, - mond a bibornok, - a mi tehetségemben van, el nem fogom mulasztani megnyugtatókatokra.

- Legelőbb is, - szólt a ficzkó újra, - nekünk pap úr nem kell, mi a Rákóczi emberei vagyunk. A német katonák bőrünket is lehúzták már; ha tehát kegyelmed meg akarja életét tartani, pusztuljon innen mindenestől, nekünk pedig kárunkat térítse meg.

- Gyermekeim, - felelt Kolonics, minden erejét összevévén, hogy félelmét el ne árulja, - én nem vagyok a Rákóczi jószágoknak ura, csak gondviselője. Ő herczegsége maga nemsokára átveszi a kormányt, addig tehát intelek mindnyájatokat, mint jó keresztényeket s hű alattvalókat, térjete vissza kunyhóitokba; irassátok fel panaszaitokat, hogy azokkal megismerkedhessem, biztosítalak előre, hogy a mennyiben igazságtok van, bennem legbuzgóbb védőtökre fogtok találni.

- Kegyelmed a legnagyobb zsarnok, - szólt most egy éltes férfiú, öklét felemelvén, - eleget szenvedtünk már, késő bennünket papolással megnyugtani.

- Kezünkben van életed, vén bűnös! - kiáltott egy harmadik. - Több van hatvan emberünknel a várban, megtanítunk tégedet jószágot bitangolni.

- Mit tehetek, fiaim? - felelt a bibornok békítőleg, - a várőrizet a király hatalma alatt van, mit sem hallgatna szavamra, s magatok keveset nyernétek erőszakkal, mert a császár és király sok fegyveres nép fölött rendelkezhetik, s torkotokra forna a merény.

- Mi gondunk nekünk arra, - vágott közbe Aba Elek, - akár élünk, akár halunk! elmegyünk Tökölyi táborába, üthetitek aztán bottal nyomainkat.

- Vége a sok beszédnek, - kiáltott most egy negyedik, előre tolakodva, - hasítsuk le egyik fülét ennek a vén ördögnek, majd gondol valamit, hogy a másikat megtartsa.

- Jól van: ennél jobbat nem gondolhattál volna, czimbora, - kiáltottak mások.

Kolonics meg nem foghatta, mikép történt, hogy a két tisztből s harmincz emberből álló őrizet, saját kísérete, s a mindig gondosan bezárt kapu daczára, e nép szobáiba tolakodhatott, és alant az udvarban semmi zaj nem hallatszik.

Valóban ő eminentiájának csudálkozása a legtermészetesebb magában, bár a mi e bámulást előidézte, szintoly könnyen indokolható.

Mintegy félórával azután, hogy a várnagy s az uradalmi tisztség bucsút vőnek a bibornoktól s szállásukra vonultak vissza, Aba Elek, ki az utóbbi huszonnégy órának minden percét felhasználta, s mindent előkészített volt vakmerő tervének sikerére, kopogtatott a várnagy ajtaján, s tudtára adta, hogy egy rabló csorda közeledik Makoviczhoz, fel akarja a helységet gyujtani, s a zavarban rabolni és gyilkolni.

Ily hírek akkori időkben nem bírtak semmi hihetetlenséggel, legkevesebbel pedig a Rákóczi-uradalmakban, hol egyes kihágások, a portyázóknak olykori megugrattatása, sőt egyes csatangolóknak legyilkolása is napirenden valának.

A várnagy mámorosan a bibornok jó boraitól, s mindig készen erőszakra, ha erre ürügyet talált, annál hajlandóbb volt a tudósításnak hitelt adni, mennyivel nagyobb hévvel panaszkodott önmaga a bibornok előtt a nép makacssága ellen.

Maga csendre intette Aba Eleket, s hirtelen felöltözködván, a várőrizet embereit legnagyobb óvakodással össze gyűjtötte s Aba utasítása szerint, személyes vezénylete alatt kivezette a várból.

Így mindössze néhány ór maradt hátra.

Akkori időben várparancsnokságra többnyire hű s úgynevezett vak eszközök választottak; értelem, eszély, vagy éppen lángész kívül estek a számításra; mert zsarnok kormány s úgynevezett jámbor fejedelmek aegidje alatt, örök idők óta a főérdem éppen abból állott, hogy a gondolkozást másokra bízzák s a legoktalanabb parancsot vakon teljesítsék. Hogy az ily parancsokat vak engedelmesség mellett, még igen bölcsenek és üdvösöknek is tartsák: az a későbbi, haladás korának érdemei közé számítandó.

Így történt, hogy a makoviczi várnagy vagy várparancsnok egy volt a legmíveletlenebb s legdurvább egyéniségek közül; de a ki, mikép még mindig történik, legnagyobb fogalommal volt saját belátásáról, s e mellett egy, nagy szerencsére vezető tulajdonnal bírt, s ez, dühös gyűlölet a magyarok ellen.

Akkortáiban a politika még fel nem fődözte az ellenhatás azon gyászos emeltyűjét, mely a nemzetiségek egymásrai uszításából áll. E dicső találmány az újabb kort jellemzi, s első példáját a Hóra-világban láttuk.

Ha egykor, miként bizonyosan történni fog, ezen emeltyű is el leend használva, mint a vallási ellenszenvek; akkor még egy utolsó van hátra: a birtoktalanok nagy száma a birtokosok csekély töredéke ellen! - Kinek tartatott fel az Eumoenidák ezen utolsó vésszövétnéket felgyujtani? vagy erre okot adni, hogy a Pandora-szelencze egészen ürítve legyen? ki tudja!

Mihelyt a várparancsnok Aba Elek hurkaiba indult, az ifjú azonnal magában a várban létező néhány czimboráival az öröket lefegyverezte; szájaikat bedugdostatá, s miután kezeik hátra köttettek, őket az őrszobába záratta be; ugyanez történt a kapuőrrel; kitől a kulcsokat kézhez keríteni csekély feladat lön.

Mindez oly rögtön s eszélyes kiszámítás után, ugyanazon egy időben lön végrehajtva, hogy a bibornok, ki a várnak leghátulsó szobájában hált, s első álmában lévő kísérete semmit sem vettek észre.

Ekkor a suhancz, mintegy ötven-hatvan embert, kaszákkal s vasvillákkal fegyverkezve, beeresztett a várba, s annak minden zugát elfoglalta.

Ezt követte megjelenése a bibornok szobájában, melynek tanui vagyunk, s melynek további kifejlését kísérni fogjuk.

A lázadók egyikének a szent férfiú fülére számított tervét, minő teljes helybenhagyással vette a jelenlevők többsége, annyira kellemetlenül hatott ő eminentiájára magára.

- Fiaim! - szólt, miután egy asztal mögé vonult, - garázdaságtok semmit sem használ, mert tudjátok meg, hogy én egyházi magas hivatalomnál fogva, sorban állok a királylyal magával, s mindazt, a mi rajtam történhetne, véres bosszú követné. De nem vagyok bosszúálló; alkudozzunk, fiaim, végezzünk békességben, mit akartok?

- Ej, mit nekünk a sok beszéd, - kiáltottak többen megrohanván Kolonicsot, - ki meglehetősen védelem dacára néhány kemény ütleget kapott, míg Aba Eleknek sikerült felbőszült czimboráinak zsinata közben szóhoz jutni.

Nem csekély fáradsággal hárította el a bibornoknak szánt további csapásokat s felkiáltott:

- A mi kívánataink ezuttal csekélységből állnak. Kegyelmed szedje fel a sátorfát, s ha élete kedves, pusztuljon innen. Mi a várat magunknak tartjuk, s nem fogjuk senkinek másnak átadni, mint Rákóczi Ferencznek.

Kolonics látta, hogy itt minden alkudozásnak vége van, s a lázadóktól csak annyi időt kért, míg siető készülleteit megtehetné.

Aba Elek, ki minden látszható vadsága mellett, legkevesebb hajlamot mutatott kegyetlenkedésre, nem látszott idegennek attól, hogy a bibornok utóbbi kérését teljesítse: de czimborái a bibornok halálát kérték.

Végre sikerült a mérséklettebbeknek oda vinni a dolgot, hogy Kolonicsnak idő engedtetett öltönyét magára venni, mit ez a lehető legnagyobb gyorsasággal teljesített; azután néhányan karon ragadták, s a hágsókon le, s az udvaron végig hurczolván, a leeresztett hidon át kiutasították a várból.

Ugyanez történt nemsokára kíséretével.

Ekkor Aba Elek a várban lévő fegyverekkel s löporral ellátván embereit, a hat, mindig töltött taraczk mellé gyújtott kanócokkal czimborái néhányait parancsolván, a várat oly védelmi állapotba helyezé, hogy midőn a kijátszattatása miatt dühös, s már kijózanodott várparancsnok a kapu elé ért, golyózáporral fogadtatott s nem csekély veszteség után, kénytelen volt visszavonulni.

A bibornok, egészen kiszedetve sodrából, miután ily csúfosan kitették szűrét, az első meglepetés után egy makoviczi lakos házába vonult, kit kémként szokott volt használni, s miután a várparancsnok által vallott kudarcznak egy ablakból szemtanuja volt, értésére adatta jelenlétét s általa és katonái által kísértetve, még azon éjjel odahagyta a vidéket.

Néhány percczel a bibornok eltávoztatása után, hálósobájából a kapuórnek nyájas leánya kidugta fejét az ágy alól; nagy rémülettel fülelt, azután elővánszorogván, a lehető legnagyobb sietséggel, néha négykézláb hemperegvén le a hágsókon, egy fűtőlyukba rejtőzött, hol már a szolgálók egyike guggolt, reszketve az ijedségtől; mindketten fejüket vesztették e véletlen találkozásban, s eszmélet nélkül egymás hajába ragadva, idő kellett, míg kölcsönös megismerés a néma mérges tusának véget vetett.

ELSŐ SZERELEM.

I.

A történelem feladata megmondani, mikép sikerült végre a nép közt elharapódzó lázadást elfojtani; mi Rákóczi Ferenczhez térünk vissza.

Az ifjú, Aspermont tanácsából, Olaszhont választotta utazása céljául.

Kiséretében két fiatal ember volt: az egyik német születésű, a másik olasz. Ezeket maga a császár jelölte ki. Ridinger, a herczeg komornyika, titkos utasításokkal, s még egy mogorva tekintetű, mintegy ötven éves egyén, követték őt; az egész kíséret, ezeket beszámítván, nyolcz személyből állt, s a herczeg két kocsival, s egy podgyász-szekérrel utazott.

Mindezen készültek közben az ős és tél elmúltak, s Rákóczi Ferencz először életében élvezé Felső-Olaszhonban a legszebb tavaszt, melyet valaha látott, a honunkban oly hideg s változatos márczius hónap első napjaiban.

Mikor vele újra találkozunk, Verona közelében egy magányos major fogadta őt, előre tett rendeletek következtében vendégül.

Mióta nem láttuk, nevezetes változás tűnik fel egész személyében.

Vonásai érettebb kifejezést nyertek, s a középszerűnél valamivel magasabb termete erőre és egészségre mutatott; de feltünőbb lőn a változás egész módjában és tartásában: annyira, hogy a szemtelen tolakodáshoz szokott udvari kém, Ridinger, napról-napra inkább meggyőződött arról, hogy a jezsuita-növendék herczeggé s úrrá nővi ki magát. Még nem volt Rákóczi két hétig útban, már a nehézkes hetykeségű komornyik korlátiba lőn odázva, s úgy kisodratott felügyelői minőségéből, hogy titkos jelentésében vége-hossza nem volt panaszainak; egyik ága pedig utasításának, mely Rákóczi erkölcsi elaljasítására lőn számítva, az ifjú nemes kedélytisztaságán és gyöngédségén hajótörést szenvedett.

Első tekintetre látni lehetett a jóltévő hatást, melyet Rákóczira az utazás gyakorolt. Arczának bőre az egészség színét lehelte, s vonásaiban életöröm s vidámság valának kifejezve.

Akkori időben Olaszhonnak csak nagyobb városai birtak oly fogadókkal, melyekben magasb helyzetű utazók némi kényelmet találhattak: a közbeeső állomásokon az utas úgy segített magán, a mint tudott, s néha legkisebb kényelemre sem számíthatott. Ellenben oly helyzetű személyekre, mint például Rákóczi, maga a kormány gondoskodott: főleg ha ezek jötte előre tudtára adatott.

Azon magányos major, melybe Rákóczi szállíttatott, görög stílusban épült alházból állt; hosszú, nyílt oszlopos csarnokkal, melynek szép művű rostélyzatai körül szőlőlevelek és indák tapadtak.

Néhány melléképület nem kevesebb csínnal birt: a kert, magas falaktól kerítetve, a főépület mögött terjedett, gyümölcstenyésztésre volt szánva, s napfelőli kerítése mellett, majd száz ölnyi czitromház vonult el.

A herczeget, két fiatal kísérőjével, az alább említett nyitott csarnokban látjuk, kerek asztal mellett ülve, s élénk, vidám beszélgetés közben, gyakran jobbra tekintve, hol figyelmét három idegen alak vette igénybe.

Egy fiatal hölgy, kinek szőke fürtjeit kerek s gyöngyökkel kerített fűveg fűdte félre, s németes szabású öltözete magas születésre gyanított, majdnem szemközt ült Rákóczi-val, ki székét szándékosan kissé jobbra fordította.

Az ifjú hölgy mellett egy agg nőt pillantunk meg, kiben az anyát, vagy igen közel rokont, alig lehet félreismerni s ki vele szelid nyájassággal társalgott; a másik oldalon egy férfi áll, piros, élettelen arccal s a legvilágosabb szőke hajzattal, melyet első tekintetre, roppant bősége miatt, az akkori idők szellemében, inkább álhajnak mint sajátjának lehetne venni.

E férfi mintegy negyven éves lehetett, s arcában a kifejezés nagy gögre, s nem igen fényes észre gyanított.

Meg kell jegyeznünk, hogy a társalgás mind a két leírt csoportozatban német nyelven folyt.

- Megvallom, - szólt a fiatal hölgyhöz intézvén beszédét az utóbb leírt világos hajú férfi, - várakozásomat nagyon lehűtötte e magyar nemes látása: - mit nem beszéltek ezekről a Rákócziakról! embereknek hittük őket, s azután valami óriási alakoknak, oly vonásokkal, melyekből csupa ész és erély világol ki, s íme néhány fiatal gyerkőc áll előttünk, kik közt éppen ama híres Rákóczi-ivadék nekem a legcsekélyebb jelentésűnek látszik. Ismerjétek el, hogy kíváncsiságtok egyáltalában kielégítve nincsen.

Vagy igen el voltak foglalva a hölgyek az idegenek vizsgálatával, vagy megszokta ama szőke férfi, hogy szavai gyakran felelet nélkül hagyassanak, mert nem látszott a hölgyek szótlan-ságát hátrányára magyarázni, s rövid szünet után, kissé elébb helyezvén jobb lábát, s vonásai-nak büszke kifejezést adván, nagy önmegelegedéssel folytatá:

- A mennyire alkalmatlan volt előttem, gróf Labia ismerőnknek figyelmeztetése e kalandorok-ra, s ez által elmellőzése, legalább egy éjre a városi kényelemnek, annyira megbocsájtok neki, hogy ez által alkalom nyújtott Magdaléna magasztaltságát a dolog valódi értékére le-szállítani.

E szavak után a férfi egy széket vont elő, melyen a legnagyobb kényelemmel helyet foglal-ván, a fiatalabb hölgyre meresztette szemét.

E közben úgy látszott, hogy a hölgyek kettőzött figyelemmel ügyekeztek a tulsó asztal melletti társalgásnak egyes elejtett szavait felfogni.

- Első tekintetre reá ismertem - szólt a fiatalabb, gyöngéd kezét az éltésb nőnek karjára tévén - nem mondhatom, mennyire örülök e kirándulásunknak.

- Kedvesem, mikor udvarunkban a legelső célzások történtek Aspermont részéről egy szövetségről e magyar herczeggel, megvallom idegenkedtem az eszmétől.

- Elhiszem azt! - jegyzé meg a férfi - a darmstadti ház, mely egyenlő születési fokon áll az európai uralkodó házakkal, szövetségben e barbár kalandorral, kinek nevét kimondani is némű feladat! nem igen magasztos kilátás! Én nem tudom, az eszme bohóságán csudálkozzam-e inkább, vagy Aspermont vakmerőségén; ki bátyámnak ezen ajánlatot merte tenni, főleg most, midőn e vándor studiosust színről-színre láttuk; hehehe!

- Szeretném tudni, minő benyomást tenne a fiatal herczegre, ha jelenlétünket tudná? - kérdé a hajadon.

- Úgy gondolom - felelt az idősb hölgy helyett, kihez e kérdés intézve volt, a szőke férfi - nem a legjobbat; bizonyos kézből tudom, hogy ezen magyar uraknak sajátos ízlésük van, melyet még China szomszédságából hozott e tatárfaj magával; hogy egy hölgy ezen emberek szemé-ben érdeket nyerjen, mindenek felett megkivántató, hogy két mázsát nyomjon, maga süssön és főzzön, szükség esetében pedig, mint a legutolsó dsidás, kiálljon a vár rovátkái mellé s védje

férjét, ki addig rémítő nagy tajtpipából szíjja magába azon utálatos dohányleveleket, melyeket a hagymázban sinlődőknek szokás adni, hogy egy bolondság a másikat ölje meg.

Emberünk, miután e bölcs nyilatkozat észrevétel nélkül hagyatott, balkönyökére nyugasztotta állát és folytatta:

- Tudva van, hogy e kalandornak anyja, ki egy hóhér által kivégeztetett pártütőnek leánya, hetekig védelmezte a munkácsi várat. Mi magában csekélység, bár igen nagy zajt ütöttek róla, mert tudni kell, hogy ezen munkácsi vár egy háromszor oly magas kőszikla tetején áll, mint az István tornya Bécsben, hová csak a varjak s egyéb ragadozó madarak férhetnek.

Ezen utóbbi észrevételére a szőke úrnak, a fiatal hölgy, bárcsak félfüllel hallgatott szavaira, meg nem állhatta, hogy el ne mosolyodjék.

- Következőleg - jegyzé meg az ifjú hercegnő, kit már megneveznünk lehet - kétségtelenül e nevezetes munkácsi várat, mely háromszor oly magas sziklagúlán fészkel, mint a bécsi gót torony, vagy a ragadozó madarak, vagy az angyalok építették.

- Enyelepsz, Magdaléna - szólt nevetve a lovag - de biztosíthatlak, hogy szép karcsú termetteddel és szelid galambszemeiddel nem sok benyomást tennél a barbárra, kinek gyakori idekacsintásait inkább saját előnyökre magyarázhatnám, mert úgy látszik, hogy kíváncsiságát, talán irigységét erőteljes kinézésem idézte föl.

- Erről meg kell győződnünk - viszonzá tréfásan az idős nő. - Tégedet itt senki sem ismer igénytelen utazó minőségben s mivel kíséret nélkül vagyunk, illő irányunkban minden lovagi kötelességet teljesíteni. Mi jobbkor érkeztünk ide, számunkra a készülétek megtétettek s szobáinkban némi üdítő italok állnak készen. A fiatal magyar herceg minket alkalmasint olaszoknak vél s így nem leend feltűnő, ha őt megvendégeljük, addig is, míg számára az estebéd elkészül. Igen nagy udvariasságra mutatna részedről, Ernest, ha a herceget, kísérőivel együtt ozsonnára, nevünkben, meghívnád.

- Mit gondoltok! én, ezen embereket!

- Annál szebb fényben fog kedves bátyám szeretetreméltósága feltűnni, ha e barbár ifjú herceggel, vagy miként őt nevezni szereti: studiosussal párvonalba állíttatik; szólt a hajadon - egyébiránt a darmstadti vér lovagiassága hölgyek iránt sokkal ismeretesebb, mint hogy kérésünket, ha ennek célja csupa mulattatásunk lenne is, megtagadhatná.

- Ez-e a te véleményed is, Augusztá?- kérde a lovag lehető legbambább arczkifejezéssel s még mindig kétkedvén, betűszerint vegye-e a méltósága alatti felszólítást, vagy csak rokonainak tréfás szeszélyét tekintse abban.

- Komolyan szólunk s reményljük - felelt Augusztá, nem leend szükségünk kérésünket ismételni, nehogy udvariságunk e fiatal utazók által megelőztetvén, minden ellene s nemzete ellen tett észrevételeid tetteleg megczáfoltassanak.

E pillanatban kelt föl székéről Rákóczi, egyenesen a hölgyek felé intézvén lépteit, nem csekély tetovába hozta a darmstadti herceget, ki éppen akkor nyult kalapja után, hogy a hölgyek iránti engedelmisségnek példáját adhassa.

Félreismerhetlen volt a kellemes meglepetés Magdalénának szép vonásaiban, midőn a fiatal herceg közeledett, s hirtelen kézsorítása látszott ezt az éltesb nőnek tudtára adni.

Rákóczi, mikor a hölgyekhez ért, olaszul üdvözölte őket: kérvén, hogy a szerencse véletlene a szép olasz ég alatt, ugyanazon éji tanyára vezetvén mindnyájokat, fogadják el meghívását, a nemsokára kész estebédre.

- Udvariasságát, lovag, - felelt az éltés nő, kihez a herczegnek szavai intézve valának, - nincsen okunk mellőzni, csak azt sajnáljuk, hogy e részben kegyed által megelőztünk, éppen most készült e derék rokonunk itt, magát s társaságát ozsonnánkra meghívni.

- Egyeztessük a kettőt, - szólt Rákóczi bájos udvariassággal, mely a fiatal Magdalénát kellemesen érinté, - én barátimmal, kiket megismertetni szerencsém leend, a felszólítást kölcsönben elfogadom, s ha kegyeteknek ellenére nincsen, a szép tavaszi estét használva, a kert fái közt költhetjük el estebédünket.

Az ajánlat a hölgyek részéről igen szívesen fogadtatott, s Rákóczi nemsokára barátait ismereteté meg velök s a darmstadti herczeggel, a két csinos ifjú egyikét Stratmannak, a másikat Montecuccolinak nevezvén, míg magát Regéczi név alatt ismerteté meg.¹⁴¹

Mihelyt ezen utóbbi név ki volt mondva, az éltés herczegnő felkelt üléséből s nyájasan kezét nyujtván Rákóczinak, németül szólt: - Örülök, hogy a fiatal Rákóczit láthatom, mert tudom, kit kell a Regéczi álnév alatt üdvözölnöm: nincs több ok, hogy idegen nyelven folytassuk a társalgást.

- Kegyed itt a darmstadti herczegnőt látja leányával Magdalénával, s itt, - folytatá a szóke úrra mutatván, - kedves rokonunk, a darmstadti Erneszt herczeget.

Alig birjuk azon kellemes meglepetést leírni, melylyel Rákóczi e váratlan nyilatkozatot fogadta. Vonásait eleven pir futotta el, s pillanatra találkozáván szemei a fiatal herczegnőéivel, mindketten lesütötték azokat; végre Rákóczi igyekezett a társalgást természetes folyamába visszavezetni.

A mennyire kellemesen hatott e találkozás a hölgyekre, annyira látszott a darmstadti herczegen, hogy Rákóczinak jelenléte őt mind inkább kedvetleníté. Alig is lehetett szembetünőbb ellentét, mint ama vaskos úrnak szögletes mozdulatai, ügyetlen észrevételei s a három fiatal úr élénk s vidám társalgása közt.

Mihelyt Rákóczinak tudtára esett, kikkel vezette őt a véletlen, vagy mások véleményei szerint Aspermontnak kicsinált terve össze, azonnal élénken eszébe jutott, a mit Bécsben és Prágában az érdekes fiatal herczegnőről hallott, s összehasonlítván annak kedves vonásait azon mélyen emlékezetébe gyökerező képével a hölgynek, melyet Bécsben annak egy barátnéjánál, Salis grófnőnél látott: úgy találta, hogy az élet oly sajátos bájjal ajándékozta meg e vonásokat, melyeket a hideg vászon nem vala képes egészen visszaadni; innen megfejtethő, hogy daczára azon benyomásnak, melyet ama kép gyakorlott reá, nem ismert a most egyszerű útiöltönyben előtte álló herczegnőre.

A társalgás természetesen a közvetlen tárgyak körül forgott: Itália szép éghajlata, kifejtettebb műveltsége, hasonlíthatlan nyelve, s a már akkortáiban nevezetesen kiképezett zene, sok dicséretre s nem kevés elmés észrevételekre adtak alkalmat, melyek közben a darmstadti herczeg vaskos közbeszólásai, s kissé nyers elménczkedései vagy pirt szállítottak a hölgyek vonásaira, vagy az életvidor fiatal utasok vidámságát annyira felingerlették, hogy alig valának képesek azt mindig fékezni. Egyébiránt mit sem kockáztattak, ha olykor a felizgatott nevetni-vágy hangokra tört ki; mert a herczeg azt mindig saját előnyére magyarázta, s hangos hahotával kísérte.

Az ozsonna többnyire befőtt vagy aszalt déli gyümölcsökből, pár süteményből, pármái s gorgonzolai sajtból állt, mi közben, főleg a fiatal Montecuccoli, alig fékezhető bámulattal kísérte a darmstadti herczeg példás étvágyát, ki a fügéket csak amúgy egészben nyelte le, s a pármái sajthoz annyira hozzálátott, hogy az adag, melyet magához vett, tizenkét olasz étvágyát tökéletesen kielégítette volna.

- Kegyed, - szólt a társalgás folyamában a fiatal hercegnő, - a holnapi napot alkalmasint Veronában töltendi, hol egy szép régiséggel fog megismerkedni.

- Herczagséged alkalmasint az arénát érti, melyre igen kíváncsi vagyok, s mely visszaemlékezési pontot képezend Róma történeteire, s egyik kedvencz költőre, Virgilre, kinek hazája Verona volt, - felelt Rákóczi.

- Atyám, - szólt most Montecuccoli, - beszélte nekem, hogy egykor a pápa meglátogatta Veronát, s a többi közt az arénát is megtekintette.

A város e nevezetes vendégét minden tőle kitelhető módon tisztelte s igyekezett néhány napig mulatását a legérdekesebb meglepetésekkel, maradandó visszaemlékezetűvé tenni.

Verona, egyike élénkebb városainknak, hol tér és utcák állandó színhelyet képeznek s hol hontársaim vidámsága s nagy hajlama a bohóczkodásra tágas tért találnak.

Utczai színészek, kötelen tánczoló, bábjátékok, zenészcsoporthoz egymást érik: a színházakban az estét érdekes néma- és zenejátékok, olykor, mikép azt herczagségték s barátim eddig is tapasztalhatták, drámák s vígjátékok remek előadása foglalják el; mind e mellett semmi sem lepte meg ő szentségét annyira, mint azon nagyszerű jelenet, mely reá az arénában várt.

E régi építményben a bejárások egyike oly ügyességgel volt elkárpitozva minden oldalról, hogy a pápa mindaddig semmit sem láthatott, míg fényes kíséretével, egy tágas, az aréna közép lépcsőzeteire emelt s pompásan felkészített páholyba nem lépett.

Az olasz nép ismert élénkségének daczára, majdnem sűrű csend uralkodott az épület belső körözetében. A bámulatnak egy felkiáltása hangzott az egyházi főnök kíséretében, midőn a páholy leplei kétfelé rántattak, s tekintetök a roppant, felülről aljáig magas lépcsőzettel körözött körbe hatott.

Képzeljünk embert, ki egyszerre magát Caesar idejében, a római fórumon találná, vagy a hajdani görög történetekből kiszakítva, előtte egy lap életbe lépne: ez volt és ilyen, a mi a nézőket meglepte.

A régi Róma dicshíveiből, egy azon ünnepélyek közül, milyeneket Caesar, Pompejus szoktak a kenyérre s circensekre áhító népnek ingyen adni, merült föl az élet lehelletével az aggkor homályából. Öltözet, rend, szokások, tartás s magok a szép római jellegű olasz vonások, a leghívebb képet adták egy telt arénának a Caesarok idejéből. Felülről le, minden lépcsőzet telve volt a híres római togába öltözött néppel. Örök, mint annyi római legionárok a hajdan fegyvereivel, a festői öltönyökkel, a lictorok vesszőcsomaggal és bárdal, a viadal bírái, a gladiatorok hálóval vivők, birkózók és ökölbajnokok, kik rendre váltakoztak a küzdőhomokon, maga az imperator kíséretével s a legapróbb részletekig, minden cselei, fordulatai az utánozhatlan ügyességgel végrehajtott viadaloknak, a tömeg felkiáltásai a magasztaltság s rémület hangjai: mindez, szétszórt s a tömeg közé vegyült szerepvivők által, oly hűn s oly szabadsággal lőn életbe léptetve, hogy az érzékek csalódása tökéletes lőn.

Ha az aréna külkörözete az idő senyvesztő fogának nyomait láttatá, belül részint mesterség által, tökéletes szemcsalódásra kiszámítva, részint a sok ezerekre menő, s a roppant kör minden hézagait elfoglaló sokaság miatt, egészen ép s romlatlan kinézést nyert.

- Valami fölséges lehetett e jelenet! - kiáltott fel a fiatal hercegnő, növekedő érdekléssel kísérvén az előadást.

Montecuccoli a tárgyat itt elejté s a társalgás fonalát Rákóczi fogta fel.

Úgy látszott, hogy a fiatal hölgy igen kellemes benyomást tőn reá: mind a mellett, ezen első találkozás alkalmával nehéz volt oly húrokat megpendíteni, főleg ennyi tanu előtt, melyek Rákóczi Ferencz közelebbi érdekeit érintették.

Tudva volt előtte, hogy Aspermont óhajtaná összekelését e szép hölgygyel: de egy más gondolat is villant át elméjén; ha vajjon, nem ezen baráti hévvel csatlakozó sógora intézte el a dolgot úgy, hogy a fiatal hercegnővel találkozassék.

Hogy igen szerette volna a tanukat nélkülözni, s a két hercegnővel saját reményeiről és kilátásairól a jövőre beszélgetni, ebben kétség nincsen; azért ügyekezett a társalgásnak oly fordulatot adni, mely a tanutlan beszélgetésre reményt nyújtott.

- Midőn utazásra határoztam magamat, - szólt Rákóczi, nehány, az előbbi beszélgetést tárgyazó kérdések és feleletek után, - leginkább e szép országba vágytam. Nem tagadom, hogy itt, Felső-Olaszthonban, a vidék maga távol sem felelt meg reményeimnek, ellenben a légmérés, a gyönyörű égbolt, s a jókor fejledező természet kedves kárpótlást adnak a vidék egyhanguságáért. E napokban nálunk az estéket szabadban tölteni ritkán lehet; itt pedig e csinos építmény mögött zöld kert, virágba borult fák és szőlő-lugasok kínálóznak: nem volna-e hercegségteknek kedve egy esti sétára a kertben?

Az ajánlat szívesen elfogadtatott, bár a darmstadti hercegnek ellenére látszott lenni Rákóczi közelítése Magdalénához, de szembetűnő volt, hogy anyja a közelebbi érintkezést inkább elősegíteni, mint hátrálni akarja.

- Az ajánlást elfogadjuk, herceg, - szólt Augusztá; kegyedet, mint idegent illeti a lovagi tiszt; én gróf Stratmannak karját kérem, kivel egy családomat közelebből érdeklő tárgyról akarok szólni. Kegyed, herceg, szíves leendő leányomnak nyújtani karját.

- Megvallom, - veté közbe könnyű mosolylyal Montecuccoli, - mikép a bevezetés tiszte homom ege alatt engemet, mint olaszt illetve, s erről csak azon reményben mondok le, hogy ő hercegségek egészen ki nem rekesztenek szolgálatjukból, ezuttal azon kellemes szabadságot veendem magamnak a darmstadti herceghez mint cicerone ajánlkozni.

A két hercegnő e tréfás, némi célzattal bíró hangon adott nyilatkozatot, bájos jóváhagyással fogadta, míg a darmstadti herceg feszes bókkal viszonzta.

Ezen eszélyes felosztás szerint, látjuk nem sokára, a hat személyből álló társaságot, a kertnek széles utain haladni.

Rákóczinak s a fiatal hercegnőnek, hol egy nyiladozó virág, hol egy honunkban szabad ég alatt nem látott fa, alkalmat nyújtottak mellékutakba betérni, s így lassankint az anyagi tárgyról a beszélgetést a szellem határiba vezetni.

- Kegyetek országa, - szólt a fiatal hercegnő, miután egy lugas árnyában meglehetősen távolban valának a többiektől, - szép és gazdag, mikép azt hallom, bár meg kell jegyeznem, hogy mi, Némethonban, e gazdag országnak egyik szögletét halljuk legtöbbször emlegetni, Erdélyt.

- Ez attól van, hercegnő, hogy jó idő óta Magyarhon története szoros kapcsolatban van az erdélyi fejedelmek nyilvános életével.

- Ezek közt kegyednek és családjának nevét gyakran hallottam, - folytatá Magdaléna, - s nekem mindig úgy tetszett, mintha e történelmi név, mint szintén a Batoriaké s Bethlen Gáboré, képezné azon gyúponst, melyből Magyarországon a nagy tettek áradtak ki. Szép előny ily névvel birni, s magasztos érzet ily visszaemlékezéseket örökölni.

- A visszaemlékezések, - felelt Rákóczi, - olyanok, mint felleges égen túl a csillagok, melyeket nem látunk, de létezésüket tudjuk, s a visszaemlékezés sóvárgása olyan, mint a ki borult időkben a fellegek oszlását várja, hogy ama szép csillagok fényében gyönyörködjék. Én nagy emlékezeteket öröklöttem, de borult ég alatt születtem. A nemzet, melyet mesterséggel igyekeztek velem megutáltatni, szerencsétlen s elnyomott, azért kétszeresen kedves lett előttem.

- Örülök, - szólt a hercegnő hirtelen, s alig titkolhatván el a kellemes benyomást, melyet az ifjúnak e szavai idéztek elő, - örülök, mondom, hogy érzéseim e téren összhangzásban vannak oly névnek örökösével, kinek nem lehet és nem szabad közepszerűen föllépni az életben. Én német hölgy vagyok és hálát adok sorsomnak, mely azon érzettel hagyott születnem, mely méltányolni tudja hercegséged szavait. A feladat dicső és nagyszerű; nincs is kétségem benne, hogy a gondviselés, mely fájdalom! többnyire csak végeredményeiben igazságos, emberi fogalom szerint, néhány fényes lapját a történelemnek szánta azon ifjú számára, kinek sok igazságtalanság ellen szót és talán fegyvert emelni látszik feladatul kitűzve lenni. Én ohajtom, hogy a történelem e lapjai derültebbek legyenek, mint ama visszaemlékezések, melyekben foglaltatik az igény ezekre. Kegyed csodálkozik rajtam? hogy így a jövőt megelőzőm; de ne feledje soha, hogy én azoknak előítéleteit nem osztom, kik közt születtem s növekedtem. Nem tudok oly nagy és nemes népet, mint a mely Magyarországot lakja, ennyi inség közt látni, a nélkül, hogy egy Messiást ne kívánjak neki: de ez köztünk maradjon.

- Kit a sors a tett mezejére állít, annak, kedves hercegnő, alig szabad magától és a sorstól kérdezni a jövő derült vagy komor színezetét; a tett, mely magáért felelni képes, csak egy vonalt tűzhet ki: az igazságét s a jogosságét, történjék aztán bármi, a tett igazolva van, s a történelem ritkán ejt igazságtalan ítéletet, ha szava néha késik is; közelebbi sáfárai pedig alkalom emberei, kik néha csak annyit mondanak, a mennyit lehet.

Ily beszélgetések közben értek egy hosszú kőlóczához, mely mesterség által emelt dombocs-kán áll. Közel ezen ülhelyhez egy talapzat volt emelve, melynek tetején a régiség meglehetősen óvott maradványát látjuk, egy mellszobrot, Hermest, szárnyas sisakkal. A hold magasan égett, s úgy látszott, hogy az éj legszebb kék palástját ölté fel, s mintha égi kezek hímezték volna azt a csillagokba, kettős fény ragyogott, szelid üde éji kép! Sík mező, hosszú fasorok, feketén, az éji világítástól s összekötve sötét füzérektől, melyeknek szélesb levélzete valamivel világosabban tűnt ki a legközelebbi fákon. Alant a föld a szorgalom nyomait láttatá, s míg a nézőktől balra a szép, tiszta izlésű villa márványszerűen fénylett a hold világában, túl a felső-olaszhoni hegység kék gerincei, mindig sötétülő színönteteket képeztek.

E hely oly csendes, oly kimondhatlan szelidségű bájjal birt, hogy a hercegnő ellen nem állhatott a vágnak, hogy a széles kövön helyet foglaljon, míg Rákóczi előtte állt, s a szürkületben a tért mérte ki szemeivel, mely köztök s a többiek közt létezett.

A ki Olaszhont először látja, lehetlen, hogy emlékezetében a rómaiak története el ne vonuljon, s annak nagyszerű jelenetei, fogékony szellemekben valami magasztosságot elő ne idézzenek.

A két szép fiatal arcz halványan az éjtől s merengve az elötölgő emlékezeteken, tanúsítja ezen állításunkat.

A társalgás itt bensőbb színezetet vőn: Rákóczinak úgy mint a fiatal hercegnőnek szavaiban volt sok, mi csak kettejüket érdekelte; az érzelmek vitorlái összébb vonattak, s ha mindaz, mit ez óra ígért, teljessedne, talán a történelem azon lapjai, melyek Rákóczinak legbensőbb viszonyait érintik, másként hangzanának, ki tudja jobban-e? de annyi bizonyos, hogy e két szellem közt bámulatos összhangza volt szív- és értelemnek.

Az idős hercegnő mintegy száz lépésnyire lehetett e helytől, hová most a többiekkel együtt közeledett, midőn Magdaléna fölkelt s ama római Hermes talapzatának felső párkányára nyugasztá kezét, míg szemei merengve függtek a holdvilágította szobor ódon idomain.

Egyszerre egy éles sikoltás hangzott, a hercegnő élénken rántotta vissza kezét a talapzattól, s Rákóczi, ki közelében állt, rémülve pillantá meg a kis, rákalakú fekete scorpiót, mely a gyöngéd kézen függött még.

A hercegnő inkább ijedtében mint a fájdalom miatt ájultan esett az ifjú karjai közé, ki, a míg őt bal karjával támogatá, jobb kezével a scorpíót ragadta meg s távol vetvén azt magától, a hercegnő kezeit vont a ajkaihoz, s az alig észrevehető kis vörös pontból, melyet a veszélyes állat fullánkja okozott, a vért kezdé kiszívni.

Néhány percz mulva mindnyájan a dombon álltak, s midőn a fiatal hercegnő szemeit felnyitotta, Rákóczi még folytonosan szívta a vért kezéből; de néhány pillanat mulva Montecuccoli, ki mint olasz, a legsietőbb teendőt tudta, már visszatért a villából a csalhatlan sikerű scorpíolajjal, mely Olaszthonban ritka háznál nélkülöztetik.

Meglehet, hogy a szer, mely kissé régi is volt s a villának néhány száz lépésnyi távolsága miatt, nem lőn rögtön alkalmazva, nem teende oly sikert, ha Rákóczinak önfeláldozása, mert a veszélyre nem gondolt, a méreg gyors hatását meg nem akadályozza.

Igaz ugyan, hogy a scorpio-méreg csak a vérre gyakorolja erejét, de mind a mellett Rákóczinak néhány napi változása, az orvosi segély daczára bebizonyította, hogy a gyorsan terjedő méreggel tréfálni nem lehet.

A fiatal hercegnőre ezen önfeláldozás oly hatást tőn, melyet sem nem akart, sem nem tudott titkolni; ellenben ez órától fogva darmstadti Erneszt herczeg esküdt, kibékülhetlen ellensége lőn Rákóczinak, a nélkül, hogy ezt, talán óvtalan pillanatokat kivéve, elárulná. Egy eszméről tisztában volt magával: hogy a magyar herczeg Magdaléna férje sohasem leend, bármibe kerüljön is ezt megakadályozni.

II.

Rákóczi Ferencz nagyszerű politikai s hadi életének varázs-övén kívül állunk még; az emberrel van dolgunk, nem a történelmi hőssel. A hajnal dereng itt élénk, s az ifjan táguló szív szentélye, mely először doboghat szabadon, s először élvezi az emberi jogok legelvitathatlanabbikát, az önállást.

E nemes, e minden tetre, az érdem s méltány dícskoszorúját szövő tulajdon az, melyet állomány bölcseinknek még nem sikerült összhangzásba hozni intézvényeikkel, hogy akadály helyett, melyet az elmélet emberei mindenütt látnak, hol a szabadság szellemének szárny-csapásai érintik érzékeiket, az állományi élet előnyéül s biztosítékául szolgáljon.

Egy tekintet az istenség míveinek széles határin végig, oly kézzel-foghatólag tűzi élénk a gondviselés bölcsességét, melynek elve, ne csaljuk magunkat, ez: *oly keveset kormányozni, mint csak lehet*. A legtöbb ember, ki kormányra hivatott, mindig attól fél, hogy nem lehet kormányozni, s a jármot a gyeplővel téveszti össze. A bölcsesség pedig nem abból áll, hogy sok és szigorú törvényeket hozzunk, s a gonoszság kiirthatlanságának rögeszméjéből induljunk ki. A legtöbben az emberi társaságot valódi haramia-csoportnak tekintik, mely ellen sohasem lehet elég fegyvert s elég védbástyákat emelni. A bölcsesség abból áll, hogy a káros szenvedélyek szélsőségeit gyümölcsözhetlenekké tegyük, a gonosz szándék előnyére.

A mely társaságban megvan az erő és bátorság önérzete, az saját tehetségében fogja az óvószert feltalálni nagy serege ellen a kárhozatos kihágásoknak és szennyes bűnöknek, melyek többnyire s legalább hasonlíthatlanul nagyobb arányban mutatkoznak ott, hol a tévedt politika bizodalom helyett, a folytonos rettegés és óvakodás elvéből indul ki.

Az emberi társaságra nézve azon bűnök a legveszedelmesebbek, melyek a gyanakodás s a béke felszíne alatt növekednek. Nem tanúsítja semmi inkább a nedveiben oszlásnak indult társadalmi szövetséget, mint ama sima bűnök serge, melyek ellen törvény és büntetés nincsen.

* * *

Rákóczi másnapra a leírt jelenetek után, s mindazok, kikkel e villában találkoztunk, Veronában voltak.

A Regéczi név alatt, mindenki tudta az élénk olasz városban, ki rejtődzik; azért nem bámulhatunk, hogy utasunkra és kíséretére igen kényelmes szállás várt.

A darmstadti hercegnők érdemes lovagjukkal együtt, hasonlóul a legszebb paloták egyikében fogadtattak.

Nincs kétség benne, hogy Erneszt herceg Rákóczi közeledését szép hugához kedvetlenül vette. A történelem föl nem tartotta azon fontos okok emlékezetét, melyek benne ezen ellenszenvet, nem merjük feltétlenül állítani, a szeretetreméltó ifjú személye vagy csak a szövetség ellen hugával, előidézték.

Nyilatkozataiból annyi kitűnt, hogy két erdélyi fejedelem utódját s a még nyolcz éves korában fejedelemmé választott ifjú Rákóczi Ferenczet, nem tartotta elég magas helyzetű s elég régi nevű embernek arra, hogy oly hölgygyel szövetkezzék, kinek császár és királyok kezére lehele igénye születésénél fogva. Ezen kívül gyakran erősíté, hogy a Rákóczi-család sohasem szült nyugodt embereket, hogy mindnyájan lázadásra és pártütésre kész férfiak voltak, s jól észrevette, hogy a császári udvarban elhatározott hidegség, s bizodalmatlanság mutatkozik mindenkire, ki a Tökölyi és Rákóczi nevet viseli, végre hogy a szelid Eleonora császárné maga a kegy s udvariság külszíne mellett, csak annyival különbözik érzésében az elterjedt ellenszenvtől, hogy valamivel óvatosabb, s közvéleménynyé vált szelidsége s keresztényi erényei hírének nem akarja ellenséges föllépés által kockáztatni, s több lelki ereje van, valódi érzéseit eltitkolni. Már csak az, hogy e híres és hitté vált kegy s vallásosság daczára, minden igazságtalanságot és szöszegést Tökölyiné és gyermekei irányában eltűr, és a szerencsétlen családot annak legnagyobb ellensége, Kolonics bibornok önkényére bízta, czáfolhatlan bizonyítványa valódi véleményének.

Mikép látjuk, Erneszt herceg jól tudta, honnan fúj a szél; azért merően állítá, hogy e szövetség nem fog szerencsére vezetni, mert előbb-utóbb martaléka leend e veszedelmes név a tölei rettegésnek; akár maga lépjen fel ennyi bosszantás után, akár ármánynyal keríttessék oly hálóba, mely a vérpadra visz.

E szavak még azt is tanúsítják, hogy a hercegeben több előrelátás volt, mint azt valaki ily nagyúrbán gyanítaná. Ellenben sokan azt állíták, hogy Erneszt herceg csak egy valódi okát hozhatná fel ellenséges indulatának, s ez azon büszkeség, mely születés tekintetében sehol sem szigorúbb s kirekesztőbb, mint a német apróbb uralkodóknál.

De legyen ez bármiként, a következők történelmileg tanúsította, hogy a herceg főleg Rákóczi távozása után, mindent elkövetett, hogy a szövetséget lehetlenné tegye.

Jelenben avval törekedett a bizodalmas szócserét akadályozni, hogy pillanatig sem tágított, s mindig huga közelében volt. Rákóczinak alig maradt pár óvtalan pillanata, melyben Magdalénának néhány bizodalmas szót mondhatott olaszul, mely nyelvet Erneszt herceg oly modorban beszélte, hogy az olaszok, mikép állíták, sokkal jobban értették őt, mikor németül szólt.

Míg így Rákóczi s Magdaléna, Erneszt herceg folytonos jelenlétével szerencsétlettek, s magánosan soha pillanatig nem voltak, addig időnk marad rövid kitérésre, s egy új ismeretségre.

Tudva van, hogy a római császár hadseregében mindig számos külföldiek, s köztök olaszok is szolgáltak. Ezek legtöbbször régi s gazdag családok utódai voltak, kiknek fényüzése s régi neve, mint mindig, őket az udvar s fejedelmek fénykörébe vezette. Minő kirekesztő a legtöbb kormány idegenek iránt, s minő kiváló bizodalmat tanúsít saját hona fiaihoz: oly nyílt menedéke volt a császári udvar és hadsereg mindazoknak, kik idegen nevet viseltek. Határtalan uralkodás s büszke igényteljes aristocrazia, elválhatlanok egymástól, oka az, hogy egyik a

másikat támogatja. Hol a nép maga a nemzet, vagy a nemzetek összesége sokkal távolabb esik a tróntól, s valami alárendelt tömeget képezvén, nem érezhet iránta indokolt rokonszenvet: ott természetes, hogy az uralkodók oly sereget gyűjtenek magok közelébe, melynek minden ároni hódolata őket a rokonszenv s ragaszkodás hitébe ringathassa.

Egy nevezetes sajátsága van azon kor történelmének, melynek néhány lapját kísérik regényünkben, mi az élesben vizsgáló figyelmét ki nem kerülhette, s ez, amaz erőltetett törekedés mindig elválasztani a fejedelem személyét uralkodásának eredményeitől.

A történész érzi az igazmondás szükségét, öntudatával bír azon hagyományok méltóságának és szentségének, melyeket az utókornak átadand, hogy okuljon a multon; de világos, hogy a történész kezei kisebb nagyobb mértékben kötve voltak mindig. Az okulás a multon egyedüli haszna a történelemnek, csak így van annak értelme; ezt mulasztva, szentségtöréssé válik az örök igazságon, s az utókortól álnokul és gyáván megvonja azt, a mi az egyedüli nyereség a sok szerencsétlenségből, melyet a történelem följegyzett, - *a tanulságot*.

Egy hazug történész nemcsak gyáva és hivatását nem érti, hanem felelős Isten és az utókor előtt a sok rosszért, mely az agkor ferde ismeretéből ered az utókorra.

Olvassuk főleg hazai történelmünket elfogulatlanul, s meg fog bennünket lepni ama sértőleg szemtelen gyámkodása a történészeknek az uralkodók egyéni becsülete, jósága és vallásossága fölött, szemközt a legnagyobb igazságtalanságokkal, melyek uralkodásuk alatt történtek: e gyámkodás, e tisztába mosakodás, mely néha az összeállítás ellentétében satira színét ölti föl.

Olaszhon nem egyet adott a bécsi s prágai kormánynak azon vak eszközök közül, melyeknek átkos gazdálkodása, a felebb említett mentegetődző gyámkodást nagyon is szükségessé tette.

A Lobkovitz, Ampringen, Cob, Caraffa, Basta, Caprara, Schlick, Nostiz, Strasoldo s számtalan más nevek azon sorozatba tartoznak, melyre az utókor csak borzadással emlékezik vissza. Pedig akkor, mikor éltek, magas fővel jártak ám, s tisztelt férfiak valának a fényes palotákban; s a magas körökben volt hízeltőjük elég, és a vérnyomot, mely lépteiket jegyzé, babérlevelekkel hintették be a költők, s azon emberek, kik csak egy erényt ismernek, a siker erényét.

Ama fiatal olasz, kit Rákóczi Ferencz kíséretében láttunk, Montecuccoli, egyikéből eredt a legrégibb olasz családoknak. Nem kell e derék ifjut ama mindig szerencsétlen s csak egyszer szerencsés kis Montecuccolival összetéveszteni, kit a történelem oly nagygyá növelt; az ifjú, kiről itt szó van, 25-26 éves lehetett legfeljebb, s egy volt a legnyiltabb s legszeretetre méltóbb jellemek közül. Őszinte, néha a meggondolatlanságig, esze sohasem tévesztette el a valót másokban is. Szemben vele a legmesterkétebb negély, a legfinomabb álszín veszve valának. Olyan volt szíve s értelme, mint a tiszta tükör, minden valódi színében rajzoló le magát e világos értelemben, azonnal tudta bárkivel szemközt, hányadán van emberével.

Montecuccoli volt első, ki a fiatal Stratmann, Rákóczi egyik meghitt barátját s híres atyjának rosszul sikerült fiát, mert messze esett az alma fájától, Montecuccoli volt, mondjuk, első, ki őt figyelmeztette, hogy Erneszt herczeg mindent el fog követni a huga s Rákóczi közti szövetség meggátlására.

Ha Stratmann a magyar alkotmányos szabadság ellenségei egyike, fiát úgy ismerte volna, mikép Kolonics ő eminentiája Montecuccolit is tökéletesen félreismerte, a jeles ifjú sohasem jövendé Rákóczi kíséretébe.

Stratmann nagyon bosszankodott a német herczegre, s a két ifjú titkos szövetségre lépett, az alkalmatlan felügyelő minden ároni eltávolítására. Hogy ezt hosszabb időre tehessék, nem remélték, de pár óra is nyereség, s két ember, ki egymást érti, egész élettervet fonhat ki egy magános negyedóra alatt.

Két dologban van legtöbb makacsság: féltékenységben s ostobaságban. Mennyire törekedik az első mindent kifürkészni saját bosszuságára és szerencsétlenségére, oly megátalkodott a korlátolt ítélő tehetség, hogy ki ne lépjen azon szűk körből, melyen túl esze s értelme hat.

A két ifjú minden csele veszve volt, jeléül annak, hogy a darmstadti herceg, a büszkeség s ellenszenv legnagyobb féltékenységevel birt. Észszel meglehetősen el volt látva; bár nem olyannal, mely a társalgást szerezi, sokkal kevesebbet tanult, mintha e természet adományát másoknak esze zavarba hozhatná; azért jóval előbb, mint a két ifjú álmodta, kitalálta, miben járnak, s a felfödözés e pillanata óta, elválhatlan árnya lőn a két hercegnőnek. E mellett oly szónoki tehetséget fejtett ki, s oly feltartóztathatlanul beszélt, hogy Rákóczi szóhoz se jöhetett.

Ily mostoha körülmények közt igen természetes, hogy mind a két hercegnő, mind Rákóczi ámulatig meg valának lepetve, midőn a magas ellenőr egyszerre tökéletesen kilépett önmagából, ha szabad e kifejezéssel élnünk.

Ő hercegsége, a pontosak legpontosabbika, el kezdett késni és maradozni a szokott estélyekről, melyeket a két hercegnő többnyire a szabadban, fődözve Olaszhon átlátszó egétől, rendezett el, s melyekben nemcsak Rákóczi barátival, hanem számosan a városnak előkelői közül megjelentek. Alig szükség mondanunk, hogy az utóbbiak, a magok részéről valódi olasz leleményességgel s tapintattal, mindent elkövettek érdekes vendégeik mulattatására, s e részben, az ottani ízlés s műveltség nem csekély előnyeit nyújtá az élvezetnek.

Erneszt herceg olykor igen nevetségesen mentegette elmaradásait, a nélkül, hogy ezek valakinek terhére lennének; többnyire szórakozott volt, s pár mérges tekintetet kivéve, melyeket Rákóczira s hugára olykor vetett, igen szenvedhető úri ember lőn, s azon örökös felügyelés, mely eddig főgondja volt, csak egyes csipős, éles észrevételeknek adott helyet.

Ha mindez feltűnt, Rákóczi hálával a véletlen iránt, mely őt ezen alkalmatlan s kellemetlen felügyelőtől megszabadította, használta ezen alkalmat, s legtöbb idejét a két hercegnőnél töltötte.

Bár a szerencsés változás nem egy megjegyzésre adott alkalmat; a bámulat tetőpontját érte el, midőn egy reggel az éltés hercegnő a következő tartalmú levélkét kapta:

«Egy előre nem látott körülmény, kedves Augustza! melynek részleteit nincs hatalmamban veled közleni, pár napi távozásra kényszerít. Ne aggódj, mielőbb visszatérek, hogy veletek együtt Milánóba s Flórenczbe mehessek. - Erneszt.»

E levelet rövid utánirat kísérte, mely így hangzott:

«Tréfa nélkül, Rákóczitól minél előbb menekülnünk kell, ezen ember nem Magdalénához illő férj, - óva intelek!»

A levél egész tartalma, a hanyag írás, s általában nem hercegi hang, s magok a szanaszét fekvő, alig olvasható betűk mindannyi talányok valának.

Későn s csak Magdaléna és társalkodónéi segedelmével sikerült a derék herceg hieroglipháiból némi értelmet kisűtni.

- Párviadal nem lehet, - mond az éltés hercegnő, az első eset volna a darmstadti hercegek s valami kisebb ember közt. Szerelmi kaland? alig hiszem, mégis ilyesnek kell lenni, mert darab idő óta valami ünnepélyességet s érzelt rajongást veszek észre szeretetreméltó sógoromban, miről nem vagyok elég vakmerő állítani, hogy különös előnyére szolgál.

Magdaléna oly igen szeretett volna őszintén felelni, hogy a minő kevéssé érdekli őt a kimaradás oka, oly hajlandó magát a kimaradást teljes szívéből megbocsátani.

Magdaléna mély kedélyesség mellett egy volt a legelevenebb s legderültebb hölgyek közül. Minden kellemes tréfára kész, s őszintesége, szendesége valóban bájossá s elragadóvá tévék társalgását.

Ünnepies alkalmakkor hercegnő volt a szó teljes értelmében, családi körben egyike ama kedves kedélyes német hölgyeknek, kik meg nem neheztelnek reánk, ha ismeretes szerénységük daczára kimondtuk itt az igazat.

Mihelyt a fiatal hercegnő társalkodónéival egyedül maradt, színletlen örömmel felkiáltott: - Istennek hála!

- Mi történhetett ő hercegségével? - mond a hölgyek egyike, - mintha kicserélték volna ő magasságát.

- Ismerhetlen, - felelt a másik, - hasztalan! ezek a szép olasz nők komoly férfiainkat csudás módon fel tudják eleveníteni, a minap ő magassága Balbi marquisnővel még monferinót is tánczolt, s oly kaczérságra adta magát, hogy ha visszatér a római szent birodalomba, valóságos veszedelmet hoz fiatal hölgyeinkre.

E pillanatban lépett be a komornyik, jelentvén Rákóczit, kit nemsokára a visszatért éltés hercegnő s Magdaléna társaságában látunk.

III.

Veronának egy pompás palotája előtt állunk.

Ezen épület a legszebbek közé tartozott a városban. A szem mindenhol becses márvánnyal, remek aranyozásokkal s a művészet dicső mutatóványaival találkozott. A palota párkányzatának tetején, a kapu öblében s a hágsóknál gyönyörű szobrok emelkedtek. Mihelyt a boltozatos s féldomború faragványokkal ékes előtérmen át a belső osztályzatokba lépünk, azonnal meggyőződünk, hogy itt a fényűzés üde s fiatal ízléssel, s a művészet előnyeivel párosult, hogy e lakot egyikévé tegye a legkényelmesebbek s legpompásabbaknak.

Lakója s birtokosa a húsz éves özvegy Balbi marquisnő, nem tartozván történetünk főszemélyzetéhez, csak mint bájos meteor villan át e rövid oldaljeleneten. Czélt téveszteniék, ha korlátozni akarnók a képzelőtehetséget, fölékesítvén e lakot, az adott rövid előzmény után, mindazzal, a mit művészet, ízlés és kényelem egyesülve nyújtanak.

A fiatal nő három évvel ezelőtt vesztette el alig négy-öt évvel idősb férjét, kihez minden regényes akadályok nélkül valódi vonzalom csatolá. Élete folytonos lánczolata lőn azon ünnepélyeknek s szórakozásoknak, melyek közepette gazdagok és nagyok a nép millióinak nélkülözéseit s szenvedéseit észre sem veszik. Mikép fogamzana ezen örökös mámorában az örömnék, ama dicső, isteni eszme, mely nem retteg az emberi társaság összeségére a bőség szaruját s az áldást óhajtani.

Igazságtalanok lennének mégis, ha e nemes, vidám, minden ártatlan csintalanságra kész, de a rosszat s aljast ösztönből gyűlölő fiatal teremtetést kárhoztatnók, hogy zsenge éveiben csak öröme és mulatságra gondolt.

Ő nem alkotta a dicső rendszert, melyben az emberi nem jót remélve s rosszat érve el, a lángészteljes intézvények egyikét sem indítványozta, melyeknek általános elve azt a kis szabadságot, mit a földön birhatnánk, a lehető legszorosabb korlátok közé nyügözni.

Szive olyan volt, mint az arany, - örült, ha szabad így szólunk, - örült az örömnék, istene volt ez: azért hol könyet látott, hol szükség sértette szemét, vagy szivét szorítá össze, gyorsan s

pazarul segített. Veronában őt mindenki ismerte, a szegények leginkább, mert kevesen bírtak azon erénnyel, melyet az emberi társaság szívtelensége erényének nevezhetnénk, - *a jótevőség erényével* nagyobb mértékben mint ő: mintegy ösztönből gyógyítván a sebeket, melyeket az intézmények hidegsége vagy tehetlensége ejt.

Ha idegen jött, bizonyosan felkereste házát, azon meggyőződésben, hogy ott egész társaságát a jeles embereknek találja, s a mi oly ritkaság, változhatlanul nyílt s derült elfogadtatást, negély és szeszélyek nélkül.

Oh hányan vágytak kezére! és mennyien dús vagyonára!! s ezek közt minő serege volt azoknak, kik előtt tiszta kedélye s nemes szíve számításba sem jöttek.

Ilyen volt a bájos marquisnő, kit most termei egyikében, közel egy ablakhoz, sibirítai támlaszékben pillantunk meg. Mellette ismerőnk, a fiatal Montecuccoli áll. A nő fehér mint a galamb tetőtől talpig, csak haja fekete s fényes mint a jaspis. A gróf egész öltözte sötét, csak a csipkegallér, melyen barna fűrtői hevernek, fehér mint a hó.

Vidáman beszélgetnek együtt, Montecuccoli szemközt foglalt véle helyet. Régebben ismerte már az érdekes hölgyet, még mint gyermeket, talán rokonok is voltak, de erre nem volt szükség, hogy a szép özvegyet valaki fölkeresse, s hozzá bevezettetni vágyják.

- Ah! - szólt a marquisnő, mint egy feleletül Montecuccoli utóbbi szavaira, vidáman és tréfás haraggal - ez már rémítően unalmas dolog! - Istenem, pedig minő mulatságos ember lehetne ez, én már igen sokat nevettem rajta. Nem lehetne-e valamit kigondolni?

- Mindent megkísértettünk, én és barátom Stratmann; hasztalan, egy pyramist előbb ki lehetne mozdítani helyéből.

- Stratmann pedig - viszonzá a nő - ha szemem nem csal, pyramisokat ugyan még nem - de pár hölgyiszivecskét csakugyan megingatott.

- Gondolja kegyed? - Elég legyen annyit mondanom, hogy ezen emberrel, akarám mondani herczeggel, minden bölcseségünk veszve van.

- Az egésznek kulcsa - szólt a nő nevetve - az, hogy a herczeg úr szerelmes szép hugába.

Montecuccoli nevetett: - Valóban - szólt - alig lehetne ő herczegsége sürgőbb, elválhatlanabb s főleg unalmasabb, mintha ön eltalálándá az igazat.

- Főnséges bók a szerelmeseknek, Montecuccoli. - viszonzá a nő, - s elvitathatlan bizonyosága annak, hogy kegyed, számtalan esküi daczára, nem szerelmes, mert egyáltalában nem találom unalmasnak.

- Minő hamis észrevétel! pedig igen jól tudja, - hogy az vagyok.

- A ki elhinné! Folytassa csak barátom, fenségesen mulattat sárga fűrtű herczege elválhatlan sarkantyúival - csizmáin.

- Rákóczi Ferencz, - folytatá Montecuccoli - mindössze aligha tíz óvtalan szót mondhatott a herczegnőnek.

- Rettenetes! tudja-e gróf, hogy én óránként kezdem veszteni nagy eszméimet a férfiak ügyességéről: s e mellett, főleg a magyar és német eszélyről. Két fiatal teremtés, ki ég egymással tudatni, hogy szeret, s minden akadály egy vaskos úr, ki még olaszul sem tud. Tegnap ilyen társalgásunk volt együtt:

Si lei non parla, o meno intende l'italiano? mondtam én, ő herczegsége pedig a következő értelemben felelt:

Italiano rogo humillime, nichts Italiano, latine valde bene et galliee uno poco, questo lingua est teufelmässig difficilissima.

- Hiszen úgy beszél, mint Cicero, - mond Montecuccoli, - az embernek csak három nyelvet kellene érteni, hogy némi sejtelve legyen ő fensége véleményéről.

A marquisnő nemcsak a herczeg remek előadását utánozta igen tréfásan, hanem egész merev tartását s mély hangját úgy tudta másolni, hogy az ifjú hangosan fölnevetett.

- Mi ketten - folytatá a marquisnő - mindig így beszélünk s meglehetősen értjük egymást.

- Oh, ezt vettem észre, - mond az ifjú lovag.

- Kegyed sokat vesz észre, a mi nem úgy van, de legkevésbbé azt, a mit föl lehetne a szerelmesek előnyére használni.

- Oh kérem, adjon egy kis jó tanácsot, a szerelmesek istene megáldja kegyedet, hogyan lehetne ezen embert, ha csak pár órára is naponkint lekötni, hogy mindig nyakunkon ne üljön.

A fiatal nő kissé gondolkozott, azután tréfás komolysággal szólt: - Ha kegyed megígéri, hogy féltékeny nem leend -

- Nem-nem! - kiáltott fel Montecuccoli, semmit sem ígerek, legkevésbbé pedig, hogy nem leendek az, a mi máris vagyok, féltékeny mint egy perzsa.

- Bohó ember; - nevetett a marquisnő, - s mégis elkerülhetetlen, hogy ő magasságának szép szemeket mutassak.

- Szép szemeket! No, már szeretném tudni, mikép viszi ön véghez, hogy más neműeket mutasson.

- Hízolgő; tehát másként fejezem ki magamat: ha azt akarja, hogy a vitéz herczeg - gondolom vitéz?

- Mindenesetre.

- Hogy a vitéz herczeg feledje szép unokahugát, kedves egy angyal annyi igaz! - okvetetlenül hálómát kell utána terjesztenem, s bár távolról sem mernék a bájos Magdalénával sorompóba lépni, tudom kegyeteknek eredendő bűne a változtatást szeretni, s így még veszedelmes lehetnék, főleg mivel vetélytársnőm legbuzgóbb szövetségesem.

Montecuccoli gondolkozott, egy tekintete esett a roppant velencei tükrök egyikébe, melyek e szép teremnek főbb ékei közé tartoztak, azután némi negéddel mondá: - Akarja-e kegyed, hogy őszinte legyek?

- Természetesen, őszinte és sohasem más, - felelt a nő bájos kifejezésével azon nyíltságnak, mely minden vonásaiban lehelt.

- Megvallom tehát, - kezdé újra az ifjú, - hogy pillanatnyi kétségem sincsen, hogy kegyednek - mihelyt akarja - sikerülend a herczeget lángok martalékává tenni; ellenben úgy hiszem, hogy ő maga a legkevésbbé veszedelmes ember a föld kerekiségén.

- Ah, minő kevés emberismeret! - mond a nő; - egy gazdag herczeg, tele önhitséggel, nem igen fényes ész mellett; birtokosa a legrégibb nevek egyikének, hiszen ezek azon előnyök, melyekért nemünk legtöbbjei minden egyebet felednek.

- Legyen, de kegyed nem tartozik a többséghez, s ha szeszélyből többre menne, igen hirtelen kiábrándulna, mihelyt innen márvány palotáiból s szelid fénylő ege alól egyszerre a mogorva német várakba szállna át, s néhány öreg tanácsos, s igen jó ivó, de annál unalmasabban társalgó ember feszes bókjai volnának minden előnye fényes sorsának. Aztán a herczeg elég

észszel bir házi s némi más szükségekre, s ha ez nem is volna, a kevés ész csak föltételeken jó a háztartásban; - de miért ezt tovább fűzni, Isten neki, ígérem, nem leendek féltékeny, de kegyed is ígérje.

- Én sem kötelezem magamat semmire - vágott szavába a marquisnő; egyen kívül, hogy t. i. Rákóczi s Magdaléna kedvükért, sajátos szórakozást vagy mulatságot szerzendek magamnak, más szavakkal, megkísértem béketüresemet s bővítendem emberismeretemet azáltal, hogy egy német herceget kétségbe ejtsek, - ha kétségbe akar esni.

- Felséges! - kiáltott fel Montecuccoli s felkelvén; - csak az Istenre kérem, ne legyen kegyed igen szeretetreméltó!

- Bátorság! barátom, - mond a nő, hasonlóan felkelvén; - mi úgy sem vagyunk egymásnak szánva a gondviselés könyvében.

- S miért nem? - mond az ifjú; - ez az, a mit meg nem foghatok; - talán szerelmes kegyed?

- Ne vonja össze szemöldeit, barátom, - felelt nevetve a fiatal hölgy, - a dolog egyszerű, én férjemet halálba szerettem, minő ember! - még szemembe mer nevetni.

- Én? Csalatkozik, hiszen két évig gyászolta kegyed, s kész leend, mint a malabari özvegyek, megégettetni magát sírjánál.

- Talán igazabbat szolt, - mint hiszi; egyről biztosíthatom, ha nem lépek máglyára, oltárhoz sem lépek.

- Ez nem is éppen feltétlenül szükséges, - jegyzé meg az ifjú alig hallhatólag.

- Vakmerő ember! - de ilyenek mindnyájan.

- Nem látom át, miért ne lehetnék kegyednek lovagja, s mi tilthatna el a legszebb fiatal özvegynek a világon, ha kedvem tartja, holtom napjáig hódolni.

- Sok lesz - Montecuccoli! - Tehát beleegyezik, hogy a herceg után vessem ki hálómát?

- Egy feltét alatt.

- Kegyed az első ember, ki kér, s mégis maga akar föltételeket szabni; halljuk a föltételeket. De ülünk le, ilyen diplomatikai tanácskozásoknak illő komolysággal kell véghez menni.

Miután leültek újra, Montecuccoli rövid szünet után szolt: Bolondság az egész! hogyan félhetném kegyedet ezen -

- Herczegtől - egészíté ki a nő - ki Madarász Henrik óta elé tudja számlálni őseit, ki alig haladta meg a negyven évet, haja olyan mint az arany, szeme mint az ég.

- Csak mulassa kegyed magát.

- S a feltétel? - halljuk a feltételt.

- A feltétel az, hogy tanuja akarok lenni azon syreni és circei fogásoknak, melyeket kegyed ő magassága vesztére használand, - nem üdvére! ezt világosan kikötöttük.

- Kikötöttük? nem tudtam, jó; tehát az üdvöt kikötöttük.

- A vesztést kötöttük ki! - szóval, mindent tudni és látni akarok.

- Hiszen ez lehetlen, csak el nem árulhatom érzéseimet egy harmadik előtt - még pedig -

- Folytassa kérem - még pedig -

- Oly ember előtt, ki holtá napjáig akar nekem hódolni.

- Ugy van, minden tréfán kívül, kegyed igen jól felfogta a dolgot, de mind a mellett az ellenőrködés szükséges.

- Szükséges?

- Sőt elkerülhetlen, az ördög nem alszik. Én itt a mellékszobában lehetek, kegyed e helyen ül, a hol most, a herceg itt, a hol én: a kristályajtókat borító selyem függönyökön át maradhat egy kis rés.

- Kegyed tehát föltételezi, hogy én folytonosan ülni fogok, minő zsarnokság!

E pillanatban lépett be a komornyik, a lehető legrosszabb időben látogatókat jelentvén. A legrosszabb időben, mert a kedves marquisnő, minden hindu búsongásai mellett, igen jól találta magát a csinos ifjú olasz társaságában; ez pedig halálosan szerelmes volt a szép hölgybe. - Bárminő különösnek látszassák, ha a deli ifjut a vastag herceggel összehasonlítjuk, mégis igaz, hogy Montecuccoli nagy áldozatot tőn Rákóczi iránti benső barátságának, midőn e kis cselszövény szálait maga segített összebukolni - mert az ördög nem aludt - a féltékenység ördöge.

- Szívesen fogadom - felelt a hölgy a komornyiknak, azután míg ez távozott, hirtelen sugta Montecuccolinak:

- Semmi veszély nincs a dologban, elhiheti, a szövetség tehát áll, keresztényi kötelesség! s a siker nagyon mulattatna.

- Hát a függöny?

- Legyen - felelt a nő, - beleegyezem a függöny mögötti örökösbe is. - Holnap többet.

- Minő angyal kegyed!

A fiatal hölgynek nem maradt ideje egyébvel mint lángoló szemeinek egy fényes, sokat jelentő és ígérő tekintetével felelni, mert az ajtó megnyílt, s a vendégek a szobába léptek.

* * *

Minden hódoló tiszteletünk mellett Erneszt herceg ő magassága iránt, meg kell vallanunk azon gyöngeségünket, hogy Rákóczi Ferencz lévén történetünk főszemélye, nem érzünk különös hajlamot ő hercegsége minden kétségen kívül érdekes szerelmi kalandjait kísérni, s a fényes sikert, melyet annyira fel vala jogosítva pusztá megjelenése által aratni, egész dicsőségében feltárni.

Elég legyen tehát annyit mondanunk, hogy valóban fényes eredmény koronázta a herceg fellépését mint Alcibiad s Adonis; csak hogy e sikernek egész nyeresége, Rákóczi s Magdaléna mellett, a csintalan olasz nő mérlegébe esett.

A kedves nő az első ünnepély alkalmával, melyet Verona előkelői a még akkor nem annyira gyűlölt német vendégek szíves elfogadására, szokott ízléssel elrendeztek: valódi kis nő Caesar volt, s a veni vidi vici! néhány olvadó tekintetbe került, melyeket a herceg egyrészt megérdemlett adóként fogadván, másrészt tökéletesen készpénz gyanánt vett, s innen megfejtethő, hogy lassankint élvezetesebbeknek tartotta a szép olasz hölgy, még eddig, fájdalom, csak az ígéretek körében sugárzó társaságát, mint az örökös ellenőrködést egy vándor tanuló s annak két szemtelen barátja fölött, mikép Rákóczit s kíséreit címezni méltóztatott.

Egy szép olasz est alkalmával, midőn a csillagok mindannyian lebámultak kék boltozatjukról, a szeszélyes nő igen jelentő tekintettel a hercegre, mondá egy barátnéjának: hogy néhány napot Milánóban szándékozik tölteni.

Másnap reggel, meggyőződve a herceg a marquisnő eltávozásáról, tele arany reményekkel, családja szokása szerint, valami oldalbárók és grófok által a magas aristocratiát bővitendő álmak kíséretében, Milánóba sietett.

Leírhatatlan ő magasságának csudálkozása és neheztelése, midőn egész Milánóban nyomába sem akadott a marquisnőnek. Talán eszébe sem jutott, hogy húsz évvel s oly seraphi vonásokkal, minőkkel e hölgy birt, nem tartotta megbocsájthatlan bűnnek, nem oda utazni holnap, hová tegnap szándékozott.

A legkellemetlenebb e csalódásban az volt, hogy ő hercegsége nem is neheztelhetett a nőre jogosan, mivel ez őt meg nem hívta, s nem lehetett felelős arról, hogy a hercegnek tetszett szép tekinteteit saját előnyére magyarázni.

Hogy Rákóczi ez alkalmat használta s a bájos Magdaléna közelléte nem hibázható hatását oly ifjúra, ki most szeretett először, nem szükséges fejtegetnünk.

Történetünk folyama tanusítandja, mennyire ment e viszony, s ha, midőn végre Erneszt herceg duzzadtan visszatért Milánóból, Rákóczi pedig elvált az érdekes hercegi családtól, rövid ismeretség s mulandó szerelmi kalandnak színét viselte e viszony, vagy pedig a két összhangzó lélek közt frigy kötöttett az egész életre, s a szövetség magasb jelentékenységű lön.

* * *

Rákóczi, miután Olaszország nagyobb részét beutazta s még egyszer találkozott Magdalénával Flórenczben, visszasietett Bécsbe, s ottani hosszas mulatása közben sikerült neki titkos levelezésben maradni Magdalénával.

Minden ármánya, éber figyelme mellett Erneszt herceg ellenörködésének, semmi egyéb eredménye nem volt, mint az, hogy az ifjú hercegnő mindig vigyázóbb s leleményesb lön viszonyának eltitkolásában.

De egyszerre e levelek megszűntek, s Rákóczinak embere, kit e küldeményekkel megbizott, azon leverő hírt hozta, hogy a fiatal hercegnő halálán van.

Két héttel az irtózatoss tudósítás után, melynek valóságát a császári udvarnál is erősítették, Erneszt herceg mély gyászban megjelent Bécsben s Rákóczi megtudta annak halálát, ki első szerelmét birta.¹⁴²

Mihelyt a császári udvarnál a baleset tudva lön, azonnal lépéseket kezdtek tenni Rákóczi megházasítására.

Ugy vélekedtek azok, kik e lelkes ifjút oly makacsul félreismerték mindig, hogy semmi sem távolítandja el őt a politikai viszonyoktól inkább, mint ha megházasodik, s valami oly családdal szövetkezik, mely feltétlenül hódol az udvarnak.

Aspermont azonnal észrevette e szándékot s nem ok nélkül sejtve, hogy az udvarnál tervezett szövetség olyan leendő mint az, mely az ifjú Apafi Mihálylyal sikerült, azt gondolta, hogy jó leendő e titkos mesterkedéseket valami fényes összeköttetés által kijátszani.¹⁴³

Tudva van, hogy az öreg Apafi Mihály halála után fiával, Erdély választott fejedelmével, Bethlen Gergelynek leányát vétették el: azután pedig e házasságot ürügyül használták, hogy őt az erdélyi fejedelemségtől megfoszszák.

Rákóczi fiatal ember volt: Magdaléna távolléte s bármi akadály, mely őt ez élettől akarná megfosztani, sohasem leendő képes szerelmét s elhatározását megingatni. De Magdaléna halva volt, s így a fájdalom első éve után, mikor Rákóczi Ferencz a 25-ik tavaszt látta, Julia nővére

forró résztvételének s Aspermont tanácsának sikerült őt arra bírni, hogy hessen-rheinfelsi Amália hercegnő kezét keresse meg.

A szép s lelkes fiatal hercegnő szülői azonnal beleegyeztek e szövetségbe, s maga leányuk Amália, leghajlandóbbnak mutatkozott Rákóczi ajánlatát elfogadni.

Látandjuk később, minő híven ragaszkodott e feltűnő hölgy férjéhez.

Rákóczi Ferencz egy évvel az egybekelés előtt, törvényesen nagykorúnak lőn nyilatkoztatva, s azért nem tartotta szükségesnek e szövetségre a császártól engedelmet nyerni.

A lakodalom számos vendég jelenlétében Kölnben ünnepeltetett.¹⁴⁴

A császári udvar s a kormány sohasem bocsájtották meg neki e figyelmetlenséget, s a nehez-
telés azon nevetséges szélsőségig ment, hogy midőn Rákóczi fiatal nejével Bécsbe érkezett,
parancs következtében nem vala szabad szobáját elhagyni, csak miután az őt nagykorúnak
nyilvánító oklevelet előmutatta, nyerte vissza szabadságát s tartá az udvar illőnek sajgó
kedvetlenségét színlett udvariságba burkolni.

Nősülése után nemsokára, a római - úgynevezett *szent* birodalmi hercezséget nyerte meg, mit
lehetlen lőn tőle megtagadni a szövetség után.¹⁴⁵

Azon előnyök mellett, melyek e házasságból folytak, Rákóczi néhányat uradalmi közül is
visszanyert.

Nem csekély bajba került e birtokfoglalás, mert Kolonics bibornok magán kívül felindulá-
sában, hogy nemcsak Rákóczi uradalmainak kezelése kisiklik kezei közül, hanem azért is,
mivel Julia s Rákóczi kijátszták minden ármányait: leírhatatlan akadályokat tőn, s Aspermont-
nak s Rákóczinak csak hosszas vesződségek után sikerült a szép uradalmak néhányait egyen-
kint kicsikarni kezei közül. Kolonics kibékülhetlen ellensége lőn Rákóczinak s folytonos
gyűlölséget forralt magában Aspermont s fiatal neje iránt is.

Hirtelen vetettük e viszonyok vázlatát lapjainkra, mivel mindezekben semmi sem volt
Rákóczi egész helyzetének költőiségével összhangzásban.

E szövetség s annak minden körülményei, azon hideg s kimért diplomatikai alkudozások
szellemével birtak, melyeket csak később s hosszabb ismeretség után kezdett a fiatal Rákóczi-
né személyessége érdekessé tenni.

Sietünk tehát oly események elbeszélését megkezdeni, melyek képesek leendenek Rákóczi
Ferencz életének ezen újabb s következeiseiben fontos szakát a költőiség tündérezetében föl-
tüntetni.

IV.

Bécsben vagyunk, egy sötét téli éj fődí a keskeny utczákat, s Rákóczi Ferencz egyedül ül
írószobájában, melynek ablakai az urak utcájára nyíltak.

Neje az udvarnál volt, s részt vett azon igen kirekesztő s választott körben, melynek Eleonora
császárné hetenkint párszor lakó osztályát nyitotta meg.

A hó széles, nehéz pelyhekben csapkodott az ablakokra, Rákóczi Ferencz vonásai mély fel-
indulást árultak el, előtte az asztalon néhány Magyarhonból vett, felbontott levél hevert.

Mióta visszanyerte szabadságát s javainak egy része fölött rendelkezhetett, ki csudálná, hogy
Magyarország ifjúságának minden reménye rajta csüggett.

Emberek, kiket sohasem ismert, sohasem látott, személyesen, vagy levelek által felkeresték őt.

Rákóczi jól fel birta fogni egész helyzetét: a lehetőségig óvakodott minden oly közlésektől, melyek őt magát vagy azokat, kik benne bíztak, veszélybe dönthetnék. Jól átlátta, hogy ha valaha nagyot akar tenni honáért, szándékát semmivel sem szabad elárulni; de nem mindig sikerült neki baráti s tisztelőinek túlbuzgóságát a szükséges korlátok közt tartani.

Azon levelek, melyeket csak most vett Magyarhonból, ártatlan tartalmúak voltak ugyan mindenkre nézve, de Rákóczi világosan értette azon eszéyesen elfödött célzásokat, melyeket magukban foglaltak. Ha ezek képesek valának önbizodalmát növelni, a tények, melyek tudtára adattak, mélyen elszomorították szívét.

Egy volt ez azon magános órák közül, melyekben emlékezetén átvonult családjának végzet-szerű szerencsétlensége, minden fény és dicsőség mellett, mely annak nyilvános életét kísérte.

Látta, hogy a legnemesebb családok, kikben még a nemzetiség s alkotmányos szabadság szelleme él, hogyan fosztatnak ki rendszeresen, s miként olvad szűkebbre s mindig szűkebbre azoknak száma, kik ennyi inség s ennyi zaklattatás után, elég erősek még a hazát szeretni, mely iránti buzgóságuknak egyedüli jutalma az üldöztetés.

Így merengett, s egy-egy magasztos gondolat mint futó csillag vonult át elméjén, olyan volt ez, mint tündér álmom, mely fellegek közül tör utat magának, kitárja csillámló képeit, azután egyszerre megszakad s a szem és az eszmélet előtt a végtelen sivatag setéte terül.

Az ajtó megnyílt, s Rákóczinak egy meghitt embere lépett be, levelet tartván kezében.

Rákóczi legyőzvén a kellemetlen érzést, melyet neki, kémektől körözött helyzetében, minden bizodalmas levél okozott, átvette azt, s közönyösen vetette az asztalra a többi levelek mellé.

Mihelyt a hű inas távozott, a szórakozás kifejezésével bontotta fel azt, de beletekintvén, arca halvány lón, s vonásai a legnagyobb meglepetés kifejezését nyerték.

Reszkető kezében tartotta az iratot, - azután homlokát simogatá, mintha valami nehéz álmod akarna elűzni. Végre nem tudjuk, öröm vagy harag pirja volt-e, mely arcát előntötte, de látszott, hogy őt valami egészen váratlan dolog lepte meg; a négyágú aranyozott gyertyatartót közelebb vonta s olvasta, a mi következik:

«A sírok felnyílnak, herczeg! a halottak felszólalnak s felkeresik egymást, hogy az élők gonoszságát és ármányait megfejtsék. El valánk árulva mindketten, de a mi sziveinket egykor összeköté, még teljes erőben él, ha saját érzéseimről szabad ítéletet hoznom. Reményilem tehát, hogy e levelem vétele után nem fog késni egyedül, kíséret nélkül, s a legnagyobb titokban a Grabenből a Kohlmarktra vezető keskeny utca végén, balra a kocsiba ülni, mely ott kegyedre vár, s ide hozandja.»

E levél alatt nem volt semmi aláírás, - de Rákóczi jól ismerte a kezét, mely a szép betűket rajzoló, még sem tudott hinni szemeinek, - egy kagyló-szekrénykét vett ki íróasztalának egyik rejtekéből, s kiemelvén abból egy levelet, a, két írást összehasonlította.

- Nincs kétség többé! - szólt magában, - a levelet Magdaléna írta, így utánózni írást lehetetlen.¹⁴⁶

Mit tegyen? ő, a házasság férje a legszeretetre méltóbb hölgyek egyikének, s ki eddig hű s buzgó ragaszkodásának annyi tanuságát adá! - ez volt a kérdés; de Rákóczi - mikép az ily szövetségben gyakori tünet - minden tisztelete s szeretete mellett fiatal neje iránt nem érzett *szerelmet*, - szeretet és szerelem közt pedig éles különbség van.

Magdaléna volt az első, ki szerelmet ébresztett szívében, a sir hideg homálya háttérbe idézte azt, de a visszaemlékezés varázsában mint Vestaláng világítottak ama szép órák, melyek szíveiket forrasztották össze.

Rákóczi, kit a szerelem visszaemlékezései, szövetkezve e váratlan feltámadással, megragadtak, nem volt tisztában magával, miért vonatik ellenállhatatlan erővel, s mi űzi őt jobb meggyőződése s talán elvei ellen arra, hogy engedjen a szenvedély delejes erejének. Talán avval nyugtatta meg az ifjú szív - melynek ilyenkor mindig az első szerep jut - érzelmét, hogy e találkozás nemcsak lovagias kötelesség, hanem saját lelke nyugalma s a jövő békéjére elkerülhetlen.

Hogy belső harcot vívott ki, ezt vonásainak változó kifejezése tanusítja, de az elhatározás nem késett, érezte a kötelezettséget azon nemes teremtés iránt, ki győztesen minden negély s előítéletek fölött, felkereste őt s úgyszólván a sírból intézett hozzá bizodalmas szavakat.

Ritka eset, hogy oly helyzetű férfiú, mint Rákóczi, egész estéken át magánosan lehessen, de az ifjú megszoktatta embereit arra, hogy néha a magányt keresi, s nem egyszer föl nem tűnő öltözetben egyedül hosszú sétákat s lovaglásokat tegyen.

Kik kedélyét jobban ismerték, s kik előtt viszonyai nem valának titok, természetesnek találták ezt, s onnan fejtették meg, hogy őt a császári udvar, főleg pedig Kolonics bibornok, 23 éves koráig majdnem fogva tartották a jezsuiták közt, s vele a magányt ha meg nem kedveltették, legalább szokássá érlelték.

Rákóczi csengetett, s nemsokára megtudta, hogy a levelet ismeretlen, de csinos bérruhában öltözött cseléd hozta, s hogy ez be nem akarván a választ várni, elsietett.

Rákóczi mellékszobájába tűnt el, honnan őt - kevés idő múlva - egyszerű, de választékos német szabású öltönyben látjuk kilépni. Oly egyszerű volt e készület, hogy Bécs utcáiban, melyek korántsem voltak úgy világítva mint most, senki sem gyaníthatá benne a gazdag s fényes Rákóczi család utódját.

Rákóczi tökéletesen bízhatott azon hű emberben, ki neki a levelet átadta s kit nem szabad összetévesztenünk ama szöszhajú komornyikkal, ki a jezsuiták s Isten tudja még kinek bérében oly buzgón kémkedett minden lépte fölött. Tudta, hogy neje 11 óra előtt nem jó haza, három szabad óra volt tehát előtte, pár bizodalmas szót sugott cselédjének, s egy oldalhágcsón lesietván, a szabadban volt s nemsokára az István-tér egyik szögletét átvágván, a keskeny grabeni téren haladott végig. Mikor a Kohlmarktra ért, azonnal észrevette a kocsit, mely mellett tágas köpenybe burkolva magas férfiú állt.

Az egyszerű járműhez érvén, ama férfiú egy kis lámpást vont ki köpenye alól, s a herczeg képébe világított.

- Bocsánat - barátom! - szólt a magas férfiú halk hangon, - nem ismeretlen, nem inas, ifjú Stratmann, Rákóczi meghitt barátja s kísérfője Olaszthonban, állt előtte.

- Te Stratmann? - kiáltott fel Rákóczi meglepetve.

- Én, nem más! - viszonzá az ifjú - ülünk be a kocsiba, az inast előre küldöttem, majd megfejték mindent, de ne késsünk.

Rákóczi meg nem tudta egyeztetni a vett levelet Stratmann jelenlétével. Pillanatra azon eszme villant fel, hogy talán Stratmann - egy a legderültebb emberek közül - s több régibb ismerői és baráti, kik mindnyájan nem valának az élet s élvezek megvetői, a fiatal házast ki akarták a mézes hetek mámorából csalni, s az egész valami tréfás meglepetésre van számítva. De e gondolat inkább a mindig munkás képzelőtehetség játéka volt, mint a lehetőségeket mérlegelő értelemé.

Rákóczi tudta, hogy a vidám német ifjú jól ismeri azon mély szenvedélyt, mely őt a fiatal hercegnőhöz csatolá, míg élt: azonban azt is jól tudta, hogy Rákóczi sohasem feledte Magdalénát, azért föl nem tehetette barátjáról, hogy e gyöngédtelen, sebző ürügyet válaszsza tréfára s bohóságra.

Nem csalatkozott; Stratmann képtelen leende barátja szívét ily érzékeny oldalon sebzeni, s be nem hegedett fájdalmat érinteni.

Mihelyt a kocsiban ültek, az hirtelen a Hof nevű tér felé kanyarodott. Stratmann megragadta Rákóczi kezét és szólt:

- Bocsánat még egyszer, hogy nem tudtam ellenállani ezen angyal kérésének, kinek irigyeid s ellenségeid ármánya egész életét megmérgezték.

- Él tehát! - mond Rákóczi, még mindig hihetlennek találván e feltámadást ennyi idő után.

- Él, barátom! - felelt az ifjú, - él és szebb, dicsőbb mint valaha.

- Minő talány! - viszonzá Rákóczi, ki mindinkább kezdé átlátni helyzete sajátos, bár érdekes voltát.

- Kevés időnk van, - folytatá Stratmann - tehát rövid leendek; a hercegnő három nap óta van itt, mindent tud, - ezt megnyugtatósodra, - szive erős és nemes; ne bámuld tehát, hogy ily természet a szerelemben sem czáfolhatja meg önmagát. Őt imádni kell! ez mindaz, a mit mondhatok. Tegnap hivatott magához, s elbeszélte a gyalázatos játékot, melyet Erneszt herceg s többen üztek jövőjével és annak minden boldogságával. Mondta, hogy vele elhitették, hogy te őt egészen feledted, s megházasodtál: - elmaradván leveleid s megtudván a házasság valóságát, átgondolhatod a vérző sebet, mely szivén ejtetett. Hosszú betegséget állt ki, életét féltették, s mikor az ifjúság ereje őt megmentette, távoli kolostorban találta magát, egy öreg rokonánál, ki e szent helynek apátnője.

- Gyalázat! - kiáltott fel Rákóczi, kiben e közlések egész szerelmét, s egyszersmind egész haragját felidézték. Hiszen azon levél, melyet anyjának írtam leánya halálának hírére, világos tanulsága volt érzéseimnek!

- E levél, - viszonzá Stratmann keserűn, - s még néhány, nincs kétség benne, el lönek sikkasztva.

- S ki merte ezt tenni? - kiáltott fel Rákóczi.

- Ki? azok, a kik mindent mernek, s mindent mertek örök idők óta, mióta a hatalom a világ első tényezője s országok, nemzetek birtokká váltak, mely fiuról fiura, örökösről örökösre száll. Ki merte tenni? ki tudja? talán Kolonics, talán saját atyám, vagy talán azon hű barátok s tisztelők egyike, kiket sima képpel s bájos mosolylyal látsz termeidben bókolni.

- Tehát nyílt hazugság! átkos játék a halállal és a sírral! - mond Rákóczi növekedő haraggal; - ah! minő gyalázat!

- Gyalázat! - ismétlé Stratmann, - de nem első és nem utolsó, hiszen ezen emberek erkölcsi tana nem jobb a banditáénál, ki egy sötét szegletben rád kiált: életed vagy erszényed!

Rákóczi szive hevesen vert, azután megragadván Stratmann kezét, mély felindulással szólt: - És most, miután Amáliának tiszta szive s bizalomteljes lelke mitsem gyanít, összekötve vele, őt mélyen tisztelve, - el vagyok ifjúságom első szerelmétől tépve.

- Úgy van, barátom! - felelt részvétellel az ifjú, neved, kezed a másé, de nem szived.

- Hogyan, barátom! - szólt Rákóczi, - te azt tanácsolnád nekem, hogy e viszonyt feléleszszem s Amália nyugalma aláássam?

- És Magdaléna! - kiáltott fel hevesen Stratmann, - hát az ő élete, feldúlt nyugalma s megtört reményei nem jönnek számításba? Hát az ármánynak s kajánságnak elég a kulcsot reáfordítani a zárra, egy hazugságot röpiteni a világba, hogy műve be legyen fejezve örökre?

- Magdaléna nyugalma szivemen fekszik, mond Rákóczi kínos feszültséggel, de - Amália ártatlan bizodalommal s a szerelem nemes hitével adta nekem át egész jövőjét, szeret; megtörhetem-e szivét? érzem e nehéz állásnak egész súlyát, azért ne vádolj részvétlenséggel, ha fel birom fogni a választás egész nehézségét.

- Nem szereted őt többé! ez az egész, - szolt Stratmann szigorú hangon. - Két hölgy közt kell választanod: egyikét megkéretted a nélkül, hogy valaha láttad volna; - mérlegbe tétettek neved, gazdagságod, kinézéseid, s a hölgy nem vonakodott, s akkor kezdett szeretni, mikor nőd lett. A másik ismer, szive választott, ezer akadály és ellenkező tanács daczára szerettétek mindketten egymást, s e hölgyben hűtlenséged hírére sem változott meg az érzés irántad. Amazt a kötelesség tanította szeretni, ebben te költötted fel a fiatal szív első érzéseit. Amália szerencsés, s meg van elégedve avval, mi neki véletlenül nyujtatott ama sorsjátékban, melyet házasságnak nevezünk, - Magdaléna szerencsétlen, egy gondolata, egy eszméje van csak: szeret - kész mindenre!

Rákóczi hallgatott, tévednénk, ha azt hinnők, hogy keblében a küzdelem csak pillanatokra is megszűnt. Láttá, hogy a nemtelen játék, mely vele üzetett, fel nem jogosíthatja őt, hogy Magdalénát eltaszítsa keblétől. - Szeretni fogom őt véglehelletemig! - ezt mondta magának, - de Amáliát nem szabad feláldoznom.

Ha Stratmann barátjának e néma vitatkozását kísérhette volna, azt felelné reá: Okoskodik - fontolgat - szegény Magdaléna!

És az ifjú családokznék, mert ha Rákóczi mindazt, a mit kilestünk, valóban gondolta, s ha el is akarta hitetni magával, hogy a mit bölcsesége határoz s a vallás és erkölcsiség parancsolnak, az élet valóságában sem fogják feltételeit megczáfolni, kénytelenek vagyunk az emberi gyarlóság elől felrántani a leplet s őszintén bevallani, hogy Rákóczinak azon pillanat óta, mikor Magdalénának írására ráismert, s megtudta, hogy él, minden okoskodása a képzelet játéka lön, mely okokat s ellenérveket idéz előtérbe, s mintegy falat von muló ködképekből azon eszme elfödésére, mely egyedül a *való*.

Stratmann leborult volna a szerelem, az igaz, a nemes szerelem hatalma előtt, ha világosan olvashatna barátja kedélyének szentélyében.

Ah, mennyire szerette e pillanatban Rákóczi azt, kit egy óra előtt még halottnak hitt, minő kész volt szive minden áldozatra s mennyire háttérbe vonult, a mit az okosság, a tisztelet s a száanalom mondhatnának ezen angyali kép előtt, mely az apotheosis fényében éledt föl emlékezetében!

Igy beszélgetve haladtak át több utcán; látszott, hogy a kocsis szándékosan hosszabbítja, bonyolítja az utat, szükségtelenül hol egybe, hol másba Bécs szűkebb utczái közül hajtván be.

Stratmann utóbbi szavaira Rákóczi egy sóhajjal felelt, azután önkénytelenül s bensőséggel szolt: - Ha szivemben olvashatnál, inkább meg lennél velem elégedve, mint én vagyok magammal.

- Adja Isten! - volt a felelet, - sohasem tehetsz eleget ezen angyal megnyugtatóására; ne feledd, hogy élete forgott már egyszer kérdésben, hogy viszonyaitok kivételesek, s hasztalanul törekedtek mindketten hozzájuk illeszteni a szokásos szabályoknak hideg mérvét.

- Csak egy kérdést még, - mond Rákóczi, - úgy látom, hogy kocsisunk háromszor is megkerüli a várost velünk, azért van idő feleletre. Fejtsd meg nekem, miként van, hogy oly

helyzetű és születésű hajadon, mint Magdaléna, e titkos lépésre szánta magát? beleegyezett-e anyja s nem fog-e mindez sértő és kellemetlen fejtegetésekre okot adni?

- Istenem! - kiáltott fel Stratmann, - mennyi mellékességre terjed ki óvakodásod; mintha tisztelendő Kelliót, az égetendő lutheranusok hős üldözőjét látnám a feszülettel kezében, úgy kergeted magad előtt a kételyek rémseregét. Itt van! pár pillanat múlva látni, talán karjaid közt tartani fogod - és te!

- És én, ki előtt ezen üdv áll, ama pillanatban, melyet szivem a kételyek mérge által még fölélesztett szenvedélylyel óhajt, megrohanva a boldogságtól, rágondolok, de nem magamra! Ilyen a ti ítéletek, emberek, mindenben és mindig!

- Ha Kellióban a tudományos, irányomban részvétteljes férfiú iránt némi rokonszenv fejlett ki keblemben, annyi hideg s mogorva nép közt, melynek rossz szándéka homlokára volt írva: ad-e ez jogot arra, hogy rólam csak pillanatig is feltegyed, hogy Kelliónak és mindazon túlbuzgó egyházi férfiakra dühét helybehagyjam, kik a protestánsok s azoknak hős lelkeszei, ama szent vértanuk ellen, oly emberietlen kegyetlenséget követtek el? Nem, barátom, én sajnálnám, ha perczig hinnéd, - tevé fenyegető hangon hozzá, - hogy ezt valaha feledni tudjam. De még adós vagy felelettel kérdésekre.

- A felelet egyszerű, - viszonzá Stratmann, kit Rákóczinak szavai távol attól, hogy felingereljék, megengeszteltek.

- Magdalénával éppen azon gyalázatos játék üzetett, a mint mondám, mely veled, s ennek következtében férjhez menni kényszerítették.

- Hogyan! - kiáltott fel Rákóczi, nem tudván számot adni magának azon érzés természetéről, mely őt e nyilatkozatra megkapta; nem tudván, vigaszt érzett-e, olyat, mely saját bűnsúlyát könnyíteni látszatott, vagy egy villáma a féltékenységnak kerülgeti, másnak birtokában tudván azt, kiről csak nem régiben el akarta hitetni magával, hogy le tud mondani.

A sötétség, mely a két ifjút - a bezárt kocsiban - borította, nem engedé Rákóczi vonásaiból kiolvasni, mi lelkében hányatik, mint a tenger hulláma.

- Igen, - folytatá Stratmann, - ez megtörtént, s ha férfiut 24 évvel képes az ármány ily lépésre birni, vádolhatod-e e fiatal hajadont, ki függésben növekedvén, nem tud egyebet, mint engedelmeskedni. De férje nincsen többé, Magdaléna özvegy, s ez megfejt mindent.

E pillanatban állt meg a kocs, s az inas leugorván a bakról, ajtaját nyitotta fel.

Rákóczinak nem maradt ideje több kérdésre s barátjának feleletre, de látszott az első vonásain a hatás, melyet barátja végszavai idéztek föl.

- Helyt vagyunk, - ezt mondá az utóbbi, - siessünk megnyugtatni a hercegnőt.

Ismeretlen utcában voltak, legalább olyanban, melyre Rákóczi nem emlékezett és szép magas ház előtt. A kapu csak akkor nyílt fel, mikor a két ifjú már leszállt a kocsiból.

Mielőtt lépteiket követnők, szabad legyen itt pár szót mondanunk az ifjú Stratmannról.

Aspermont az öreg Stratmannak, Rákóczi barátja atyjának, meghitt barátja volt, s leginkább e nagy befolyású férfiúnak segedelmével vitte ki mindazt, a mit sógorának előnyére nyert. Hogy a magyarok ezen egyik nagy ellenségének fia egészen másként gondolkozott mint atyja, s a magyarok iránt változatlan rokonszenvet érzett, ezt annyival kevésbé szükséges indokolnunk, mivel történelmileg tudva van, hogy néhány, fájdalom mindenható ellensége mellett azon szent földnek, melyet hazájának nevezni a magyar dicsősége, elláthatlanul többen voltak, főleg a német családok közül, kik részint baráti, részint még szorosb viszonyban éltek

a magyarokkal. Nem egy e családok közül kérte s megnyerte a magyar nemességet, s később szívvvel, lélekkel s névvel magyarrá vált.

Nem hagyhatjuk itt említetlen azon gyermeki tévedését némely külhoni tudósnak, hogy a magyar elemet *meg lehet németesíteni*. Gyógyuljatok ki e csalódásból, urak, *ez lehetetlen!* s ha azt állítjátok, - mint akad ily bölcse, - hogy sem irodalmunk, sem történelmünk nincsen, mi az európai történelem lapjaira utalunk, mert volt idő, s ez sokáig tartott, mikor a magyar királyoktól Európa sorsa függött. Ha ti ezt nem tudjátok, nem a mi hibánk, annyit mondhatunk, mikép pirulnánk, ha a külhon történelmében ily árva tudatlanságban tetten éretnénk.

* * *

Míg a kocsi lassan és óvatosan suhant be a kapun, ifjaink szép, világított hágcson haladtak fel, s nemsokára tágas előszobába léptek.

Rákóczi első tekintete egy becsületes öreg inas-arczczal találkozott, melyre olaszthoni utazásából jól emlékezett. Az öreg nyílt, bár búskomoly tekintete őt félreismerhetlen rokonszenvennel üdvözölte.

- Isten üdvözlétül! - szólt Rákóczi németül s németesen: jelentsen be a herczegnőnél Hermann.

Az inas alig maradt ki néhány perczig, az ajtó felnyílt, s Rákóczi barátjával egy tágas termen át jobbra nyíló s az akkori ízlés szerint fényesen bútorozott szobába lépett.

Két fiatal hölgy ült aranyozott, nehéz zöld selyemmel borított pamlagon. Ezek egyike azonnal fölkelt, s a jöttek elé sietett.

- Isten hozta, herczeg! - szólt derült arczczal egy ismeretes hang, - gondolom, megbocsájt nekem, - - de miért mentség! jöjjön, herczeg, reméllem, a pillanatok, melyek itt Fönségedre várnak, kellemesbek mind annál, a mit én mondhatnék. - Evvel a szép karcsú barna nő Rákóczit a pamlaghoz kísérte.

Rákóczi feleletül az őt elfogadó hölgy szavaira, igen megfogható elfogultságában csak ennyit tudott mondani: - Salis grófnő!?

Nem volt csalódás, Magdaléna, a fönséges, szőke hölgy - szebb mint valaha - bár halvány, mint a lilium, ült a pamlagon.

Nem tudott szólni, nagy kék szemeiben könny szivárgott, de a tekintet, melyet Rákóczira vetett, több ékesenszólással birt, mint minden, a mit ajkai szólhatnának.

Rákóczi mindent feledett e pillanatban, nem gondolt semmire s nem látott egyebet, csak a kedves, nyílt s ártatlan arcot, a rég nélkülözött üdvöt, s mindazt, a mit ama gondolat áraszt a lélekbe, hogy előttünk áll és él, kit annyira szeretünk s kit halottnak hittünk.

- Jöjjön Stratmann, - mond a fiatal Salis grófnő, életteljes barna szemeivel intvén neki: pár szép olajfestménynyel ajándékozott meg férjem, itt a mellékszobában függnek, akarom hallani kegyed bölcse ítéletét fölöttök.

A szoba ajtaja, melybe a grófnő Stratmannt bevezette, nyitva maradt, s lépteik nemsokára elhangoztak. Ott maradtak-e, vagy még messzebb távoztak, nem tudjuk elhatározni, annyi igaz, hogy lépteiket mély csend követte.

Rákóczi a halvány hölgy reszkető kezét tartá a magáiban, s némán állt előtte, mintha be nem tudna elégedni az angyali vonások szemlélésével.

Magdaléna fölkelt s majdnem öntudatlan fonta karjait Rákóczi nyaka körül, mintha nem akarna többé elválni tőle, s mintha szívéen keresne enyhét a vihar ellen, mely keblében zúgott.

Miután így a szenvedély örök jogaival élt, s a hölgy szeliden kifejtekezett az ölelő karok közül, könnyektől csillogó szemekkel rebegte: Még szeretsz tehát!

Magdaléna nem csalatkozott; igen, inkább mint valaha szerette őt Rákóczi, inkább mint valaha érezte, minő kincset raboltak el tőle azon emberek, kik mindent a számítás és nyereszkedés mérlegébe vetnek, s nincsen eszméjük a gonoszról, mit néha erős szándékkal s kevesebb kegyetlenséggel követnek el, mint az ember hinné: mert minden csalásra, minden ármányra elvitathatlan érvekkel bír e faj; ott áll egy különös erkölcsi tan, ama összehasonlítása a kisebb s nagyobb rossznak, s ebből aztán ama szép okoskodás fejlik ki, mely, fájdalom, mindig azok vesztét okozza, kiknek e csalfa érvek boldogságát tűzik ki.

Végre egymás mellett ültek, s miután minden meg volt köztök mondva, mit ily pillanatokban két lény, a sorstól reménytelenül visszaadva egymásnak mondhatott, vallomásokra jött a sor.

Nem szóltak ezen első szép pillanatokban sokat, rövid szavakból állt a társalgás, s a homály elől szellőzött lepel, s kedély legtitkosabb szentélyének egyes rejtekeit fődözte fel, hol lélek lélekkel találkozott.

Vonjuk össze e titkos gyónását két rokon léleknek, melyek összhangzását, a gyűlölet és félelem politikája nem birta megzavarni, ha életútjaikat el is választotta egymástól.

Mikép már Stratmann röviden érinté, elbeszélte Magdaléna, hogyan törekedett Erneszt herczeg Rákóczinak, színtoly sértő mint sebző hűtlenségét irányában a legsötétebb színekkel festeni.

Látszott e vallomásokból, hogy azon férfiú, kit leveleik vitelére használtak, meg lőn vesztegetve, s utóbbi leveleiket kétségen kívül Kolonicsnak s Erneszt herczegnek adta át. Nem tagadta azon orvosolhatlan fájdalmat Magdaléna, melyet neki Rákóczi nősülése okozott, mit az utolsó pillanatig nem akart elhinni, de a min annál kevésbé kétkedhetett később, mivel Amália rokona lévén, e nősülés tudtára adatott anyjának.

Mihelyt bizonyost tudott, minden oldalról ostromolni kezdték, hogy férjet válaszson, s nem maradván több elfogadható ürügye az ellenkezésre, végre kénytelen volt beleegyezni, hogy egy ifjú Hohenlohe herczeg ajánlatát elfogadja.

Az egész összeköttetés, természetes ellenszenve mellett minden szövetséggel, fájdalmas csalatás után, kétszeresen visszataszítónak s gyűlöletesnek tetszett előtte: mivel a leghíresebb orvosok egyikétől megtudta, hogy a herczeg fiatalsága daczára orvosolhatlan betegségben sinlődik, s így e házasság nem hasonlított semmihez egyébhez, mint a legnemtelenebb alkuhoz, egy fiatal hölgy sorsának biztosítására.

Négy hónappal férje halála után tudta meg, a szép Salis grófnőtől, hogy Rákóczi őt halottnak hitte, mikép e barátnéja maga is, mint mindenki, e meggyőződésben volt mindaddig, míg Magdaléna számos levelei közül, végre egy, melyet titkosan küldött, kezéhez érkezett.

Ha Rákóczi akkor Bécsben leend, a grófnő, mind a mellett, hogy Prágában mulatott s mind a mellett, hogy tudva lőn, minő ellenörködés alatt vannak a Rákóczihoz intézett levelek, talált volna módot vele az ármányt megtudatni. De éppen akkor lévén Kölnben, s már az Amáliávali szövetség tény, késő volt minden.

Magdalénát férjhez menetele előtt, kolostorba zárták, minden levelét elsikkasztották s a bécsi udvarnak sikerült, nemcsak az ifjú személyes ellenségét, az úgy is kész szövetségest, Erneszt herczeget tevékeny munkásságra birni, hanem a herczegnő anyjával is elhítenni, hogy e veszedelmes hírű családdali összeköttetés, melyet az öreg herczegnő egyébiránt nagyon óhajtott, a legszerencsétlenebb eredményekre fog vezetni.

Annyi kicsinyes és gyűlöletes volt ezen egész nemtelen cselszövényben, oly alacsony, gyáva eszközök s nyílt hazugság használtattak a házasság meggátlására, hogy nem lehet csudálni, ha Rákóczinak arany tisztaságú jelleme nem bírhatott sejtelmével is azon rút játéknak, mely vele üzetett.¹⁴⁷

Hasonló volt tehát az undor is, mely e felfödözés után betöltötte szívét. Világosan látta most, a min darab idő óta már megszűnt kétkedni, hogy minden szép szavak, s a kegynek minden sima álarcza mellett, mely őt a császári udvarnál körözte, örökös rettegésnek s ellenszenvnek tárgya.

Miután Magdaléna az egész ármányt felfödözte előtte, mély bensőséggel szólt:

- Igen, barátom, szomorú tapasztalás tanított arra, hogy az életben csak saját erőnkben bízhatunk, minden egyéb tág tért nyit tévedésekre. Nemde mindketten szerelmünk hűsége s állhatatossága mellett önkénytelen eszközeivé levénk az ellenünk koholt ármánynak? Hitedet hűségemben meg nem ingathatták, azért meg kelle halnom, s hogy én hűtelennek higgyelek, sírom fölött kelle nősnöd.

- Van még egy erő, egy hatalom - mond Rákóczi szigorú hangon, - melylyel szemközt eltűnik az egyéni élet! Isten tanúm, hogy a sok szenvedés daczára, melyet honom ellenségei mindazokra árasztottak, kik szívemhez a legközelebb vannak, bosszú nincsen lelkemben. Akartam honom ezer bajain könnyíteni, de nem fegyvert fogni, azonban látom, hogy sorsom egy Magyarországéval, a koczka el van vetve, fel ne rázzanak! megsirathatnák.

Magdaléna halvány arcán nemes harag pirja vonult fel. - Ferencz! - szólt mély érzelemmel, - minket az ármány erőszakosan választ el egymástól, de a szövetségnek, melyet sziveink kötöttek, nem szabad megszakadni.

- Oh soha! - kiáltott fel Rákóczi szenvedélylyel, ki most látta, minő összhangzó lélek az, melyet álnokul halottnak hirdettek, hogy tőle örökre elszakítsák.

- A viszony közöttünk - folytatá a szép hercegnő - olyan leend, melyért ne kelljen sem Isten, sem ember előtt pirulnunk.

- Ne szabjuk ki határit, - mond Rákóczi, - ne kössük le a boldogságot, melyet ezen óra adott, bízzuk a jövőt sziveinkre s a végzetre, mely felettünk örökös. Oh Magdaléna, gyermekkorom óta gyakorlatában voltam a bocsánatnak s önfeláldozásnak; hálára s hódolatra tanítottak azok iránt, kik mindenből kifosztottak s célul tűzték ki, hogy velem hazámat s annak hős faját meggyűlöltessék: nem sikerült, s most azért gyűlölnék, miért egykor, ha jutalom vár földi küzdéseinkért a felhők fölött, - koszorút reméllek.

- Mert félnek tőled! - mond Magdaléna, fényes, büszke tekintet vetvén Rákóczira. - Légy jámbor vagy álnok, gyáva vagy erős, egyre megy, e rettegés nem fog szűnni s az ármány tovább intézi cseleiteit. A félelem természete felidézni a rémeket, melyek nincsenek, s mindenkor cselszövények által felkölteni az oroszlánt, mely alszik. Utálom a hatalom ezen embereit, kik a fejedelmeket körül állják, elrabolván tőlök a bizodalmat szintűgy, mint a hatalmat. Ne csald magadat: ezen emberek azt hiszik, hogy beolvaszthatják a legszabadabb nemzetet Európában azon fajok közé, melyek *egyőtől-egyig* a római fönség rabszolgái voltak: e járomhoz szokott népek közé, kiknek oly kevés eszméjük van a valódi szabadságról, hogy a rabságot, melyben élnek, féltelenségnek tartják. Hizeleg nekik benneteket hódított népnek kikiáltani, miután a törököt veletek győzték le; ismerem Magyarország történelmét, azért üres hang volt előttem mindig, a mit e nép ellenetek mondott. Te nagy nevet viselsz, rajtad függ Magyarország reménye, tégedet a sors nagyszerű dolgok kivitelére választott. Ne nyomja szivedet, hogy ellenségeid vannak, hogy meg akarnak szegényíteni, s miután gondolják, hogy már hitedet aláásták, szeretnék, ha gondatlan hevességgel megelőznéd az órát, mely még

nem ütött. Ne feledd ezt, s ha egy Rákóczi félni tudna, azt javalnám neked, barátidtól inkább tarts, mint ellenségeidtől.

- Ismerem őket,- felelt Rákóczi komolyan, - szemem nyitva leend.

- Jól mondtad - folytatá Magdaléna - ne szabjunk korlátot ama nemes és kivételes viszonynak, mely közé e nép egy sírkövet gördített, s melléje egy angyalt - nőt állított, magunk s jellemünk fog örködni felettünk; de ha akarod, hogy lelkem egész bensőségével tied legyek, tisztába kell jönnünk jövőnk felett.

- Tárva áll ez előttünk, - felelt Rákóczi szívélyes hangon, szövetség ez örökre, mely nem az oltár előtt kötöttet, de az Isten színe előtt, kedélyeink szentélyében. Oh, ha lehattél volna nőm, oldalam mellett mindig, osztozva sorsomban, szenvedve s örülve velem, minő erős lennék akkor!

- Oldalad mellett leendek mindig, barátom, - felelt Magdaléna ihletett hangon - titkon s láthatatlanul osztozva jó és balsorsodban, csak benned élve s lélekben barátnéd és nő! Van két élet, mely bennünket szorosabban összeköt, mint rövid egyéni életünk: egy itt a földön, nemzedet élete a hazáé, a népé; s egy másik, túl a földi léten, melyet senki sem ért, senki sem fejtett meg s titka Isten kezében van.

Rákóczi elragadtatással hallgatta Magdalénát; új s magasztos életeszmék ébredtek keblében, a költőiség azon dicsővében, melyet a keleti faj sohasem fog egészen nélkülözni.

- Oh szép Egériám - kiáltott fel, - kísérv mindenhova, míg te mellettem állsz, nem fogom az utat elveszteni soha.

- Bízzál bennem, - felelt a hölgy szelíd komolysággal, - az életnek e magasztos köre nyitva áll előttünk. Ifjúságom szép álmai közé tartozott, a legszabadabb nemzet, legszabadabb jellemű neve történeti örökösének oldala mellett, engesztelni nemzedetet a német névvel, - veled együtt elkövetni mindent, hogy a nagy és gazdag ország, melynek fia vagy, visszafoglalja helyét Európában, melyet egy Mátyás és Nagy Lajos korában viselt a világ történelmében. Isten nem úgy akarta! de bennem egy hit, nevezd előérzetnek, él, hogy a gondviselésnek nagy céljai lehetnek hazáddal; mert oly sokszor felvétette vele a tűz és vérnek keresztségét, hogy példáját adja a világ előtt, egy romlatlan faj állhatatosságának és kitartásának.

- Így legyünk tehát egymáséi, - mond Rákóczi, - nem fogsz gyöngének találni soha!

Rákóczi szívéhez ölelte a szép hölgyet, ki szenvedélylyel a bizalommal simult kebléhez; egyét ünnepelték azon ritka óráknak az életben, melyek néha ütnek, hogy az embernek hitét erősítsék meg, s egy tekintetet nyissanak magasb nemére a boldogságnak s élvezetnek, minőt Isten a jobbak és erősbek számára fenntart valaha, hol? és mikor? miért fürkészné az emberi elme? a porszem s a harmat csöppje el nem vesznek, minden a mi létezik, örök enyészhetlen s a lélek, mely gondol, mely nevet ad érzéseinek, mely magasra túl emel, a földön elenyésznek? - lehetetlen!

A ki Magdaléna szavaiban valami megállapított tervet s ingatlan elveit az erkölcsi erőnek, s öntagadásnak keresné, emberien felül becsülné őt; a pillanat lendülete volt, a mi ajkaira szállt, érezte e helyzetben, hogy a szerelem, mely egész szívet elfoglalta, s melynek ellentállani nem tudott s nem akart, oly kivételes korlátok közé idéztetett, melyeket áthágni igazságérzete tiltá. Tudta jól, hogy nincsen feljogosítva, Amália boldogságát leőlni s hitét férjében megtörni; lelke tehát feltörekedett, hogy szerelmének nemes öntagadás szárnyain főségesebb pályát tűzzön ki.

Mindezt úgy, miként monda, akarta is, gazdag s tiszta kedélye megfejté ezt, csak egy maradt ki a számításból, a *számítás maga*.

Rákóczi úgy érzett mint Magdaléna, e két lélek egy mintába volt öntve; minden gondolataik találkoztak, s a mit e kedves nő hitt s feltett magában, ő is vallá.

Nála még ez hihetőbb, mint a fiatal hölgnél, ki mint ily zsenge özvegy, ünnepeken s óhajta annyiaktól, de egyedül s önállólag úrnője sorsának, s nem volt felelős érzéseiről senkinek, csak magának.

Rákóczi ellenben azon hatás alatt volt, mely oly közvetlen szövetségben mint az övé Amáliával, természetes s könnyen indokolható.

A szerelemnek azonban egyik sajátja lévén, érzése tárgyát kívül s magasabban helyezni minden egyében túl, nincsen helye s módja összehasonlításokra. Ez oka, hogy a hála s tisztelt, sőt a hosszas együttlét hatalmas lelki s érzéki befolyásai által előidézett rokonszenvek nincsen hatalma a szerelem fölött.

Maga, ki az ily befolyások egész erejét tapasztalja, nevet gondol s nevet ad e hatásnak, s mind a mellett érzi, hogy ez könnyen megállhat a mellett, a mi mindenben felül van, a szerelem mellett; mert ez nem ismer más felelősséget, mint az egyetlent - önmagát.

Rákóczi, úgy mint Magdaléna, a legnemesebbet akarták, de a viszontlátás e pillanataiban nem volt sejtelmük e perczeknek veszélyéről s varázsáról.

Mikor egy magasztosb szövetségnek oltárköveit emelték, s a tisztaság edényeiben e tömjén terjedett, akkor a szerelem minden jogait s előnyeit érővé tette, s szárnyai, miként a viharnek haladtában, - növekedtek.

Magdaléna mikor Rákóczi karjai közül kifejlendezett, mintegy elragadtatásból ébredt fel, s kezdett annak sejtelmével birni, hogy lelkének több erőt, elveinek több szilárdságot tulajdonított, mint a mennyit azok megbírnak. De oly boldog volt, oly üdvöz az örömmel karolta őt körül, hogy képtelen lőn magának, vagy másnak szemrehányást tenni. Rákóczi hasonló varázs alatt volt, úgy tetszett neki, mintha elvitathatlan joga lenne visszafoglalni elvesztett kincsét s védeni azt minden újabb ármány ellen.

- Oh Ferencz! - kiáltott fel Magdaléna, még egész hatalmában a hosszú ölelés üdvének, - mennyire szeretlek, minő boldog vagyok! - azután fehér kezét vont a homlokán végig, s majdnem reszketve rebegte: - s mindez csak álom, egy rövid óra, egy pillanat!

- Nem, nem, - mond Rákóczi, - ha egy pillanat ez, óhajtanám, hogy örökké tartson.

- És Amália? - szólt a hölgy.

- Kegyetlen! - mond Rákóczi.

- Nem vagyok kegyetlen, Ferencz, nézz szemembe s merd mondani, hogy valami egyéb jutott eszembe, mint téged karjaim közt tartani? de fősvény vagyok kincsemmel, azért e szűkön mért időt, bárminő nehéz nekem, arra akarom használni, hogy a boldogságot, mely számunkra fennmarad, s az egyedül lehető, biztosítsuk. Légy béketűrő s hallj engemet.

Magdaléna halk hangon folytatá: - Amália előtt a szellemi szövetség, mely köztünk létezik, örökre titok maradjon. Nem szabad őt sem szomorítanunk, sem sértőnk; azért itt e jó emberek előtt, kik találkozásunk tanúi, örök búcsút veendünk egymástól.

- Örök búcsút! hogyan kívánhatod, hogy erre reáálljak?

- Rá fogsz állani, ha mondom, hogy ezen örök búcsúnak csak másokra nézve leend jelentősége; ha csak két ember tudja titkunkat, fel leend az fedezve. Itt Bécsben engemet senki sem ismer, utazásomat a legmélyebb titok leple fődte, csak ifjúkori barátném Hedwig, Salis grófnő és Stratmann tudják azt. Kénytelen valók felfödözni magamat előttök, s így azon lehetlenséget

legyőzni, mely első találkozásunk előtt állt. A mi ezután történik, az kettőnk titka, senkinek sem szabad tudni, sőt még gyanítani is, hogy többször mint egyszer találkoztunk egymással.

- Stratmann és Salisné sokkal biztosb jelemmel birnak, mint hogy tőlök félnünk lehetne - mond Rákóczi.

- Félni! - viszonzá Magdaléna, nyíltan szegezvén szép szemeit Rákóczira, - miért félni? mivel vádolhatjuk magunkat? de azért nem merném tűzbe tenni kezemet, hogy e találkozásunk is rejtély marad. Azon titkok, melyeket nehezebb felfödni s néha egy életen át két összhangzó lélek kirekesztő birtokai maradnak, mélyebbek s más természetűek.

- Mikor ide jöttem, - folytatá rövid szünet után, - nem tudtam még, él-e emlékezetem szivedben, vagy földi életemet visszanyervén, erkölcsi halott vagyok-e? íme vedd e kis könyvecskét, - ezzel kebléből egyet a legkisebb s legfinomabb kötésű könyveknek vette ki, s adta át Rákóczinak, - ne bontsd fel, - folytatá, - megtalálsz abban mindent, rejtse el, szánj egy magános órát, hogy tartalmával megismerkedjél; mert ha nem tudtam, a mi reám vár, hittem, reméltem és szerettem, azért tervemmel készen valék. Bízom benned és biztam mindig; ha csalatkoztam volna, e kis könyv minden titka a lángok martaléka leende.

- Látni foglak tehát s nem válunk el egymástól?

- Soha, soha! - mond Magdaléna bensőséggel, - de e pillanat óta bármi s minő váratlan történjék, ígérj nekem hitet, hűséget.

- És engedelmességet! - tévé hozzá Rákóczi.

- Legyen - viszonzá a hölgy, - de én szigorú parancsnoknő vagyok országom határáig, mely a szerelem.

- Tehát határtalan!

Magdaléna egy angyali tekintete volt a felelet e felkiáltásra.

- Később jobban meg fogsz engemet érteni, - folytatá azután szelid hangon; - a hol én téged akarlak látni, hová lelkem ihlettsége helyhezett, az engedelmesség s öntagadás gyakorlata - az én osztályrészem.

- Hogyan értselek?

- Majd meg fogsz érteni: esküdj tehát, hogy akármilyen s akármiképpen, most vagy később, vagy akármikor történjék, bármit mondjak én és mondjál te tanuk előtt, s szóljon bármit más valaki, szövetségünkben semmi sem változik. Esküdj, hogy a mit mások előtt mondunk, annak értelme s befolyása nincsen viszonyunkra, s akármilyen válaszszon el színleg, akármilyen! nem leendünk elválva.

- Térdeidnél szeretném ezt esküdni, - mond Rákóczi, fölemelvén két ujját.

- Vedd az én eskümet is, - viszonzá Magdaléna átszellemült vonásokkal, e csókom tüzi azt homlokodra. Evvel a hölgy üde ajkaival érinté Rákóczi magas fehér homlokát.

- Hol foglak újra láthatni, és mikor? - kérdé Rákóczi, ölelve tartván Magdalénát.

- Ne kérdezz semmit! - felelt ez, - én sokat akarok és sokat várok tőled, azért méltányos, hogy nekem is jusson teendő; légy nyugodt mindig s mindent fogsz tudni.

A kedves fiatal nő kifejtett a gyöngéden ölelő karok közül és fölkelt, Rákóczi követte példáját.

- Az idő késő, - szólt Magdaléna, - mikép az óra mutatja; fel tehát az álarczczal, barátom, mely ezután a világ előtt födőzendí vonásainkat, hogy lelkeink mindig álarcz nélkül maradhassanak.

- Hedvig! - kiáltott fel az utóbbi szavak után, a nélkül, hogy e felszólításra feleletet nyerne.

E pillanatban a tulsó ajtó megnyílt, s azon egy fönséges hölgy lépett be, ékes, fénylő, mint egy királynő, oly arczczal, melynek nemes, komoly vonásai sem haragot, sem meglepetést el nem árultak; olyannal, mint a tiszta ég, homálytalannal, hogy a lelket gondolnád rajta átsugározni látni.

Magdaléna sokat jelentő tekintetet vetett Rákóczira, azután fönséggel, melylyel nyájasság s udvariság páruult, sietett az előtte ismeretlen elé.

Rákóczi szíve gyorsan vert s bár tartása semmit sem változott, vonásai elhalványodtak.

A jött Amália, Rákóczi Ferenczné volt!

JEGYZETEK AZ ELSŐ KÖTETHEZ.

¹ A cziblesi havasokon, állítólag Apafi Mihály fejedelem korában, még voltak belények, de azóta e faj egészen eltűnt Erdélyből. Ellenben medvék, főleg e havasokon, meglehetősen számmal vannak, s ezekre minden évben vadászat rendeztetik, melyben Erdély fiatalabb s éltesb vadászai résztvesznek, s néha idegenek is.

A kecskeőrök azon faja, melyet regényünkben fölmutatánk, valóban létezik. Ujfalvi Sándor barátunk, egyike erdélyi Nimródaink legmerészebbjeinek, ki ritkán mulasztja el a gyakran életveszéllyel járó medvevadászatokat, s már néhány gonosz vadásztréfa szemtanúja volt, egy majdnem egészen ahhoz hasonló esetet beszélt nekünk, minőt *Vaszilról* elmondánk, ki tört karjával érdemesnek nem tartá segílyt keresni.

A Czibles többi csodái közé tartozik a vadászoktól s vidékiektől jól ismert, úgynevezett tündéerkert, melynek rendezése, egyes párvonalos sorokban tenyésző havasi növényeivel, kevés képzelődő tehetség hozzájárultával, emberi kéz egykori művének látszik.

² Nem ritka példa Erdélyben, főleg az oláhok közt, szerfelett öreg s mégis érzékeik teljes birtokában levő embereket találni, kik közül nem egy századot túlhaladt.

Belső-Szolnokban, néhány év előtt, egy 105 s egy 128 éves oláh halt meg, mint azt a «Jelenkor» című hirlap is tudatá, s kik közül - mikép erről személyesen vala alkalmunk meggyőződni - egyike sem emlékezett első nevére.

³ *Punga* - sajátságos alakú s a magyarhoni taplózacskókhoz hasonlító bőr-pénzerszény neve oláhu.

⁴ *Beszerika* - egyház-pópa - lelkes oláhu.

⁵ *Lup* - Farkas - kereszt- vagy vezetéknev oláhu.

⁶ Hétfőn jan. 18. 1688. átvevé Caraffa a sziklavárat, s Munkács elfoglalójának mondatott. Zrinyi Ilona, 12 éves fiával Rákóczi Ferenczcel s leányával Juliával, diadalosan Bécsbe vitetik, s az Orsolya rendén levő apácák kolostorába helyeztetik.

Fessler: IX. kötet, 415. lap, hasonlítsd össze:
Wagner, Annales scepusienses. IV. Fej. 202. l.

Munkács átadatása után a hercegnő (*Zrinyi Ilona*) s két gyermeke, az osztrák kormány hatalmában látták magukat. Munkács átadatása egyik föltétele az volt, hogy a hercegnőnek szabadságában leend, saját választása szerint bárhol lakni Magyarországon, s mint gyermekei gyámnoka, minden, még megmaradt uradalmi fölött rendelkezhetni.

E föltételek nem tartattak meg; s a hercegnő parancsot vőn a császártól, gyermekeivel együtt Bécsbe menni, s bár átlátta az e lépésből eredhető kedvetlenségeket, engedni kellett, az ellenállás ideje lejárt. Bécs kapui egyikéhez sorsához illő kísérettel megérkezvén, három óráig tartóztatták ott a pórnép látványául; azután egy külvárosi zárdába kísérték, hol tudtára adatott, hogy a császár Kolonics bibornokot bízta meg a fiatal herceg s hercegnő gyámnokságával.

Histoire des Révolutions de Hongrie. V. könyv, 151. lap.

⁷ Jún. 14. 1682. negyedik vasárnapon pünkösöd után, ülé meg Tökölyi a munkácsi várban lakodalmát Zrinyi Ilonával.

Fessler: IX. kötet, 311. lap, hasonlítsd össze
Korneli János: III. k., 121. lap.

Azonban mivel feltűnő szellemek is képesek becsületes szenvedélyekre, épen úgy mint mások: a hercegnő (*Zrinyi Ilona*, *I-ső Rákóczi Ferencz özvegye*) ellen nem tudott állni gróf Tökölyi élénk, sürgető s ismételt kéréseinek, ki minden boldogságát abban látszaték helyezni, hogy őt nejeül megnyerhesse.

Histoire des Révolutions de Hongrie. V. könyv, 150 lap.

⁸ A gyermekek (*Rákóczi Ferencz és Julia*) Kolonics győri püspököt nyerték gyámnokul, s a bibornok helyetteseül *Klobusiczki Ferencz* lón kinevezve s a Rákóczi-birtokok kezelésével megbízva.

Fessler: IX. kötet, 415. lap.

A prelátus, hogy e hivatalt megkezdje, ugyanazon este egy hintót küldött, hogy őket (*Rákóczi Ferenczet és Juliát*) udvarnáli bemutatás ürügye alatt hozzá vigye.

Alig adák s vevék az első üdvözléseket, midőn maga a bibornok vitte Juliát az Orsolya-rendén levő apáczák kolostorába - -

Histoire des Révolutions de Hongrie. V. könyv, 151. lap.

⁹ - hová (t. i. *kolostorba*) akarátja ellen s lábával rugván kényszeríté őt bemenni (*Kolonics*).

¹⁰ Aspermont Reckheim gróf, felső-magyarországi főhadikormányzó, okosabban tőn, hasznára fordítván a bibornok távollétét - -

Histoire des Révolutions de Hongrie. V. könyv, 152. lap.

¹¹ E közben a király a hercegnek elküldé nejét (*II. Rákóczi Ferencznek*) s nővére Julia, Aspermont grófné, is engedelmet nyert meglátogatására s közvetlen a királytól, *ki őt eszélyeért személyében becsülte*, titkos utasításokat kapott - stb.

Fessler: IX. kötet, 591. lap.

¹² A hercegnő (*Rákóczi Julia*) részint gazdag birtokaiért, részint személyes érdemeiért több hercegektől megkéretett, kiktől kezét Kolonics (bibornok) a fellebb mondott okokból megtagadta.

Histoire des Révolutions de Hongrie. 152. lap.

A bibornoknak (Kolonicsnak) az volt kinézése, hogy a két fiatal (*Rákóczi Ferencz és Juliát*) egyházi életre bírja, vagy azért, hogy a Rákóczi-családot, mely a magyar szabadság védbástyája volt mindig, kioltsa, vagy hogy minden jószágait az egyház örökölje.

Histoire des Révolutions de Hongrie. 151-152. lap.

¹³ S elfoglalá jószágait (*Rákóczi Ferencz*), de nem teheté ezt a nélkül, hogy sok bosszantás és akadályba ne ütközzék. Kolonics fenyegetődött, ezer rugót hozott mozgásba, s végre engedelmet nyert a császártól, hogy az ifjú *Rákóczit* Olaszthonba utaztassa, nem kételkedvén, hogy ezen utazása közben oly ifjúnak jószágai, ki csak most szabadult gyámnoksága alól, kormánya s kezei közt maradnak; de másképp történt.

Histoire des Révolutions de Hongrie. 152-153. lap.

¹⁴ Német köntösben öltözék és szüntelen Bécsben lakott; még magyarul sem akart beszélni. Sőt gyakran megmondotta, hogy ha tudná, melyik oldalcsontja vonná a magyarokhoz, mindjárt kirántaná onnan és magától elvetné, melyből mindnyájan úgy ítéltének felőle, hogy a magyar nemzetet megtagadta.

Cserei Mihály: Kézirat, 1702. és leírásában, e külirattal: *Rákóczi Ferencz* ifjúsága. 284. lap.

¹⁵ Lásd az elébbi jegyzést s *Cserei Mihályt* ugyanott.

¹⁶ Több sikertelen fölszólítás után, hogy a főurak s nemesség általános fegyvert fogjanak, elfoglalta (*Tökölyi*), az egri törököktől segítettve, Ungvárt - - - stb. s kezéhez kerítette a zempléni főispánt, Drugeth Zsigmondot, *Rákóczi Ferenczet és Lászlót*, *Senyei Andrást*, *Mácsai Istvánt* és *Melczert Jánost*; ez utóbbit felakasztatta, a többieket Kassán lefejeztette.

Fessler: IX. kötet, 333. lap.

¹⁷ Épen ezen időtájban bukott hirtelen magas helyzetéből Lobkovicz Venczel herceg, kiszámíthatatlan rossznak szerzője Magyarországra nézve, 1674 okt. 17.

Fessler: IX. kötet, 249-250. l.

¹⁸ A főbb vezérek - Nendinyi Cob Farkas, *Strasoldo* Károly és *Caraffa* Antal - vadászták az elégteleneket, vagy kik elégtelenség gyanujába estek, s az elfogottakat soronként nyársra vonatták.

Fessler: IX. kötet, 242, 258-259, 391. lap.

Egész könyvet kellene írni, ha e hóhérok s Caprara, Spantgau s többek gyávándühös mérsárlásait fel akarnók jegyezni.

Hasonlítsd: *Szirmay* Hist. Com. Zempl. 247. lapja. Wagn. *Annales scepus*. P. II. 38. lap. és többen mások.

¹⁹ *Fessler*: IX. kötet, 249-150-292 és számtalan más helyeken.

²⁰ Lásd a 10. jegyzetet.

²¹ Károly-Fehérváron Apafi melléje (*Széchenyi Pál érsek mellé*) rendelte a török udvarban jól ismert tolmácsot, *Brenkovics Györgyöt*.

Fessler: IX. kötet, 232. l., ugyanaz: 239. lap.

²² A következő mágnások: Batthyány, Bercsényi és fia stb. általunk (*Lotharingi Károly és Abele Kristóf* által) a királylyal kibékéltettek.

Fessler: IX. kötet, 335-336. lap.

²³ Minő heves, indulatos s kellemetlen jelleme volt Bercsényi Miklósnak, azt egykorú írók számtalan helyen tanusítják; e munka folyamában többször leendő alkalmunk ezt történeti adatokkal bebizonyítani.

²⁴ Lásd a 12. jegyzetet; hasonlítsd *Fessler*: IX. kötet, 488-489. lap.

²⁵ Lásd a 8. jegyzetet.

²⁶ *Lépcze* - *Stafelei* értelemben használtatik.

²⁷ *Támfogas* falhoz támasztható *fogas állvány* értelemben használtatik.

²⁸ Kolonics bibornok szigorúságát Rákóczi iránt bizonyítja azon durvaság, melylyel Juliával, a fiatal herceg édes nővérével, bánt. Lásd a 9. jegyzetet.

²⁹ Eleonora császárné kegyességéről s szelidségéről annyi adatokkal szolgálnak a történetírók, mikép fárasztó volna azok hosszú sorát itt följegyezni; gyakran van e hölgyről emlékezet *Fessler* IX. kötetében is.

³⁰ *Lendület* - *Schwung*.

³¹ A zborói kastély közelében még magunk is láttunk nehányat ama híres száz hárs közül, melyek Rákóczi Ferencz irataiban így említetnek: *In castro nostro art centum tilias*. Úgy tudjuk, hogy e kastély a gróf Szirmayak egyikének - gondoljuk, Antalnak - birtoka, s azt hisszük, hogy a kastélyban általunk látott képe az ifjú gyermek Rákóczi Ferencznek még megvan.

³² - - De élénk ereje ellenszegült a szűk jezsuitai fenyítéknek; önállóság fejlett ki, s meghiusította a rend atyáinak minden igyekezetüket, s mind annak épen ellenkezőjévé lőn, mivé őt tenni akarták: nagy s nemes érzésű ifjúvá, ki terjedelmes ismeretei, mély belátása s világműveltsége által ellenségei minden várakozását meghaladólag tüntette ki magát.

Fessler: IX. kötet, 488-489. lap.

³³ I-ső Leopold személyes jelleme minő jó, szelid és tiszta volt, abban minden történetíró megegyezik, e részben is az olvasót *Fessler IX. kötetére* utasítjuk. Különösen 288-289., 294., 306-308., 334-335., 409., 512. s több helyeken.

³⁴ Minő kevésbe vette például Heister tábornok, a magyarok e dühös ellensége, maga a király által szentesített hadszünetet, ki tetszik azon válaszból, melyet a derék Széchenyi Pál érseknek adott, midőn ez őt mérsékletre intette s a hadszünet törvényeire emlékeztette. - A levél így hangzik:

«Csodálkozva tudom meg, uram, hogy kegyed inkább retteg a császár ő felsége győzedelmes seregeitől, mint óhajtja azok előnyeit. Egész Al-Magyarország megadta magát, azokat kivevén, kik kegyedet körözik s védelme alatt vannak. Nincs időm terjedelmesebben felelni kegyed leveleire, melyek tele vannak fenyegetődzésekkel s rossz tanácscsal: de felhivom mindazon magyarokat hódolatra, kik a kegyed vidékében laknak, vagy készen lenni arra, hogy mindenöket elkoboztassam s őket nejeikkel s gyermekeikkel együtt kiirtsam.»

Histoire des Révolutions de Hongrie. VI. könyv, 215. l.

³⁵ Miután ereje s véralkata e nehéz életnek ellentállt, annyira akarták vinni a kegyetlenséget, hogy őt méreggel étetessék meg; s jutalmául e gonosz tettek egy kastélyt s minden ahhoz tartozandókat ígértek. De a Kerkoczi nevű inasnak hűsége, kinek ezen ajánlatot tevék, elég nagy volt arra, hogy az ajánlatot haraggal visszautasítsa.

Histoire des Révolutions de Hongrie. V. könyv, 150. lap.

³⁶ A császári udvar s a hadi tanács e korban Prágában voltak; bár a császári család többször meglátogatta Bécset.

³⁷ Az itt koczkáztatott hasonlatot reméljük bebizonyíthatni.

³⁸ Apafi Mihály meghalt, s Leopold császár parancsolta, hogy a rendek által már megválasztott kiskorú fiát a fejedelemségbe iktassák be.

Fessler: Geschichte der Ungern. IX. kötet, 433. l.

³⁹ Miután Caprara Aeneas október 13-án Kassát ostromzár alá vette, Tökölyi serege maradványával a Tisza mögé vonult, s Bihar vármegyében Nagy-Váradtól egy mérföldnyire, Püspökiig érkezett, hol tábornok ütvén, Petneházi, Petróczy és Szirmai Adám vezéreinek kíséretében a váradi basához ment, megértetni akarván vele, minő elkerülhetetlen szüksége van török segélyre, hogy Kassát megmenthesse. Ünnepelesen fogadtatott s kíséretével együtt fényesen megvendégeltetett; de ebéd után, a kávénál, egy janicsárnak e felkiáltására: «hátra van még a fekete leves» szemtelen gúnyai közt a jelenlevő törököknek, vásra veretett és száz janicsár kíséretében Drinápolyba küldetett.

Fessler: Geschichte der Ungern. IX. kötet, 355. lap.

Szirmay: Zemplén vármegye ismerete latinul, 258. lap.

⁴⁰ Hogy a török diván gyakran élt Tökölyi Imre tanácsával, azt a korabeli írók legtöbbjei minden kétségen kívül helyezik.

⁴¹ De a nagyúr is ragaszkodott felsőségéhez; s gróf Tökölyi Imrét erdélyi fejedelemnek kinevezte.

Fessler: Geschichte der Ungern. IX. kötet, 433. lap.

⁴² Adván neki (t. i. a török császár) háromezer főből álló magyarjaihoz még - -

Fessler: Geschichte der Ungern. IX. kötet, 433. lap.

⁴³ - - hétezer spáhit, Achmed cserkesz basa vezérlete alatt: hatezer tatárt, vezettetve Gaczigerej tatár khántól, s négyezer oláhot, fejedelmük Brankován Konstantin parancsnoksága alatt.

Fessler: Geschichte der Ungern. IX. kötet, 433. és 434. lap.

⁴⁴ A havasalföldi vajda (Brankován) alattomban correspondentiát tart vala general Heusslerrel és minden intentióját Tökölyinek megírta.

Cserei Mihály: Kézirat, 173. l.

⁴⁵ *Görelly* - Geröll értelemben használtatik.

⁴⁶ Szörnyű rendkívül való árvizek lőnek szerteszéllyel, kétségkívül presagiálták a sok idegen hadak Erdélyre való jövedeleket.

Cserei Mihály: Kézirat, 173. l.

⁴⁷ Midőn egynehány hétig a Bozzán táboroznának, Töröcsvárnál is levén a marosszéki hadakban, Tökölyi Imre nem a bozzai útra, hanem a töröcsvári út felein dűla.

Cserei Mihály: Kézirat, 173. l.

Fessler: Geschichte der Ungern. IX. kötet, 434. lap.

⁴⁸ Tökölyi Imre huszonegy éves sikerült neveltje az eperjesi iskolának, eleven, ügyes eszű, állományi és hadi vállalatokra kiművelve, fegy- és rendnek barátja volt. Természettől szelid, egyedül a körülmények hatalma által lőn szigorú és kemény.

Fessler: Geschichte der Ungern. IX. kötet, 267. lap.

Helena Zrinyi. *Majláth, Seite 322. - 1840-ki Iris.*

⁴⁹ Magyarországból gr. Tökölyi István, Tökölyi Imre atyja, bejőve Erdélybe grófi pompával, feles lovasokkal, gyalogokkal, társzekerekkel, fényes udvari néppel; mert azelőtt a magyarok közt, kivált Erdélyben, ritka volt a gróf; de a ki vala, ugyan grófi módon él vala. Nem úgy mint most, hogy alig van ötven ház jobbágya és két-három czondorlott szolgája, azonkívül anynyival adós, hogy feje sem érné föl, mégis megvárja a méltóságos titulust, a nagyságos nevet s az első ülést.

Cserei Mihály: Kézirat, 48. l.

⁵⁰ Midőn Tökölyi István, árvai főispán, november 20-án (1670) kénytelen volt az árvai várat, hol halálos betegen feküdt, Spork és Heisternek átadni, egyedüli gondja egyetlen 13 éves fiának, Imrének megszabadítása volt; rossz parasztöltönyben adta őt át két hű és becsületes nemes embernek, kik őt Liptó vármegyébe Likava várába hozák. Három nappal ezután Tökölyi István meghalt.

Fessler: Geschichte der Ungern. IX. kötet, 199. lap.

⁵¹ Ki mindezekről bővebb s részletesb tudósítást keres, azt Tökölyi Imrének francia nyelven írt, kéziratban levő életrajzában megtalálja, és a leghitelesebb történeti adatokból szerkesztett életrajzában Zrinyi Ilonának *Majláthtól*, 1840. Irisben. 322-333. és több lapokon.

⁵² Ki mindezekről bővebb s részletesb tudósítást keres, azt Tökölyi Imrének francia nyelven írt, kéziratban levő életrajzában megtalálja, és a leghitelesebb történeti adatokból szerkesztett életrajzában Zrinyi Ilonának *Majláthtól*, 1840. Irisben. 322-333. és több lapokon.

⁵³ Ki mindezekről bővebb s részletesb tudósítást keres, azt Tökölyi Imrének francia nyelven írt, kéziratban levő életrajzában megtalálja, és a leghitelesebb történeti adatokból szerkesztett életrajzában Zrinyi Ilonának *Majláthtól*, 1840. Irisben. 322-333. és több lapokon.

⁵⁴ *Cserei Mihály: K. i., 106. lap.*

Fessler: Geschichte der Ungern. IX. kötet, 310. lap.

⁵⁵ *Cserei Mihály: K. i. 107. lap.*

⁵⁶ Történeti regényeknek előnyük másnemű regények fölött az: hogy a vezéreszme, mely bennök lefejllesztetik, históriai tényekre s valóban élt személyekre támaszkodván, biztosb tanulságot ad, mint bármely más pszichológiai teremtménye a költészetnek. Nagy és érdekes egyéniségek kiemelése s apotheosisa, s ez általi kedvet adás komoly történeti tanulmányokra, *czélja*. A történetészet népszerűsítése a historiai regény körén túlmegy, s értelmezését és mezejét maga az eszme világosan kimondja, s ez *népszerű történetészet*. A határokat épen ott szükséges kijelelni, hol azok összeérnek.

- ⁵⁷ *Fessler: Geschichte der Ungern. IX. kötet, 293., 307., 311. lap.*
- ⁵⁸ *Fessler: Geschichte der Ungern. IX. kötet, 311. lap. - Majláth: Zrinyi Ilona élete. 1840-ki Irisben 322-323. l.*
- ⁵⁹ *Fessler: Geschichte der Ungern. IX. kötet, 270. és 308. lap.*
- ⁶⁰ Lásd Tökölyi élete és Helena Zrinyi, Majláth, 322-324. l. - 1840-ki Iris.
- ⁶¹ *Fessler: Geschichte der Ungern. IX. kötet, 307-309. lap.*
- ⁶² *Fessler: Geschichte der Ungern. I. kötet. 311. lap. - Histoire des Révolutions de Hongrie. 150. lap.*
- ⁶³ Minő hűséggel volt Zrinyi Ilona a sors minden csapásai közt férje iránt, azt az egykorú írók egyhangúan bizonyítják, különösen Tökölyi Imre élete, K. i. - *Histoire des Révolutions de Hongrie. 150. lap s mások.*
- ⁶⁴ *Histoire des Révolutions de Hongrie. 151. l.*
- Fessler: Geschichte der Ungern. IX. kötet, 356. lap.*
- ⁶⁵ *Histoire des Révolutions de Hongrie. 151. l.*
- ⁶⁶ *Fessler: Geschichte der Ungern. IX. kötet, 389. és több lapokon.*
- ⁶⁷ Mindezekre nézve Tökölyi Imre életrajzában kimerítő adatok találhatók és *Fessler: Geschichte der Ungern. IX. kötet. 352., 353. s több lapokon.*
- ⁶⁸ Mindezekre nézve Tökölyi Imre életrajzában kimerítő adatok találhatók és *Fessler: Geschichte der Ungern. IX. kötet. 352., 353. s több lapokon.*
- ⁶⁹ Mindezekre nézve Tökölyi Imre életrajzában kimerítő adatok találhatók és *Fessler: Geschichte der Ungern. IX. kötet. 352., 353. s több lapokon.*
- ⁷⁰ E közben a nagyváradi basa parancsot vőn a nagyvezértől Tökölyt kézhez keríteni, s lánczokkal terhelve Drinápolyba küldeni. *Fessler: Geschichte der Ungern. IX. kötet, 354. lap.*
- ⁷¹ Lásd a 39. jegyzetet.
- ⁷² Lásd a 39. jegyzetet.
- ⁷³ Lásd a 39. jegyzetet.
- ⁷⁴ *Fessler: Geschichte der Ungern. IX. kötet, 245-259. lap.*

Borzasztó volt ez időben a királyhoz hű magyarok helyzete: csak a higgadt léleknagyság s elhatározott nemeslelkűség volt képes őket hűségökben megtartani. De emberi lényeknél magasb, vagy mélyen az emberi természetnél alárendeltebbeknek kellett volna lenniök, ha a legkeserűbb s kibékülhetlenebb gyűlölség a németek ellen nem teendé az alapvonalat politikai életök rajzában. Gyakran a rablószellemben zaklató német tisztviselők által az adó egyszeri tartozása pénzben s élelemben háromszor is megvétellett rajta. Ha valamely német úr mulatságból utazni akart, királyi hírnököknek, kamarai vagy hadi tisztviselőnek mondta ki magát, s a szegény ország kénytelen volt őt kocsival, lóval, élelemmel, a hol s a meddig akarta, ellátni. Valóságos vezérek pedig gyakran a kérést is feleslegesnek tarták: udvarokat s falvakat megrohantak, s ólából, kamarákból, pincékből elvették, a mit akartak, s hol ellenkezésre találtak, a leggonoszabbul megbosszulták. A katonaság bérét vagy a királyi kamarák letartóztatták, vagy a vezérek és főnökök saját hasznukra fordították. A sereget ritkán fizették, egészen s határozott időben pedig soha. Ellenben a katonaságnak éllelme megszerzésére minden kihágás, rablás, gyilkosság, gyújtogatás meg volt engedve. Ha német seregek átmenete hírül adatott: kinek ideje s ereje volt, erdőkbe, hegyek mögé s barlangokba rejtődzött. A föld népe seregenként átköltözött a törökökhez, hol, a német keresztények szegyenére s a birtokosok legnagyobb kárára, emberiebb bánásban részesült. A szorongatottak panaszaival visszautasítottak, mert a hatalom emberei minden ítélőszékekkel dacoltak. Maga magán segíteni valakinek megbocsáthatatlan bűnnek tartott; a német katona volt a vádló, német katona volt a tanú, német katona a bíró; s a

büntetés többnyire elnyelte a vádlott mindenét, lett légyen az nemes, polgár vagy jobbágy! Ezek még nem a legborzasztóbb vonások. Lásd Korneli 116-310. lap. - Wagner Ferencz P. I. S. 342. lap, pedig Korneli és Wagner nem voltak elégületlenek, sem kuruczok vagy úgynevezett eretnekek, hanem kegelyt jezsuiták.

Fessler: Geschichte der Ungern. IX. kötet, 260-261. lap.

⁷⁵ *Nyerélyes* Gewinnend értelemben használtatik.

⁷⁶ Onnan die 31. Semptembris megindula az erdélyi hadakkal, mint a keresztény szigethi mezőben: lóháton ülven, ott nagy pompával, dob, trombita és puskaropogás alatt fejedelemségre installáltatik (Tökölyi), megesküvén a conditiók szerint az országnak és pompás vendégséggel a havasalföldi vajda is nagy örömmel eltöltik azt a napot. Itten observáltam, hogy mind Sándor Gáspár, mind Petróczi István, nagy szakállók elberetváltatták és Tökölyinek installására úgy állottanak elő. De maga tanult róka lévén és világi dolgok változásokat maga előtt hordozván, szakállát el nem beretváltatá, hanem szakállasan állott elő. Azok pedig, mikor azt gondolák, hogy immár vége vagyon bujdosásuknak, akkor esének újabb nyomorúságba.

Cserei Mihály: K. i., 182. l.

⁷⁷ Bársony püspök jellemét, *Kazi* történetében, főleg egy lenyomott, Leopold császárhoz írt leveléből legjobban megítélhetni.

⁷⁸ Bársony püspök jellemét, *Kazi* történetében, főleg egy lenyomott, Leopold császárhoz írt leveléből legjobban megítélhetni.

⁷⁹ Lásd a 42. és 43. jegyzetet.

⁸⁰ Ugyanott és *Cserei M.: K. i., 173. és több lapokon.*

⁸¹ *Fessler: Geschichte der Ungern. IX. kötet, 434. lap.*

⁸² - és két jezsuita lévén, azok kompániáinkint imádkoztatják vala és egy-egy feszület levén kezükben, elől mennek vala, ott is veszének.

Cserei M.: K. i., 175-176. lap.

⁸³ Lásd *Cserei M.: K. i., 174. lap.*

⁸⁴ Lásd a 21. jegyzetet.

⁸⁵ Lásd a 21. jegyzetet.

⁸⁶ Lásd *Cserei M.: K. i., 173. lap.*

⁸⁷ Magyarhon felső vidékein még fennmaradott az úgynevezett *Tökölyi nótájának* nyoma; miként sok helyen a *nagy-idai s a Rákóczi nótája*, melyből később 1814-ben az Alexander című gyalogezred karmestere az oly híressé vált Rákóczi-indulóját készítette.

⁸⁸ Brenkovicsról és Józsa Istvánról. - Lásd *Fessler: Geschichte der Ungern. IX. kötet, 232., 251., 252., 280., 281., 284., 285. lapokon, Józsa haláláról 286. lapon.*

⁸⁹ Eperjesi laniena iszonyairól: *Fessler: Geschichte der Ungern. IX. kötet, 391., 392. lap.*

⁹⁰ *Ugyanott.*

⁹¹ Hasonlítsd *Fessler: Geschichte der Ungern. IX. kötet, 392., 393., 394. lap.*

⁹² Azon időben történt, mikor Caraffa Szebenbe jött. Lásd *Cserei: Kézirat, 48. lap.*

⁹³ Lásd *Cserei: Kézirat, 48. lap.*

⁹⁴ Márjátá, vagy Maria-ta, oláhul nagyságod, magnitudo tua.

⁹⁵ De Tökölyi Imre tanult hadviselő ember lévén, nem vala bolond, hogy olyan szoros helyekre jöjjön, azért praktikával élven és a havasokon lévő ösvényeken titkon megállván, a havasalföldi vajdát, kit

nem szeret vala, hadával s a törökökben is itt-ott hagyván s megparancsolván, hogy még ő visszajő (s nem aperiálván senkinek, hogy ő mit akar, hanem csak a török szerdárnak), addig szüntelen ellenkezzenek a némettel, olyan kietlen helyeken, darabos ösvényeken és meredek hegyeken szállítá be harmadnapig a tábort, az holott lovas ember - és talán gyalog sem - soha nem járt és csak egy lovas ember mehetett el, s térden mászván és a lovak farkukra fákat kötvén, úgy ereszkedének be szép csendesen a tágas (zernesti) völgybe.

Cserei M.: Kézirat, 174., 175. lap.

- ⁹⁶ Norcher (Nord-kermer) Mogin (Magni) Generál és Doria, ki főcolonellus vala, s a kalapját amazoktól nyert tallérokka és aranyokkal félig megtöltötte vala.

Cserei Mihály.: Kézirat, 173. l.

- ⁹⁷ A havasalföldi vajda titkon correspondeált vala Heusslerrel s minden intencióját Tökölyinek megírta, s hadainak számát, s javálja vala, hogy oly kevesed magával ne álljon harczot, mert ők sokan volnának. Lásd a 44. jegyzetet.

Cserei Mihály: Kézirat, 173. l.

- ⁹⁸ (Teleki) Heusslernek intimálja vala, hogy ne ütközzék meg, hanem szálljon el előle s hívassa maga mellé a Vaskapunál való regementeket és így conjunctis viribus, a várakban lévő szerszámokat is kihozatván a táborra, mert néhány apró tarackoknál egyéb nem vala, próbálja meg a had szerencsáját, de Heussler a maga tanácsát elegendőnek itélvén.

Cserei Mihály: Kézirat, 174. l.

- ⁹⁹ Lásd a 34. jegyzetet.

- ¹⁰⁰ Ráfaelné viszonya nem annyiban Telekihez, ki arról tudomással birt, mint Eleonora császárnéhez nevezetes epizóddal lévén kapcsolatban, a második kötet folyamában tudva leend. Lásd «Egy család» című cikket.

- ¹⁰¹ - és két jezsuita lévén, azok kompániánként imádkoztatják vala (a hadsereget) és egy-egy feszület lévén kezökben, elől mennek vala, ott is veszének; de egy református pap lévén a táborban - az pallost ránta, és el is méne mi velünk együtt az ellenségre. - Lásd a 82. jegyzetet.

Cserei Mihály: K. i. 175-176. l.

- ¹⁰² Azért mindjárt Ordert adván ki, az egész német és magyar tábor megindula.

Cserei Mihály: K. i. 172-173. l.

- ¹⁰³ - s beküldvén (Tökölyi) egy rész hadát s a töröcsvári sánczban lévő németeket a marosszékiekkel együtt levágatta.

Cserei Mihály: Kézirat. 173. l.

- ¹⁰⁴ Die 21. Augusti (1690.) mi lóháton ülvén, a generálisok pedig Telekivel együtt a töröcsvári kősziklákról nézvén, mint ellenkezik a kétféle had.

Cserei Mihály: Kézirat. 175. l.

- ¹⁰⁵ Teleki Mihály, Apafi parancsnoka, a török felsőség gyűlölője s a Tökölyi kibékülhetetlen ellensége. Tökölyi elébb eljegyezte Teleki Mihály leányát; de miután a lélekteljes Zrinyi Ilonával megismerkedett, cserben hagyta Teleki leányát.

Fessler: Geschichte der Ungern. IX. kötet, 396. lap.

- ¹⁰⁶ - - de Tökölyi túl járt eszén - - - - - s ott ütött be - hol őt senki sem várta, a zernesti bérceken Padinalupulunál, szűk, veszélyes sziklák és meredek közt vonuló szoroson át. - Lásd a 95. jegyzetet.

Fessler: Geschichte der Ungern. IX. kötet, 434. lap.

¹⁰⁷ A székely hadak csak magoktól Jézus nevet kezdenek kiáltani, egyenesen az ellenségre akarának menni, noha még messze valának, de Teleki oda nyargalván, egybe szidja őket s megcsendesedének.

Cserei Mihály: Kézirat, 176. l.

¹⁰⁸ Egy szegény csíki székely eltávozott vala - - meglátta Teleki, arra felé kezd nyargalni; a székely megrugaszkodott előtte, de rossz lova lévén, utoléri, amaz is megfordul, kapja a kopját és Teleki felé fordítja: Teleki puskát, a székely szemben rugaszkodik reája, azt mondván: tartózkodj ns klms uram.

Cserei Mihály: Kézirat, 116. l.

¹⁰⁹ Hogy ha őket (Balacsánt) havasalföldi vajdának beküldené a császár, a törököktől elszakasztván az országot - a római császár hűségére behódoltatná - meg is vala parancsolva Heusslernek.

Cserei Mihály: Kézirat, 175. l.

¹¹⁰ Azonban a szél épen fujván, regementekkel oldalaslag fordítá őket Heussler.

Cserei Mihály: Kézirat, 176. l.

¹¹¹ Teleki beszéde, lásd *Cserei Mihály*: Kézirat, 176. l.

¹¹² Hétfőn sz. István nap után 10 órakor megkezdett a fél óráig tartó (zernesti) csata.

Fessler: Geschichte der Ungern. IX. kötet, 434. lap.

¹¹³ A kuruczok megismertető jele a fehér kendő.

Cserei Mihály: Kézirat, 179. l.

¹¹⁴ - a tatár studio megszalad előttük (Doria előtt), amazok örömben kergetik, s épen a Tökölyi seregéig hajtják, oda is rekedének stb.

Cserei Mihály: Kézirat, 177. l.

¹¹⁵ Lásd *Cserei Mihály* eseményét.

Cserei Mihály: K. i. 179-181. l.

¹¹⁶ Lásd *Cserei Mihály*: Kézirat, 181. lap.

¹¹⁷ Lásd *Cserei Mihály*: Kézirat, 179. lap.

¹¹⁸ Csak mintegy ezer embert mentett meg Magnue Gastel Frigyes ezredes a haláltól, s a brassói várba vonult velök.

Fessler: Geschichte der Ungern. IX. kötet, 435. lap.

¹¹⁹ Lásd *Cserei Mihály*: Kézirat, 179. lap.

¹²⁰ Doriát is a tatárok elfogák és meg is korbácsolák keményen, lófark közé kötven a kezét s úgy nyargalódván vele.

Cserei Mihály: Kézirat, 178. l.

¹²¹ Lásd a 23. jegyzetet.

¹²² Mogin (Magni) pedig sebbe esvén és úgy szaladván el a Barczán Hermány nevű faluhoz, ottan a szászok ráismervén, becsalák a kastélyba, hogy eldugják és agyon verik navalyást, fizetnek is néhány ezer forintot érte.

Cserei Mihály: Kézirat, 178. l.

¹²³ - több hadával szála Földvárhoz (Tökölyi), onnan regalisokat küldvén ki országgyűlésre Fehérvárra, de ismét megváltoztatván, Keresztény-Szigetre rendelé stb.

Cserei Mihály: Kézirat, 181. l.

- ¹²⁴ Bölcs és hasznos tanács vala Tökölyi Imre részére és bizony ha azt követték volna, az erdélyi fejedelemséget birhatja vala.

Cserei Mihály: Kézirat, 181. l.

- ¹²⁵ Lásd a 76. jegyzetet.

- ¹²⁶ Tökölyi volt a diadal s a fejedelmi szék 12 napra.

Fessler: Geschichte der Ungern. IX. kötet, 435. lap.

- ¹²⁷ Látván azért mi erdélyiekül, hogy Tökölyi fejedelemsége csak pünkösdi királyság - - egymással beszélgetvén - - sok becsületes főemberek és nemesek - végeztünk, hogy Erdélybe jöjjünk, - - nagyobb része megváltoztatta szándékát, - - mi - - mintegy ötvenen csak resolválók magunkat stb.

Cserei Mihály: K. i., 189-190. l.

- ¹²⁸ Lásd a 70. jegyzetet.

- ¹²⁹ Ezen egész mérgezési történet kimerítőleg le van írva: *Fessler: Geschichte der Ungern. IX. kötetében s annak a) jegyzetében a 184. lapon, honnan világos, hogy e mérgezésbe a jezsuiták elegyedtek. Úgyszintén Apagyi Gábor is e kötetben 394. lapon említetik.*

Fessler: Geschichte der Ungern. 182-173-183. lap.

- ¹³⁰ Lásd az elébbi jegyzetet.

- ¹³¹ Ugyanott.

- ¹³² Miként bántak Rákóczi Juliával, lásd a 8., 9., 12. jegyzetet és *Histoire des Révolutions de Hongrie. 151. l.*

Fessler: Geschichte der Ungern. IX. kötet, több lapjain.

- ¹³³ Lásd Zrínyi Ilona élete - *Majláth az 1840. Irisben.*

- ¹³⁴ Már minden kész volt az ütközetre, midőn egyszerre egy lovas futár nyargal elő, s a fővezérnek egy a főhadi tanácstól küldött iratot nyújt át. Ez nem foglalt kevesebbet magában, mint a leghatározottabb parancsot, meg nem ütközni. Eugen keblébe rejtette a levelet, tartalmát eltitkolta, szelleme hatalmas sugallatát követte, s parancsot adott az ütközetre.

Fessler: Geschichte der Ungern. IX. köt. 467. lap.

- ¹³⁵ Ugyanott.

- ¹³⁶ Alig lépett be szállásába (Eugen - Bécsben), Schlick gróf megjelent, s a császár nevében kardját kérte el, (Eugen) mosolyogva e szavakkal adta azt át a grófnak: «Még füstölög az ellenség véréből».

Fessler: Geschichte der Ungern. IX. köt. 471. lap.

- ¹³⁷ Ottinger Farkas és Schlick Leopold grófok - - voltak a király (I. Leopold) teljhatalmú biztosai a karloviczi békekötésre. Sem a nádor sem egy magyar mágnás nem adtak melléjek; e szándékos áthágása az ország törvényeinek, e meghazudtolása az esküvel erősített és sokszor és ismételt, adott királyi szónak, mint hatalmas szikra gyújtotta fel titkon az új nyolcz éves háborút benn az országban. 1699. január 26. kötött meg a (karloviczi) béke - három héttel azután Leopold azt okiratilag szentesítette.

- - - Ebben (t. i. a béke-oklevélben) csak a császári felség neveztetik - a királyi cím szándékosan mellőztetik - stb.

Fessler: Geschichte der Ungern. IX. köt. 474. lap.

- ¹³⁸ Lásd *Fessler: Geschichte der Ungern. IX. köt. 489. lap.*

¹³⁹ Mindezekben a kastélyokban és várakban (Rákóczi váraiban) császári őrizet volt, melyek parancsnokai annyira sértették a birtokosi jogokat és oly kegyetlenül zsarolták a népet, hogy ez fellázadt, miután ritka eszélylyel - ily emberek közt - érlelte meg tervét.

Histoire des Révolutions de Hongrie. 153. lap.

¹⁴⁰ Ugyanott.

¹⁴¹ Aspermont stb. - grófnak közbenjárására - ki (Rákóczi) nővérét Juliát az apácza-zárdából megszöktette - engedelmet nyert utazásra.

Fessler: Geschichte der Ungern. IX. kötet, 489. lapján.

¹⁴² A herceg (Rákóczi) Olaszországba indulván - - - ekkor történt, hogy neki darmstadti Magdalénát ajánlották nejeül.

Histoire des Révolutions de Hongrie. 152. lap.

¹⁴³ - a diplomának az (ifju) Apafi fejedelemsége iránt való czikkelyét falba rugák. Apafit felvitették mind feleségestül együtt Bécsbe, ottan *kényszerítették* renunciálni a fejedelemségnek és azt az ausztriai házra transferálni, és német köntösbe öltöztették: most távolról nézi mind hazáját, mind jószágát. A szép kövér *vitulusért*, felette sovány, Imperii principis *titulust* adának neki.

Feljebb pár sorral ez áll: - Az udvar is megharagudott Apafi Mihályra azon házasságért (t. i. Bethlen Gergely leányával) megjegyezvén, hogy a Bethlen és Apafi család egy származású két ág - természetes! rémítő indignatio lehetett, mondjuk mi.

Cserei Mihály: Kézirat, 221. lap.

¹⁴⁴ *Lásd Histoire des Révolutions de Hongrie.* 152. l.

¹⁴⁵ Hessen-rheinfelsi Amália herezegnővel (nősülni) birtokai egy részét átvenni - s fölemeltetését a birodalmi hercezségre stb.

Fessler: Geschichte der Ungern. IX. köt. 489. lapon.

¹⁴⁶ A bécsi udvar, hogy e szövetséget (t. i. Rákócziét darmstadti Magdalénával) megsemmisítse, azon hírt terjeszteté el, hogy e hercegnő meghalt; s e hírt a hercegnőnek egy közel rokona koholta vagy feljogosítá annak terjesztését: - Rákóczi csak - - - nősülése után tudta meg Magdaléna hercegnőtől magától e cselszövényt.

Histoire des Révolutions de Hongrie. 152. lap.

¹⁴⁷ Ugyanott.